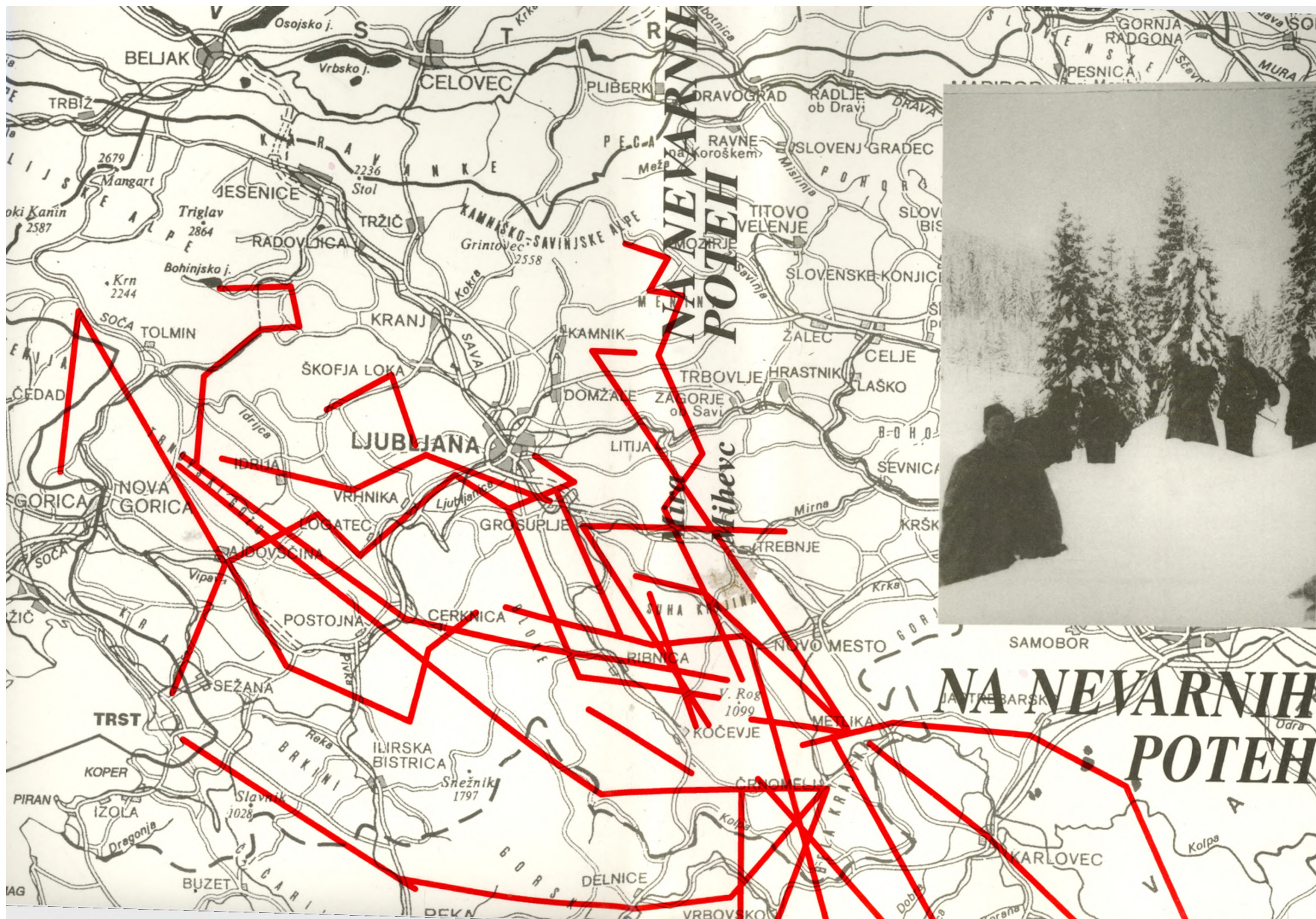

Knjižnica NOV in POS 55/11

Razvoj zaščitne enote vojaško političnega vodstva narodno-osvobodilnega boja Slovenije 1943/194 Založila skupnost borcev zaščitne enote VPV Slovenije, predsednik Ivan Hiti

MIRA MIHEVC

NA NEVARNIH POTEH

Ljubljana, 1995

CIP - kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

940.541.46(497.12) "1943/1945"

Mihevc Mira

*Na nevarnih poteh:(Razvoj zaščitne enote vojaško političnega vodstva
narodnoosvobodilnega boja Slovenije 194311945) Mira Mihevc,-
Ljubljana: Skupnost borcev zaščitne enote VPVSlovenije, - (Knjižnica
NOV in POS; 55,2) 52670464*

BESEDA UREDNIŠKEGA ODBORA

Ob izidu prve knjige "Pogumna zvesta četa" je uredniški odbor kljub številnim težavam sklenil nadaljevati in dokončati pripoved o prehojeni poti partizanske enote, ki je med okupacijo varovala vojaško-politično vodstvo in mu omogočala delo.

Kljub prizadevanju avtorice Mire Mihevc in uredniškega odbora je preteklo do izpolnitve sprejetega sklepa pet let. Delo je dokončano. Knjigi z naslovoma Pogumna zvesta četa in Na nevarnih poteh predstavljata delovanje zaščitne enote, ki je poleg varovanja baz in bivališč političnih vodstev večkrat prepotovala celotno okupirano ozemlje Slovenije, Koroško in Benečijo, pa tudi dobršen del Jugoslavije do Jajca, Drvarja, Visa in celo Skopja. Žal je v bojih s sovražnikom imela veliko izgub. Padel je vsak deseti borec zaščitne enote; izgubila je 44 svojih pripadnikov. Ob prihodu v osvobojeno Ljubljano 10. maja 1945, pa so borci zaščitniki s ponosom ugotovili, da so obvarovali življenje vseh članov vodstva.

Za večjo operativnost in uspešnost dela odbora smo za pripravo druge knjige izbrali širši in ožji uredniški odbor. V ožjem so delali: Matija Božič - Branko, Frane Mlakar - Nane in Milan Zabukovec - Miloš, v širšem pa še: Ivan Mehle - Janko, Miro Kočevan - Kostja, Ljubo Jovan - Saša in Tone Sotlar - Slika. Odbor je žal v tem obdobju izgubil tri ciane. Umri je Ivan Mehle, iz zdravstvenih razlogov pa sta se delu odpovedala Miro Kočevan in Tone Sotlar.

Za pripravo obeh knjig smo porabili polnih dvanajst let. To dolgo obdobje je opravičljivo, če pomislimo na svoja pozna leta, obremenjena z boleznimi, pa tudi smrt je kar pogosto segala v naše vrste. Poleg tega doživljamo partizanom nenaklonjene čase; tudi to je oviralo delo uredniškega odbora,

V uvodu k prvi knjigi je obširno pojasnjeno, katere enote in posamezniki so omenjeni v knjigi. Ne bo odveč, če to še enkrat na kratko povzamemo, saj imamo še vedno opraviti z nerazumevanjem tega uprašanja. Vsebinsko in kadrovsko so v knjigah obdelane tišče enote in posamezniki, ki so bili odgovorni za neposredno varovanje članov CK KPS, IO OF, njihovih ustanov in baz. Zaščita GŠ Slovenije je zajeta le v prvi knjigi, ki zajema čas do kapitulacije Italije. Takrat se je GŠ preselil z Baze-21 na osvobojeno ozemlje, njegovo varovanje pa je prevzel novo ustanovljeni bataljon, ki je kmalu prerastel v XIV. brigado NOV Slovenije. Ta brigada ni bila organizacijsko povezana z enotami, ki so varovale politično vodstvo in so bile podrejene izključno političnemu vodstvu NOB Slovenije.

Na koncu naj se zahvalimo vsem, ki so kakor koli pripomogli k izidu knjige. Predvsem velja zahvala pripadnikom zaščitne enote, ki so s svojimi pisnimi ali ustnimi prispevki obogatili vsebino knjige. S tem so avtorici pomagali, da je v vojaškozgodovinski prikaz lahko vpletla tudi življenjski utrip enote s tegobami in prijetnimi doživetji, kijihje prinašalo partizanstvo. Zavedamo se predvsem ene pomanjkljivosti:

V knjigi so pogostejše omenjeni borci, ki so prispevali spomine, manj ali pa tudi nikoli pa niso omenjeni tišči, ki iz kakršnih koli razlogov niso sodelovali s svojimi prispevki ali pa za njihova pomembna, drzna dejanja in doživljaje ni bilo mogoče izvedeti iz drugih virov. Te pomanjkljivosti odbor ni uspel zadovoljivo odpraviti. Avtorici se zahvaljujemo za dolgoletno sodelovanje z uredniškim odborom. Delo je opravila z odgovornostjo do zgodovinske resnice, hkrati pa ji je

uspelo poleg vojaške dejavnosti partizanov prikazati tudi življenje v partizanskih enotah.

Za prijazno sodelovanje se zahvaljujemo Ladu Ambrožiču -Novljanu, ki je razumevajoče spremljal in usmerjal deio avtorice in uredniškega odbora. Z mag. Vido Deželak sta ocenila besedilo in omogočila uvrstitev knjige v zbirko NOV in POS. Višji knjižničarki Iki Pecan smo hvaležni za prizadevno pomoč avtorici.

Za materialno pomoč, brez katere knjige ne bi mogli izdati, se iskreno zahvaljujemo Tovarni celuloze in papirja Videm-Krško, Ministrstvu za notranje zadeve ter prizadevnim delavcem njegove tiskarne.

*Za uredniški odbor
predsednik
Frane Mlakar - Nane*

PO KAPITULACIJI ITALIJE

Po kapitulaciji Italije, potem ko so se kolone njenih vojakov brez orožja umikale proti Italiji, so razpuščene kolaboracionistične posadke ostale brez gospodarja. Tudi njihovo osrednje vodstvo v Ljubljani ni vedelo ne kam ne kako. Izdajalo je nasprotujoča si navodila. Nekaterim oddelkom je izdalo povelje, naj se javijo na Turjaku, druge je pošiljalo v gozdove, del enot pa naj bi se umaknil v Ljubljano. Njihovi vojščaki so večinoma ukrepali po lastni presoji. Eni so se umikali z italijansko vojsko in z njo vred odložili orožje, nekateri pa so se kar kmalu pridružili najbližjim nemškim posadkam.

V Grčaricah si je tik pred kapitulacijo Italije uredil postojanko Centralni četniški odred. Stirinajsta divizija NOV in POS je po povelju glavnega štaba Slovenije četnike napadla 8. septembra 1943. Boji so trajali kar tri dni. Posadka seje predala, potem koje imela že desetino mrtvih in dve desetini ranjenih. Partizani so zajeli 170 četnikov.

Enote NOV so med tem že hitele čistiti Dolenjsko, kjer so svojo nalogo opravile v borih štirih dneh. Dva dneva več so trajali na Kočevskem in Notranjskem boji z ostanki kvislinških enot, ki so se odločile braniti svoje postojanke. 14. septembra 1943 je bilo to območje očiščeno. Trši oreh je za enote NOV predstavljalo 1600 pripadnikov protinarodne vojske, ki so si za svoje bojne položaje izbrali okolico Turjaka.

Pod partizanskim pritiskom se je del te vojske uspel prebiti proti Ljubljani, glavnina pa seje zatekla v turjaški grad. VII. brigada NOV je utrjeni grad začela napadati 14. septembra. Obleganje gradu je trajalo šest dni. Brigada je šele z močnim topovskim ognjem

zmanjšala srditost branilcev in omogočila svojim borcem prodor v grad. Po hudem boju so se nasprotniki predali - bilo jih je skoraj 700.

Kljub močni ofenzivnosti enot NOV na ozemlju Ljubljanske province varnostni položaj v zaledju enot NOV ni bil najboljši. Prav to je narekovalo med drugim tudi preureditev zaščitne enote vojaškopoličnega vodstva NOB Slovenije, da bi bila lahko kos svojim nalogam.

Sredi septembra 1943 je bil ustanovljen pri Glavnem štabu NOV Slovenije zaščitni bataljon. Poveljstvo nad novo enoto sta prevzela Franc Klešnik - Gašper kot komandant in Janez Japelj kot politični komisar. Bataljon je imel tri čete, in sicer 1. četo, ki so jo vodili: komandir Stane Janežič - Tomaž, njegov namestnik Stane Novak - Fužinc, politična komisarka Dragica Braniselj in njen namestnik Jože Zupančič - Niko. Četa je opravljala zaščitne naloge za glavni štab NOV in POS.

V 2. četi, ki stajo vodila komandir Jaka Pajnič in politični komisar Jaka Kosec, so bili zbrani kuharji, peki, šivilje, krojači, kovači, konjarji in drugi obrtniki. S svojimi storitvami so skrbeli za Glavni štab z vsemi njegovimi oddelki in enotami.

3. četa je varovala Bazo 20 in vse njene prebivalce, predvsem člane IOOF in plenuma OF ter člane centralnega komiteja KPS. Četi sta poveljevala komandir Alojz Martine in politični komisar Kazimir Klešnik; enota je sicer spadala v sestav zaščitnega bataljona Glavnega štaba, ki pa s četo v nobenem pogledu ni razpolagal. Borci 3.čete so dobivali naloge in prevzemali dolžnosti prek poveljstva svoje čete samo po odločitvah članov osrednjega političnega vodstva. To se je krajši čas po kapitulaciji Italije zadrževalo v Soteski, kjer je bil sedež Glavnega štaba, potem pa se je odselilo nazaj na Bazo 20 na Kočevski Rog.

Sredi septembra 1943 je 3. četa štela okoli 35 borcev, kar je bilo za vse naloge in dolžnosti, ki jih je imela, zelo malo. Osnovna dolžnost čete je bila varovanje baze s stražami in izvidniškimi patruljami. Kadar se je varnostni položaj zaradi sovražnikove aktivnosti poslabšal, so morale biti straže okrepljene in izvidniške patrulje

pogostejše. Vsak danje morala četa zagotoviti spremstvo in varovanje članov vodstev, ki so odhajali na pot s političnimi nalogami po Sloveniji in tudi prek njenih meja.

Na osvobojenem ozemlju Slovenije se je v septembru začela in v oktobru nadaljevala živahna politična dejavnost, ki je odsevala v številnih zborovanjih in kongresih. Teh se je udeleževalo zdaj manj zdaj bolj številno zastopstvo osrednjega političnega vodstva, ki je vselej terjalo primerno spremstvo zaščitnih patrolj. Celotno zavarovanje teh shodov je v glavnem prevzemala 1.četa zaščitnega bataljona GSS, varovanje članov osrednjega političnega vodstva posebej pa vselej borci 3.čete - zaščitniki Baze 20.

Med zborovanji je bil prav gotovo izreden po pomenu in po udeležencih zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, ki je zasedal prve tri dneve v oktobru 1943. Udeležilo se gaje, upoštevajoč izvoljene odposlance in goste, blizu 700 ljudi. Tolikšen zbor je zahteval močno zavarovanje. Zato je skrb za njegovo varnost prevzel 2. bataljon IX. brigade NOV, katerega borci so zavzelipoložaje okoli mesta. Delegacijo Glavnega štaba je spremljal vod 1. čete zaščitnega bataljona, predstavnike političnega vodstva in goste, člane AVNOJ, VŠ NOVJ, CK KPJ, ZAVNOH, GŠH in CK KPH pa desetina borcev 3.čete zaščitnega bataljona pod vodstvom komandirja čete Alojza Martinca.

Kočevski zbor odposlancev je bil dogodek vseslovenskega pomena. Bil je to prvi slovenski parlament, prvi korak k slovenski državnosti. Zbor je izvolil 120 članski narodnoosvobodilni odbor - najvišji organ slovenske oblasti, IOOF pa je ostal izvrševalec njegovih usmeritev. Zbor je izvolil tudi odposlance za 2. zasedanje Avnoja. Borci - zaščitniki, ki so imeli priložnost spremljati potek zbora, so zdaj doumeli vso globino narodnoosvobodilnega boja in njegovih ciljev; spoznali so, da boj proti okupatorju ne vodi samo v osvoboditev, temveč tudi v drugačno urejenost slovenske družbe.

Druge kongrese in zbore, ki so zasedali v drugi polovici septembra in prvi polovici oktobra 1943, so varovale patrole 1. čete zaščitnega bataljona. Močnejša patrolja te čete je spremljala delegacijo GSS na 1. kongres Zveze slovenske mladine, ki se je zbral k zasedanju v

Kočevski Reki 10. oktobra 1943. Šest dni zatem je začel zasedati 1. kongres Slovenske protifašistične ženske zveze v Dobrniču. Zaščitno patroljo 1. čete je vodil komandir voda Anton Franjga - Sokol. Njegovi borci so ves čas kongresa imeli častno stražo, po zaključku kongresa pa so se kot častna straža udeležili tudi slovesne maše, ki jo je vodil verski referent pri GŠS dr. Metod Mikuž. Patrolje 3. čete zaščitnega bataljona so spremljale na druga zborovanja (kongres aktivnih oficirjev nekdanje jugoslovanske vojske, zbor slovenskih pravnikov, zbor prostovoljcev iz 1. svetovne vojne, 1. kongres SPZZ v Dobrniču, 1. kongres Zveze slovenske mladine) predstavnike osrednjega vojaškopolitičnega vodstva.

Organizacijski sekretar CK KPS Ivan Maček je 8. oktobra 1943 naročil trem pripadnikom zaščitne čete Baze 20 - komandirju Ivanu Hrovatu ter borceva Ivanu Hitiju in Janku Mehletu, naj ob določeni uri počakajo na Červanovi cesti pod Bazo 20. Mehle je po naročilu na domenjeno mesto pripeljal skoraj novo, šestsedežno limuzino Fiat. Točno ob napovedanem času so prišli Edvard Kardelj, Boris Kidrič in Ivan Maček. Sele zdaj so zaščitniki izvedeli za cilj poti: Dvor pri Žužemberku. Voznik Mehle ni mogel skriti veselja, da mu je bilo dano upravljati tako imenitno vozilo; z njim so se spustili po Červanovi cesti proti Podhosti, skozi Podturn in Sotesko, mimo Auerspergovega gradu v smeri Dvora pri Žužemberku. Zaščitniki, sicer veseli lepe vožnje, se le niso mogli povsem znebiti bojazni, da jih v sicer osvobojeni dolini ne bi presenetila kakšna predrzna belogardistična skupina. Zavedali so se, da so odgovorni za varnost treh pomembnih voditeljev NOG. Vožnja je minila brez zapletov.

Ustavili so se v Dvoru pred vaško osnovno šolo, kjer so se jim pridružili član CK KPJ Sreten Zujović ter članica CK KPS Lidiya Sentjurs in kandidat za člana CK KPS Boris Ziherl. Zbranih je bilo veliko ljudi; zaščitniki so ocenili, da jih je blizu 100. Nekateri med njimi so bili v partizanskih uniformah, precej pa je bilo na pol civilno oblečenih. Zato se zaščitnikom ni posrečilo uganiti, za kakšen sestanek naj bi šlo. Ivan Hiti je med čakajočimi ugledal enega samega znanca, Ivana Novaka - Očka, ki se je med prvo vojno zimo udeležil sestanka OF v Cerknici, sicer pa se je zadrževal pri Lovkovih v Podskrajniku. Ogovoriti ga ni utegnil, kajti vodja patrole Hrovat mu

je že določil stražarsko mesto pred vhodom v dvorano. Zbrani udeleženci sestanka so hiteli zasesti mesta in kaj kmalu je bilo slišati, da se je posvetovanje začelo. Posvetovanje je bilo vseslovensko. Nanj so prišli predstavniki organizacij KPS iz vseh slovenskih pokrajin in tudi iz Ljubljane.

Zaščitnik Hiti je na stražarskem mestu pred vrati prisluhnil prvemu govorniku Edvardu Kardelju, ki je najprej razčlenil vojaškopolični položaj v Sloveniji in svetu, potem pa opozoril na veliko verjetnost sovražnikove ofenzive v Ljubljanski pokrajini. Posebno glasen je bil, ko je govoril o nemški ofenzivi na Primorskem in o nepripravljenosti nanjo v enotah NOV, ki so imele tedaj v svojih vrstah množico neizkušenih novincev, zato se niso mogle dovolj organizirano postaviti po robu sovražniku. Poudaril je, da se primorski primer ne sme ponoviti v Ljubljanski pokrajini. Opozoril je, da so se belogardisti že udinjali novim gospodarjem - Nemcem in si nadeli ime slovenski domobranci. Za njim sta govorila še Boris Kidrič in Ivan Maček. Po govorih so se oglašali v razpravi delegati s poročili iz svojih okolij. Po zaključenem posvetovanju je spremljevalec Mehle odpeljal na Bazo 20 Kardelja, Kidriča in Mačka ter oba svoja soborca zaščitnika.¹

1 *Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967 (v nadaljevanju T. Ferenc: Kapitulacija Italije), str. 108-195, 330-339; Dragica Rome: Zaščitne enote GŠS, tipkopis, str. 4-5, 9-11; Kazimir Klešnik: Ustanovitev in delovanje ZE Baze 20, tipkopis, str. 2; Ivan Hiti: Spomini, magnetofonski zapis, 20.1.1987, str. 3-5. Arhiv zaščitne čete (dalje navajam AZČ).*

S SEKRETARJEM CK KPS LESKOŠKOM PET MESECEV PO PRIMORSKEM

Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 je bilo začasno oporišče osrednjih vodstev NOG Slovenije v Soteski, 12 km od Novega mesta. Podobno je bilo velikemu mravljišču. Veliko je bilo "stalnih" prebivalcev, članov Glavnega štaba, Izvršnega odbora OF in Centralnega komiteja KPS ter njihovih sodelavcev. Naselili so se v gradu, njegovi pristavi in sosednjih hišah. Podnevi in ponoči so v Sotesko prihajali kurirji, obveščevalci, poveljniki vojaških enot in voditelji političnih organizacij z vseh strani osvobojenega ozemlja s pošto, poročili za vodstvene forume in po njihova navodila za nadaljnje delovanje. To je bila posledica živahnega utripa na osvobojenem ozemlju, razgibanega poslovanja narodnoosvobodilnih odborov, volitev poslancev za kočevski zbor, ki so potekale po mestih in vaseh, in aktivnosti vojaških enot, zaposlenih z razoroževanjem italijanske vojske in ostankov belogardističnih enot, s katerimi je ponekod še prihajalo do spopadov. Stevilo zaščitnikov, ki so pred tem varovali Bazi 20 in 21 v Rogu, seje v septembru 1943 močno povečalo, saj so se množile tudi varovalne naloge: veliko več je bilo izvidniških patrolj, tudi spremljanj vodilnih ljudi na krajših in daljših poteh je bilo mnogo. Zaščitniki so morali opraviti poleg rednih kurirskih zvez marsikatero nujno kurirsko nalogo. Ko so se s spremljevalnih poti vračale patrolje, ki so odšle z Roga še pred razsulom italijanske vojske, se borci kar niso mogli znajti med mnogimi neznanimi obrazi v svoji enoti. Časa za spoznavanje in vzpostavljanje stikov pa tudi ni bilo na pretek, kajti delovnih dolžnosti nikoli ni zmanjkalo; prostega časa ni bilo. Tako na primer si mitraljezca Zabukovec in Mlakar še

podplatov ništa dobro ohladila od dolge poti iz Like, ko sta že bila dodeljena v novo spremljevalno patruljo, tokrat na Primorsko.

Še mnogo bolj kot v - tedaj že nekdanji - italijanski Ljubljanski pro vinci je v septembrskih dneh vrelo na Primorskem. Množična ljudska vstaja v tem delu Slovenije, ki je bila sicer tudi posledica dobre organizacije in dejavnosti OF vse od leta 1941 naprej, je s svojo širino in ognjevitostjo presenetila tudi najboljše poznavalce primorskih razmer. Takoj po kapitulaciji fašistične Italije je bil 11. septembra 1943 ustanovljen Narodnoosvobodilni svet za Slovensko Primorje. Njegova prva objava je bila mobilizacija v NOV. Odziv je bil enkraten. V partizanske enote se je javilo okoli 10.000 borcev in bork. Iz razpadajoče italijanske armade so se namreč množično vračali oboroženi slovenski fantje, mobilizirani v italijansko vojsko. Poleg teh seje v partizansko vojsko javljalo vsak dan več moških, ki so se vračali iz italijanskih internacijskih taborišč. Pred tem je bila partizanska vojska na Primorskem maloštevilna: Primorski odred z dvema bataljonom in nekaj enot Gregorčičeve brigade. Ob tolikšnem dotoku novincev pa so se pojavile velike organizacijske in tudi kadrovske težave - kako čim hitreje oblikovati enote in kako najti žanje poveljniški kader. Razoroževanje italijanske vojske je kljub takemu položaju potekalo organizirano in hitro. Tako novim bataljonom, ki so spontano nastajali, vsaj orožja - ne lahkega ne težkega - ni primanjkovalo.

Nemška vojska je bila trdno odločena za vsako ceno obdržati prometne poti v smeri Italije, predvsem železniško progo od Jesenic do Trsta in z njo tudi Gorico, kjer so namestili svojo posadko. Partizanske enote so Gorico obkolile že 9. septembra, kar je pomenilo začetek takoimenovane Goriške fronte. S tem so partizani zavarovali svoje zaledje, v katerem je potekala mobilizacija in nič manj intenzivno tudi zbiranje trofejnega materiala: orožja, vojaške opreme ter motornih vozil in hrane.

Zveza Primorske z osrednjim vodstvom NOB je bila vzpostavljena 16. septembra 1943 na poseben način. Dr. Aleš Bebler - Primož, član PK KPS za Primorsko, je poletel iz Ajdovščine z dvosedežnim letalom, ki so ga partizani zaplenili na letališču pri Ajdovščini. Letalo je vodil

italijanski pilot. Ker v letalu ni bilo orientacijskih naprav, je Bebler usmerjal pilota tako, da mu je na listke pisal napotke: Tu so Nemci, dvigni se! Sva nad Krko - vozi nad njo, in podobno (lističe hrani Muzej novejšje zgodovine v Ljubljani). Po polurnem poletu je letalo pristalo blizu Prečne, nekaj kilometrov od Soteske. Se istega dne je dr. Bebler poročal o stanju na Primorskem vojaškopoličnem vodstvu, popoldne pa je z obširnim poročilom nastopil na seji plenuma OF. Po poročilu je plenum OF sprejel sklep o priključitvi primorske Slovenije Jugoslaviji. O tem je bil izdan razglas.

V Glavnem štabu so po prvih vesteh o položaju na Primorskem ugotovili, da je nujno treba organizacijsko pomagati Primorski, pa tudi Gorenjski, torej celotni zahodni Sloveniji. V tem smislu je štab izdal 18.septembra 1943 povelji, s katerima je ukazal, naj se Gradnikova brigada vrne na Primorsko, Prešernova pa na Gorenjsko, kjer naj okrepi bojno sposobnost tamkajšnjih enot; s pomočjo svojih izkušenih kadrov naj pripomoreta k njihovi čimprejšnji utrditvi. Istega dne je Glavni štab imenoval Operativni štab Glavnega štaba za zapadno Slovenijo. Poveljnik je postal Lado Ambrožič - Novljan, politični komisar pa Dušan Kveder - Tomaž. Štab naj bi s svojimi ukrepi pospešil osvobajanje ozemlja zahodne Slovenije in utrjevanje oblasti na tem ozemlju, vzporedno pa organiziral boj proti nemškim okupacijskim silam, posebno dejavnim vzdolž prometnih poti. Ob tem naj bi novi štab posebno pozornost posvetil organiziranju vojaških enot zaradi izrednega dotoka borcev novincev. Istočasno so se v Centralnem komiteju KPS odločili, da primorskemu političnemu aktivu priskoči na pomoč tudi sekretar CK Franc Leskošek - Luka, saj je bilo treba brez odlašanja sprejeti važne politične ukrepe.

Na dan odhoda iz Soteske je sekretar Leskošek v imenu CKja še podpisal okrožnico partijskim organizacijam o nalogah, ki jih prinaša mobilizacija v narodnoosvobodilno vojsko. Dne 20. septembra so se odpravili na pot Franc Leskošek, Lado Ambrožič, Dušan Kveder in Milan Tornine, ki so se jim pridružili še nekateri drugi vojaški kadri. Poveljstvo nad spremljevalno patrolo je prevzel zaščitnik Miro Dobrilovič. V njej so bili še mitraljezec Milan Zabukovec - Miloš, mitraljezec Frane Mlakar - Nane s pomočnikom Slavkom Ožboltom, tretji mitraljezec je bil Marjan Stamejčič - Aco, njegov pomočnik pa

Ivo Debevc. Štirje so bili stari borci zaščitne enote, Slavko in Ivo sta bila v njej novinca. Cisto nekaj svojega je bil Ožbolt, krepak kmečki fant, doma iz Babnega Polja, skromen, tih in zaradi tega kar neopazen med drugimi petimi, ki svoje mladostne šegavosti nikoli niso skrivali. Na dolgi poti pa so v Slavku Ožboltu spoznali zvestega, discipliniranega, pogumnega soborca.

Na Sotesko je skoraj že padel mrak, ko se je skupina na motorjih in v avtomobilih odpeljala izpred soteškega gradu. Prek Suhe krajine, Ribniške doline, Bloške pianote in Loške doline jih je pot v poznem večeru pripeljala do vasi Kozarišče. Prenočili so v tamkajšnjem gradu Snežnik in naslednje jutro nadaljevali pot do gozdarskega naselja na Mašunu. Ustavili so se v lovskem gradiću, kjer so se že pred tem naselili nekdanji interniranci - iz italijanskega taborišča na otoku Rabu. Ti so 13. septembra organizirano vdrli iz taborišča ter razorožili na otoku prek 2.000 italijanskih vojakov. Naslednjega dne so že oblikovali svojo brigado in se nato s pomočjo hrvaške partizanske vojske z ladjo prepeljali na kopno. Nadaljevali so pot v Slovenijo in se na Mašunu 21. septembra srečali z Operativnim štabom GSS za zapadno Slovenijo. Le-ta je odločil, da se brigada po manjši reorganizaciji vključi v XIV. divizijo kot slovenska narodnoosvobodilna brigada Rab. To je bilo prvo povelje, ki sta ga podpisala komandant in politični komisar Operativnega štaba za zapadno Slovenijo. Med postankom pri internirancih iz taborišča na otoku Rabu je zaščitnik Milan Zabukovec iz spremljevalne patrole Franca Leskoška mrzlično iskal svojega brata. Ni ga našel; naletel pa je na Toneta Mačka, aktivista, doma iz Dobrove. Leskoška je prosil, naj vključi Mačka v zaščitno enoto. Leskošek se je s predlogom strinjal in zaščitna četa Baze 20 je dobila novega, vdanega borca; pridružil se ji je v Soteski. Pred tem se je v dolino z motorjem zapeljal Zabukovec, da bi pregledal možnosti za nastanitev v Ilirski Bistrici. Posrečilo se mu je dobiti celo ključe. Takrat pa je iz smeri reke proti Ilirski Bistrici prodirala nemška motorizirana kolona. Zabukovec se je vrnil na Mašun in Leskošku povedal, kakšen je položaj v dolini. Zato se je skupina pod Mašunom poslovila od motorizacije. Mimo Jurišč in Palčjega so se pohodniki spustili do proge Postojna - Ilirska Bistrica in jo prešli skozi podvoz pri Slavini. Pred njimi je bila še ena nevarna

prvega nagiba ceste, je Milan Tornine ob glasnem odobravanju sopotnikov veselo odšofiral proti Vipavi. Včasih je malo nespretno zavrtel volan, zato pa je ves čas toliko bolj vneto pritiskal na zavore. Ze po nekaj kilometrih jim je v nosove udaril neprijeten vonj po osmojenem, a vendar so se srečno pripeljali vse do ravnice v Podnanosu. Po ravnem seveda ni šio več in vsem je bilo žal. Do Ajdovščine je bilo še dobrih 10 kilometrov, kar pa za izuvene hodce ni pomenilo prevelikih naporov. V Stomažu pod Cavnom so Leskošek in sodelavci poiskali sedež Pokrajinskega komiteja in Narodnoosvobodilnega sveta za primorsko Slovenijo. Oba člana Operativnega štaba za zapadno Primorsko sta vzpostavila stik z vojaškimi enotami, Leskošek pa je ostal pri pokrajinskem komiteju in takoj posegel v reševanje političnih vprašanj na terenu in v vojski.

Dr. Aleš Bebler, Franc Leskošek, France Bevk in Dušan Pirjevec s skupino zaščitnikov, ki je varovala pohod Franca Leskoška iz Bele Krajine na Primorsko, septembra 1943

Ker je bila fronta daleč, prav pred Gorico, Vipavska dolina pa svobodna, spremljevalcem ni bilo treba skrbeti za sekretarjevo varnost. Bili so veseli te svoje "brezposelnosti" in so se brezskrbno predali uživanju svobode. Milan Zabukovec je patrulji posređoval svoja doživetja in izkušnje s potovanja z Leskoškom po Primorski pred letom dni; zato so fantje toliko bolj brez zadrege sprejemali naklonjenost in gostoljubnost primorskih ljudi. Kamor so prišli, so imeli vsega dovolj - dobre jedače in še boljše kapljice. Slednje je bilo včasih tudi čez mero. Budno Leskoškovo oko je to kaj kmalu zaznalo. Treba bi bilo "gangsterje", kot jih je rad poimenoval, spraviti v red, da ne bo prepozno. Razpuščeni so. Pa se mu je posvetilo. Sklicaj jih je in jim naročil, naj ustanovijo svojo partijsko celico, ki bo imela osnovno nalogo skrbeti za red in disciplino. Borci so vedeli, da se s sekretarjem CK ne gre šaliti. Sedli so skupaj in - izvolili sekretarja celice. To je bil Frane Mlakar - Nane. S tem je bila žanje stvar opravljena in pri priči tudi pozabljena.

Pet mesecev je trajalo spremljanje sekretarja Leskoška po Primorskem in v tem času so spremljevalci imeli en sam partijski sestanek, pa še tega na Leskoškovo zahtevo. Takole je bilo. Na vsem lepem je Leskošek poklical k sebi celičnega sekretarja Mlakarja. Naročil mu je, naj skliče partijski sestanek in kaznuje Zabukovca z ukorom zaradi nemorale. Mlakar je samo odprl usta in ostal brez besed. Leskošek mu je še povedal, da bo tudi sam prišel na sestanek in - odslovil ga je. Mlakar je odšel poklapan in zaskrbljen. Pred Leskoškom je čutil strahospoštovanje in vsaka njegova zapoved je bila zanj sveta in neodložljiva. Naloga, ki mu je bila zdaj naložena, seje bal iz dveh razlogov: v vođenju sestankov ni imel nobenih izkušenj, saj je bila to njegova prva dolžnost te vrste, in kako naj predlaga ukor za Zabukovca, ki je bil imeniten borec in dober tovariš. Premišljaj je o njegovi morali ali nemorali, pa se ni mogel domisliti nič spotakljivega. Je že res, daje rad pogledoval za dekleti in da so tudi dekleta imela rada njegovo družbo, ampak to vendar ni nič pregrešnega! Mlakar je tiho upal, da bo Leskošek na sestanek pozabil, a je prišel - točno ob uri. Mlakar je bil tako razburjen, da sam ni vedel, kako je sestanek začel, niti, kako je stekel pogovor. Zavedel se je le, daje Zabukovec svoj "greh" kar takoj samokritično priznal, pa

vendar pripomnil, da se mu vse skupaj ne zdi nemoralno. Šio pa je za to, da mu je neko dekle prisilo gumb na hlačnem razporku, ne da bi slekel hlače! Mlakar je kot discipliniran član partije na vsak način hotel izpolniti Leskoškovo zahtevo in je predlagal ukor. Ostali člani so sicer tudi disciplinirano obsodili Milošev "prestop", a so predlagali samo opomin in Mlakarja preglasovali. Leskošek se ni oglasil, po sestanku pa je Mlakarju očital, daje slab sekretar, ker ni uspel z ukorom. Zelo, zelo dolgo je trajalo, predno so "gangsterji" pogruntali, da se je Leskošek s tištim ukorom krepko ponorčeval iz njih in da se je ob njihovi zadregi na moč zabaval. Kratko je pri tem potegnil Milan Zabukovec. V partijski anketni list je zapisal, da je bil kaznovan z opominom in stvar seje vlekla za njim dolga leta. Se kot oficiju JLA po vojni mu je bila v napoto, dokler ni Leskošku potožil, da ima zaradi opomina težave. Po Leskoškovem posredovanju so mu opomin črtali.

V svobodni Vipavski dolini je bilo življenje po kapitulaciji Italije zelo živahno. Po vaseh so potekale volitve v narodnoosvobodilne odbore in vzporedno s temi tudi volitve odposlancev za kočevski zbor. Volilno gibanje so spremljali mnogi mitingi in zborovanja, na katerih so govorili primorski politični delavci: Aleš Bebler, Joža Vilfan, Anton Velušček, člani narodnoosvobodilnega sveta. Nastopal je tudi Franc Leskošek, ki so ga domačini posebno navdušeno pozdravili, saj jim je ostal v spominu z obiska pred letom dni. Tudi njegove spremljevalce so pričakali z odprtimi rokami. Najbolj je zaščitnikom ostal v spominu zaradi svoje gostoljubnosti šmarski župnik in vaški predsednik OF Anton Bajt, ki jih je kar nekajkrat povabil v svojo vinsko klet. Tam so izpod stropa visele klobase, salame, pršuti, da partizani svojim očem niso mogli verjeti. Župnik jim je vsakokrat ponudil, naj si postrežejo, kolikor jim je volja, tudi iz soda. Niso si dali dvakrat reči. Še dolgo po slovesu iz Šmarij, so obujali spomine...

Sicer pa je bil sekretar CK Franc Leskošek tište dni močno zaposlen. Redno seje udeleževal sej političnih forumov, s svojimi izkušnjami je pomagal pri utrjevanju ljudske oblasti, veliko je pripomogel k reševanju pomembnejših kadrovskih vprašanj, ki so jih urejali le z njegovo privolitvijo.

Komandant in politični komisar Operativnega štaba GŠ za zapadno Slovenijo Lado Ambrožič in Dušan Kveder sta takoj po prihodu

uvidela, da brez naglih organizacijskih ukrepov številna partizanska vojska ne bo kos svojim nalogam; 23. septembra sta izdala povelje za organizacijo šestih brigad in imenovala tudi člane štabov. V povelju so bile navedene tudi operativne naloge brigad, med katerimi je bilo na prvem mestu rušenje vseh komunikacij. Poseg Operativnega štaba GŠ za zapadno Slovenijo je bil kljub vsemu pozen. Mladi, neizkušeni, slabo organizirani partizanski bataljoni niso mogli dolgo vzdržati nemškega pritiska, ki je vse bolj naraščal. Ob tem ne gre zanemariti uspehov, ki so jih po kapitulaciji Italije dosegli primorski partizani. Na goriški fronti so vzdržali kar petnajst dni. Med tem so pogumno napadali Nemce na solkanskem mostu, večkrat so vdrli v Gorico in bili poulične boje, vdrli so na letališče v Mirnu in uničili veliko število sovražnikovih letal.

Med jesensko nemško ofenzivo na Primorskem

23.septembra so Nemci začeli ofenzivo proti primorskemu osvobojenemu ozemlju iz več smeri: Idrije, Kobarida, Gorice, Trsta, Postojne. Naslednjega dne so s sedmimi avioni bombardirali Ajdovščino, 25.septembra pa so v trg vdrli s pehoto in požgali nekaj hiš. Partizanske enote so se ponekod bolj, ponekod manj uspešno upirale, končno so bile prisiljene umakniti se v odročne vasi in zaselke, deloma pa v gozdove. To je bil začetek velike nemške ofenzive proti Primorski, Ljubljanski pokrajini in Gorenjski.

Ob prvih poročilih o nemški ofenzivi so se iz Štomaža umaknili člani primorskih političnih vodstev, Operativni štab GŠS za zapadno Slovenijo in sekretar CK Leskošek s svojimi spremljevalci. Naslednjega dne, 24. septembra so s Cavana opazovali bombardiranje Ajdovščine. Pričakovati je bilo, da se Nemci ne bodo zadovoljili samo z zasedbo doline, zato se je vsa skupina 25. septembra premaknila prek Cavana do Otlice. Ker v bližini ni bilo partizanskih enot, je bilo varovanje vseh voditeljev prepuščeno Leskoškovim trem mitraljezecem in njihovim pomočnikom ter borcem pred nekaj dnevi ustanovljene zaščitne čete primorskega pokrajinskega vodstva (kasneje imenovane s konspirativnim imenom Zaščitna četa točke 360), ki ji je ves čas njenega obstoja poveljeval Anton Ferjančič -

Zvonko. Spričo zaostrenega položaja so svoje zaščitniške naloge izpolnjevali še posebno skrbno. Ze v Stomažu pa je zaščita vsaj začasno imela enega člana več. Pridružil se ji je namreč Rastko Bradaškja, večni popotnik, ki je preudarno in zanesljivo opravljal skozi vsa partizanska leta kurirsko službo za vojaška poveljstva in politična vodstva. Na Otlici je čakal na poročila za Glavni štab in Centralni komite. Leskošek mu je dejal, naj kar malce potrpi, da bo pošto odnesel z letalom. Na neki njivi pri Predmeji je namreč našlo "parkirni prostor" tisto dvosedežno letalo, s katerim se je iz Ajdovščine do Glavnega štaba pred dvema tednoma popeljal dr. Aleš Bebler. Letalo so zdaj umaknili iz Ajdovščine, da ne bi padlo Nemcem v roke. 25. septembra popoldne je bila pošta za Dolenjsko pripravljena, pripravljen pa ni bil pilot - Italijan, ki seje prav tistega dne tako opil, da ni bil sposoben za vožnjo. Poletje bil prestavljen na naslednji dan. Na večer je začelo deževati in vztrajno je padalo vso noč. Zjutraj je bila njiva, na kateri je čakalo letalo, čisto razmočena. Pilot in Bradaškja sta sedla v letalo, a se ništa mogla dvigniti, ker so se ob vžigu motorja kolesa zakopala v zemljo. Poslali so kurirja po najbližji bataljon, da bi njegovi borci kar najhitreje steptali zemljo na njivi in bi tako omogočili polet. Nekateri so dvomili o uspehu, a skrb je bila odveč. Predenje bataljon prispel, je prišlo poročilo, da nemška kolona prodira v smeri Predmeje. Preostal je samo umik. Pred tem so letalo na hitro zamaskirali z vejami. Čez nekaj ur so bili Nemci že na Predmeji, letalo so našli in ga zažgali.²

2 *Edvard Kocbek: Listina, Ljubljana 1967 (v nadaljevanju E. Kocbek: Listina), str. 263-265; Franc Mlakar: Spomini, tipkopi (v nadaljevanju: F. Mia kar: Spomini), str. 36-37; T. Ferenc: Kapitulacija Italije, str. 21-22; Lado Ambrožič - Novljan: Osvobodilni boj primorskega ljudstva od italijanske kapitulacije 8. septembra 1943 do zimskih bojev 9. korpusa januarja 1994, tipkopi (v nadaljevanju: L. Ambrožič: Osvobodilni boj ...), str. 37-41; Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov VI/7, Ljubljana 1961 (v nadaljevanju: Zbornik dokumentov o NOV VI/7), dokument 78; F. Mlakar: Spomini, str. 37-39; Tone Fajfar: Odločitev, Ljubljana 1981 (v nadaljevanju: T. Fajfar: Odločitev), str. 366; Milan Zabukovec, ustna izjava, 24.3.1995; Zbornik dokumentov o NOV VI/7, dokument 133; L. Ambrožič: Osvobodilni boj, str. 39-48, 51; Zbornik dokumentov o NOV VI/7, dokument 116.*

Bradaškja se je z Leskoškovo skupino umaknil v Kozje stene, da bi se dogovorili, kaj in kako s pošto zdaj. Ostala je edina možnost - peš na Dolenjsko. Ker pa je bil položaj zaradi nemške ofenzive zelo nejasen, se je Leskošek odločil, da dajo Bradaškji spremstvo šestih partizanov. Izbrali so jih med skupino partizanov, ki se je tudi umaknila v Kozje stene. Za popotnico je Bradaškja dobil naročilo: "Pohiti in zapomni si, da za nobeno ceno ne smeš zapraviti pošte!" Naslednje jutro, 26. septembra, je torej zbasal vsa pisma v svojo torbo in se s spremljevalci spustil iz Kozjih sten. Hodili so zelo previdno.

Izogibali so se cesti, da ne bi naleteli na kakšno nemško patroljo. Po dveh urah hoda so dosegli nek rob nad Otlico. Ko so stopili iz gozda, se je pred njimi odprla dolga jasa, omejena z zidano škarpo, oporo ceste, ki je tekla vzdolž jase. Bradaškja je skozi drevje ob cesti zagledal oklopni avtomobil. Samodejno je segel pod šotorsko krilo, ki ga je branilo pred dežjem in potegnil izpod njega brzostrelko. Tedaj pa je že zaropotalo. Prvi rafali so padli po spremljevalcih, ki so stali malo više od Bradaškje. Ni se utegnil ozreti za njimi, ker je sam padel, potem koje dobil strel v nogo. Takrat je zagledal pet ali šest Nemcev, ki so skočili s škarpe in tekli proti njemu. Spustil je proti njim cei rafal in videi, da so plegli. Ni vedel, ali je katerega zadel. S težavo se je pobral in se, kolikor so mu dale moči, umikal nazaj v gozd. Svojih spremljevalcev ni videi. Tudi Nemcev ni bilo za njim. Spustil se je na tla, si mukoma razparal hlačnico in s povojem, ki gaje imel pri sebi, za silo prevezal rano, ki je močno krvavela. Cez čas se je zavlekel v goščo. Zbral je vso voljo, daje s kamenjem prikril torbo s pošto. Moči so mu pošle, legel je in objel gaje spanec. Ko se je prebudil, je visoko na nebu sijalo sonce. Poskušal je vstati, a ranjene noge ni mogel iztegniti. Hotel je pregledati okolico, pa seje vlekel po vseh štirih. Po petdesetih metrih se je znašel na robu doline, v kateri je zagledal pastirčka s kravami. Polglasno mu je zaklical, potem mu je z roko dal znamenje, naj pride bliže. Fantiča je povprašal, kje so Nemci. Odgovoril mu je, da jih že dva dni ni. Tako je Bradaškja ugotovil, da je dva dneva prespal. Fantič mu je še povedal, da se vsak večer pri njih doma oglasijo partizani. Nato je stekel domov po mamo in sestro. Bradaškja je komaj izpod kamnov izbrskal svojo torbo, ko sta že bili ob njem obe ženski, prijazni in skrbni. Vsaka na eni strani sta ga

prijeli pod roko in ga skoraj odvlekli domov. Tarn sta ga umili, mu na novo obvezali rano in ga nahranili, da so se mu moči kar malo vrnile. Zvečer so se oglasili kurirji s postaje TV P5, ki je imela sedež na Predmeji. Spravili so ga na mulo in ga, potem ko jim je razložil, kam je namenjen, pospremili do južne železnice in mu nekje pri Lazah pomagali še prek nje. Na drugi strani so ponj prišli kurirji z avtomobilom in ga odpeljali prav do sedeža Glavnega štaba. Izročil je vso pošto, nato pa so ga odpeljali na Bazo 20, daje tam okreval.

Medtem ko se je Bradaškja z velikimi težavami na kurirski poti prebijal proti cilju, so enega od sunkov nemške ofenzive občutili tudi Leskošek, člani pokrajinskega komiteja partije z dr. Beblerjem, nekaj članov pokrajinskega Narodnoosvobodilnega sveta ter komandant in politični komisar Operativnega štaba GSS za zapadno Slovenijo. Z njimi so bili tudi Leskoškovi zvesti spremljevalci, ražen komandirja Dobriloviča. Skupina je bila namreč čisto brez hrane in zato je Dobrilovič odšel z neko domačinko do osamele kmetije na Kovku in priskrbel nekaj suhe hrane. Pri hiši, kjer sta se ustavila, so jima postregli in pokramljali z njima. Med pogovorom pa so se kar precej blizu zaslišali streli. Domačini so se močno vznemirili. Dobrilovič je še nekaj trenutkov posedel, da jih ne bi s prenačim odhodom še bolj prestrašil. Potem se je poslovil in pohitel, da bi se čimprej pridružil svoji patrulji in obenem tudi obvestil vodstvo, da se njihovim položajem bližajo nemški tanki, ki jih je lahko videi, ko se je sam umikal s Kovka. Medtem pa je bilo to o nevarnosti že obveščeno in ni jim kazalo drugega, kot da se prav na na hitro umaknejo pred nemškim prodiranjem s Kozjih sten.

Veter in dež sta jih spremljala, ko so se pomikali globje v Trnovski gozd. Dobrilovič je v Kozjih stenah našel samo še sled, po kateri je kolono kar kmalu dohitel. Vse to seje dogajalo 26. septembra, istega dne, ko je Bradaškja s pošto odšel proti Dolenjski. Po napornem pohodu so se ustavili v neki vrtači sredi Trnovskega gozda. Na istem prostoru se je v naslednjih urah zbiralo vse več partizanov. Prihajali so v manjših skupinah, nekateri celo posamič. Med njimi je Miloš Zabukovec zagledal starega znanca iz Dolomitov Franca Streklja. V marčevski ofenzivi so ga z nekaj drugimi borci zajeli belogardisti. Ker so bili vsi zajeti v civilnih oblekah - zaposleni so namreč bili v

partizanskih delavnicah - so jih po zaslišanjih poslali v internacijsko taborišče Gonars. Po kapitulaciji Italije se je Strekelj od tam vrnil naravnost med partizane in je takoj postal komandir kurirskega voda pri štabu Primorske operativne cone. Zabukovec mu je povedal, da kot mitraljezec nima pomočnika, in ga pobaral, ali bi hotel stopiti na to mesto. Strekelj ni pomišljal, takoj je pristal. S tem se je strinjal tudi komandir Dobrilovič, ki ga je predstavil Leskošku. Ta ga je najprej vprašal, kako mu je ime. Povedal mu je svoje staro partizansko ime: "Krepki." "Oh, daj no," je odvrnil Leskošek, "takle majhen in suhljat pobič, pa Krepki! Kakšno je pa tvoje pravo ime?" "Franc" je malce poparjen odgovoril Strekelj. "Prav", je odločil Leskošek, "za nas vse boš od zdaj Franček". In Franček je postal Zabukovčev pomočnik.

Od partizanov, ki so se v vrtači zbirali v bližini sekretarja CK Leskoška in Operativnega štaba GŠ za zapadno Primorsko, so nekateri zaviti v šotorska krila posedali in izgubljeno zrl predse, drugi so postavili v majhnih skupinah in se poltiho pogovarjali. Dajali so videz neorganizirane vojske, ki ji manjkata strumnost in poveljevanje. Kazalo je, da so to borci raznih enot, ki so se v takem ali drugačnem položaju oddvojili. Po daljšem času se je le našel nekdo, ki je prevzel pobudo. Sklical je borce in jih razporedil na stražarska mesta, v zasede in patrulje. Tištim, ki so premogli šotorska krila, je bilo naročeno, naj ob pomoči drugih postavijo šotore, ker je vse bolj deževalo. Dolina je tako počasi dobila videz dokaj urejenega taborišča. Tišči, ki ob prvem razporedu še niso prevzeli dolžnosti, so se zavlekli k počitku pod šotore. Med temi je bil tudi Leskoškov spremljevalec mitraljezec Mlakar.

Mlakar je imel za partizana dragoceno sposobnost, da je lahko vsak prost trenutek izkoristil za spanje. Tudi tokrat priložnosti ni zamudil. Komaj se je skobacal pod šotor, že ga je zmanjkalo. Prebudilo ga je močno streljanje, ki ga je bilo slišati iz neposredne bližine. Skočil je pokonci, še malce zmeden od spanja pri tem podrl šotor in se prav s težavo rešil šotorskega krila, ki se mu je zapletlo med nogami. Videi je, da iz doline vse teče v nasprotno smer, od koder je bilo slišati streljanje pa jo je še sam ubral za drugimi. Ko je že skoraj pretekel dolino, se je šele zavedel, da je brez mitraljeza. Stekel je nazaj in

naletel na Zabukovca in Štreklja; umikala sta se iz smeri nemškega napada in še vedno streljala proti Nemcem, ki so zasedli položaje nad vrtačo. Ni bilo časa ne za vprašanje ne za pojasnilo. Mlakar je skočil po svoj mitraljez in se zadnji umaknil pred napadalci. Koje prišel do svojih, je šele izvedel, kaj se je zgodilo. Preden so drugi legli k počitku, je Leskošek poslal Zabukovca s pomočnikom, naj malo pregledata položaj okrog doline, češ da so borci, ki varujejo dolino novinci in, da jim ne gre povsem zaupati. Izkazalo se je, da je imel več kot prav. Zabukovec in Strekelj sta naletela na Nemce prav tam, kjer naj bi bila partizanska zaseda. Napadla sta jih in tako omogočila drugim partizanom umik iz vrtače. Padla sta le dva od borcev, ki so se v manjših skupinah pred spopadom zbirali v vrtači. V katero se je s svojimi zaščitniki umaknil sekretar Leskošek in z njim operativni štab GSS za zapadno Slovenijo.

Nemško zasledovanje se je tistega dne neuspešno končalo, po zaslugi Leskoškovih zaščitnikov. Leskošek ni zaman pogostokrat poudarjal, da je bila za borce zaščitne čete VPV Slovenije roška faza velike italijanske ofenzive dobra šola in da je vsak, ki je v takratnih bojih zdržal, dovolj prekaljen za še hujše bojne preizkušnje. Prav ob srečnem umiku tistega dne je Mlakar ugotavljal, da je v tem Leskoškovem ugotavljanju veliko resnice. Spomnil se je sebe in svojih tovarišev v najbolj kritičnih dneh velike italijanske ofenzive. Ko so padali iz ene sovražnikove obkolitve v drugo utrujeni, sestradani in nemočni, se jih je loteval strah, da ne bodo mogli vzdržati. Neizkušene primorske enote so imele za seboj komaj nekaj dni partizanskega staža in zato nobenih bojnih izkušenj. Nemška ofenziva jim bo vzela veliko moči, a iz nje bodo prišli prekaljeni, izkušeni borci, je razmišljal.

Nelagodno se je na umiku počutil tudi sivolasi italijanski general Guido Cerutti, ki je komaj štirinajst dni poprej predal partizanom celo svojo divizijo Isonzo, ki ji je poveljeval do kapitulacije Italije. Že pred kapitulacijo se je pogajal s predstavniki partizanske strani. Bil je simpatizer partizanov. Zdaj se je na poti proti Italiji znašel med njimi in jim je bil pripravljen pomagati s svojim znanjem in izkušnjami. V ofenzivi sredi Trnovskega gozda so bile njegove izkušnje neuporabne. Kljub letom je Cerutti v kočljivem položaju kazal dovolj poguma in

vedresti. Le njegova prej bleščeča generalska uniforma je v hajkah izgubila svoj sijaj.

Poleg Ceruttija in skupine italijanskih oficirjev - njegovih nekdanjih sodelavcev - je bil od tujih državljanov tu tudi britanski major Neville Darewski, ki se je spustil s padalom poleti 1943 na Primorsko kot zavezniški zvezni oficir. Partizanski voditelji so v skrbi za Darewskega in Ceruttija sestavili posebno skupino borcev za zaščito; ta naj bi jim pomagala prebiti ofenzivo. Tudi drugi so se ob nemškem napadu razdelili. Ladu Ambrožiču - Novljanu in Dušanu Kvedru - Tomažu je dr. Aleš Bebler dal na razpolago del svoje zaščitne enote. S temi borci sta odšla na osvobojeno Cerkljansko. Franc Leskošek - Luka se je s spremljevalci priključil Beblerjevi skupini; srečno so prišli do Vojskega. Po nekaj dneh so se premaknili v Šebrelje.

Zdaj, ko so imeli zaščitniki v varstvu samo sekretarja CK Franca Leskoška, so se na pohodu zvrstili takole: v predhodnici sta bila Zabukovec in Štrekelj, na čelu glavnine Mlakar in Ožbolt, pred Leskoškom je hodil Dobrilovič, v zaščitnici pa sta bila Stamejčič in Debevc. Ta razpored je potem veljal za ves čas primorskih potovanj.

Po nekaj dneh bivanja v Šebreljah so se 9. oktobra 1943 spustili v dolino Idrijce, reko prekoračili pri zaselku Zelin in se kar po cesti odpravili v Cerkno, prestolnico primorskega osvobojenega ozemlja, kjer se je med drugim zadrževal tudi Operativni štab za zapadno Primorsko GŠS. Leskošek se je namenil v Cerknem sklicati sejo Pokrajinskega komiteja KP za Gorenjsko.

Zaščitniki se niso mogli načuditi prijaznosti Cerkljanov, njihovi naklonjenosti do partizanov in še posebno njihovemu navdušenju nad partizansko pesmijo. Nadvse radi so prepevali; najbrže so si s tem dajali duška za vsa leta italijanske okupacije, ko sta bili slovenska beseda in slovenska pesem prepovedani. V Cerknem in njegovi osvobojeni okolici so uspešno nastopale sestre Kacinove, ki se niso izkazale samo kot dobre pevke, marveč tudi kot zelo dejavne organizatorke mladine. Leskoškovi zaščitniki so v tem vzdušju preizkušali tudi svoje pevske sposobnosti in so si ob takih priložnostih nabrali veliko poslušalcev; verjetno so bile pesmi, ki so jih zaščitniki imeli na svojem sporedu, za Cerkljane nove.

Franc Leskošek seje s patrolo nastanil v hotelu Porezen, kjer so bili tudi na hrani; bila je dobra in obilna. Tudi postrežba je bila zgledna: za belo pogrnjenimi mizami. Stevilo gostov se je počasi povečevalo. Pridružili so se tudi častniki in drugi vodilni kadri. Za mizami je postajalo kar tesno. Nekomu je kanilo na pamet, kako stisko resiti: Leskoškovi zaščitniki naj se preselijo v kako drugo kuhinjo. Koje to povedal na glas, se je Leskošek razhudil, kot se je znal samo on. Takole je na ves glas povedal gostom: "Povem vam, da so moji fantje vredni toliko kot vi. Tudi oni bi lahko nosili zlate našitke na rokavih kot vi, pa to ni mogoče, ker jih jaz potrebujem za svojo varnost. In sedeli bodo z menoj za isto mizo!" Nobenega odmeva ni bilo na njegove besede. Zaščitniki so se spogledali med seboj in, čeprav so molčali, niso mogli skriti, da jim sekretarjev odnos godi. Nekateri častniki in komandanti, ki so že pred tem na "Lukovo patrolo" gledali malo zviška, so ta svoj odnos potem še okrepili. Zaščitnike so imeli za Leskoškove ljubljence, ki imajo posebne privilegije. Sem in tja so jim očitali celo zaledno skrivaštvo.

V Cerknem je tedaj bilo mogoče srečati vrsto zanimivih ljudi, med drugimi pisatelja Franceta Bevka. Mlakar gaje poznal po njegovih povestih, ki jih je rad prebiral, pa tudi po pripovedovanju njegovega sina Vasje, s katerim sta skupaj drgnila klopi na Tehnični srednji šoli v Ljubljani. Zato ga je toliko bolj prijetno presenetila Leskoškova odločitev, da bosta s pomočnikom Ožboltom pospremila Bevka iz Cerknega v Zakojco, na njegov rojstni dom. Obema je zabičal, da sta odgovorna za Bevkovo popolno varnost. Potem so v troje krenili prek Zakriža proti Zakojci. Vso pot so se pogovarjali. Bevk je veliko pripovedoval o položaju na Primorskem pod fašistično Italijo in še posebej o svojih težavah, ki jih je imel s fašističnimi oblastmi. Mlakar pa mu je povedal, da sta bila z njegovim sinom sošolca in bil je prvi, ki je Bevku povedal, daje Vasja že od 1941. leta partizan. Te vesti je bil Bevk od srca vesel. Rad bi zvedel o sinu še kakšno podrobnost, a Mlakar o njem za zadnje leto ni mogel nič povedati, ker sta se srečala še pred roško ofenzivo. Zatem je Bevka skrbelo, ali je sin ofenzivo preživel. Mlakar ga je s svojim optimističnim pripovedovanjem o doživetjih med ofenzivo kar pomiril. V Zakojco, kjer je Bevka čakala sestra, so prišli že v mraku. Mlakar in Ožbolt sta si takoj pozorno

ogledala vas in okolico in si izbrala stražarsko mesto. V grapi pod vasjo teče železnica, ki so jo takrat Nemci dobro varovali. Bevkova sestra je večkrat prišla k stražarjema z vabilom, naj prideta v hišo, češ da ponoči Nemci nikoli ne gredo iz postojanke. Koju sama po več poizkusih ni mogla spraviti v toplo izbo, je ponju prišel Bevk sam. Ni se mogel sprijazniti z njunim pojasnilom, da bosta noč prebila pred hišo. Fanta sta vzela Leskoškovo naročilo zelo resno in za vse na svetu ne bi zanemarila svoje dolžnosti. Ko so se drugega dne vrnili v Cerkno, je Bevk Leskošku najprej potožil, da fantov ni mogel spraviti v hišo. Leskošek pa na to: "Prav sta ravnala!"

Svoboda na Cerkljanskem je seveda imela za Leskoškove zaščitnike tudi svoj mik. Dobro oblečeni in še bolj oboroženi so povsod, kjer so se pojavili, vzbujali pozornost, kar jim je kar malce stopilo v glavo. Se posebno ljubo jim je bilo, da so jim veliko naklonjenosti kazala dekleta, ki so kaj rada z njimi poklepetala, kjer koli se je pokazala priložnost. Najbolj podjetna v patrulji- Zabukovec in Stamejčič - sta navezala tesnejši stik z dvema dekletoma in začela sta k njima kar redno zahajati. Kljub njuni konspirativnosti sekretarju Leskošku stvar ni ostala prikrita. Poklical je oba in jima povedal, da sta dekleti na slabem glasu in da jima zato strogo prepoveduje nadaljnje druženje. Zabukovec in Stamejčič se pri teh stvareh ništa dala disciplinirati. Leskošek pa je bil tudi vztrajen. Koju je nekega večera spet pogrešil, je poklical Eda Brajnika, člana Centralne komisije VOS, ki se je mudil v Cerknem, in mu naročil, naj pošlje vosovsko patruljo, - povedal mu je, v katero hišo - ki naj Zabukovca in Stamejčiča aretira in spravi v zapor. Brajnik je naročilo vzel resno in sprožil akcijo. Vosovci so oba grešnika zasledili pri dekletih. Čakali so ju pred hišo. Ponoči je prvi prišel ven Zabukovec. Vprašal je vosovca, kaj počne tam. Povedal je, da v hišo ne smejo, imajo pa nalog, daju zunaj aretirajo. Stamejčič je bil brez orožja, Zabukovec pa je imel pištolo. Vosovci so ga hoteli razorožiti, a Miloš ne bi bil več Miloš, če bi se dal. Postal je zapornik - s pištolo za pašom. Oba sta bila zaradi postopka strahovito užaljena in iz zavora sta poslala Leskošku pismo, naj ju pošlje v brigado, češ da kot zaščitnika že tako nimata nobene možnosti napredovanja. To, da že dolgo vesta. Ob tem je potrebno povedati, daje bilo prav vprašanje napredovanja med borci zaščitne

enote že dolgo aktualno. Bili so sami stari borci, preukušeni v bojih, ki jim tudi samostojnosti pri odločanju v najbolj kritičnih situacijah ni manjkalo. Leskoška je po navadi jeza kmalu minila, tokrat pa ga je najbrže prizadel tudi ta očitek. Iz spora je napravil šalo. Zapornikoma je poslal večerjo z litrom vina. Priložil je kuverto s fotografijo obeh deklet in pripisom: "Pošiljam vam večero in pijačo, punce pa samo na sliki." Naslednjega jutra je Leskošek s svojimi zaščitniki sede pri zajtrku, ko so se od Idrije začeli oglašati topovi. Pri priči je ukazal Brajniku, naj njegova zapornika izpusti. Ko sta se kmalu zatem prikazala v hotelu, ju je Leskošek objel okrog ramen, rekoč: "No, fanta, samo da sta prišla!" In jeze je bilo v hipu na obeh straneh konec.³

Oktober 1943 seje nagnil v drugo polovico, koje Leskošek nekega dne, po sestanku z Operativnim štabom, poklical k sebi zaščitnika Frančka Štreklja in mu povedal, da bo moral na dolgo pot do Glavnega štaba na Dolenjskem. Na zemljevidu mu je pokazal Dolenjske Toplice, češ da bo tam nekje našel Glavni štab. Razložil mu je približno smer potovanja, ki mu ga bodo omogočale kurirske postaje, prek katerih bo potoval. Določil je še dva borca iz Komande mesta Cerkno, ki naj bi bila Štreklju v pomoč in bi ga varovala predvsem ob nevarnejših prehodih čez ceste in železniške proge. Izročil mu je pošto za Glavni štab in mu zabičal, da pošta nikakor ne sme pasti sovražniku v roke. Če bi po naključju zašel v kritični položaj, mora pošto uničiti; če ne bo imel druge možnosti, naj jo pač poje. Štrekelj je dobil tudi priporočilno pismo za kurirske postaje, v katerem je bilo zapisano, da so mu kurirji dolžni na njegovi poti vsestransko pomagati, predvsem pa mu pripomoči k najhitrejšemu potovanju. Franček in oba spremljevalca so dobili na pot po dve konzervi in vsak še par volnenih nogavic. Odpravili so se še istega dne, naslednje dopoldne so že bili

3 *Zbornik dokumentov o NOV VI/7, dokument 133, 146; Rastko Bradaškja: Spomini, str. 21-24; Zbornik dokumentov o NOV VI/7, dokument 173; F. Mlakar: Spomini, str. 40-42; France Bevk: Pot v svobodo, Ljubljana 1953, str. 93-94; Franc Štrekelj: Partizan, Ljubljana 1967 (F. Štrekelj: Partizan), str. 191-192; F. Mlakar: Spomini, str. 42-46; F. Štrekelj: Partizan, str. 201-266.*

na Žirovskem Vrhju. Štrekelj si s spremljevalcema ni kaj dosti pomagal. Že na Žirovskem vrhu sta oba odpovedala. Eden je dobil vročino, drugi pa je bil tako močno ožuljen, da ni bil več sposoben za pot. Štrekelj ni prav nič pomišljal, kar sam je nadaljeval potovanje. Leskoškovo napotilo kurirjem, da naj mu na poti pomagajo, je veliko veljalo. Kurirji so ga vzeli zelo zares. Štrekelj je na vsaki TV postaji dobil na razpolago enega ali dva kurirja do naslednje javke. Na javkah, ki so bile med postajami TV linije, so se namreč kurirji menjavali. Leskoškov sei pa je bil en sam in moral je nadaljevati pot s kurirji naslednje postaje. Le kadar kurirjev ni bilo ob uri na javko, je lahko izkoristil čas za spanje. Tako je v dveh dneh in dveh nočeh prišel v dolino Krke. Kurirji so ga pripeljali do Podhoste, v bližini katere je bil sedež Glavnega štaba, na osamljeni domačiji, od vasi oddaljeni kakih 200 do 300 metrov.

Komandant Stane Rozman se je primorskega kurirja in pošte zelo razveselil. Štreklju je naročil, naj nekaj dni počaka kar pri kurirjih Glavnega štaba na odgovor, ki ga bo odnesel nazaj. Odločitev je bila za Frančka več kot dobrodošla. Najedel se je, si odpočil in se naspal. Naslednja dva dneva si je ogledal širšo okolico. Prvega dne je odšel do Dolenjskih Toplic, ki so bile zanj pravo odkritje in tudi razkošje, saj se je okopal v zdraviliškem bazenu. Drugega dne se je sprehodil po dolini Krke do gradu Soteska in si grad tudi ogledal. Ko se je tretje jutro prebudil, je začutil med kurirji, kjer je spai, neko drugačno vzdušje kot prejšnje dni. Vsi so imeli veliko opraviti s svojo opremo in z drugo prtljago. Kmalu so mu razložili, da gre za strogo pripravljenost; z obrobij osvobojenega ozemlja so prišla poročila o nemških premikih, ki kažejo na ofenzivo. Nad Rogom so se še isto dopoldne pojavila nemška izvidniška letala.

Štrekelj je kmalu dobil ukaz, naj se javi pri komandantu. Koje vstopil v njegovo sobo, je bila velika kmečka miza vsa prekrita z zemljevidi, nad njo pa so se sklanjali častniki. Komandant je Štreklju izročil dve pismi, ki naj ju kar najhitreje dostavi naslovnikoma. Razložil mu je, da se pripravlja večja nemška ofenziva in da mora biti zato na poti še prav posebno previden. Bil je to četrti del velike nemške ofenzive, ki seje na Dolenjskem začela 20. oktobra 1943. Določil mu je kurirja za spremstvo do prve kurirske postaje. Štrekelj je doživel na poti prvo

presenečenje v Soteski. Grad, ki gaje še prejšnjega dne občudoval, je bil požgan; iz njegovih ostankov se je še valil gost dim in se širil nad vas. Tudi lesenega mostu čez Krko ni bilo več. Tako je partizanska vojska hotela upočasniti nemško prodiranje in preprečiti, da bi imel sovražnik v gradu postojanko. Zaradi takega položaja je bila pot proti Primorski težja. Previdneje se je bilo treba gibati v bližini postojank, se izmikati zasedam ob cestah in iskati čim skrivnejša pota. Prek Ljubljanskega vrha pa je bila kurirska zveza že pretrgana. Kaj zdaj? Strekelj je vedel, da s pošto ne sme obtičati na kateri od kurirskih postaj. Odločil se je za pot prek Dolomitov, kamor takrat ofenziva ni segla. Kurirji v Iški so mu povedali, da tudi čez Ljubljanico nimajo zveze. Priskrbeli pa so mu zvezo s čolnarjem, ki gaje bil pripravljen prepeljati kljub nevarnostim zaradi bližine ceste in železnice. Bilje ne samo hraber, marveč tudi spreten čolnar. Veslal je vešče, njegov preprosti čolnič je tiho drsel prek reke; niti pljuska ni bilo slišati. Na drugem bregu se je čolnar poslovil in zaželel Štreklju srečno pot. Taka želja je bila umestna saj se je ta znašel zdaj čisto sam, brez spremstva. Ni poznal razmer na dolomitskem ozemlju, ki gaje sicer dobro poznal kot domačin in tudi kot partizan, predno so ga zajeli Italijani. Vedel je samo, da partizanskih enot zdaj tu ni. Tržaško progo je prečkal tik za tem, koje mimo odpeljal vlak, in kmalu po tem srečno prešel tudi cesto. Prebredel je Horjulko in Gradaščico in se oglasil pri znancih v Stranski vasi. Zvedel je, da v hlevu sosednje domačije prenočuje večja skupina domobrancev. Odkuril jo je in se sam pri sebi vpraševal, kako da ga ni začutil stražar. Morda pa so se čutili tako varne, da celo straže niso postavili. Kolikor so mu dopuščale moči, je hitel proti Hruševemu. Tam mu je odleglo, koje pri znancih zvedel, da bo kurirje našel na Ključu. Po dobri uri hoda je bil res med njimi, starimi znanci. Se istega večera so ga pospremili tri ure daleč, do Žirovskega vrha, od tam drugi kurirji še tri ure do Stare Oselice. Sele tu sije privoščil nekaj ur spanja. Od tod je pot nadaljeval spet sam. V Žireh je imel srečo. Naletel je na komandanta Vojkove brigade Milana Tominca, ki mu je naročil, naj ga kratek čas počaka, potem pa se bo lahko odpeljal z njim v avtomobilu. Imenitnejšega zaključka svojega potovanja si Štrekelj ni mogel predstavljati. Opoldne je bil že v Cerknem. Oddal je pošto Leskošku in si krepko oddahnil. Bilo je 29.

oktobra 1943. Štrekelj je svojo nelahko kurirsko pot opravil v dobrem tednu dni, vštevši dneve, koje v Glavnem štabu čakal na odgovor.⁴

Za osvetlitev naslednjega dogodka se je treba ozreti tudi na okupatorjevo stran. V gestapovskem centru na Bledu je deloval Helmuth Rosumeck, zelo sposoben, izkušen šef gestapa. Jeseni 1943 se mu je posrečilo šeči tudi na Primorsko. Obveščevalce je imel v več tamkajšnjih enotah. Njegovi agenti so delovali počasi, zelo prikrito, vendar uspešno. Pogosto so celo med boji vzdrževali zveze z nemškimi enotami in jih s svojimi informacijami usmerjali. Tej agenturi nasproti so stali pripadniki pokrajinskega Oddelka za zaščito naroda, ki seveda niso imeli za seboj niti poklicne izobrazbe niti obveščevalnih izkušenj. Z vztrajnostjo, zavzetostjo in pogostim drznim tveganjem so vendarle odkrili mrežo nekaj Rosumeckovih agentov - vrinjencev v partizanske vrste. Z nenadno akcijo so jih polo vili in tako presekali gestapu dotok informacij. Aretirance so do nadaljnjega postopka spravili v zapor v Cerknem. Za Nemce je bil to hud udarec. Sodelavce so hoteli čimprej resiti in odločili so se, da jim na poseben način omogočijo pobeg iz zapora, ki je bil v nekdanjih vojašnicah.

29.oktobra 1943, tistega dne torej, ko se je Štrekelj vrnil z Dolenjskega, so se Leskoškovi spremljevalci zbrali h kosilu. Kuharica, domačinka, jim je hrano pravkar razdelila. Od dolge poti utrujeni Štrekelj je skodelo položil kar na okensko polico in se hlastno lotil jedi, ko se je zaslišalo brnenje letalskih motorjev. Ker je bil pri oknu, jih je Štrekelj tudi prvi zagledal; bližali so se iz idrijske smeri. Zavpil je "Avioni! Pet jih je!" Takoj nato je dodal: "Eden je že zadet! Pada!" pa se je hudo motil. V resnici je letalo pikiralo in odvrгло bombo. Padlaje tik za hišo. Okno, ob katerem je staj Štrekelj, seje sesulo v tisoče drobcev. Nekdo je zavpil: "V klet!" Med silovitimi eksplozijami bomb v neposredni bližini so se vsi hitro znašli v kleti. Istočasno so se v klet zatekli poleg sekretarja Leskoška tudi člani štaba 3. operativne cone "Alpske". Občutek varnosti pa je pri prič vse

4 F. Štrekelj: *Partizan*, str. 201-266.

minil, ko so ugotovili, da so se znašli poleg treh sodov, polnih bencina. Hiše bombe k sreči niso zadele, padale pa so po bližnji okolici.

Zažigalna bomba je povzročila požar na nekdanji karabinjerski vojašnici, v kateri so bili zapor. Iz njih so pobegnili aretirani gestapovski agenti, prav to pa so Nemci z bombardiranjem hoteli doseči. Skoraj doseženi cilj pa se jim je izmaknil. Ciani VOS so begunce hitro polovili in jih spravili nazaj pod stražo. Zračni napad ni dolgo trajal.

Med bombardiranjem je bil med umikom proti Zakrižu ranjen angleški major, član zavezniške misije, in trije zavezniški padalci, od katerih sta bila dva primorska Slovenca. Med krajani je bilo nekaj ranjenih, en otrok pa je bil smrtno zadet. Tega je, vsega okrvavljenega na rokah prinesel do štaba korpusa Oto Vrhunec - Blaž Ostrovrhar, namestnik komandanta Vojkove brigade, ki se je po hudi pomoti partizanskih obveščevalcev tudi znašel v cerkljanskem zaporu. Zdaj je imel priložnost, daje povedal Leskošku o krivici, ki se mu je zgodila. Leskošek je takoj uvidel, daje šio za hudo pomoto in se mu je opravičil. Vrhuncu se ni bilo treba vrniti v zapor. (Kasneje je bil komandant škojeloškega odreda pa je aprila 1945 padel pod domobranskimi streli v Selški dolini). Partizani in civilisti so po bombardiranju priskočili ranjencem na pomoč. Tudi v vojašnici so požar pogasili. Cerčno je doživelo še troje bombardiranj. Najhujšeje bilo 18. marca 1944, koje bilo porušenih kar 52 hiš.⁵

Prav bombardiranje je bilo veijetno vzrok, da se je Leskošek odločil za selitev na sedež pokrajinskega vodstva. S spremljevalci se je poslovil od Cerčna. Prek Sebrelij so prišli na Utre, zaselek Dolenje Trebuše. Spremljevalci so se nastanili na samotni kmetiji pri Utercu. Družina je zaščitnike ljubeznivo sprejela. Ker pa je bilo pri hiši osem otrok, se je fantom zdelo, da bodo domačim v napoto. Medtem so ugotovili, da na drugi strani hiše stanuje stari Uterc, možak pri

5 *L. Ambrožič: Osvobodilni boj..., str. 148-150; Krajevni leksikon Slovenije I, Ljubljana 1968, str. 67 (Cerkno).*

sedemdesetih letih, majhen, suh, a za svoja leta zelo živahen. Imel je majhno skromno kuhinjo z razpadajočo omaro in železnim štedilnikom. Poleg kuhinje je bila komaj kaj večja soba s posteljo, mizo in stolom. Kljub tesnemu prostoru so Utercu predlagali, da bi se preselili k njemu. Nič ni imel proti, le izginil je tistega dne in se vrnil šele na večer s steklenico žganja. Družno so jo spraznili. Uterc je potem legel v svojo posteljo, zaščitniki pa so polegli po tleh. Če bi prej merili prostor, ga ne bi mogli bolj natančno izmeriti: dolg je bil toliko, da je vseh sedem lahko ležalo tesno drug ob drugem, in širok toliko, da je Zabukovec lahko iztegnil svoje dolge noge. Leskošek seje naselil na sedežu pokrajinskega komiteja, kakšen dober kilometer od Uter.

Naslednjega dne je nastopilo vprašanje prehrane. Leskošek je sicer poslal nekaj živeža, a treba bi bilo kuhati. Od vseh sedmih se nihče ni spoznal na kuharsko umetnost. Po dolgih razpravah se je Mlakar odločil, da bo pač poskusil iz koruzne moke, ki so jo imeli, skuhati žgance. Uspelo mu je. In ker jih je tudi zabelil, so šli žganci vsem v slast. Do nadaljnjega je Mlakar ostal kuhar; med njegovimi abonenti je bil tudi stari Uterc. Dobrilovič pa se je redno javljal pri Leskošku in od tam prinašal hrano. Leskošek, sam dober pa tudi zahteven jedec, na svoje fante ni nikoli pozabil. Tudi na potovanjih so imeli vedno dovolj hrane v nahrbtnikih. Ko so ga nekega dne spremljali, so pred Dolenjo Trebušo ob cesti odkrili odprto trgovino. Radovedni, kaj se da kupiti, so vstopili. Bila je skoraj prazna, le vreča suhih gob je stala na pultu. Leskošek je takoj ugotovil, da bodo uporabne, da bodo s krompirjem prav okusne, in kupil jih je. Tudi v enotah seje razhudil, če je bila hrana enolična. Ko so jim v nekem bataljonu več dni zapored kuhali samo jedi iz koruzne moke, je intendanta ozmerjal z lenuhom, češ da se še vedno da dobiti tudi krompir in fižol, in da ni treba, da se njemu in drugim koruzna moka že iz ušes kadi. Zaščitniki so pogosto med seboj ugotavljali, kako drugačen je Leskošek od Mihe Marinka. Temu je bilo vseeno, s čim so mu postregli, ni pa se zgodilo, da bi enkrat samkrat vprašal, ali so zaščitniki jedli.

Od Uterca so zaščitniki pogosto hodili po Leskoška na sedež PK-ja in ga od tam spremljali na njegovih službenih poteh v Cerkno, Cepovan, Lokve, kjer je obiskoval enote in politične organizacije.

Eno najutrudljivejših potovanj je bilo prav gotovo tisto, ki so ga opravili v prvi polovici oktobra 1943. S Sebrej so se spustili v Cerkno, kjer sta se njihovi skupini pridružila še popotnika Dušan Kveder in dr. Joža Vilfan. Namenili so se v Kobarid, kjer se je Leskošek hotel seznaniti s političnimi razmerami in razvojem oblasti ter z vojaškim položajem v tedanji takoimenovani Kobariški republiki. To je bilo osvobojeno ozemlje med Baško grapo, Julijskimi Alpami, Goriškimi Brdi na zahodu pa seje raztezalo v Režijo in Beneško Slovenijo. Tudi po obsegu ni bilo zanemarljivo, saj je merilo kar nekaj sto kvadratnih kilometrov. Septembrska nemška ofenziva je zajela predvsem osrednjo Primorsko, Kobariške republike pa se ni dotaknila. To osvobojeno ozemlje je pred nemškimi vdori varovalo kar štirinajst bataljonov narodnoosvobodilne vojske. Zato so se v tem dokaj varnem zaledju uspešno razvijali narodnoosvobodilni odbori in učinkovito urejali civilno življenje. Do Kobarida je morala Leskoškova skupina premagati kar več globokih tolminskih grap in visoka hribovja nad njimi. Ne tja grede ne nazaj grede niso prešteli vseh rečic in potokov, ki so jih morali prekoračiti. Vsi v koloni so občudovali Leskoška, ki je bil kar četrto stoletja starejši od drugih pa je vztrajno hodil, čeprav ob palici. Uvedel pa je na potovanjih koristno navado - počitek po vsaki uri pohoda. Ti počitki so za vse pomenili pravo uteho. Če je bilo v nahrbtnikih kaj za pod zob, so med počitkom tudi malo pojedli, vselej pa so odmor izkoristili za klepet, ki ga je po navadi s svojimi šalami obarval predvsem Stamejčič, pravi burkež; tudi Štrekelj ni veliko zaostajal za njim. Leskošku ni manjkalo smisla za humor in se je rad vključeval v pogovore. Včasih pa so spremljevalci Leskoška po tihem tudi preklinjali. Kadar seje za kaj odločil, ni popustil za vse na svetu, pa naj so bili protidokazi še tako prepričljivi. Tako seje zgodilo tudi na potovanju v Kobarid. Ko so prišli do potoka Zabnice, je Leskošek odločil, da je ne bodo bredli, ampak se ji izognili. Nobeno prepričevanje ni pomagalo. Naredili so velik ovinek, ki jih je staj tri ure hoda. Do konca izmučeni so prišli do Kobarida. Pred mestom pa jih je Leskošek postavil v vrsto in zahteval, da v mesto prikorakajo, "kot se vojski spodobi". Svojo zahtevo je utemeljili "Naj Primorci vidijo, kako strumno vojsko imajo!"

Leskošek se je v Kobaridu zanimal predvsem za vzpostavljane zaledne vojaške oblasti, Tolminskega vojnega področja. V sestavi tega so bile štiri komande mest: Kobarid, Sovodnje, Smartno in Sela. Glavni namen tega pohoda pa je bil urejanje odnosov med slovenskimi in italijanskimi partizanskimi enotami. Iz Kobarida so se vračali na Cerkljansko po približno isti poti. Le tistemu ovinku pri Zabnici so se izognili. Stamejčič je pri gaženju s svojo strojnico vred nekajkrat izginil pod vodo, ko je zašel v kotanjo. Kljub vsem nevšečnostim so srečno pristali v svojem zatočišču na Utrah.

Med potovanji so bili včasih tudi nekajdnevni presledki. Tako je bilo pri Utercu časa dovolj, nevarnosti pa nobene. Zaščitnikom je prišlo na misel, da imajo med seboj čevljarja - to je bil Strekelj - in da bi bilo koristno priti do novih škornjev. "Lepo", je rekel Franček, "samo brez usnja in brez orodja ne bo nič!" Pa so se potrudili. Izposlovali so si dovoljenje, da so siii v Ziri in priskrbeli usnje, orodje pa je priskrbel stari Uterc. Ko je bilo vse pripravljeno, pa nobeden ni hotel biti prvi na vrsti. Vsi so namreč malo dvomili, da bi bil mladi Strekelj sposoben tako zahtevnega dela, kot je izdelava škornjev. Ker je bil čevljar že nestrpen in bi se rad lotil dela, se je ponudil Mlakar, da mu vzame mero. Potem so fantje imeli priložnost občudovati mladega mojstra. Hitro mu je šio delo od rok in izdelek je žel občudovanje vseh. Mlakar je tako prišel do prvih škornjev v življenju in to lepih, svetlorjavih, šivanih. Zdaj bi bili drugi radi vsi naenkrat na vrsti. Ker se niso mogli sporazumeti, so z žrebom določili vrstni red.

V prvem tednu novembra 1943 se je sekretar Leskošek odločil, da z zaščitniki zapusti Šebreljsko planoto, ker je imel v načrtu več pomembnejših srečanj v oddaljenih krajih. S štabom 3. operativne cone Alpske so po nekaj vmesnih postajah prispeli v Gornji Lokovec, kjer je bilo nekaj enot Goriške divizije. Leskošek seje s svojimi fanti nastanil v eni od prostornih lokovških hiš. Utrujeni od pohoda so v hiši posedli k pogovoru. Nenadoma je vstopil komisar štaba cone Kveder; nadomeščal je komandanta Ambrožiča, ki seje bil pri padcu s konja hudo poškodovan. Leskoška je obvestil, da prodira iz smeri Čepovana neka kolona. Pristavil je, da je to morda njihova komora, da pa bi bilo vendar dobro, da kdo iz Leskoškove zaščite gre in se prepriča. Dodal je še, da ne bi rad poslal koga od svojih, ker ima same

novince. Razumeti je bilo, da se vejetno bližajo partizani. Leskošek seje ozrl po svojih spremljevalcih, se ustavil pri Mlakarju in vprašal: "Nane, greš ti?" Mlakar je pokimal, vstal od mize in zgrabil mitraljez; za njim se je dvignil še pomočnik Slavko Ožbolt in že sta odšla skozi vrata. Prejšnjo noč je zapadlo kar veliko snega. Segai jima je do kolen, ko sta stopala po ozko izhojeni gazi. Pot se je vijugasto spuščala navzdol. Na enem od ovinkov - desno pod njim je stala kmečka hiša -sta naletela prav od blizu na nemško predhodnico. Samo nekaj metrov je bilo do vojakov, tako da sta lahko opazila mongolske obraze. Zatulili so, verjetno tudi presenečeni, in se vrgli v sneg levo in desno od gazi. Ožbolt je začel streljati prvi; medtem je tudi Mlakar stopil k njemu v celec. Prvič je bil prisiljen z mitraljezom streljati stoje. Izpraznil je cei okvir. Ko mu je Ožbolt podal novega, sta se srečala z očmi in Slavko je rekel: "Nane, pobili naju bodo." In že je dobil rafal v glavo, skozi sence. Bil je na mestu mrtev. Mlakarja je verjetno rešil okvir municije, ki mu ga je podal Slavko, preden je bil zadet. Zdaj je spuščal proti napadalcem samo po nekaj strelav in se zadenjski umikal nazaj do ovinka, izza katerega sta pred nekaj trenutki prišla. Koje bil v kritju, je pohitel, kolikor so mu noge dale. Zasopel je prišel do hiše, od koder sta z Ožboltom odšla na pot. Vas je bila prazna. Našel je le Danila Sorovića, komandanta Gradnikove brigade in mu povedal, kaj se je zgodilo. Oni pa ga je vprašal, zakaj vendar ni postavil zasede. Mlakar je poiskal Leskoškovo patroljo, ki se je že umaknila. Tedaj so mu živci povsem odpovedali. Tresel seje kot šiba na vodi, ko je skušal Leskošku povedati, kaj se je zgodilo, kako je izgubil Slavka. Nikoli ni mogel preboleti te nesreče, za vselej mu je ostai trpek občutek, da Kvedrov način obvestila ni bil moder. Po nesreči na Lokovcu so zaščitniki spremljali Leskoška čez Banjško pianoto in se na obrobju te, ustavili nad Sočo, da so ugotovili možnosti za prehod reke in odhod v Brda. Dobili so zvezo s kuriji, ki so jih v majavem čolnu srečno prepeljali prek reke. Nadaljevali so pot do vasi Imenje v Brdih, kjer je bil za 12. november 1943 sklican sestanek med zastopniki slovenskega in italijanskega osvobodilnega gibanja. Z italijanske strani sta prišla dva predstavnika - Mario Lizzero in Giovanni Padoan, s slovenske poleg Leskoška tudi Babič, Kveder in Bebler.

Zaščitniki so imeli med zavarovanjem srečanja priložnost ogledati si vas, ki je okrog uro hoda oddaljena od Dobrovega. Presenetile so jih bogate kmečke hiše, grajene v nadstropje, od katerih je vsaka dajala videz dvorca. Še bolj jih je presenetila notranjost, etnografska zanimivost. Prvič so videli črno kuhinjo s privzdignjenim ognjiščem, ob robu katerega so bile razmeščene klopi. Nad sredo ognjišča je visel kotel za kuhanje polente in ob njem nenavaden gospodinjski stroj za mešanje polente. Ob enem od takih ognjišč so se Leskoškovi fantje najedli pečenega koštanja, ki so ga sproti pridno zahvali z rebulo.

Po opravljenem posvetu ni bil Leskošek nič kaj dobre volje, napol sam pri sebi je robantil, da so Italijani preveč zahtevni in da bi radi še kar naprej po svoje razpolagali s Primorsko. Priznati namreč niso hoteli odloka o priključitvi Primorske k Sloveniji. 20. novembra so se ponovno sestali na Vojskem. Tokrat so italijanski predstavniki pristali, da njihove enote na Slovenskem ozemlju spadajo pod operativno poveljstvo NOV Slovenije.⁶

Boj pri Ponikvah

Sredi decembra 1943 so zaščitniki spremljali s Cerkljanskega na Kras poleg Leskoška še člana PK KPS dr. Aleša Beblerja in namestnika političnega komisaija Alpske operativne cone Branka Babiča. Pred odhodom so jih v štabu cone opozorili, naj bodo previdni, ker so Nemci zadnji čas na Krasu zelo aktivni. Leskošek je na to opozorilo odgovoril, da imajo vendar zaščito s tremi mitraljezi in tremi brzostrelkami. Koga naj se boje?

6 T. Ferenc: *Kapitulacija Italije*, str. 586; Franc Črnugelj: *Na zahodnih mejah*, Ljubljana, 1986, str. 120, 123, 241; *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941 - 1945*, Ljubljana 1977 (v nadaljevanju: *NOV na Slovenskem*), str. 608; Branko Babič, *Primorska ni klonila*, Koper 1982, str. 130-131, 148-149; F. Mlakar: *Spomini*, str. 47-49, 54-55.

Potovali so brez težav skozi Trnovski gozd, prek Vipavske doline; čez reko Vipavo so se prepeljali s čolnom. Zaščitniki so upali, da se bo Leskošek po opravljenem delu na Krasu končno odpravil nazaj na Dolenjsko. Namenjeni so bili v Tomaj na Krasu, kjer naj bi se Leskošek in člana PK spet sestali z delegacijo italijanskega osvobodilnega gibanja. Prišli so do Kroprive in izvedeli, da Nemci prodirajo iz Sežane. Komandir spremljevalne patrulje Dobrilovič se je sam podal v Dutovlje, da bi tam priskrbel hrano. V Dutovljah je izvedel, da so Nemci že v Tomaju. Pohitel je nazaj v Kroprivo in obvestil skupino o nemškem prodiranju. Predvideno srečanje v Tomaju je tako odpadlo. Odločili so se za umik v Ponikve. Bil je 22. december 1943, čas pred Božičem. V vasi je bilo že zbranih nekaj primorskih partizanov, ki so jim domačini pripravili božična darila. Praznovanje se je zavleklo in proti jutru se je Leskoškova skupina odločila za počitek v vasi. Stražarsko mesto nad vasjo sta prevzela Zabukovec in njegov pomočnik Strekelj. Drugi se po neprespani noči še niso utegnili spraviti k počitku, ko sta stražarja opazila na cesti, ki vodi proti Ponikvam neko vozilo. Z daljnogledom sta ugotovila, da se bliža nemški oklepni avtomobil. Po stezi, po kateri sta prišla do stražarskega mesta, ništa mogla nazaj v vas, ker bi se izpostavila Nemcem. Preskočila sta visoko škarpno, da sta prišla do svojih. V vasi je že bilo dano obvestilo za preplah, ker se je od sosednjega Avberja bližala nemška kolona. Večina primorskih partizanov - baje so pripadali komandi mesta Sežana - se je umikala v smeri, Leskošek pa se je s svojimi sodelavci in spremljevalci umikal proti borovemu gozdiču kakih 100 metrov nad vasjo. Med umikom se jim pridružilo deset primorskih borcev z mitraljezcem. Ko se je Mlakar čez nekaj trenutkov ozrl, je že videi nemške vojake, kako so se razvili v strelsko vrsto, najbrže z namenom, da bi skupino obkolili. Oklepni avtomobil, ki sta ga opazila stražarja, je bil verjetno le njihova predhodnica. Sovražnikovi vojaki so se naglo približevali in postalo je jasno, da izbire ni. Zabukovec je položaj hitro ocenil. Odločno je rekel: "Fantje, udariti moramo! Ne smemo se umikati!" Mlakarja je zaskrbelo. Imel je en nabojnik v mitraljezu in dva za pašom. Torej največ šestdeset nabojev. In, kar je bilo še huje, bil je brez pomočnika. Zdelo se mu je, da je bil z Ožboltom ob sebi še enkrat močnejši. Težave so imeli tudi drugi. Koje Stamejčič legel in hotel odgovoriti na nemško streljanje,

je zastokal: "Ivo, kje pa je moja cev?" Ivo je pogledal mitraljez, se dvignil in kljub nastopajočim Nemcem stekel nazaj, od koder so prišli. Kar hitro se je vrnil s cevjo, ki jo je Stamejčič izgubil, ko se je prebijal skozi grmovje. Vsem je odleglo. Končno so dosegli vrh brega, ki se je raztezal v ozek, skoraj raven teren, za njim pa je bila majhna vrtača. Vanjo je Dobrilovič spravil varovance. Borce je razporedil na približno 200 metrov dolgem odseku. Med svoje borce je namestil še oba primorska strelca, mitraljezcu, ki je imel pokvarjeno strojnico, tako da je lahko oddajal samo posamezne strele, pa je določil mesto ob Mlakarju. Tako so s križnim ognjem lahko obvladali teren, s katerega so Nemci napadali. Bili so v vsaj desetkratni premoči, pa vendar v slabšem položaju. Zaščitniki so imeli za drevesi in skalami dobro kritje, za seboj pa nedostopen teren, Nemci pa so nastopali po skoraj golem terenu. Tam, kjer je bil nemški pritisk najhujši, sta zasedla položaj Zabukovec in Štrekelj, tudi Stamejčič in Debevc sta bila izpostavljena hudemu pritisku. Mlakarja, reveža brez pomočnika, pa je Dobrilovič razporedil na bok z nalogo, da bi preprečil morebitni nemški poskus od strani. Najslabše se je počutil med bojem prav Mlakar. Zaradi svojega položaja ni imel pregleda nad bojiščem. Soborcev ni videi, slišal je le obe zbrojevki, katerih glas je dobro ločil od nemških šarcev. Ko se dalj časa ništa oglasili, gaje popadel strah, ko pa ju je spet zaslišal, se je pomiril. Skrbelo gaje, kako bo, če bodo Nemci pritiskali tudi v smeri, ki stajo varovana skupaj z novim borcem Primorcem. Dobro je vedel, da z municijo, ki jo je imel, ne bi mogel dolgo vzdržati. Bil je hvaležen komandirju Dobriloviču, ki se je kar nekajkrat kljub hudemu ognju po trebuhu priplazil do njiju in ju obveščal o poteku boja. Obljubil jima je, da bo priskočil na pomoč, če se bodo Nemci obrnili proti njunemu položaju. Neprijetno je bilo poslušati povelja nemškega oficirja: "Nieder, auf, vorwärts!" Do Mlakarja je prišel tudi Leskošek; kazalo je, da bi najraje še sam udaril po Nemcih. Mlakar se je moral pošteno potruditi in ga prositi, da se je umaknil s položaja. Na obeh straneh je bilo veliko streljanja in dima. Leskošek je večkrat poklical k sebi Dobriloviča, da mu je poročal, kako kaže na bojišču in ga spraševal, ali bodo fantje vzdržali. Zaščitniki so morali kar najbolj varčevati z municijo in zato so dopustili, da so se jim Nemci približali na petdeset do šestdeset metrov. Potem so vžgali vsi hkrati in žrtev na nemški strani ni bilo

domnevali, da je na partizanski strani močna skupina, saj je bilo slišati zgoraj samo avtomatsko orožje - tri mitraljeze in štiri brzostrelke. Posamezni strelji treh primorskih borcev so se v silnem trušču izgubljali. Nemci so nekajkrat poskušali z naskokom, a so se vselej morali umakniti. Bili pa so vztrajni in boj seje vlekel in vlekel. Zadnji naskok ni trajal dolgo. Zabukovec je zadel oficirja. Prav to je odločilo izid bitke. Vojaki so se vznemirili. Najbližji so pobrali ranjenca in ga odnesli v vas, drugi so se začeli previdno plaziti nazaj in vleči z bojišča ranjene in mrtve. Bilo je že pozno popoldne, ko seje umaknil zadnji nemški vojak. Takrat so se s svojih položajev dvignili tudi partizani - utrujeni od boja, a čili in zdravi, saj je le enemu od primorskih borcev strel oplazil uhelj. Na nemški strani je bilo drugače. Domačini so kasneje vedeli povedati, da so Nemci imeli veliko ranjenih in tudi mrtvih, saj so ponje z avtomobilom Rdečega križa prihajali še naslednjega dne. Leskošek je bil po boju ne samo srečen marveč tudi ponosen na svoje spremljevalce. Odločil je, da se vrnejo v Vipavsko dolino.⁷

Sestop s komaj ohlajenega bojišča je bil mogoč samo po strmem bregu v dolino potoka Raše. Vanjo je vodila strma kamnita zaraščena steza. Na tej poti so se dokončno prepričali, da bi bili storili usodno napako, če bi se odločili za umik pred Nemci. Prav gotovo bi jih v tej strmini napadalci pokončali. Ko so srečno sestopili do potoka, so ob njem zagledali mlin. Pred pragom jih je pričakal gospodar. Svojim očem ni mogel verjeti, da so partizani in da so prišli s strmine nad njegovim mlinom. Ves dan je namreč poslušal streljanje in ugibal, ali se bo izpred nemških brzostrelk in mitraljezov kdo rešil živ. Čudil se je, kako so mogli tako maloštevilni vzdržati v boju toliko časa in se rešiti brez izgub. Veselil se je z njimi in jih povabil na večerjo. Ne da se opisati, kako so zmagovalcem teknili tišti večer koruzni žganci z mlekom. Tudi okolje je bilo vzpodbudno. Okoli njih se je zbrala vsa

⁷ F. Mlakar: *Spomini*, str. 56-60; Milan Zabukovec, *ustna izjava*, 24.3.1995; Miroslav Gulič, *ustna izjava*, 27.9.1988, Roman Šušteršič, *ustna izjava*, 27.9.1988.

družina, ki je ne samo zadovoljno, marveč tudi hvaležno prisluhnila pripovedi o poteku spopada.

Z nočjo je partizanska skupina zapustila prijazno mlinarjevo družino in se odpravila proti Vipavski. Ker so bili utrujeni od napornega dne, seje pot kar dolgo vlekla. Čez kamnit most so prečkali Branico, kmalu zavili nad vas Gabrje ter v nizkem grmovju bolj preždeli kot prespali preostanek mrzle noči. Zjutraj so jih predramili ne preveč oddaljeni streli minometov iz smeri, od koder so ponoči prišli. Ko so z daljnogledi presojali položaj, so ugotovili, da mine padajo na borov gozdič, kjer so prejšnji dan tako vztrajno zavračali Nemce. Tega posega ni bilo mogoče razumeti. So mar Nemci imeli partizane za tako nepreračunljive, da bi čakali svojo usodo na starih položajih? Kasneje so zaščitniki izvedeli, da je ena od granat padla tudi preko griča na mlin, ubila gospodarja Orla in ranila enega od njegovih otrok. Vsem v skupini je bilo neizmerno žal za nesrečo prijazne, zavedne družine.

Miting v Smarju

Nad Gabrjem so imeli Leskošek, Bebler in Babić dolge pogovore. Analizirali so sestanek, ki so ga imeli pred nekaj tedni s predstavnikoma italijanskega odpora in o ponovnem srečanju, ki je odpadlo zaradi nemškega napada pri Ponikvah. Pozno popoldne je Leskošek odločil, da gredo v šest ali sedem kilometrov oddaljeno Šmarje. Zaščitniki so bili odločitve nadvse veseli, saj so vedeli iz prejšnjih obiskov, da jih lahko pri Smarčanih čaka samo kakšno prijetno presenečenje.

Bil je že mrak, ko so se bližali vasi, na koncu kolone pa se je na vsem lepem zaslišalo petje. Leskošek je ukazal tišino, oni zadaj pa je, kljub nekajkratni ponovitvi ukaza, še kar naprej prepeval in pojoč prikorakal mimo Leskoška. Revež ni slutil, s kom bo imel opravka. Leskoška je popadel bes, zgrabil je pevca za ovratnik, ga stresel in vprašal. "Kdo pa si ti?" Nesrečni pevecje preplašeno odgovoril, daje aktivist. Leskošek pa na to: "Ti bom že pokazal, samo gumb pri hlačah

ti manjka, pa si že aktivist, samo da ti ni treba v partizane!" Vidno prestrašen se je aktivist ponižno opravičil.

Popotniki so prišli v Smarje, ko so že tekle zadnje priprave za velik partizanski miting, pri katerem je bil, kot se je izkazalo, "ubogi" aktivist eden od osrednjih organizatorjev. Leskošek se je pomiril, miting in razpoloženje ljudi na njem sta ga čisto prevzela. Postal je židane volje, poiskal je aktivista - svojo žrtev - in se mu opravičil. Potem je zbranim vaščanom zelo ponosno pripovedoval o boju prejšnjega dne. Tako so bili zaščitniki kar naenkrat spet v središču pozornosti. Domačini so jih na veliko gostili z jedačo in pijaco, dekleta pa so vsakemu od njih poklonila zavitek s suhim sadjem in toplimi nogavicami. Za vsakega je bilo priloženo pisemce z željami za srečo v vojni, za srečno vrnitev iz nje in za prijateljski obisk v svobodi...Ob zvokih harmonike in plesnih korakih je bilo za nekaj ur pozabljeno vse gojje, ki gaje prinašala vojna. Bil je to božični večer leta 1943.

Pri štabu IX. korpusa

Upanje zaščitnikov, da se bodo iz Vipavske doline vrnili na Dolenjsko, je bilo prazno. Leskošek je potoval iz Smarja nazaj na Lokve, verjetno zaradi reorganizacije, ki je bila v decembru izvedena v vojski. Namesto dotedanje Alpske cone je bil ustanovljen 9. korpus z dvema divizijama. 21. decembra je o tem izdal ukaz vrhovni štab NOV Jugoslavije. Po vrnitvi s Krasa je Leskošek odšel za nekaj dni na Sentviško Goro, največje naselje Sentviške pianote. Tod okoli so bile tišči čas razporejene enote Goriške, kasnejše 30. divizije. Zaščitniki so sekretarju Leskošku potožili, da so s strelivom za mitraljeze zelo pri kraju. Rešitev se mu je zdela enostavna: "Pojdite v štab divizije, kjer vam bodo lahko dali nekaj streliva!" In tako so storili. V divizijskem štabu so našli komandanta divizije in mu zaupali svojo stisko in željo. Komandant pa jim je odgovoril, da so zaščitniki stalno v zaledju in zato streliva ne potrebujejo. Zaščitniki so Leskošku poročali, kako so v štabu opravili. Po njegovem posredovanju je patrolja strelivo takoj dobila.

V januarju 1944 se je Leskošek sedežu na Šebreljah dokončno odpovedal, ker je bila vas precej odmaknjena od vse živahnejšega političnega in vojaškega dogajanja na osvobojenem in tudi zasedenem ozemlju. Zaščitniki so se s težkim srcem poslovili od starega Uterca, ki jim je s svojo skrbnostjo in prijateljsko vdanostjo veliko pomenil. Odhajali so s trdnim sklepom, da ga bodo, če ne prej, po koncu vojne spet obiskali. Namere niso mogli uresničiti. V zadnji sovražnikovi ofenzivi, aprila 1945, ko so si združene vojske - od nemške, domobranske, ustaške do četniške - prizadevale zagotoviti si umik proti Koroški, so podivjane horde pridrle tudi do Šebrelj. Skupina četnikov je vdrla v skromni Utercov dom. Od Uterca so zahtevali, naj jim pokaže partizanski bunker v svoji hiši. Čim bolj jim je zagotavljal, da bunkerja v hiši ni, bolj so ga topli. Vztrajali so in se odločili, da mu bodo za vsak nikalen odgovor polomili prst na roki. In tako so storili. Ko so mu zlomili zadnji prst in je starček onemogel obležal, so odšli. Nesrečni Uterc si ni več opomogel. Niti konec vojne, ki si ga je tako želel dočakati, mu ni mogel vrniti moči. V dveh mesecih je shiral in se za vedno poslovil.

S Šebrelj so se Leskošek in njegovi spremljevalci spustili v dolino Idrijce. Ko so korakali proti Zelinu, so na drugem bregu že od daleč zagledali nekoga, ki jim je mahal z obema rokama. Korak jim je malce zastal, saj niso razumeli, kaj jim hoče povedati. Pomaknili so se bliže in spoznali, daje na drugi strani intendant Pokrajinskega komiteja. Se kar naprej jim je mahal. Leskošek je ugotovil, da jim možak pač ne daje zamen zamenja. Le kaj je narobe? Odredil je: " Miloš, pojdi čez, da ti pove, kaj je." Miloš in za njim pomočnik Franček sta zabredla v mrzlo Idrijco. Še kar hitro sta si pomagala na drugo stran. Oni se jima je prijateljsko nasmejal in jima ponudil roko. Ko sta ga povprašala, na kaj jih je hotel opozoriti z mahanjem, je nedolžno povedal, da jim je pač mahal v slovo, ker ve, da jih na Šebrelje ne bo več...Vseh tistih besed, ki sta jih nazaj grede izmenoma izgovorila Miloš in Franček in potem še Leskošek, ne gre ponavljati.

Na poti do Lokev, kjer je bil tišči čas štab IX. korpusa in kjer se je Leskošek namenil ostati več dni, je bil dogodek ob Idrijci že pozabljen. Štab korpusa je bil nastanjen na Lokvah, naselju, raztegnjenem na obrobju Trnovskega gozda, oddaljenem 5 km od Čepovana. Štab je

imel sedež v hiši pod gozdom in tam se je po prihodu naselil tudi Leskošek. Stabna zaščitna enota je zasedla hišo ob cesti, v kateri je bil nekdanj hotel. Tu so našli prostor tudi Leskoškovi spremljevalci. Bili so brez dolžnosti, ker je vse zavarovanje opravljala štabna četa, pa so zato vsak po svoje zapolnjevali svoj prosti čas. To prav gotovo ni bilo vseč zaščitnikom štaba korpusa.

Nekega večera sta se Zabukovec in Stamejčič dobre volje vračala proti hotelu. Stražar ju je zaustavil z običajnim "Stoj! Kdo prihaja?" Odgovorila sta: "Partizani." Sledil je ukaz: "Eden naprej, ostali stoj!" Zabukovec je stopal naprej, Stamejčič pa seje počasi pomikal za njim. Tako so se navadno vsi odzivali. Ko sta prišla do vhodnih vrat, sta eden za drugim vstopila, ne da bi se javila pri stražarju na koncu hiše, v dobri veri, da ju je prepoznal. Prav kmalu zatem je v sobo spremljevalne patrole vstopil dežurni štabne zaščitne čete z dvema soborcema in zahteval, da se javita tista dva, ki se pred vstopom v hišo ništa javila stražarju. Mirne duše sta se oglasila Zabukovec in Stamejčič. Dežurni je od njiju zahteval, da mu izročita svoje orožje. Oba sta se uprla. Dežurni je užaljen odšel in kmalu pripeljal s seboj komandirja čete. Tudi ta ju je hotel razorožiti. Medtem so v sobo drug za drugim vstopali še drugi borci štabne čete in ob prerekanju je položaj postajal vse bolj napet. Ko so Leskoškovi fantje videli, da gre zares, so zgrabili orožje in zahtevali, da borci štabne čete odidejo. In res so ti užaljeni zapustili sobo. Kazalo je, daje stvar opravljena.

Zjutraj pa je prišel spremljevalec političnega komisarja korpusa Dušana Kvedra z naročilom, da se morata Zabukovec in Stamejčič javiti pri Kvedru. Izpolnila sta ukaz. Kveder ju je najprej pošteno ozmerjal, potem se je obrnil k svojemu spremljevalcu z ukazom, naj ju razoroži. Spet sta se uprla, orožja nikakor ništa hotela izročiti. Prišlo je do glasnega prerekanja, predvsem pa do komisarijevih groženj. K sreči je v tem vstopil sekretar CK Leskošek. Po besedah je ugotovil, kaj se dogaja. Jezen je poslal oba prestopnika nazaj v hotel rekoč, da bo z njima sam obračunal. Kljub disciplini, ki je sicer veljala, stražarskih povelj na "domačem" terenu tudi drugi niso kaj posebno resno jemali. Ustavljanje je bilo na obvladanem ozemlju le ustaljen, formalen postopek. Leskošek sam seje nešteto krat jezil, kadar gaje stražar ustavljal, čeprav je vedel, da prihajajo partizani. Ob neki taki

priložnosti je komentiral "Seveda, ustavlja zato, ker ve, da smo partizani, če pa bi prišla nemška čelada na preklji, bi zbežal!" Zaščitniki so dobro vedeli, da nima čisto prav, a njegovih navad so se po malem le navzeli.

V tem primeru niso ostali čisto ravnodušni. Zavedali so se, da so prišli v spor s štabom korpusa. Le kaj bo sledilo? Leskošek jim je še isti dan naročil, naj se pripravijo na pot. Preden so se spravili v običajni vrstni red za pohod, se je Leskošek karajoče obrnil na oba grešnika in dejal: "Ništa se prav obnašala, fanta!" Mislil je na odnos do stražarja. Potem se je hudomošno ozrl po drugih spremljevalcih, rekoč: "Ste pa dobri fantje, da ne daste orožja iz rok." Vsem je šio na smeh in zadeva je bila kmalu pozabljena.

Po nekaj opravljenih poteh - sredi januarja - se je Leskošek s svojimi fanti vrnil k štabu na Lokve. Obveščevalna poročila so govorila o premikih nemške vojske, ki so kazah na to, da se spet pripravlja ofenziva proti osvobojenemu ozemlju. 16. januarja je iz Gorice proti Trnovemu prodrlo 7 nemških tankov, za njimi pa sta pripeljala dva avtobusa vojakov. To je pomenilo za Lokve že kar resno nevarnost, saj je bilo vmes le še nekaj kilometrov razdalje. Istočasno je prišlo poročilo, da so Nemci iz Idrije prodrli v Gorenjo Trebušo, do tja pa iz Lokev tudi ni bilo več kot 20 km. Umik je bil torej nujen. Pri štabu korpusa so delovali številni odseki, dovršen del njihovih članov pa je bil neoborožen. Najprej so se umaknili na Lažno, vas, nekaj kilometrov oddaljeno od Lokev, od tam pa na 1030 m visoki Studor. Med njimi je bil Anton Bavec - Cene, ki je pri štabu korpusa čakal na novo razporeditev. Organiziral je obrambo z vsemi, ki so bili oboroženi, ko so Nemci začeli napadati iz smeri Lažne. Medtem so se z Lažne umaknili tudi Leskošek in njegovi spremljevalci, ki so zasedli položaje v gozdnatem predelu nad vasjo. Med njimi in vasjo je bila obsežna čistina, prek katere naj bi Nemci prodirali proti njim. Leskošek je svojim fantom ukazal, naj Nemce napadejo, čim se bodo spustili na čistino, na kar ni bilo treba dolgo čakati. Zaščitniki so užgali iz vseh treh mitraljezov. Nemci so se jadrno umaknili v kritje vasi. Poskušali so prodreti proti partizanskim položajem še nekajkrat, pa so bili vselej odbiti. Zvečer se je Leskošek s svojimi zaščitniki umaknil prek ceste Cepovan - Trebuša. Bavčeva skupina

je imela manj sreče. Padel je vodja sodnega odseka dr. Samo Lovše, ob padcu pa seje ponesrečil vodja propagandnega odseka pri štabu 9. korpusa inž. Maijan Tepina.

V začetku februarja 1944 seje Leskošek končno odločil, da se vrne na sedež centralnega komiteja partije v Kočevskem Rogu. Precej hitro je potekal pohod skozi Trnovski gozd in Vipavsko dolino. Za daljši počitek so se ustavili šele na obrobju Krasa v bližini vasice Stjak, kjer je prav takrat potekala pokrajinska konferenca Slovenske protifašistične ženske. Zaradi tega je bilo v vasi veliko obiskovalcev in Leskošek je odločil, da so si kraj za počitek poiskali kar v bližnjem gozdu. Prav tam pa je sam doživel prijetno presenečenje. Aktivistka Katja Rupena je predenj pripeljala njegovo hčerko Hedo, ki je po partizanskih zvezah prek Trsta in Občin prišla na Kras po dolgih mesecih prestajanja kazni v italijanskih zaporih. Leskošek jo je očetovsko stisnil k sebi in ji predlagal, naj kar z njim potuje na Dolenjsko. Zvečer istega dne so skupaj poslušali zavezniško bombardiranje ter po smeri in svetlobi, ki jo je bilo videti, ugotovili, da gre za Trst.

Nazaj v Kočevski Rog

Še isto noč so hiteli mimo Senožec in kar kmalu prekoračili dve cesti - proti Trstu in proti Kopru. Naslednji del poti po pustem predelu brez naselij seje močno vlekel. Progo so prekoračili v bližini Pivke in imeli naslednji daljši počitek šele v vasi Palčje. Od tu naprej jim je bila pot znana. Prek Mašuna so v nekaj urah dosegli Kozarišče in so se kmalu nato znašli v Babnem Polju. Leskošku se je zdelo, da je njihova dolžnost oglasiti se pri materi padlega Ožbolta. Našli so jo oblečeno v črnino, ki so jo tišči čas nosile vse žene v Babnem polju, saj so poleti 1942 italijanski fašisti v vasi polovili kar 49 domačinov in jih v bližnjem Vražjem vrtcu postrelili. Za temi žrtvami pa je vas izgubila še veliko fantov, ki so padli kot borci partizanskih enot. Leskošek je materi sam povedal, da je na Primorskem padel njen sin - junak. Zalostno vest je sprejela junaško vdana v usodo. Vsa mila in prijazna

se je pogovarjala s sinovimi soborci in jim zaželela sreče, ko so se s težkim srcem poslavljali od nje.

Menda so obujali spomine na Slavka in premišljali o njegovi nesrečni materi, ko so na poti od Prezida do Cabra kar pozabili na svojo utrujenost. Od turobnih misli jih je v Čabru odvrnila prijazna ponudba tamkajšnjih aktivistov, da lahko dobijo do Broda na Kolpi na razpolago voz s konjem. Tega so bili veseli, saj so si tako ne samo skrajšali čas potovanja ampak tudi ohladili ramena od nošnje težkih nahrbtnikov, orožja in streliva. Prenočili so v vasi Žage in zdelo se jim je, da je od tu samo še skok do Bele krajine. V Kanižarici so bili potem gostje sekretarja okrožnega komiteja Ivana Novaka. Podprti z dobrim kosilom so prek Semiča prišli do Crmošnjic, sedeža Glavnega štaba. Leskošek je po pogovoru s komandantom Rozmanom v spremstvu hčerke in Dobriloviča nadaljeval pot na Bazo 20. Drugi spremljevalci so se za nekaj dni naselili pri štabnih kurirjih, da so očistili svoje orožje in tudi sebe spravili v red po skoraj petmesečnih poteh po Primorski. Po nekaj dneh je prišel ponje zaščitnik Janez Burja - Svarun. Z njim so odšli na Bazo 20 vsi ražen Zabukovca, ki seje moral javiti na Seču, kjer je Ivan Maček - Matija organiziral novo bazo za Notranji oddelek Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta.⁸

8 *F. Mlakar: Spomini, str. 46-51, 53, AZČ; Marjan Tepina, prepis zapiska iz leta 1944; Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji III, Ljubljana 1973, str. 305; Zbornik dokumentov o NOV VI17, dokument 3, str. 25.*

SEPTEMBRA 1943 Z EDVARDOM KARDELJEM PREK OTOČCA DO MORJA

Ob kapitulaciji Italije je slovenska NOV poleg ogromne količine vseh vrst orožja dobila veliko motornih vozil - kamionov, osebnih avtomobilov in motornih koles. Zato so bili kar čez noč posebej cenjeni in iskani partizani, ki so obvladali šoferske veščine. Ni jih bilo veliko. Niti okrog vojaškopoličnega vodstva ne. V zaščitni enoti VPV je bil poleg Janka Mehleta edini poklicni šofer Alfonz Vrhove - Fonze, ki je svoje šofersko znanje že dokazal, koje s poti po Hrvaški pripeljal 11. septembra 1943 zaščitno patroljo, ki je spremljala Edvarda Kardelja in Franca Leskoška. Ob kapitulaciji Italije je prišel v partizane še kočevski aktivist OF Elko Preatoni. V dolino Krke do gradu Soteska seje pripeljal z zaplenjenim italijanskim avtomobilom. Ostai je kar pri vodstvu, daje bil njegovim članom na voljo za prevoze.

Zaščitnik Vrhove se je po vrnitvi s Hrvaškega javil komandirju pravkar ustanovljene avtočete Glavnega štaba NOV Stanetu Vrščaju. Ta ga je s kamionom vred dodelil ekonomskemu oddelku Glavnega štaba. Za nekaj naslednjih dni je bil Vrhove na razpolago Komandi mesta Crnomelj. Z železniške postaje v Crnomlju je z vagonov odvažal italijanske topovske granate v gozdove nad Kopri vnik, kjer so jih borci skrili.

20. septembra zvečer je zaščitnika Vrhovca poiskal kurir Glavnega štaba s pismom, da se mora nemudoma javiti v Soteski. Pohitel je, saj je vedel, da mora biti zadeva nujna, če so ponj poslali posebnega kurirja. V Soteski ga je Kardeljev spremljevalec Vlado Miklavc - Henrik seznanil z nalogo, ki so mu jo v poveljstvu zaščitne čete

namenili: pripravi naj se za pot na Hrvaško. Ker bo vozil Kardeljevo zaščitno patroljo, naj si na grajskem dvorišču izbere primerno vozilo. Ni si dal dvakrat reči. Z velikim veseljem je šaril med parkiranimi vozili, preizkušal zdaj eno, zdaj drugo. Končno seje odločil za majhen italijanski kamion SPA, ki je za voznika in sopotnike premogel le platneno streho, imel pa je pogon na prednja in zadnja kolesa in tudi upravljanje urejeno temu primerno. Izbrano vozilo je takoj preizkusil z nekaj vratolomnimi krogi po grajskem dvorišču. Prepričal se je, da je dobro izbral.

Za mlade partizane je bilo vse, kar je bilo motorizirano, zelo privlačno. Tudi borci zaščitne čete so se navduševali nad motorji in avtomobili. Nič čudnega, da so naprosili Vrhovca, naj skupino borcev, ki je bila določena za varovanje Kardeljevega potovanja na Hrvaško, odpelje na preizkusno vožnjo proti Dvoru. Vrhove jim je rad ustregel. Ne samo zaradi preizkušanja kamiona, marveč tudi zato, da bi soborcem pokazal svoje šoferske sposobnosti. Na kamion so prisedli zaščitniki Miklavc, Sotlar, Mihelič, Modic, Novak, Župan in Mavec. Uživali so v vožnji po prašni cesti; kmalu sije vsak od njih zaželel sesti za krmilo, saj seje vsem zdelo, da šofranje ni preveč zapletena zadeva. Vrhove je mesto za krmilom razumevajoče odstopil najprej enemu, potem drugemu in še tretjemu. No, krmilo bi vsak še kar za silo obvladal; a kaj, ko je motor imel tudi menjalnik, trd in neposlušen. Le z natančnim vmesnim plinom gaje bilo moč spraviti v red. Pri tem pa "novi šoferji" nikakor niso bili uspešni, čeprav jim je Vrhove vpil: "Zdaj medžu-gas" Ni jim šio. Vrhove je po vsakem ponesrečenem poizkusu spet zasedel svoje mesto in elegantno speljal. Sam sebi se je zdel pomemben s svojim "medžu-gasom". Od te vožnje naprej so ga v zaščitni četi klicali Medžugas.

Še istega dne - bilo je 21. septembra 1943 - seje po "preizkusni vožnji" zbrala zaščitna patrolja za potovanje na Hrvaško. Bili so isti borci, ki so dopoldne preizkušali svoje šoferske sposobnosti. Miklavc je sedež na svojega Harleya, k njemu v prikolico se je spravil Sotlar z zbrojevko, drugi zaščitniki so se namestili z mitraljezcem Modicem vred na Vrhovčev kamion. Elko Preatoni je v osebнем avtomobilu čakal na Kardelja, ki je prišel ob napovedanem času in dal znak za odhod. V predhodnici je vozil Miklavc s Sotlaijem, za njima Preatoni

s Kardeljem, kot zaščitnica pa skupina borcev na Vrhovčevem kamionu.

Potovanje je bilo v primerjavi s prejšnjimi potovanji na Hrvaško udobno, kolona je hitro napredovala. Za kratek čas so se ustavili v Črnomlju in nato še v Stubici, kjer je imela sedež komanda mesta Vrbovsko. Tu je Kardeljeva zaščita dobila obvestila o prevoznosti poti do Otočca. Potovali so vso noč, jutro jih je našlo že v gozdovih Male Kapele. Šio je brez zastojev in brez težav. Prevozili so že Vrhovine, ko je Miklavc s svojim Harleyem na vsem lepem zaplesal po cesti. V naslednjem trenutku se je prikolica ločila od motorja in zavila po svoje. Iz nje se je skotalil Sotlar z mitraljezom. K sreči brez hujših poškodb. Kardelj je brez razburjenosti odločil: "Gremo naprej v Otočac. Henrik, če boš hotel še imeti prikolico, pridi ponjo kasneje!" Sotlar seje skopal k Miklavcu na zadnji sedež in kolona je odpeljala. Popoldne so že bili v Otočcu. Zaščitniki so po prvih Kardeljevih stikih s tamkajšnjimi voditelji ocenili, da so prišli pravočasno.

Miklavc je dobro poznal Kardeljev način dela in njegove navade; zato je samostojno odločal o dolžnostih in prostem času zaščitnikov. Vselej je poskrbel, daje bil eden od patrulje v Kardeljevi bližini, da bi lahko izpolnil kakršno koli njegovo naročilo. Drugi borci so morali biti na doseg dežurnega za morebitne naloge. Tako je bilo tudi v Otočcu, kjer sicer ni bilo treba opravljati ne stražarske ne kakšne druge varnostne službe, saj so za to skrbele hrvaške enote. Miklavc in Vrhove sta se še isto popoldne vrnila po neposlušno prikolico in jo namestila nazaj k motoiju.

Za naslednji danje bil napovedan odhod z Otočca. Patrola seje zbrala, da tokrat poleg Kardelj a pospremi še predstavnika hrvaškega naroda Vladimijja Nazoija. Prisedel je v Kardeljev avtomobil. Zaščitniki kar niso mogli prav verjeti, kojim je Kardelj povedal za smer potovanja: Senj! Nihče od njih še ni videi morja. Ko so se začeli spuščati po serpentinah proti Senju in so v daljavi ugledali moije, so utihnili, saj nihče ni znal izraziti svojih občutkov, koje ugotovil, da se čisto zares bližajo moiju, o katerem je do takrat lahko samo sanjal. Miklavc in Sotlar, ki sta vozila spredaj, sta se na vsaki serpentine ozrla k drugim srečno nasmejana.

To, skoraj praznično razpoloženje zaščitnikov, se je še stopnjevalo s prihodom v Senj. Meščani so bili na ulicah vedri in nasmejani. Kardelj in njegovi sopotniki so izstopili in se jim pridružili. Na "korzu" je zadonela svobodna slovenska partizanska pesem, ki je navdušila zbrane prebivalce. Popotniki bi najraje ostali med njimi, a Kardelja in Nazoija so čakale dolžnosti v sosednji Crikvenici.

Pot do Crikvenice ni bila dolga, za zaščitno patruljo pa bi se bila skoraj nesrečno končala. Vozili so - po pravilih - z zasenčenimi lučmi. Vrhove, ki je vozil zadnji, je izgubil izpred oči oba voznika pred seboj. Malo bolj je pritisnil na plin, da biju dohitel, koje nenadoma zagledal luno - nekje pri tleh. Zaščitnik Mihelič, ki je sedeel poleg njega, je zavpil: "Pazi, mojje!" In Vrhove sam nad seboj: "Stoj!" Z vso silo je pritisnil na zavore. Zadnji trenutek. Zavozil je namreč na pomol, misleč, da vozi po cesti. Tudi tokrat sojo srečno odnesli.

In že so bili v Crikvenici, kjer jih je čakalo novo presenečenje. Nastanili so jih v luksuznem hotelu. Kakšne sobe, kakšne postelje! Tako kot nihče od zaščitnikov do tistega dne ni videi mojja, nihče od njih ni videi hotela znotraj. Niso se mogli dovolj načuditi vsemu blišču. Le tišči partizani, ki so se jim nerodno posmihali iz ogromnih ogledal, nekako niso sodili k vsemu lesku, preprogam in lučem.

V veliki jedilnici jim je stregel natakar v belem suknjiču in z metuljčkom pod vratom. Prinesel je gosposko večerjo njim, ki se niso prav nič gosposko obnašali. Ob serviranem mesu so se sprli. Nekdo je trdil, da je na krožniku svinjski kotlet, drugi, da je kos nekakšne velike ribe. Morali so poškiliti v hotelsko kuhinjo, da so se prepričali. Res, bila je riba. Tuna. Za vselej so si jo zapomnili. Prvo srečanje z njo so zalili z dobrim dalmatinskim vincem.

Po večerji so se porazgubili po sobah in legli v mehke, sveže preoblečene postelje. Sladko so spali, kot že dolgo ne. Ne vsi. Župan, dolomitski borec, doma iz okolice Logatca, je odejo pogrnil na tla in tam prespal noč, "da ne bi umazal postelje".

Vrhove je zgodaj zjutraj pogledal skozi okno na obalo. Čuden prizor se mu je nudil. Miklavc in Sotlar sta z morsko vodo vneto prala svojega Harleya. "Nehajta", je zavpil Vrhove, "če se hočeta še kdaj

peljati z njim!" Še kar hitro sta dojela, da motorju sol najbrže res ne bo koristila in sta ga temeljito zbrisala.

Kardelj je 24. septembra 1943 vse dopoldne v hotelu vodil konferenco, ki so se je udeležili predstavniki Avnoja in ZAVNOH. Seznanil jih je s pripravami na zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, obširneje pa jim je govoril o predvidenem II. zasedanju Avnoja v Jajcu in pripravah, ki jih je potrebno v zvezi s tem izpeljati po pokrajinah. Po konferenci so s Kardeljem odpotovali v Slovenijo dr. Ivan Ribar, Moša Pijade, Milovan Djilas, Sreten Žujović in dr. Pajo Gregorić, ki so se prve dni oktobra 1943 udeležili zasedanja zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju. Zaradi njih se je skrb za varnost v zaščitniški patrolji še povečala.

Na poti proti Gorskemu kotarju so zvedeli, da prav v tej smeri Nemci začenjajo ofenzivni pohod. Kolona se je zato obrnila v smeri proti Vrbovskemu. Po slabih gozdnatih, skalnatih poteh so le počasi napredovali. Vzpetinam ništa bila kos ne Miklavčev Harley ne Preatonijeva limuzina. Morali so riniti zdaj enega zdaj drugega. Le Vrhovčev kamionček je pokazal pravicato partizansko žilavost in vzdržljivost, čeprav je imel za seboj le kratek partizanski staž.

27. septembra 1943 so popotniki končno kljub težavam prestopili Kolpo in se ustavili v Crnomlju. Kardelj je s svojimi gosti ostal v mestu in z njim spremljevalec Vlado Miklavc. Drugi zaščitniki so se na večer javili v gradu Soteska poveljstvu svoje čete.⁹

9 *Alfonz Vrhovec: S Kardeljem po Hrvaški, tipkopis, 24.1.1987; Tone Sotlar: Spomini, rokopis, str. 24; Jože Mihelič: Izjava, tipkopis, 12.6.1985, str. 9, vse AZČ; E. Kocbek: Listina, str. 364-365; Vladimir Dedijer: Dnevnik II, Beograd, 1970 (v nadaljevanju: V. Dedijer: Dnevnik), str. 437.*

S POLITIČNIM KOMISARJEM GŠS NA PRIMORSKO OKTOBRA 1943

V prvi polovici oktobra 1943 so se v osrednjem vodstvu NOG odločili, da član CK KPS in politični komisar Glavnega štaba Slovenije Boris Kraigher obišče Primorsko. Osrednje vodstvo je hotelo pripomoči k čimprejšnji stabilizaciji razmer v tem delu Slovenije, ki ga je po kapitulaciji Italije kot prvega prizadela nemška ofenziva. Vso Primorsko, posebno partizansko narodnoosvobodilno vojsko in tudi njeno vodstvo, je potem ko je bil osvobojen pretežni del pokrajine, prevzel zanos; občutek moči je v vojski stopnjeval zelo močen dotok prostovoljcev. Iz tega je vzniknilo hotenje zavzeti Gorico. Vdor partizanskih enot v mesto je sicer uspel, a naglo nemško posredovanje jih je še istega dne -12. septembra 1943 - prisililo k umiku na obrobje mesta. Tam so se enote NOV utrdile in vzpostavile "goriško fronto". Okupator je doumel, da ne gre za naključen gverilski napad, pač pa za vsesplošno ljudsko vstajo, ki lahko pomeni nov, težko obvladljiv položaj. Zato so se v Hitlerjevem štabu odločili, da se bodo v prvi fazi ofenzive, ki so jo pripravili v Sloveniji, lotili prav osrednje Primorske. Za ta del ofenzive so imeli na razpolago 25.000 vojakov, ki so jih podpirale oklepne, tankovske in artilerijske ter z bombardiranjem tudi letalske enote. Goriška fronta je kljub veliki nemški premoči vzdržala dva tedna. Nemški premoči niso mogle biti kos primorske enote NOV, sicer številčno močne, a še ne povsem organizirane, nekatere šele v nastajanju. Prav slednje niso imele dovolj izkušenih poveljnikov, ki bi se znali sproti odzivati na sovražnikove ukrepe. Na goriški fronti je bilo treba zaradi ohranjanja življenj popustiti, saj je imela partizanska vojska že več kot sto ranjenih in padlih.

Narodnoosvobodilni odbori, odbori OF in drugih političnih organizacij so se obdržali kljub hudemu nemškemu terorju nad civilnim prebivalstvom: nemški vojaki so namreč v mnogih krajih pobili večje skupine ljudi, ki so se umikali pred vdori vojske v vasi in med požigi. Kljub vsemu se je izjalovilo Hitlerjevo povelje, ki ga je dal svojim podrejenim z navodili za ofenzivo: "Slovensko prebivalstvo ne sme potem pomeniti nobene nevarnosti več."

Po sovražnikovi ofenzivi si je pokrajinsko vodstvo prizadevalo nadomestiti zamujeno zaradi ofenzive: do konca je bilo treba izpeljati začeto organiziranje brigad in ustanavljanje divizij, v politične organizacije pa prenesti sklepe zasedanja kočevskega zbora odposlancev, ki se ga je s Primorskega zaradi sovražnikove ofenzive udeležilo le 28 odposlancev.

Politični komisar GSS Boris Kraigher se je proti Primorski odpravil s sedeža štaba v Soteski konec prve polovice oktobra. Za njegovo zaščito je bila določena patrulja desetih borcev z dvema strojnicama. Vodiljo je zaščitnik Jože Sever. Borce - ražen Severja - so pospremili do Krvave Peči kurirji postaje TV 1- a, političnega komisarja in spremljevalca Severja pa je naslednega dne za patruljo pripeljal šofer GSS Valič. Iz Krvave Peči je skupina ob vodstvu kurirjev TV 10 in TV 17 prvega dne prispela do Ljubljanskega vrha. Od tam so s kurirji postaje TV G9 nadaljevali pot mimo Zaplane, skozi Podlipo proti Sovodnju. Ker ozemlje ni bilo zasedeno, so hodili v glavnem kar po cestah, tudi proti Sovodnju. Komandir zaščitne patrulje Sever je ves čas skrbel za bojni razpored na pohodu, čeprav ni bilo slutiti nevarnosti. V predhodnici je bil eden od dveh vodnikov kurirjev z mitraljezcem in njegovim pomočnikom. Ko so skoraj že prišli do Sovodnja, je nenadoma izza prve hiše padel najprej strel iz puške, nato iz šarca. Predhodnica je skočila pod cesto in takoj odgovorila z ognjem, drugi kurir pa je glavnino z varovancem Kraigherjem povedel s ceste prek potoka v hrib. Sever pa je drugega mitraljezca s pomočnikom in drugimi zaščitniki razporedil na položaj in jim zabičal, da smejo streljati samo na njegov ukaz. Na nemški strani je orožje utihnilo, Sevejeva predhodnica seje umaknila s položaja in se pridružila glavnini patrulje. Kljub iznenadenju se je stvar iztekla srečno, brez izgub, prav gotovo predvsem po zaslugi obeh kurirjev, ki

sta se izkazala s prisebnostjo in hrabrostjo. Prav zaradi teh dveh lastnosti ju je politični komisar Kraigher kasneje pohvalil primorskim funkcionarjem Pot se je potem nadaljevala skozi gozd nad Sovodnjim in po hribih vse do Cerkna, tedanjega sedeža Operativnega štaba GŠ za zapadno Slovenijo. Komisar Kraigher se je zadrževal v Cerknem okoli 14 dni. Na Primorsko je dopotoval zato, ker so bili med nemško ofenzivo prekinjeni stiki med Glavnim štabom in njegovim Operativnim štabom za zapadno Primorsko. Prav tako ni bilo zvez med Narodnoosvobodilnim svetom za Primorsko in osrednjim političnim vodstvom. Politični komisar Kraigher naj bi ugotovil, kakšen je položaj primorskih enot NOV, ter skupaj s člani Operativnega štaba analiziral stanje in pretehtal primerne ukrepe za preureditev NOV na Primorskem. Na teh posvetih je prevladalo mnenje, da je Operativni štab, kot dislociran del Glavnega štaba odigral svojo vlogo in da se mora nujno preurediti v samostojen štab za zahodno Slovenijo. Rezultat teh pogovorov je bila uredba, s katero je Glavni štab že 17. oktobra preimenoval Operativni štab GS za zahodno Slovenijo v Štab 3. operativne cone Alpske. Politični komisar se je na Primorskem zadržal le kratek čas, vendar se je nekajkrat sestal tudi s člani primorskega političnega vodstva v Zgornji Trebuši. Na teh poteh ga je spremljal vodja zaščitne patrulje Jože Sever.

Borce Kraigherjeve zaščitne patrulje je prijetno presenetila gostoljubnost cerkljanskega prebivalstva. Na vsakem koraku so borci čutili njegovo naklonjenost, na vsakem koraku so bili ljudje pripravljeni tako ali drugače pomagati partizanom. Zaščitniki so bili veseli, celo počaščeni, da so imeli priložnost spoznati pisatelja Bevka in z njim celo pokramljati. Zanimiv se jim je zdel tudi politični delavec Branko Babič, o katerem jim je pripovedoval njegov spremljevalec. Zvedeli so za vrsto pripetljajev iz časa, ko je Babič ilegalno deloval kot pomemben organizator upora v Trstu ter se spretno in pogumno izmikal nenehnemu zasledovanju fašistične policije. Star partizan, svoboden borec, si je pač težko predstavljal ilegalni boj v okupiranem mestu.

Prav na večer pred Kraigherjevim odhodom iz Cerkna je bilo v trgu veliko zborovanje, ki se je po izvedbi programa zavleklo pozno v noč

s prepevanjem, plesom, veseljem. Po takem zaključku obiska so se Kraigherjevi fantje še težje ločili od gostoljubnih Cerkljanov. Naslednjega dne so se iz Cerkna odpeljali s kamionom do Otaleža. Tako jim je bilo prihranjenih deset kilometrov pešačenja. Z Otaleža so jih vodili kurirji čez Medvedje Brdo, Zejno dolino do Ravnika, kjer so predanih pri kmetu Jožetu Petkovšku, po domače Grižaiju. Na večer pa so jih od tam pospremili terenski politični delavci mimo Kale prek ceste Ljubljana - Postojna do kurirske postaje TV 2a v Kališah pri Logatcu. Še istega večera jih je od tam vodil kurir, da so prekoračili še tržaško progo nad vasjo Laze.

Zdaj so bili spet na "svojem" terenu, ki gaje predvsem vodja patrolje Sever dobro poznal, in niso več potrebovali pomoči kurirjev. Mimo Kožljeka, Cajnarjev, Velikih Lašč so prek Suhe krajine prišli do vasi Jama, kjer so izvedeli kar dve neprijetni novici: začela se je nemška ofenziva na Dolenjskem in Notranjskem, partizani pa so iz strateških razlogov požgali grad v Soteski. Informacij o premikih osrednjih vodstev ni bilo mogoče dobiti, zato seje komisar Kraigher odločil, da se priključijo štabu 7. korpusa, ki je bil v bližnjem Šmihelu. Skupaj s tem štabom so se potem prebijali skozi nemško ofenzivo po Suhi krajini, kjer je prišlo do nekaj spopadov, v katerih pa Kraigherjevi zaščitniki niso sodelovali. Šele po nemški ofenzivi se je politični komisar GŠS s spremljevalci vrnil na Kočevski Rog.¹⁰

10 L. Ambrožič, *Osvobodilni boj str. 121-123, AZČ*; Jože Sever: *Spomini, magnetofonski zapis, 10.12.1985, str. 1-2*; Rado Zakonjšek: *Kurirji, Ljubljana 1985, str. 116.*

MED VELIKO NEMŠKO JESENSKO OFENZIVO

Po partijskem posvetovanju v Dvoru 8. oktobra 1943 so se Edvard Kardelj, Boris Kidrič in Ivan Maček vračali na Bazo 20 s svojimi zaščitniki. Med vožnjo so razpravljali o posvetovanju in o položaju ter razpoloženju po pokrajinah. Niso se izognili misli na nemško ofenzivo. Ugotavljali so, da je tik pred vrati. To so nakazovala tudi nemška bombardiranja mest in vasi na osvobojenem ozemlju v začetku oktobra: Novo mesto, Črnomelj, Straža, Cerknica, Grahovo...

Edvard Kardelj je s poti prek Hrvaške v VŠ že opozoril GS Slovenije na neposredno nevarnost nemške ofenzive, kar so nakazovale nemške ofenzivne operacije v Gorskem kotaru. Predvidevanja so bila umestna. Velika nemška ofenziva se je začela 25. septembra 1943. Tri njena obdobja so z ofenzivnimi operacijami zajela najprej Slovensko Primorje, nato Istro in Gorski kotar z delom Slovenije. V četrtem obdobju ofenzive pa so Nemci vso svojo ofenzivno moč namenili Ljubljanski pokrajini.

18. oktobra 1943 se je sestal izvršni odbor OF. Sekretar Boris Kidrič je poročal, daje prišlo do bojev z Nemci ob Kolpi, kjer hrvaške enote NOV le s težavo zadržujejo nemško prodiranje. Pričakovati je sovražnikovo ofenzivo v Sloveniji.

Oktobrski dnevi so tekli; z vsakim dnem so nemški okupatorji stopnjevali svoje ofenzivne priprave proti enotam NOV na Dolenjskem in Notranjskem, torej proti operativnemu področju 7. korpusa. Za ta del ofenzive je nemško poveljstvo imelo na razpolago okoli 50.000 mož, med katere so všteti tudi trije bataljoni slovenskih

domobrancev in posadke več kot 100 tankov in okoli 200 topov. Vojska, ki jim je stala nasproti - enote 7. korpusa - je premogla komaj četrtno od števila sovražnikovih vojakov. Poleg tega je imela malo tankov in težkega orožja. Nemci so se odločili za zaporedno obkoljevanje in čiščenje posameznih goratih področij.

21. oktobra 1943 je sekretar Boris Kidrič sklical plenarno sejo OF in seznanil člane z bližajočo se veliko nemško ofenzivo. Pozval je vse navzoče naj pospravijo in prikrijejo v bunkejih ves pomembni arhiv; obvestil je zbrane člane plenuma, da se bodo naslednjega dne umaknili v zaklonišče. 22. oktobra 1943 je sekretar CK KPS Ivan Maček zaščitniku Ivanu Hitiju izročil pismo in dejal: "Na Cervanovi cesti vzemi motor in se zapelji v Sotesko. Pismo moraš izročiti komandantu Francu Rozmanu - Stanetu. Stvar je nujna! Pri komandantu počakaj, da pismo prebere in ti pove, ali je vsebino pisma razumel ali ne. Na poti bodi previden!" Hiti je dobil vtis, daje vsebina pisma napisana tako, da je nepoklican človek ne bi razumel; pohitel je in v rekordnem času je bil pred soteškim gradom. Nekaj težav je imel s stražarji, ki so bili spričo bližajoče se nemške ofenzive strožji kot prej. Ze pred glavnim vhodom je naletel na komandanta Franca Rozmana - Staneta, mu pismo izročil in povedal, da mora počakati na odgovor. Komandant je pismo takoj prebral in Hitiju naročil: "Povej zgoraj, da sem vse razumel in da bomo stvar nocoj izpeljali." Hiti se je vrnil na Bazo 20 in Ivanu Mačku sporočil komandantov odgovor.

Istega dne se je začel umik članov osrednjega političnega vodstva v skrita zaklonišča. Člani IOOF in njegovega plenuma so zvečer zapustili Bazo 20. Z njimi je bil tudi vodja britanske vojne misije major William Jones. Skupina je z nekaj borci vred štela petindvajset ljudi. Bližala se je polnoč, ko so bili že blizu tiskarne Urška, ki je bila določena za njihovo prvo postajo. Na poti jih je spremljal Boris Kidrič. Tik predno so prispeli na cilj, jim je oznanil nadvse neprijetno odločitev: točno opolnoči bodo partizani požgali grad v Soteski. Skušal je obvestilo povedati kar najbolj neprizadeto, da ne bi izzval prehudega odmeva. In vendar je povzročil veliko razbuijenje, češ da brez pomišljanja uničujejo narodno bogastvo. Sele nato jim je Boris Kidrič razložil, da gre za povsem strateško potezo: Nemcem je nujno

treba preprečiti, da bi grad spremenili v svojo postojanko, kar bi bistveno otežilo položaj enotam NOV na Dolenjskem. Z obrazložitvijo je pomiril duhove v vodstvu OF, posebej še, kojim je povedal, da so vse predmete umetniške vrednosti iz gradu umaknili in jih shranili.

24. oktobra so se premaknili od tiskarne k Bazi 15, na položaj partijske šole. Iz varnostnih razlogov so se končno podali "v podzemlje" - v bunker, v katerem je imela tiskarna skladišče papirja. Tudi tiskarji so odšli z njimi. Bil je 26. oktobra. Boris Kidrič se je poslovil. Z njim je odšel dr. Marjan Breclj, da bi skupaj vzdrževala zvezo z zunanjim svetom, predvsem z Glavnim štabom.

Kočevski Rog z oporiščem osrednjega vojaškopoličnega vodstva NOG, z vrsto bolnišničnih postojank, skladišč orožja, vojaške opreme in hrane so se Nemci namenili prečistiti v drugi fazi svoje ofenzive konec oktobra. VPV NOG je že teden prej sprejelo nekaj ukrepov. Iz bolnišnic so uprave odpustile vse gibljive ranjence in jih združile v poseben bataljon z zaščito. Težke ranjence so iz manj varnih postojank prenesli na skrivna mesta v gozd.

Nemci so nastopali od hrvaške meje proti zahodu; nameravali so potisniti partizanske enote proti južni železnici in tu postaviti zaporo. Enote 7. korpusa pa so se jim odločno upirale. Nemci niso uničili nobene enote, prav tako niso mogli zavzeti osvobojenega ozemlja, razen nekaterih večjih krajev.

7. korpus je z nekaj enotami zavaroval Kočevski Rog; borci so predvsem rušili ceste in mostove v smeri proti Rogu. 26. oktobra so Nemci kljub temu prodrli na Rog in požgali tri opuščene partizanske bolnišnice. Od skritih partizanskih ranjencev so odkrili skupino enaindvajsetih in jih poklali. Nemške enote pa niso odkrile drugih bolnišničnih oddelkov, niti Baze 20 niti zaklonišča, v katerega so se umaknili člani političnega vodstva. Nečloveško se je nemška vojska znesla nad nemočnim civilnim prebivalstvom. Za seboj je pustila nekaj sto pomojenih ljudi.

Pri Glavnem štabu so pred ofenzivo začasno ukinili oddelke in prav tako pri IOOF komisije. Sodelavci le-teh so se najprej zbrali v Soteski in se s l.četo zaščitnega bataljona GSS umaknili v Suho krajino. Del

sodelavcev VPV seje po nekaj dneh vključil v operativne enote, drugi pa so oblikovali dve skupini, od katerih je vodstvo ene prevzel Jože Ravnikar, druge pa Edo Mihevc.

Tudi ti dve skupini sta se med pohodi razdelili na več skupin, ki so se vsaka po lastni presoji prebijale med nemškimi prodirajočimi kolonami. Ena od skupin je ostala pod vodstvom Jožeta Ravnikarja. Vanjo je bil vključen dovršen del sodnega odseka GŠS z načelnikom Zoranom Poličem. S svojega sedeža v Zgornjem Kotu so se 23. oktobra 1943 napotili z arhivom in prtljago na vozovih. Pri Dvoru so prekoračili Krko in se nato v Hinjah, kjer so prenočili, pridružili drugim oddelkom GŠS. 24. oktobra so prišli do vasi Lopate, kjer so pripravili miting. Prav tam so doživeli letalski alarm. Umaknili so se v gozd. Odpovedali so se vozem. Poleg osebne prtljage so obdržali samo pomembnejši arhiv. Še istega dne ponoči so šli prek Prevol, Seča in Poloma do Vrbovca, kamor so prispeli 25. oktobra.

Tu se je skupina spet razdelila, precej pohodnikov je odšlo v brigade. Poleg Ravnikarja in sodnega oddelka je v skupini ostalo še osem članov drugih oddelkov GŠS in tričlanska angleška vojna misija s svojim zaščitnikom. Tako je bilo zbranih 21 pohodnikov, ki so za zaščito imeli približno enako število zelo dobro oboroženih borcev. Prenočili so na Vrbovcu, od koder so se 27. oktobra zjutraj naglo umaknili pred nemško kolono. V gozdu so zavzeli položaje, vendar Nemcev ni bilo za njimi. Prek Male gore so se premaknili proti Ribniški dolini in se za tri dni utaborili v bližini vasi Otavice. S tega položaja so opazovali premike nemških kolon po cesti Ribnica - Kočevje.

31. oktobra so zaznali nemški premik v smeri Otavic. Odšli so naprej po pobočju Male gore in se ustavili pod njenim vrhom; odločili so se, da se bodo zaradi varnosti preselili na območje Velike gore in so se še isti večer ustavili v vasici Dane. Niso vedeli, da je prav tište dni več nemških polkov preiskovalo Malo, Veliko in Travno gorje. Ker so patrulje opazile v bližini Dan nemške premike, so že 1. novembra krenili skozi gozdove Velike gore mimo Jelenovega žleba skozi Glažuto in v bližini prenočili. 2. novembra se je Glažuta bližala motorizirana nemška kolona, zato se je skupina umaknila višje nad

cesto, v gozd. Ker so zaščitniki temeljito prekrili sledove umika, jih Nemci niso zasledili, njihova kolona je napredovala proti Grčaricam.

Partizanska skupina je nadaljevala premik proti Debelemu vrhu, a je spet skoraj trčila v nemško kolono. Zato se je razvrstila v strelsko vrsto in tako pohitela više v gozd. Naslednjih pet dni so se partizani neprestano umikali nemškim enotam. 6. novembra so se zvečer ustavili v Turkovi Dragi. Pred njimi je bil še zadnji pohod med nemško ofenzivo. Trajal je blizu 28 ur. Premočeni in premraženi so se 7. novembra zvečer ustavili na Bazi 20.

Spet drugače je bilo z eno osrednjih kolon, ki so se umikale pred nemško ofenzivo. Jedro te skupine so predstavljali kulturni delavci Niko Pirnat, France Mihelič, Dore Klemenčič, Franci Zwitter, Lojze Ude, Lado Kozak, Janko Jare. Pridružila se jim je še vrsta političnih delavcev, nato pa še glasbeniki in gledališčniki Karei Pahor, Nada in Bogdana Stritar, Franci Šturm, Vladoša Simčič, Jože Tiran. Odpravili so se po poti zgoraj omenjene kolone do Hinj, se tu ustavili 23. oktobra za počitek in nato nadaljevali pohod do vasi Sela. Naslednjega dne, 24. oktobra, so nemški tanki prodrli do Hinj. Istega dne so bile bombardirane vasi pod Kočevskim Rogom. Do Sei je prispela vest, da so Nemci zavzeli Kočevje. 25. oktobra se je partizanska skupina odločila za premik s Sei do Poloma, kjer je predanila v gozdu nad vasjo. Na večer so dobili vodiča, ki jih je 27. oktobra pospremil do Male gore. Od tam so nadaljevali pot mimo Kompolj in Strug ter Vidma do Rasice. Bilo je že 28. oktobra. Tega dne je bilo na Rašici več višjih vojaških poveljnikov, ki so odločili, da bodo kulturne delavce porazdelili med 18. in 15. divizijo oziroma v njune brigade. Del so jih dodelili Cankarjevi, del pa Levstikovi brigadi. Del Levstikove brigade so dohiteli v Rogatcu 1. novembra. Se istega dne so se odpravili proti Zelimljam, ki so jih bombardirala nemška letala. Ko je ponoči partizanska kolona prečkala vas, so nekatere hiše še gorele. 2. novembra je Levstikova brigada s "svojimi" kulturniki prispela na Golo; tu so se odločili za nekaj dni počitka. 7. novembra zjutraj se je kolona usmerila proti Mokrecu, kjer se ji je priključil še en bataljon Levstikove brigade in kmalu še bataljon Ljubljanske brigade. Na vrhu Mokreca so se spopadli z Nemci. Vsi borci so bili na položajih, neoborožene partizane so poslali po gozdni

poti proč od bojišča. Brigada je imela nekaj ranjencev, ki jih je bilo treba nositi. Naslednjega dne so jih skrili v gozdu; pred tem je na cesti pri vasi Rob spet prišlo do spopada. Ranjence so kmalu po partizanskem umiku Nemci odkrili in jih pobili. Del Levstikove brigade je prodril na Krim in tu naletel na Nemce; ti so zajeli dve skupini partizanov. Prvo so privedli do cerkve Sv. Jakoba v Strahomeru in jo postrelili, drugo so postrelili pri bajerju v Lazah. Božič, domačin iz Tomišlja (oče zaščitnika Matije Božiča - Branka) je pobite z lojtrskim vozom prepeljal na pokopališče v Tomišlju; tu so jih nato domačini pokopali.

Kolona - na pohodu je bila že več kot dvanajst dni - se je gibala mimo Krvave Peči nad sotesko Iške. Zveza med utrujenimi borci se je neprestano prekinjala. Končno so se premaknili čez Iško v strmo pobočje Krime, ker je bilo slišati po cesti od Iške vasi motorizirano kolono. Na Krimu je vladal mir, tišina. 12. novembra 1943 se je od nekod pojavil borec s sporočilom, da so se Nemci že prejšnjega dne umaknili iz Bele Krajine. Je bilo torej konec velike ofenzive?

Med ofenzivo je v Ravnikarjevi skupini posebno neprijetne dneve preživel načelnik sodnega oddelka pri GŠ Zoran Polič - Marko. Imel je hude težave z želodcem. K sreči je bil v skupini tudi zdravnik dr. Jože Benigar, ki pa za takšen primer ni imel pri sebi medicinske cevke. Iskal je po vasi in nekje staknil nekakšno debelo gumijasto cev; s pomočjo te je v nekem župnišču kar dvakrat zapored Poliču izpral želodec. Izčrpanega bolnika so posadili na konja, saj je bil že čisto brez moči: vrsto dni namreč ražen mleka ni obdržal v sebi nobenega grižljaja. Zoran Polič še sedaj ne more pozabiti razumevajočih, pozornih in požrtvovalnih borcev zaščitne enote. Ti so vsak dan znova pričarali zanj mleko, tudi kadar se je skupina ustavila sredi gozdov, daleč od obljudenih naselij. Tako tovarštvo je človeku pomagalo živeti. Tudi generala Marčiča Polič ni pozabil. Jesenske noči na nočnih umikih so bile zelo hladne, general pa je slekel svoj kožuh in ga vrgel Poliču čez ramena, rekoč: "Glej, ta te bo rešil!"

Skupini sta svoj umik začeli v Suhi krajini, od koder sta v dolgih, v glavnem nočnih pohodih prešli na Kočevsko in Dolenjsko. Čeprav se na pohodih ništa držali skupaj, sta vendar opravili približno enako

pot, ko sta se izmikali nemškim ofenzivnim šunkom in pogosto prihajali v nevaren položaj. Po približno istih smereh seje gibal tudi Glavni štab oziroma glavnina njegovih oddelkov. Na Kočevskem so se med nemško ofenzivo znašle še druge skupine in skupinice borcev in aktivistov s terena, ki so se zdaj združevale, zdaj razhajale, kakor je pač narekoval trenutni položaj. Kljub nemškim zasledovanjem na tem področju ni prišlo do spopadov. V novembru so se tako člani komisij pri IOOF kot člani oddelkov GSS vrnili na Kočevski Rog - prvi na Bazo 20, drugi na Bazo 21. Druge skupine so šle k svojim enotam. Obe brigadi - Levstikova in Ljubljanska - kamor se je vključila skupina kulturnih delavcev, sta med veliko nemško ofenzivo utrpeli hude izgube v moštvu: veliko padlih in še veliko več ranjenih v bojih na Ilovi gori in Krimu. Tudi v vrste kulturnih delavcev je smrt zarezala s svojo koso: 11. novembra, ko so bili boji skoraj končani, sta padla pod nemškimi streli kar dva obetajoča slovenska glasbenika. Na Ilovi gori se je končalo življenje pianistke Marte Osterčeve, na Krimu pa je pod streli obležal skladatelj Franci Sturm.

Potem, ko so se člani IOOF in plenuma 22. oktobra 1943 umaknili v bunker tiskarne "Urška", je na Bazi 20 ostal komandir zaščitne čete Alojz Martine - Nikola in z njim borci Franc Pajk - Zelen, Franc Brancelj - Iztok, Ignac Gabrijel - Nace, Stane Židan - Cvet in Lojze Murn - Ferenc; pridružil se jim je še Ivan Hiti - Igor, ko se je vrnil s kurirske poti v Sotesko. Komandir Martine je borcem posredoval naročilo sekretarja CK Ivana Mačka, da se morajo pred nemško ofenzivo umakniti z Baze 20. Dal mu je nekaj denarja za prehrano in pismeno priporočilo za partizanske enote, naj Martinčevi četi pomagajo če bo to potrebno. Njihov vodnik naj bo zaščitnik Lojze Murn, domačin iz Podturna, dober poznavalec okoliških terenov. Po ofenzivi naj se četa spet javi na Bazi 20.

Komaj je komandir Martine razložil napotke, ki jih je bil dobil, že se je spet pojavil Ivan Maček s spremljevalcem Jankom Mehletom in zbranim zaščitnikom skušal razložiti položaj. Med drugim jim je povedal, da se morajo pač ločiti, ker tam, kamor se bo umaknil sam z nekaterimi, ni dovolj prostora za četo. Naročal je, naj se izogibajo spopadam in se vrnejo zdravi. Po slovesu z Ivanom Mačkom in

soborcem Jankom Mehletom so zaščitniki pobrali svojo opremo in se spustili do ceste Podstenice - Podturn.

Ivan Maček seje s spremljevalcem Mehletom umaknil v bunker Baze 20, oddaljen od baze približno petnajst minut. Zgradili so ga zaščitniki - gradbeniki hkrati z Bazo 20 inje bil vseskozi skrbno skrit. V bunkerju so bili že pred Ivanom Mačkom in spremljevalcem Mehletom Zdenka Kidrič, vodja centralne tehnike Lojze Roje - Miha T. in Alenka Lušin-Maček - Cveta. Od zaščitne čete pa so bili v bunkerju politični komisar čete Kazimir Klešnik - Kazi, komandir čete, Franc Korošec - Garibaldi, Franc Kačar - Boštjan in Ivan Hrovat - Zan, ki je bil eden od graditeljev bunkerja. Bunker je bil dobro grajen in za začasno bivanje še kar udoben, saj so bili v njem celo pogradi. Za žejo je bilo poskrbljeno - v bunkerju je bila pripravljena voda, celo nekaj mineralne; na hrano pa očitno pred umikom ni pomislil nihče. Za desetino ljudi je bila na polici le skromna količina starih keksov.

Po naročilu organizacijskega sekretarja CK Ivana Mačka je vođenje zaščitniške skupine takoj prevzel zaščitnik Lojze Murn. Po njegovem predlogu se je skupina še isti dan, 22. oktobra, odpravila na Pogorelec, kočevarsko vasico, kjer je italijanska vojska v veliki ofenzivi poleti 1942 požgala vseh pet domačij. Tam okoli je zdaj vladal popoln mir, le proti večeru je bilo s ceste Podturn - Črmošnjice slišati brnenje kamionov in tankov.

Zaščitniki so se odločili, da prenočijo kar na Pogorelcu; pred nočnim počitkom so se domenili za stražarjenje. Sredi noči jih je stražar prebudil. Skočili so pokonci misleč, da se bližajo Nemci. Stražar pa jim je le hotel pokazati razžarjeno nebo v smeri Podhoste. Kazalo je, da gre za velik požar. So mar Nemci požgali kakšno vas? Je to Soteska? Grad? Tedaj seje posvetilo v glavi zaščitniku Hitiju: Je bil to predmet dogovarjanja med sekretarjem Ivanom Mačkom in komandantom Glavnega štaba Francom Rozmanom, kateremu je dopoldne odnesel pismo? Komandant mu je naročil: " Povej, da bomo stvar nocoj izpeljali!" Cez nekaj dni so zaščitniki od civilistov izvedeli, da gradu v Soteski ni več...

V Martinčevi enoti so predvidevali, da se bodo nemške enote naslednji dan verjetno odpravile na očiščevalne akcije tudi skozi gozdove. Zdelo

se jim je, da bo najbolje ostati na Pogorelcu, kjer je bil položaj za morebitno obrambo kar dober. Dan so preživel mirno, nemških pohodov v okolici ni bilo zaznati. Odločili so se za premik prek doline, mimo Podturna. Ko so se že spuščali s Pogorelca po strmem bregu, je komandir Martine poslal Ivana Hitija, naj si ogleda položaj v Podturnu. Hiti se je spustil do ceste Podturn - Črmošnjice, po kateri je prav takrat vozila kolona nemških kamionov. Ko so bili mimo, je stekel prek ceste da bi si z brega bolje ogledal položaj. Pod pokopališčem je ugledal tri nemške vojake s šarcem. Prikril se je in jih nekaj trenutkov opazoval, da bi presodil, ali so straža ali izvidnica. Po tem, da je samo eden koračil sem in tja, je sodil, da je to straža. Vrnil se je k svojim in komandirju Martincu poročal. Odločili so se, da se bodo z nočjo podali prek ceste. Prehod jim je uspel brez zapletov in povzpeli so se na Mali Rigelj. Vodnik Murn seje oglasil pri nekem kmetu, ki je kmalu nato prišel do zaščitniške skupine z vedrom vina in korcem. Fante je pijača okrepila in jim dodala še malo morale, ki jim je že tako ni manjkalo. Po tem kratkem počitku so se prek vrha Riglja usmerili v dolino Verduna in prenočili v gozdu. Stražarji so se pogosto menjavali, komandir Martine je neprestano opozarjal na budnost; bilo se je bati ovaduhov in tudi kakšnega partizanskega dezerterja - skrivača. Zjutraj so jih vznemirili rafali, eksplozije in ropot motorizacije iz doline.

Pomaknili so se bliže k Verdunu in prebili dan nad vasjo. V njihovi okolici je bilo vse mirno. Vodnik Murn, dober poznavalec kraja, je komandirju Martincu predlagal, naj pošlje dva borca v vas, kjer bosta lahko priskrbela hrano, da se bodo preživel med ofenzivo. Za pot sta se javila Franc Pajk in Stane Židan. Komandir jima je naročil, naj v vasi tudi poizvesta, kaj vedo o nemških premikih in ukrepih. Zabičal jima je, naj se čimprej vrmeta. Zelo dolgo ju ni bilo nazaj, tako daje bil Martine že zaskrbljen in je hotel poslati še druga dva borca. Koje že določil Hitija in Brancija, so zagledali dvojico, ki zavija v breg. Bila sta prava dva. Prišla sta otovorjena s hrano, sita in -malo opita. Bila sta zgovorna, ko sta pripovedovala, kaj vse sta uspela urediti. V vasi "pri Micki" so zaklali prašiča in tja so vsi povabljeni na večerjo. Se to so jima povedali domačini, da daleč naokoli ni čutiti Nemcev. Ko se je znočilo, so se odzvali zapeljivemu vabilu na večerjo, o kakršni še

sanjati niso mogli: juha, meso, čisto svež kruh. Tudi pijače ni manjkalo. Gostitelji so bili prijazni in pozorni. Ob slovesu so jim naročili: "Dokler boste v naši bližini, vas bo večerja čakala vsak dan!"

Področje med Malim Rigljem in Verdunom je bilo prava oaza miru. Zaščitniki so se odločili, da do nadaljnjega ostanejo kar tam. Skrbelo pa jih je, kaj je z Bazo 20. So jo Nemci odkrili? Uničili? Pogosto je bilo od daleč slišati eksplozije, po čemer so zaščitniki sodili, da so Nemci odkrili skladišča municije, ki jih je partizanska vojska ob kapitulaciji Italije poskrila v roških gozdovih. Zaščitnik Gabrijel se je javil, da gre pogledat v Rog, kaj se je zgodilo z Bazo 20. Res se je uspel prebiti mimo sovražnikovih čet in zased prek Rampohe prav do Baze 20. Vrnil se je z razveseljivim poročilom, daje Baza 20 še nedotaknjena. V dokaz, da je res bil tam, je prinesel čutarico ruma, ki so jo bili zaščitniki tam skrili pred umikom z Roga.

Naslednje dni je nemški avion večkrat preletaval bližnje vasi in trosil letake s pozivom partizanskim borcem, naj se čimprej predajo nemškim enotam, češ da je narodnoosvobodilna vojska v razpadu. Tudi Martinčevim borcem so ti letaki prišli v roke in ob njih so se nasmejali, saj so dobro vedeli - čeprav so bili trenutno brez stikov z drugimi enotami - da partizanske vojske ni več mogoče uničiti. Njim samim ni bilo tište dni nad Verdunom prav nič hudega; ugotavljali so, da so pravzaprav na počitnicah. Vsak dan bolj pa se jim je tožilo po drugih soborcih in nekako krive so se počutili, da gredo tegobe, ki jih prinaša sovražnikova ofenziva, mimo njih. Morda se je komandir Martine prav zato odločil, daje zaščitnika Gabrijela še enkrat poslal do Baze 20 z namenom, da ponovno ugotovi stanje baze in skuša vzpostaviti stik s katero od drugih skupin. Vsi so bili prepričani, da se bo vrnil tako hitro kot prvokrat. Nace - tako so ga klicali v četi - je bil dober hodec, po značaju vesel, hraber in iznajdljiv. Vsi so bili v skrbeh, kaj se mu je zgodilo, da ga ni nazaj. Pozno ponoči, prve ure 12. novembra 1943, jih je prebudil ves nasmejan: "Fantje, konec je počitnic, konec je ofenzive! Takoj moramo na pot. V Podturnu nas čakata komandant Glavnega štaba Rozman in organizacijski sekretar CK Maček, ki sta nekje slišala, da smo padli v zasedo in da imamo ranjenca. Komaj sem ju prepričal, da smo vsi živi in - celi." Kot na povelje so bili vsi pokonci in pripravljeni za pot. Vodnik Murn

je ubiral vse bližnjice, da so kar najhitreje prišli v Podtum. V zgodnjih jutranjih urah so se sestali s komandantom Francom Rozmanom in sekretarjem Ivanom Mačkom. Bili so neizmerno veseli snidenja. Ivan Maček je odločil, da gredo takoj na Bazo 20, kjer morajo čimprej spet prevzeti dolžnosti v svoji četi, saj so tudi člani IOOF in plenuma zapustili svoje zaklonišče že 6. novembra in so trenutno še na sedežu tiskarne Urška. Predno so prišli na roško cesto, je komandant Rozman Ivanu Mačku dejal, naj mu dodeli enega od borcev za spremstvo, ker bi si rad ogledal določeno področje, da bi ugotovil, ali so ga Nemci "prečistili". Ivan Maček je odredil Ivana Hitija. S komandantom sta se poslovila od drugih in zavila po svoje. Spotoma je komandant Rozman svojemu spremljevalcu povedal, da gresta pogledat območje, kjer so pred ofenzivo skrili veliko količino zelo pomembnega gradiva. Nedaleč od Podturna sta v gozdu naletela na mladega partizana, ki ga je komandant, kot je Hiti razbral iz pogovora, poznal s Štajerskega. Vzel gaje kar s seboj, da bi ostal v njegovi zaščiti. Zdaj so v troje napredovali v smeri "skritega zaklada". Zavili so po cesti proti Rampohi, iz te pa na močno zaraščen kolovoz. Po manj kot kilometru je komandant obstal, se nekaj časa oziral naokrog, potem pa razočarano ugotovil: "Nič več ni. Torej so odkrili." Zaščitnik Hiti se je tedaj opogumil in vprašal: "Kaj pa iščemo?" In komandant Rozman je odgovoril: "Sem smo spravili veliko razstreliva, granat, min in drugega." Hiti sije šel sam ogledat bližnjo okolico, vso na debelo prekrito z bukovim listjem. Na vsem lepem se je ustavil pred ogromno gomilo listja. Pomislil je, da to ne more biti samo listje. Z roko je segel pod listje in odkril veje. Zaklical je komandantu: "Tu mora biti nekaj skritega!" Še malo je pobrskal in zatipal je topovsko granato.

Zdaj je bil ob njem že komandant, ves vesel in presenečen: "Seveda, tu je! Niso odkrili. Zdaj smo na konju, še se bomo lahko borili!" Kar težko seje odločil za odhod. Z mladim štajerskim partizanom je odšel na Bazo 21. Hiti pa se je poslovil in odšel k svojim na Bazo 20, kjer je bilo zbranih že precej članov osrednjega političnega vodstva in borcev zaščitne čete.¹¹

Gradnja skrivnih baz za vodstva VPV

Že pred kapitulacijo Italije je osrednje politično vodstvo poslalo z Baze 20 skupino zaščitnikov - gradbincev na Kočevsko, da bi v gozdu nad požgano vasico Ferdreng (sedaj imenovano Podlesje), zgradili rezervno bazo za politično vodstvo. Lokacijo za novo bazo sta že pred tem izbrala inž. Lojze Roje - Miha T in zaščitnik Alojz Založnik - Nikola. Za gradnjo nove baze so bili določeni zaščitniki: Alojz Založnik, Franc Korošec, Ivan Krmec, Polde Maček st., Janez Kramar in Ivan Hiti. V neverjetno kratkem času so zgradili na skalnatem terenu štiri zaklonišča, kojih je presenetila kapitulacija Italije. Zanj so izvedeli od domačinov bližnje Muhe vasi. Podali so se na poizvedovanje v Kočevje. Ulice so bile polne veselih meščanov in manj navdušenih razoroženih italijanskih vojakov in častnikov. Partizanski gradbinci so se kar hitro znašli, se dobro oblekli in obuli, predvsem pa dobro oborožili z italijanskimi brzostrelkami. Med seboj so se spraševali, kaj naj zdaj ukrenejo. Naj se takoj vrnejo v Kočevski Rog? Kot naročeno so v mestu srečali Zdenko Kidričevo in jo povprašali, kaj naj storijo. Kidričeva je brez pomišljanja odgovorila: "Dokončajte, kar ste začeli! To nam zna še dobro služiti." Tako so torej zavili nazaj v svoje skrivno taborišče in se lotili gradnje še petega zaklonišča. Ko so ga dokončali, so dobro prikrili vse, kar so zgradili in tudi bližnjo okolico očistili vseh sledi. S poročilom, da so nalogo izpolnili, so se vrnili na Bazo 20.

Gradbinci pa vendar niso mogli uživati svobode v dolini. Kar takoj so morali prevzeti nova naročila in se lotiti izvedbe. Sestava skupine je bila tokrat spremenjena. Vodiljo je gradbenik Rudolf Ganziti - Grad,

- 11 *NOV na Slovenskem*, str. 591, 594, 597-599; *T. Ferenc: Kapitulacija Italije*, str. 490-491; *Jože Mihelič: Izjava*, 12.4.1985, str. 10-11, AZČ; *E. Kocbek: Listina*, str. 411-413, 420-424, 433-434; *Ivan Hiti: Spomini*, 3. del, magnetogram, str. 6, AZČ; *Janko Jare*, prepis nedatirane izjave, arhiv zaščitne čete (AZČ); *Teodor Tominšek: Preboj članov sodnega oddelka GŠS skozi sovražnikovo ofenzivo jeseni 1943*, kopija v AZČ, 10.5.1963; *Zoran Polič*, ustna izjava, 12.10.1992; *Borivoj Lah: Ljubljanska brigada*, Ljubljana 1990; *T. Fajfar: Odločitev*, str. 385-390.

vanjo so bili vključeni še Alojz Založnik, Anton Tomič, Ante Bizjak in Polde Maček st.. Imeli so zagotovilo, da bo tokrat za prehrano dobro preskrbljeno, saj je z njimi odhajala kuharica Micka Ganziti, ki jih je na delovnem mestu res kar malce razvajala s svojimi kuharskimi domislicami. Odšli so najprej v vas Brigo na Kočevskem, kjer so prevzeli montiranje tiskarskega stroja, ki so ga tiskarji zaradi varnosti prepeljali iz Kočevja. Takoj nato so se gradbeniki preselili v gozdove Medvedjeka in tam postavili barako za morebitno evakuacijo tiskarne iz Brige, kar se je kmalu uresničilo zaradi nemškega prodiranja iz hrvaške smeri.

Po opravljenem delu na Medvedjeku so gradbinci dobili novo naročilo. Poslali so jih v Mrzli Studenec, zaselek med Grčaricami in Gotenico. Tam je bilo pet praznih opuščenih hiš, potrebnih temeljitega popravila. Gradbeniki naj bi hiše usposobili za bivanje članov osrednjega političnega vodstva. Ko so bili z delom pri kraju, so zvedeli, da iz smeri Gorskega kotolja prodirajo proti Brodu na Kolpi močne nemške enote. Naslednjega dne je bilo že slišati bobnenje težkega orožja, prišle pa so tudi vesti, da so sovražnikove čete prekoračile Kolpo. Ganziti se je odločil vrniti se s sodelavci na Kočevski Rog.

Vse, razen Založnika, je skrbelo, ali se bodo mogli prebiti do Roga, saj niso vedeli, kako je z nemškim prodiranjem v tej smeri. Le Založnik je bil optimist, češ da ima kompas in specialko in naj se kar nanj zanesejo. Pohod pa vendar ni bil tako enostaven. Nekatere ceste v dolini so namreč že zasedli Nemci in prehod ni bil mogoč. Po daljšem iskanju možnosti se jim je končno posrečilo prečkati cesto Grčarice - Ribnica. S ceste so zavili v gozd in nekje nad Glažuto so na vsem lepem naleteli na partizanskega stražarja. Ni jim hotel povedati, kateri enoti pripada. Rekli so mu, naj pokliče komandanta; malo se je obotavljal, potem pa vendar pristal. Na veliko presenečenje gradbene skupine je prišel arh. Edo Mihevc - Dore, operativni oficir Glavnega štaba. Vodil je eno od skupin članov oddelkov GS, ki so se umaknili iz Soteske. Bil je vesel Ganzitijeve skupine, ker so bili njeni borci dobro oboroženi. Povabil jih je, naj ostanejo ob njem. Gradbeniki so že prej sklenili, da se bodo ustavili na Medvedjeku, kjer so pred kratkim zgradili barako za tehniko; zdaj so predlagali Mihevcu, naj se jim s svojo skupino priključi. Rade volje je pristal. Ko so prispeli

pod vrh Medvedjeka, so zaslišali pred seboj nekakšen vrvež. Poslali so dva borca v izvidnico, da bi ugotovila, kdo je pred njimi. Bil je del Šercerjeve brigade. Pojavil se je dežurni čete - Založnikov sin Marjan. Veliko presenečenje za očeta in sina, ganljivo snidenje.

Marjan je takoj poskrbel, da so prišlekom ponudili skromno kosilo, ki ga je kuhar pravkar delil borcem. Po kratkem počitku so gradbeniki z Mihevčevo skupino nadaljevali pot proti tiskarni na Medvedjeku. Spet so naleteli na partizane; bila je skupina tiskarjev s tehnikom Milanom Skerlavajem Petračem. Ta jih je povabil, naj ostanejo kar pri njih. Za silo je bilo hrane tudi žanje. Na Medvedjeku so ostali štiri dni.

Tekli so prvi dnevi novembra 1943 in nemška ofenziva je izgubljala moč. Ganziti se je s svojimi soborci odločil, da se končno prebijejo do Baze 20. Ko so se znašli na roških poteh, so ob njih našli sledove uničenih partizanskih skladišč, naleteli so na uničene delavnice, vse glavne poti so bile pregažene. Zato so se s tesnobnimi občutki bližali Bazi 20. Ko so končno prispeli, svojim očem niso mogli verjeti. Baza je bila nedotaknjena! Nemci je niso odkrili. Že pred gradbinci je baza v svoje varno zavetje sprejela organizacijskega sekretarja CK Mačka in skupino, ki je bila z njim v bunkerju baze, dan nato pa tudi glavnino zaščitne čete. Politični del vodstva se je medtem zadrževal na Bazi 21, kjer so se že zbirali delegati za 2. zasedanje Avnoja.¹²

¹² Alojz Založnik: *Spomini na izgradnjo Baze 20 in bunkerjev, tipkopis, AZČ, str. 27-34, AZČ.*

OKTOBRA 1943 DO VRHOVNEGA ŠTABA

Izvršni odbor Osvobodilne fronte je na svoji seji 8. oktobra 1943 odločil, da se bosta udeležila zasedanja Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Hrvatske predsednik Josip Vidmar in član Edvard Kocbek. Na pot seje odpravljali tudi Edvard Kardelj, ki pa je bil namenjen v Jajce, da bi sodeloval pri pripravah na II. zasedanje AVNOJ.

Že dan po seji IOOF, 9. oktobra so se na Bazi 20 poslovili Josip Vidmar, Edvard Kocbek in Vidmarjev mladoletni sin. Določena je bila tudi zaščitniška patrulja in sicer: Albin Grajzer, ki je bil takrat že komandant I. bataljona VOS, Jože Kopač - Tomo, komisar zaščitne čete, namestnik komandirja Tone Sotlar - Slika in borci Jože Modic - Ižanc, Janez Šinkovec ter Kardeljev stalni spremljevalec Vlado Miklavc - Henrik. Z Baze 20 so odšli do sedeža Glavnega štaba Slovenije, ki se je že sredi septembra zaradi nevarnosti nemškega bombardiranja izselil iz gradu Soteska in si uredil novo oporišče v gozdu nad vasjo Soteska.

V Glavnem štabu Slovenije so dopoldne potekali pogovori z vodjo zavezniške misije pri Glavnem štabu majorjem Jonesom in novodošlim zavezniškim predstavnikom podpolkovnikom Moorom. Pogovorov sta se poleg Edvarda Kardelja udeležila tudi Josip Vidmar in Edvard Kocbek. V popoldanskem času so se odpravili na pot proti Hrvaški z dvema avtomobiloma in motorjem s prikolico. Kardelju sta se pridružila še Sreten Zujović in Vladimir Dedijer, ki sta se bila udeležila zasedanja Kočevskega zbora odposlancev Slovenskega naroda s še nekaterimi drugimi predstavniki osrednjega jugoslovanskega vodstva narodnoosvobodilnega gibanja. V manjši

kamion, ki ga je vozil zaščitnik Elko Preatoni, so se naložili poleg Kocbeka in Vidmarja s sinom še zaščitniki, ražen Vlada Miklavca, ki se je vozil pred drugimi na motociklu kot predhodnica.

Ustavili so se na Vinici, kjer so pri Narodni zaščiti dobili poročila, da je na hrvaški strani opaziti večje nemške premike. Kardelj je spremljevalca Miklavca poslal z motorjem prek Kolpe, da bi tam dobil točnejše podatke o dogajanjih in nemških namerah. Iz štaba Karlovškega odreda se je Miklavc kmalu vrnil in povedal, da so Nemci prodrli do Gerova. Po krajšem posvetu je Kardelj Vidmarju in Kocbeku predlagal, naj se vrneta, ker ni bilo mogoče presoditi, ali bo čez nekaj dni pot nazaj še prosta. Nemci so namreč pripravljali četrto fazo velike nemške ofenzive, namenjene čiščenju Ljubljanske pokrajine. Člana Izvršnega odbora OF sta Kardeljev predlog sprejela in se z avtomobilom odpeljala nazaj proti Rogu.

Kardelj, Zujović in Dedijer so nadaljevali pot proti Otočcu. Zaradi nemškega prodiranja je potovanje postajalo vse bolj negotovo. Dedijer je še predlagal, da bi pot nadaljevali peš, ker pa se je Žujoviću in Kardelju mudilo v Vrhovni štab, se vožnji niso odrekli. Pri tem so imeli mnogo težav. Domaćini so jim svetovali pot prek Mrkopalja, ki daje edina še prevozna. Druge poti so partizanske enote že prekopale, da bi preprečile prodor nemških tankov. Kardeljev avtomobil se je s potniki vred sredi noči znašel v jarku; z združenimi močmi so ga s težavo izvlekli nazaj na kolovoz. Kmalu za tem je popotnikom zaprla pot kolona partizanskih kamionov, naloženih s hrano in strelivom, ki so se umikali pred Nemci. Dopoldan naslednjega dne so končno prišli v Otočec. V hrvaškem vodstvu so še pred njihovim prihodom sklenili, da bo ZAVNOH zaradi vamosti zasedal v Plaškem in ne v Otočcu. Sklenjeno je bilo, da se bo zasedanja ZAVNOH udeležil Vladimir Dedijer. Namesto njega pa se je Kardeljevi skupini, ki je še isti dan nadaljevala pot proti Bosni, pridružil Milovan Djilas.

Popotniki so pešačili, pospešeni pohod je bil hudo naporen. Od časa do časa so dobili na razpolago kak vprežni voz, da so si prihranili vsaj nekaj kilometrov pešačenja. Vse do Livna ni bilo daljšega počitka. Od tod naprej je Kardelja in oba sodelavca pospremil samo zaščitnik Miklavc, njegovi soborci pa so nekaj dni ostali v Livnu. Albin Grajzer,

ki je do tod pohod vodil, se je iz Livna vrnil v Slovenijo v 1. bataljon VOS, kateremu je poveljeval že od ustanovitve v septembru 1943. Zaščitniki so počitek izkoristili med drugim tudi za paljenje perila in obleke, kar je bila za popotnike v teh krajih kar obveznost, ker so tudi na ta način skušali omejevati epidemijo tifusa, ki seje nevarno širila.

Po nekaj dneh so slovenski zaščitniki s kamionom odpotovali iz Livna v Jajce, kamor so dospeli ponoči. Namestili so jih v tamkajšnji tovarni karbida. Naslednjega dne je bilo spet na vrsti obvezno parjenje obleke in perila. Potem so fantje izrabili čas za ogled mesta. Kakšni vtisi! Čisto jih je prevzela slikovitost okolja; hiše, ljudska nošnja pa tudi govorica - vse je bilo novo, prikupno, pa tako drugačno od domačega, slovenskega okolja. Kljub temu so se med meščani dobro počutili, saj so jim ti s svojo prijaznostjo in gostoljubnostjo dajali občutek, da so vendarle med svojimi.

Dan po prihodu v Jajce jih je prišel obiskat Kardeljev sremljevalec Miklavc. Povedal jim je, da bodo ostali v Jajcu, da pa se bodo preselili v neposredno bližino Vrhovnega štaba. To pa je žanje pomenilo predvsem eno: videti od blizu vrhovnega poveljnika narodnoosvobodilne vojske Josipa Broza! Tišči čas so to bile sanje skoraj vsakega partizana. Po nekaj dneh seje slovenska patrulja res preselila v bližino Vrhovnega štaba. Fantje so se nastanili v zasebnih hišah, pri domačinih, spadali pa so pod poveljstvo zaščitnega bataljona Vrhovnega štaba. Tako so jim pripadle dolžnosti stražarjenja in dežurstva. Ob tem je treba povedati, da so prišli iz Slovenije dobro oboroženi. Zdaj so bili štirje in imeli so kar dve zbrojevki z dovolj municije, Kopač je bil oborožen z brzostrelko, vsi pa so imeli po več ročnih bomb.

Vrhovni štab je zasedal nekaj odmaknjenih hiš na vzpetini pod mestno trdnjavo. Edini dostop na to območje je varoval zaščitni bataljon. V novi enoti so se slovenski zaščitniki hitro znašli in vzpostavili prijateljske stike s tovariši iz drugih delov Jugoslavije, saj so si kot stari partizani eni in drugi imeli marsikaj povedati.

Jože Kopač - Tomo, komisar zaščitne čete VPV Slovenije, in Tone Sotlar - Slika, namestnik komandirja, sta nosila na rokavih položajne oznake, zato ju štab bataljona ni vključil v stražarsko službo, pač pa

sta opravljala dolžnosti dežurnega komandirja v neposredni zaščiti Vrhovnega štaba. Sredi stavb, v katerih so prebivali člani Vrhovnega štaba in njegovi sodelavci, je bila posebna hiša - stražarnica. V njej je bila soba s pogradi, kjer so počivali stražarji med eno in drugo izmeno, skromna jedilnica in soba za dežurnega, ki je imel zvezo z dežurnim članom Vrhovnega štaba; ta je bil odgovoren za vse dogajanje v najbližji okolici sedeža VS, tudi za delovanje varnostne službe. Na tej dolžnosti so se vrstili vsi Titovi najožji sodelavci od Rankovića, Pijade, Djilasa, Zujovića, mladega Ribarja, Dugonjića do Jovanovića in drugih.

Slovenski zaščitniki so se enako kot drugi borci zaščitnega bataljona med dežurstvi in med opravljanjem stražarskih dolžnosti srečevali z vrhovnim poveljnikom Josipom Brozom, s člani ožjega štaba in z njegovimi sodelavci. Vsi so bili z borci prijazni, s Slovenci pa so še posebno radi pokramljali, da so izvedeli, kaj se je zadnji čas dogajalo v oddaljeni Sloveniji. Tišči med njimi, ki so Slovenijo že obiskali, so se zaščitnikov spomnili iz Soteske in Kočevja.

Tone Sotlar je prvič prišel v neposreden stik z vrhovnim poveljnikom Titom ob enem od svojih dežurstev. Vlado Miklavc, Kardeljev osebni spremljevalec, je od nekoga dobil nalogo, naj popravi nadstrešek pri vhodu hiše, v kateri je prebival vrhovni poveljnik. Miklavc je bil vejetno zadovoljen, da se mu je ponudila priložnost za obrtniško kleparsko delo, pa se je dela lotil takoj po kosilu. Začel je nabijati z velikim kladivom, da je odmevalo daleč okoli. Dežurni v zaščiti VŠ Tone Sotlar seje vznemiril in pohitel k njemu, da bi prenehal, ker bo sicer pri počitku zmotil Starega (tako so namreč Tita klicali njegovi sodelavci). Miklavc dela ni hotel prekiniti, Sotlar pa je vztrajal pri svoji zahtevi in postala sta kar glasna. Naenkrat seje na pragu pojavil Stari in vprašal, kaj da vendar je. Sotlar mu je razložil, da se jezi ker Miklavc moti njegov počitek. Stari pa na to: "Kar naj dela, jaz najbolje počivam, kadar se v moji bližini pridno dela." Nasmejal seje in odšel. Tudi Miklavc se je posmejal Sotlarju. Privoščljivo.

Odnosi so bili med vsemi, ki so spadali v sestav Vrhovnega štaba, prijateljski, pristrčni. Miklavc je svoje slovenske soborce seznanil s stalnimi spremljevalci članov Vrhovnega štaba Nikico Prijo, Zarijo Strugarjem in Boškom Čolićem. Z njimi so imeli največ stikov.

Vrhovni štab je imel tudi konjeniško enoto. Konje je bilo treba vsak dan razgibavati, jezdit z njimi kar nekaj kilometrov. Nalogo so v glavnem opravljali stalni spremljevalci, ki so se jim pridružili slovenski zaščitniki, kadar so bili prosti. Tako so imeli priložnost spoznati tudi širšo okolico Jajca.

Nič manj pristržni kot med soborci niso bili vsakodnevni stiki s člani in sodelavci Vrhovnega štaba. Celo nogomet so igrali z njimi, moštvo zaščitnega bataljona proti članom Vrhovnega štaba. V štabnem moštvu je izstopal znani predvojni nogometaš Rato Dugonjić, za njim pa ni veliko zaostajal Koča Popović, komandant 1. korpusa NOVJ.

Tudi drugačne vrste veselja ni manjkalo. Pred obletnico oktobrske revolucije je nad mestom kot veter zaplala novica: Kijev je osvobojen! Oznanili sojo prvi streli, ki so se oglasili nekje pred Titovo hišo. Kdo bi mogel opisati razburjenje, veselje, ki je prevzelo partizane in civilno prebivalstvo! Sotlar je bil tedaj dežurni. Ko je skočil pokonci zaradi prvih strellov, je že pritekel nekdo in vpil: " Kijev, Kijev je naš!" Sotlar ni pomišljal. Zgrabil je svoj mitraljez in strelivo, stopil na prosto in oddajal rafale drugega za drugim. Ni bil sam, pridružili so se mu tudi drugi borci. Streljanja je bilo kmalu konec, ker je zmanjkalo streliva. Takrat pa je že pridrvel dežurni Vrhovnega štaba Milovan Djilas. Razhudil se je, kaj da se dogaja pri dežurni zaščiti in spraševal, kako je mogel dežurni dopustiti tako kršenje reda in še neodgovorno trošenje streliva. Sotlarju je zabičal, da mora takoj, kakor ve in zna, nadomestiti potrošeno strelivo. In kar je bilo še hujše: naslednjega dne se mora javiti pri Aleksandru Rankoviću, političnem komisarju VŠ. Djilas je odvihral, Sotlar pa se je poparjen vrnil v dežurno sobo, sede in premišljal, ali je sploh kakšna možnost, da pride do streliva. Kako, da prej sploh ni pomislil na to? Kam naj se obrne? Od funkcionarjev mu je bil najbližji Ivo Ribar - Lola. Bila sta si blizu po letih in bil je veselega, odprtega značaja, vsak čas pripravljen na prijateljski klepet. Sotlar ga je poiskal in mu potožil, kaj se mu je zgodilo. Za strelivo mu je Ribar svetoval, naj se obrne na Kočo Popovića, za raport pri Aleksandru Rankoviću pa seje samo posmejal in skomignil z rameni. Sotlar in Popović sta se poznala predvsem z nogometnih tekem. Koča ga je klical Toni ali pa Slovenac. Zato se je nanj obrnil brez zadrege. Koča mu je takoj dovolil, da si v njegovih

enotah poišče nekaj sto kosov streliva. Prvi del kazni je bil tako mimo; ostajal je drugi, mnogo težavnejši - raport pri političnem komisarju VŠ Rankoviću, strogem varuhu partizanskih moralnih in vojaškopoličnih vrlin.

Tone Sotlar - Slika je bil partizan od jeseni 1941., koje imel komaj sedemnajst let. Izhajal je iz rudarske družine, v kateri je bilo osem otrok. Oče je bil še pred vojno upokojen kot rudniški obratovodja in z njegovo skromno pokojnino sta z materjo šolala kar vseh osem otrok. Ker je bila mati nemškega rodu, so doma veliko govorili nemško. Okolica jih je zato po razpadu Jugoslavije gledala malce nezaupljivo, še posebno, ker so vzdrževali stike z materino družino na Koroškem. Pomisleki so bili odveč: kar sedem od osmih Sotlajevih otrok je vstopilo v partizanske vrste.

Zdaj je bil Sotlar, Slika, kot so ga klicali partizani, pred tem, da pogleda v oči strogemu Aleksandru Rankoviću in skuša nekako opravičiti svoje dejanje in nedisciplino, ki jo je dopustil kot dežurni pri soborcih. Mrzlično se je pripravljaj na to srečanje. Temeljito si je uredil obleko in tako skrbno očistil svojo strojnico, da se je zdela kot nova. Z veliko tremo se je odpravil na raport.

Ob vstopu v Rankovićevo delovno sobo je strumno pozdravil pričakujoč, da mu bo Ranković takoj dal možnost razložiti prestop. Začelo pa se je drugače, za Sliko bolj dramatično. Ranković je začel brez uvoda: "Ti si dijak", (Slika je takoj začutil hitrejši utrip srca, saj so dijake in Studente v partizanih marsikdaj podcenjevali in nanje gledali celo z nezaupanjem), "nemško znaš," (tudi ta ugotovitev se je zdela grozeča, saj so bili partizani, ki so znali nemško, lahko sumljivi). Slika zdaj še posebno, ko je potrošil toliko streliva zaščitne enote in s tem zmanjšal varnost Vrhovnega štaba) "predai boš orožje," (Slika je prebledel, oblil gaje mrzel pot) "šel boš v inozemstvo, v Kairo, javi se tovarišu Loli." Zadnje besede so Sliko povsem zmedle. Misli so se mu za hip ustavile, potem so se druga za drugo utrinjale kot bliski: To bo kazenski vod! Kazenska ekspedicija! Kairo, kjer so kraljevi bataljoni, četniki, sovražniki! V Kairo brez orožja, to je samomor! Ali pa pušča taka kazen vendarle še kanček upanja za življenje? Potem je skušal begajoče misli urediti. Nekaj vendar mora ziniti, da ga tale

nedostopni človek ne bo imel za popolnega bebca. V tistem se mu je posvetilo: Zakaj vendar ni niti z besedo omenil prestopka? Ali morda sploh ne ve zanj? Misel gaje ohrabrila. Glasno je povedal, da dvomi, da bi v Kairu karkoli lahko napravili brez orožja. Ranković je uvidel, da Sotlar iz njegovih besed ni razbral, za kaj gre. Zato je dodal: "Tam se boste borili z novim partizanskim orožjem: s politiko in diplomacijo." Zdaj šele je Sotlar dojel, da gre za posebno nalogo, a je ob tem takoj podvomil o svoji primernosti zanjo: "Jaz sicer sem član partije, ampak na politiko se prav nič ne razumem, niti zgodovine VKPB nisem prebral." Tedaj se je Ranković nasmehnil in dejal: "Dobro, nič zato, javi se Loli, on ti bo vse pojasnil." Sotlar pa se ni dal odpraviti. Začel je barantati za orožje. Prosil je, naj mu dovoli zamenjati zbrojevko za ustaško brzostrelko in za tri velike kragujevske bombe naj dobi vsaj dve mali. Ranković je pristal.

Vesel in zmeden obenem se je Sotlar napotil k Ivu Ribarju - Loli. Po poti je sklenil, da bo tudi njemu povedal tisto o VKPB in o orožju. Njegovo razmišljanje je bilo, seveda, naivno, a fant je imel za seboj komaj pet razredov gimnazije, torej komaj malo več od današnje osemletke, od življenjskih izkušenj pa le dveletni partizanski staž. Vse to pa je bilo seveda daleč od visoke politike in diplomacije.

Ivo Ribar ga je sprejel nasmejan. Izkazalo se je, da so on, pa tudi Milovan Djilas in Koča Popović dobro vedeli, zakaj se mora javiti na raport vendar so vsi zlobno molčali, da je fant v strahu ure dolgo premišljal o svojem prekršku. Zdaj je stekel resen pogovor. Ribar je potrpežljivo poslušal vse pomisleke. Kot izjemen človek in iskren tovariš je znal človeka pridobiti, mu vliti poguma in zaupanja v samega sebe. Tako so tudi pri Sotlarju zdaj odpadali dvomi, pomisleki, zadržanost pred novimi dolžnostmi, ki so se obetale. Takole je Ribar zaključil pogovor: "Poglej, Vlado Velebit se je v dveh mesecih naučil angleščine, tako se je boš tudi ti. Osnovo imaš iz gimnazije, govoriš nemško, znaš se obnašati. Na vse te bo pripravil tovariš Vlado Velebit."¹³

13 V. Dedijer: *Dnevnik II*, str. 437, 441-445; Tone Sotlar: *Bil sem partizan v zaštitni četi VPV NOV in POS*, rokopis, str. 24-29.

S PRVO VOJAŠKO MISIJO NOV VINOZEM-STVO

Sotlar je potem še vedno redno opravljal svoje dežurstvo, medtem se mu je posrečilo dokopati se do brzostrelke, svojo zbrojevko pa je prepustil soborcu Šinkovcu. Začele so se resne priprave za odhod prve vojaške misije NOV Jugoslavije. Sotlar je izvedel, da bo misijo vodil Ivo Ribar - Lola, člana pa bosta Vlado Velebit in Miloje Milojević . Poleg Sotlarja bo pri misiji še telegrafist Božo Ivanović. Z misijo naj bi v Italijo odpotovala še Vladimir Dedijer in Koča Popović; oba sta imela hude težave s posledicami ran, ki naj bi jima jih odpravili z operacijo v eni od zavezniških bolnišnic v Kairu.

Vsi, ki so bili določeni za delo v vojaški misiji, so dobili nove obleke in usnjene plašče, dobili pa so tudi oficirske čine. Sotlar je postal podporočnik. Motilo ga je, ker se je moral odvajati partizanskega pozdrava s pestjo in se privaditi običajnemu vojaškemu pozdravu. Velebit mu je nenehno govoril o strumnem pozdravljanju, kulturnem obnašanju in podobnem. Bilo je hudo kar prek noči zamenjati partizanske navade z novimi, tujimi.

Med pripravami vojaške misije na odhod je mesto Jajce postajalo iz dneva v dan živahnejše. V njem so se namreč začeli zbirati delegati za 2. zasedanje Avnoja. Slovenski zaščitniki so nestrpno pričakovali slovenske delegate. Najprej, že 21. novembra, sta prišla Boris Kidrič in Jaka Avšič. Drugi delegati in zaščitniki so čakali v Livnu.

Nestrpnost zaščitnikov je za nekaj ur potisnila v stran anekdota s slovenskim generalom Jako Avšičem - Brankom Hrastom. Kot vsi je moral tudi on po prihodu v Jajce prestati paljenje obleke in perila.

Sotlarju je povedal, da je čez 50 minut napovedan za sprejem pri vrhovnem poveljniku Titu in skrbelo ga je, ali bo parjenje pravi čas opravljeno. Sotlar gaje potolažil, da stvar traja samo 20 minut in se od njega poslovil. Kmalu ga je Avšič telefonično poiskal pri Vladu Miklavcu in ves nesrečen potožil, da so mu ob parjenju čisto zmočili uniformo in da stoji gol v tovarni, ko bi pravzaprav moral biti skoraj že na poti v Vrhovni štab. Miklavcu in Sotlarju seje prvi hip generalov položaj zdel na moč smešen, ko sta si predstavljala mogočno Avšičevo postavo v tako nezavidljivem položaju. Hitro sta se zresnila, poslala kurirja po Avšičevo uniformo, sama pa sta med tem v Kardeljevi sobi že pripravila likalnik. Posrečilo se jima je generala pravočasno rešiti, da ni zamudil sprejema pri vrhovnem poveljniku.

V drugi polovici novembra 1943 je bilo čutiti na sedežu Vrhovnega štaba precej nelagodnosti, ker so zavezniki iz dneva v dan odlagali prihod letala, s katerim naj bi poletela vojaška misija prek Italije v Kairo. Kazalo je, da se misiji izogibajo, saj bi njen prihod pomenil prvi korak k vojaškopoličnemu priznanju Titove Jugoslavije. Vladimirju Dedijeru seje mudilo na operacijo, pa seje odločil in se kar peš podal do morja, od tam naprej pa z ladjo jugoslovanske mornarice do Visa in naprej v Kairo. V Vrhovnem štabu so že razmišljali, da bi tako odpotovala tudi vojaška misija, a so se tej možnosti kaj hitro odrekli v prepričanju, da tako potovanje pri zavezniških oficirjih, vajenih protokolarnih stikov, ne bi imelo dobrega odmeva. Zato so se odločili, da poskrbijo za potovanje z lastnim letalom, zaplenjenim nemškim bombnikom DO-17. Časa namreč ni bilo več na pretek, ker naj bi vojaška misija prevzela svojo vlogo še pred zasedanjem Avnoja, da bi lahko pojasnjevala zasedanje in odločitve, ki bi jih delegati sprejeli.

Letalo je bilo tišči čas v Livnu, kjer je bila tudi 1. letalska baza NOV in POJ, približno 100 km od Jajca. Misija je odpotovala 26. novembra 1943 iz Jajca z vlakom do Donjega Vakufa, od tam dalje do Livna pa s tovornjakom. Že pred Livnom so jih pripadniki letalske baze preusmerili proti Glamočkemu polju, češ da je Livanjsko precej razmočeno in bi zaradi tega obteženo letalo težko odletelo z njega. Sotlar ne bi bil Slika, če si ne bi tudi v še takem pomanjkanju časa privoščil stranpoti. Ni se mogel odreči skoku v Livno, da se je pozdravil z borci svoje čete, ki so spremljali delegate za 2. zasedanje

Avnoja. Na obeh straneh je bilo ob snidenju veliko veselja, a Slika je moral pohiteti za člani vojaške misije.

Na Glamočkem polju je bilo nekaj centimetrov snega, obetal se je lep, jasen dan, ugoden za polet. Ker je bilo letalo sposobno sprejeti le pet potnikov, misiji pa sta se pred tem pridružila še dva angleška oficija, so se domenili, da bo letalo potnike odpeljalo v dveh skupinah. S prvega poleta naj bi se na Glamočko polje vrnilo po približno štirih urah. Iz Livna je letalo priletelo okoli pol osmih in se ustavilo pri skupini, pripravljeni za odhod, ne da bi ugasnilo motorje.

Med poslavljanjem in vstopanjem prvih potnikov v letalo, je izza bližnjega hriba priletelo sovražnikovo bojno dvokrilno letalo Henchel in čez nekaj trenutkov z bombami in strojničnimi rafali napadlo letalo vojaške misije in ljudi ob njem. Ivo Ribar - Lola se je prav takrat vzpenjal v letalo in je bil smrtno zadet. Iz letala se je takoj oglasil mitraljezec s takoimenovanim turelnim mitraljezom, a njegovo posredovanje ni moglo biti uspešno, saj je lahko streljal po sovražnikovem letalu šele, ko gaje že preletelo.

Učinek napada nemškega letala je bil grozljiv: padel je Ivo Ribar, padel komisar 1. letalske baze Sava Kerković padla sta oba angleška oficirja major Robin Uderli in kapetan Donald Naif in z njimi trije borci: P. Hercigonja, B. Uršič in P. Kuzmić. Težko ranjen je bil član vojaške misije Miloje Milojević. Ni mogoče najti besed, ki bi zmogle opisati strahotne občutke preživelih. Vojška misija je izgubila svojega prvega predsednika - Ribarja. Njen član Miloje Milojević je bil nevarno ranjen. Delček bombe se mu je zaril tik ob hrbtenico in tam obtičal. Zdravniki Vrhovnega štaba so ugotovili, daje Milojeviću mogoče pomagati samo s čimprejšnjo operacijo, za kar pa sami niso imeli pogojev. Zatorej je bil potreben čimprejšnji prevoz v Italijo ali Kairo. V Livnu je ob Milojeviću ostal Sotlar, da gaje varoval.

Tragedija na Glamočkem polju je vendar predramila zaveznike. V začetku decembra so na Glamočko polje poslali letalo DC-3, ki gaje spremljalo kar dvanajst lovcev tipa lighting. Na letalo se je vkrcala jugoslovanska vojaška misija z ranjenim Milojevićem in skoraj negibnim Milentijem Popovićem, ki je bil tudi potreben nujne operacije. Na tem poletu je imel zaščitnik Sotlar posebno nalogo. Vse

do Barija je čuval nekega zajetega nemškega podpolkovnika iz centra gestapa za Balkan, ki so ga potem v Bariju prevzeli zavezniki. Letalo z vojaško misijo je z Glamočkega polja poletelo najprej v Bari, od tam pa na Malto in v Aleksandrijo. Iz političnih razlogov tedaj zavezniki misije niso pustili v Kairo, kajti tam je bilo zbranih nekaj enot nekdanje kraljeve jugoslovanske vojske in nekaj četnikov.

O prvih vtisih slovenskega zaščitnika v inozemstvu

Bralcu je na voljo del spominov, kakor jih je zapisal zaščitnik Tone Sotlar -Slika sam, takrat osemnajstletni partizan:

"...Misiji sva bila dodeljena tudi dva mlada, nadebudna partizana - Črnogorec Boško Ivanović kot radiotelegrafist in jaz kot šifrant in še za vse, za kar bom sposoben. Vsi v misiji smo imeli pištole, le midva z Boškom tudi brzostrelke in ročne bombe.

Meni so zaupali čuvanje ujetnika - nemškega podpolkovnika iz centra gestapa za Balkan. Iz pogovora -z njim sem zvedel, da je doma iz Stuttgarta. Ze pred poletom me je na glamočkem letališču prepričeval, da letala ne bo, ker je vsa kotlina v megli. Zaradi prejšnje nesreče ob napadu na naše letalo je bilo tokrat okoli letališča nekaj partizanske protiletalske obrambe; tudi vse lahko orožje naj bi delovalo, če bi ponovno prišlo do sovražnikovega napada.

Koje letališka posadka zakurila signalne ognje, je dim predrl kopreno meglo in tako letalu DC-3 nakazal mesto spuščanja. V prsih sem čutil tesnobo iz več razlogov: Angležem nisem povsem zaupal, ker sem marsikaj slišal o njihovem odnosu do naše NOV; prvič bom potoval z letalom; odhajam v neznano.

Letalo je pripeljalo precej tovora - nekaj za svojo vojno misijo pri VŠ, nekaj za partizansko vojsko. Iztovarjanje je trajalo skoraj pol ure, letalski motorji so medtem ves čas delovali.

Nekje nad meglo je bilo slišati hrumenje letal. Angleži so razložili, da je nad Glamočem dvanajst lovskih letal...

Končno smo se vkrkali. Z nami je poletela tudi skupina partizanskih ranjencev. Posedli smo na klopi ob steni letala in že smo bili v zraku.

V glavi se mi je vrtelo. Z obema rokama sem se držal za klop in se komaj upal ozreti skozi majhno okence. Spomnil sem se, kako sem nekaj let zahajal v Malo vas k invalidu Stanetu Snoju, ki je izdeloval modele avionov. Dečki smo jih spuščali z elastiko. Torej sem le že nekaj vedel o teoriji letenja letal -čeprav samo modelov! Ob teh spominih me je obšla radost. Spet sem pogledal skozi okno in malo više od nas ob strani letala ugledal lovska letala, ki so nas spremljala.

Po našem letalu je hodil angleški narednik, se pogovarjal z Vladimijem Velebitom in venomer nekaj žvečil. Pa menda ne čika kot naši dedje in pradedje? Morda je zaznal, da ga opazujem, pa je prišel do mene in Boška, ki sva sedela skupaj, se nasmehnil, nekaj zamomljal - razumela ga nisva - in nama nekaj ponudil ter pokazal na usta in odšel. V rokah nama je ostalo nekaj podolgovatega, zavitega v papir. Najprej mi je prišlo na misel, da naju morda hoče zastrupiti, potem naju bodo vrgli v Jadransko morje... Čez čas sem le pomislil, daje tako sklepanje neumno in mi je bilo pred samim seboj nerodno. Šel sem na posvet k Velebitu. Poučil me je, da se tej stvari pravi žvečilni gumi, da se ga žveči in ne poje pa da dobro vpliva na goltanje, še bolj pa na odpiranje začepljenih bobničev, kar se rado pojavlja na vožnji z letalom, še posebej ob spuščanju. No, pri nas se je žvečilni gumi pojavil na trgu in se uveljavil med mladimi šele leta po koncu vojne.

Leteli smo že kaki dve uri. Hribi so ostali za nami, pod nami se je pokazalo morje. Oblaki, ki so nam prej prikrivali pogled, so izginili. Nad mojim so se kmalu od nas poslovili spremljevalci - lovci, ki so varovali naš polet. Z veliko hitrostjo so se oddaljili v smeri našega poleta. Vpraševal sem se, zakaj ti-le naši zahodni zavezniki niso poslali zaščitnih letal za našega Dorniera 17? Tako bi bili še živi Ivo Ribar - Lola in vsi, ki so padli z njim!

Pristali smo v Bariju. Sam sem se moral kar čimprej odkrižati nadležnega ujetnika. Ponj je prišla patrolja pod vodstvom častnika. Takoj so mu razvezali roke. Morda ga bodo še izpustili, ne da bi ga do

obisti izprašali, kaj je počel v Jugoslaviji, sem pomislil. Najbrž jih sploh ne zanima, kdo se v Jugoslaviji v resnici bori proti Nemcem!

Odpeljali so nas v neko menzo, kjer smo se najedli več kot do sitega. Od tu dalje leto dni ni bilo problemov s količino hrane in cigaret. Bila pa je to angleška hrana in angleške cigarete. Ne hrani, ne cigaretam se nisem privadil vse leto in nikoli kasneje.

Po kosilu so nas obiskali partizani naše baze, ki je sprejemala jugoslovanske ranjence. To je bila kopno-pomorska baza Dalmatinskega področja. Bazo je vodil Sergej Mokieda, ob njem je delal Mirko Sardelić.

Proti večeru seje naša skupina vkrcala v drugo letalo DC-3. Odleteli smo proti Malti. V Bariju je ostal le Milentije Popović, ki so ga z drugim letalom odpeljali zaradi nujne operacije v Kairo, kjer je že bil na zdravljenju Vladimir Dedijer.

Na Malti smo prenočili in predanili, naslednjo noč pa smo poleteli do Aleksandrije; najprej smo poskrbeli, da je prišel v bolnišnično oskrbo polkovnik Milentije Popović. Medtem je radiotelegrafist Ivanović dobil radijsko postajo, ki naj bi služila za zvezo z našim vrhovnim štabom in poveljnikom Titom. Sam sem hitel obnavljati znanje šifriranja. Življenje je bilo prijetno, lagodno, saj smo imeli celo nekakšnega postrežnika, ki nam je po želji prinašal hrano, pijačo in cigarete.

Razkazali so nam Aleksandrijo - okoli 20 km dolgo mesto ob Sredozemskem morju, na koncu delte Nila.

Vodja misije Vlado Velebit je postajal živčen, saj je hitro dojel, da zavezniki njegovo poslanstvo zavlačujejo. Ponujali so mu lov na gori v delti Nila, vozili so nas po vojaških garnizijah in nam razkazali celo podmornico. Prišli smo v stik s Škoti, v njihovih značilnih krilih. Z Božovićem sva ugotavljala - ko so stopali pred nama po stopnicah, da nosijo pisano spodnje perilo. No, za naju, ki sva živela dovolj brezskrbno so bile zanimive take stvari. Vodjo misije pa so pestili hujši problemi: Kako vzpostaviti zveze z ljudmi iz zavezniških vrst, ki bi bili pripravljeni pomagati Titovi vojski.

Nekaj dni po prihodu v Aleksandrijo so zavezniki za vso našo skupino pripravili kot dobrodošlico svečano kosilo. Kar v "naši" vili. Najbrž zato, da stvar ne bi bila na očeh širšega kroga ljudi!

Takrat me je vodja misije Velebit opozoril, da so višji zavezniški častniki izrazili željo, naj ne bi več nosil na podobna srečanja bomb za pašom, češ da lahko pride do nesreče. Prisotna sta res bila dva generala ter nekaj polkovnikov in podpolkovnikov. Doma, v vrhovnem štabu, se mi kaj takega ni nikoli primerilo. Kaj sem hotel? Snel sem bombi s pasu; odtlej sem nosil v vsakem žepu po eno. Nisem se namreč mogel otresti občutka ogroženosti, saj smo se kar naprej pogovarjali o četnikih, ki so se klatili po vsej Severni Afriki in bi nam bili lahko nevarni. Bili so tišči, ki so prišli naravnost od Draže Mihajloviča - koljaši torej. Bili pa so kar dobro sprejeti v vrstah kraljevih vojakov in pri Angležih. Člani vojne misije pa so to vojsko dobro poznali po njeni izdaji v Užicu.

Naj raje povem zabavnejšo stran tega svečanega kosila. Telegrafist Boško in jaz sva dotlej prijeđi poznala samo žlico, nož in vilice. Jesti s sedmimi noži in vilicami pa je bilo za naju preveč. Vlado Velebit je takoj opazil najino zadrego. Povedal nama je, da se pribor jemlje od zunanje strani, sicer pa naj se ravnava po njem.

Za naju - strah in groza. To je provokacija! Najbrže počno to namenoma, da bi pokazali našo manjvrednost. Saj tako se gosti samo v pravljicah.

Stregli so črnci, prikupni fantje. Takoj smo si bili simpatični. Menije šio že pri juhi vse narobe. Na žalost sem malo pozno dojel, da se iz te "svečane" zagate lahko rešim. Tudi pogledovanje proti Velebitu in ostalim ni veliko pomagalo. Odločil sem se in pri nekaj naslednjih ponujenih in meni neznanih jedeh natakarku le odkimal in se delal sitega. Le s predjedjo in juho v želodcu pa sem pridno pii in si dal nalivati pristno črno alžirsko vino. To sem pač obvladal. Kar kmalu se me je lotilo dobro razpoloženje.

Ko so na koncu te pojedine prinesli na mizo "gorečo" torto, sem prvič pomislil, da sem morda pijan. Morda pa so pijani oni, saj goreče jedi

tudi vsega vajeni partizani ne bi mogli jesti! Skozi možgane mi je šinilo: Je mar vmes "Intelligent service"?

Ta moj pomislek je bil seveda zelo naiven, vendar danes po dolgih desetletjih sem prepričan, da je bilo pri tistem kosilu tudi nekaj hudobije Angležev. Če nič drugega, so dobili potrdilo, da sva z Boškom proletarske krvi..."

Sotlar se je svojim novim dolžnostim pri vojaški misiji, ki se je zadrževala nekaj časa v severni Afriki, nekaj časa v Italiji, kar dobro privadil. Ker je bil bister, prilagodljiv in delaven, so ga uporabljali za različne naloge. Z Vrhovnega štaba je kmalu prispelo radijsko obvestilo, daje povišan v poročnika. Ze v prvih mesecih dela pri misiji je med drugim opravil tudi padalski tečaj.¹⁴

¹⁴ Tone Sotlar: *Bil sem partizan v zaščitni četi VPVNOV in POS, rokopis, str. 29-35, AZČ.*

S SLOVENSKIMI DELEGATI NA 2. ZASEDANJE AVNOJ A V JAJCE

Komandant 1. bataljona VDV Albin Grajzer je 11. novembra 1943 izbral v bataljonu 25 borcev in se z njimi odpravil s Cerovca pri Dolenjskih Toplicah mimo Črmošnjic in Semiča v Črnomelj. Pot je skupina prehodila v petih urah. Borce je po počitku v mestu čakalo še 25 kilometrov hoje do vasi Damelj nad Kolpo. Imeli so srečo. Nekaj kilometrov od Črnomlja sta jim nasproti pripeljala dva lojtrska voza z voznikoma iz Glavnega štaba. Ugodila sta Grajzerjevi prošnji, naj voza obrneta, naložita njegove borce in jih odpeljeta do Damlja. Na poti je Grajzer svojim fantom samo namignil, da je to šele začetek zelo, zelo dolge, a zelo pomembne in veijetno včasih tudi tvegane poti.

Za Grajzerjevo patroljo je še istega večera prispela druga skupina in borcem se je počasi začela odstirati skrivnost njihove naloge. Pridružilo se jim je namreč sedemnajst odposlancev, ki jih je v začetku oktobra 1943 izvolil Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, da bi se udeležili 2. zasedanja Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije (Avnoj). To je bila komaj tretjina izvoljenih odposlancev, ker so bili drugi zaradi nemške ofenzive na območju 7. korpusa nedosegljivi, nekaj pa je bilo bolnih. Med prispelimi delegati je bilo dvanajst članov vojaškopoličnega vodstva, in sicer Jaka Avšič, dr. Marijan Breclj, Tone Fajfar, Josip Jeras, Boris Kidrič, Edvard Kocbek, Franjo Lubej, Ivan Novak, Zoran Polič, Jože Rus, Lado Vavpetič in Josip Vidmar, z njimi pa so bili še zdravnik dr. Pavle Lunaček, slikar Božidar Jakac, verski referent pri Glavnem štabu dr. Metod Mikuš in politična delavka Mica Šlander. Na zbornem mestu se je javil še delegat - politični komisar 18. divizije Janez Hribar s

spremljevalcem Matijo Božičem, vendar je Hribarju zdravnik dr. Lunaček zaradi poškodovane noge pot odsvetoval, namestnik komandanta GSS Avšič pa mu je potovanje prepovedal.

Zavaravanje delegatov je že na Bazi 21, kjer so se bili zbrali, prevzela desetina borcev zaščitnega bataljona GS pod poveljstvom komandirja 1. čete Staneta Janežiča - Tomaža. General Avšič je imel ob sebi svojega stalnega spremljevalca Branka Roso, komandant GŠ Franc Rozman pa mu je za pot dodelil še svojega zaščitnika Antona Brica - Sila. Med počitkom v Damlju so zaščitniki izvedeli, da jih bo pot vodila na Hrvaško, morda pa celo naprej v Bosno; cilja pohoda namreč tudi delegati niso poznali.

Se isti večer torej 11. novembra 1943, ko se je ravno končala velika nemška ofenziva, so domačini iz Damlja delegate in njihovo spremstvo prepeljali prek Kolpe z dvema majhnima čolnoma. Najprej so prepeljali borce, ki so po nasvetu hrvaških partizanov postavili zasedi na obeh straneh kraja, kjer je v popolni tišini potekal prevoz. Le nekaj sto metrov nižje od tam je bila namreč močna ustaška postojanka.

Onstran Kolpe so pohodniki skupaj s hrvaškimi kurirji in vodniki, ki so jih pričakali, oblikovali kolono. Poveljevanje je prevzel general Jaka Avšič, ki je bil sposoben in preudaren vojak, pa tudi skrben in uvideven človek. V predhodnico je poslal hrvaške borce, za zaščitnico pa je določil Grajzerja in Janežiča z njunimi borci. Zaščitnikom seje zdelo nenavadno, da so se delegati vključili v kolono po abecednem redu od Avšiča do Vidmarja. Kolona je kmalu dosegla cesto Karlovec - Reka. Komandir zaščite Grajzer je zavaroval prehod prek ceste z dvema zasedama. Hrvaški vodniki so priporočali pohodnikom kar največjo previdnost, ker so se zdaj gibali po ozemlju, ki ga je nadzoroval sovražnik. Pohod je trajal dolgo mrzlo noč vse do jutra, ko so se povzpeli na Komarico, kjer je taboril Ogulinski odred. Njegovi borci so v sosesčini svojega taborišča izbrali primeren prostor za počitek slovenske kolone in priskrbeli slamo za zasilna ležišča.

Zaščitnika Janeza Kreča je doletela dolžnost izvidnika na opazovalnici na robu vzpetine, od koder je bilo videti ustaško postojanko Trošmarijo, saj je bilo do tja zračne črte le nekaj

kilometrov in prav malo več do Ogulina. Ni bilo lahko ostati buden po celonočnem pohodu in vedeti, da bo naslednja noč po naporih enaka minuli. Vzdržati je bilo treba. Bil pa je Kreč razočaran, ko so ga zvečer odpoklicali z opazovalnice in v taborišču ugotovili, da so pozabili zanj prihraniti večerjo.

Komaj je bilo zaznati prvi mrak, ko so pohodniki krenili v smeri Otočca po nevarnem območju, ki so ga Nemci in ustaši nenehno nadzorovali. Za dodatek naporom je poskrbelo oblačno nebo, ki je nad partizansko kolono poslalo gost jesenski dež. In vendar seje vse dobro izteklo. Brez težav so pohodniki prešli zaradi dežja narasli rečici Dobro in Bistrice. Po prečkanju kanjona Mrežnice - čezenj so jih hrvaški partizani prepeljali s splavom - so se znašli na hrvaškem osvobojenem ozemlju Kordunu.

Pohod, ki je bil tokrat dolg kar štirinajst ur, je lajšal občutek, da v bližini ni sovražnika. Ustavili so se v vasi Žiža, kjer so kuhaji po nekaj dneh lahko pripravili topel obrok. Sicer pa je bil dan posvečen zaslužnemu počitku. Bilo je 14. novembra, ko se je med partizani znašel moški in povpraševal, ali je morda med njimi kak zdravnik. Povedal je, da mu doma žena umira pri porodu. Kidrič se je ozrl na dr. Lunačka, ki je brez pomisleka vstal, da gre s človekom, ki išče pomoč. Za spremstvo so mu določili zaščitnika Kreča. Pot do porodnice je bila kar dolga. Ženska je ležala v porušeni hiši, prekriti s koruznico. Iz ruševin je bilo slišati obupne krike. Dr. Lunaček je hitro vstopil, ven je prišel po debeli uri prepoten in utrujen, pa vendar zadovoljen. Povedal je, da je prišel pozno, a vendar še pravočasno. Posrečilo se mu je resiti ženo in novorojenčka.

Delegati so medtem izvedeli, da se v enem od bližnjih zaselkov zadržuje nek hrvaški bataljon. Hoteli so se povezati z njim zaradi informacij in nadaljnje poti. Predvsem bi bilo potrebno dobiti vodnike - poznavalce Korduna. Za vzpostavitev stika so najprej poslali patroljo hrvaških borcev. Ker se ti dolgo niso vrnili, so srečo poizkušali še slovenski zaščitniki. Eni in drugi so se vrnili brez uspeha. Kazalo ni drugega kot zanesti se na lastno orientacijo. Pohod je bil zato počasnejši. Na večer se je kolona ustavila v požgani in porušeni kordunski vasi Perjasici, ki jo je komandir Grajzer spoznal

že pred kakšnim letom dni, ko je tod spremljal Franca Leskoška. Čeprav se je razmer v vasi dobro spominjal, gaje, kot vse druge, znova pretresla usoda maloštevilnih vaščanov. Bili so to starčki in ženske z otroki; izgubljeno so taval med ruševinami ali čemeli v zasilnih kolibah. Šele čez čas so se ženske približale partizanom in na vprašanje o ustaških vpadih in pokolih pripovedovale brez samopomilovanja, vdane v zlo usodo. Nekatere med njimi so izgubile može, druge otroke, tretje oboje. Zdaj šele so slovenski partizani dojeli vso tragiko že takrat ponarodele pesmi: "Na Kordunu grob do groba, traži majka sina svoga..." Zazdelo se jim je, da se nad vasjo še vedno mešata vonj po dimu in po človeški krvi. Nad vsem pa je viselo še nepojmljivo sovraštvo med Hrvati - katoličani in Srbi - pravoslavci. Kdo gaje zanetil?

V Perjasici so domačini povedali, da se nekje v bližini zadržuje hrvaška partizanska enota. Čeprav jim točnega kraja niso vedeli povedati, so se za obisk enote odločili Avšič, Kidrič in dr. Mikuž. Pospremila sta jih oba Avšičeva spremljevalca Rosa in Bric.

Drugega dne bivanja v Perjasici - bilo je že 15. novembra - je pohodnike presenetil prihod kamiona, ki ga je hrvaško vodstvo poslalo iz Otočca, da bi delegatom olajšalo potovanje. Trije "izvidniki" Avšič, Kidrič in dr. Mikuž se še niso vrnili, zato so v Perjasici odhod kamiona zavlačevali, kolikor se je le dalo. Šoferju se je namreč zelo mudilo nazaj v Otočec. Stlačili so se torej na kamion, ki je po zelo slabih cestah odvijugal na področje Male Kapele. Tam se je začela cesta vse bolj strmo vzpenjati in začel se je kazati sneg, ki gaje bilo z vsakim metrom visine več. Kamion je vse težje premagoval novo oviro in je končno obtičal v snegu. Položaj se je zdel delegatom in njihovim spremljevalcem skoraj brezupen, saj je bilo do Otočca še kakih trideset kilometrov poti. In vendar ni bilo vse tako črno, kot je bilo videti: odgovorni ljudje v Otočcu so zvedeli, daje na Kapeli veliko snega in so zato poslali kar precej številno skupino ljudi, da je rešila kamion iz zagate, potem pa še očistila cesto vse do prelaza. Kamion je spet sprejel potnike in spustili so se proti Liki. Navzdol je vozilo dobro pobiralo kilometre in naenkrat so se pohodniki znašli sredi Otočca; glavno mesto hrvaškega osvobojenega ozemlja je slovenske delegate in njihove spremljevalce sprejelo z odprtimi rokami. Hrvaški

borci so poskrbeli žanje, kolikor so le mogli. Naslednjega dne so bili že čisto pozabljeni naporu zadnjih dni in skozi mesto je zadonela slovenska pesem. Slovenskim zaščitnikom so se v pesmi pridružili tudi delegati, saj je bilo med njimi nekaj zelo dobrih in navdušenih pevcev.

Ker so se hrvaški delegati za 2. zasedanje Avnoja v Otočcu šele zbirali, se je medtem slovenska skupina v mestu dodobra odpočila. Od hrvaških borcev so medtem slišali pretresljive pripovedi o ustaških in okupatorjevih grozodejstvih v Liki in na Kordunu. Tudi Otočcu ni bilo prizaneseno. Neke noči so v mesto vdrli ustaši in pobili veliko domačinov, v bolnici pa poklali mnogo ranjenih partizanov. Sele ko je pripeljal partizanski tank, so se ustaši umaknili iz mesta.

V Otočcu seje slovenski delegaciji pridružila tudi trojka Avšič, Kidrič, dr. Mikuž s spremljevalcema, ki je na področju Perjasice zaman poskušala vzpostaviti zvezo s hrvaško enoto.

Slovenski delegati so se stalno sestajali s predstavnik! ZAVNOH, s člani vojaškega in političnega vodstva NOG Hrvaške in njihovimi kulturnimi delavci. Slovenski zaščitniki so bili tište dni v glavnem prosti, lahko so pohajkovali po mestu in vzpostavljali nova poznanstva s hrvaškimi partizani.

Dan pred odhodom obeh delegacij in spremljevalcev iz Otočca je bila v kulturnem domu akademija v čast delegatom Avnoja. Osvobodilni boj je bil prikazan z dramatskimi prizori, recitacijami in glasbo. Slovenci so bili ponosni, da je bil avtor uspele prireditve Slovenec Milan Apih, ki je že poleti 1943. prišel v Otočec kot organizator kulturne dejavnosti na prošnjo hrvaškega političnega vodstva.

17. november 1943 je prinesel slovo od gostoljubnega Otočca. Slovenskim popotnikom seje priključila skupina hrvaških delegatov za zasedanje Avnoja. Ker je bilo na razpoložljivih kamionih in majhnem avtobusu premalo prostora za vse potujoče, so se v slovenski skupini odločili, da del svojih zaščitnikov pustijo v Otočcu, od koder naj se pod poveljstvom komandirja Staneta Janežiča - Tomaža vrnejo na Bazo 21 v Kočevski Rog. V spremstvu slovenskih delegatov je ostalo le 14 borcev, in sicer: Anton Bric, Bogdanovič Pero, Brodarič

Matija, Gregorič Janko, Kralj Tone, Kreč Janez, Kremesec Jože, Maček Tone, Paukovič Jože, Petrič Miro, Rosa Ivan, Stariha Martin in Suštarič Janez, pod poveljstvom Albina Grajzerja.

Motorizirana kolona je vozila prek Krbavskega polja skozi požgane in porušene vasi do obronkov Plješivice, kjer so se popotniki morali odreči prevozu zaradi snežnih zametov. Ze prej je odpovedal mali avtobus, tako da so morali potniki dovršen del poti prepešati za kamionoma. Čakajoč na zaostalo skupino, so pohodniki v bližini Udbine zakurili ognje in počivali. Tu se jim je pridružila četa borcev bosanske proletarske brigade, ki je bila namenjena v isto smer kot delegati Avnoja; četa se je namreč vračala v Bosno v sestav svoje brigade. Z njenim poveljstvom se je general Avšič dogovoril, daje četa prevzela vlogo predhodnice v koloni. Pot čez pogorje Pješivice je bila zasnežena in razmočena ter zato zelo težavna. Posebno starejši pohodniki so jo težko zmagovali, kljub nenehnemu Avšičevemu vzpodbujanju k hitrejšemu vzponu.

Avšič se je predobro zavedal, daje pred kolono še težji del poti - strm spust, ki ne bo lahek in nato prehod čez cesto Bihač - Sinj, ki tudi utegne prinesiti nevšečnosti. Zato je neprestano hodil ob koloni in ogovarjal zdaj enega, zdaj drugega s pomirjujočimi besedami, da so pač v vsaki vojni težave, ki jih je treba premagati, čeprav s poslednjimi močmi. Tudi pošaliti se je še zmožel. Sklonil se je k pohodniku in ga tiho vprašal: "Bi ti morda prijal požirek žganja?" Oni je skoraj videi čutarico v generalovih rokah in veselo odgovoril: "Pa še kako!" Avšič pa se je nasmehnil in odvrnil: "Meni tudi!" In že je odhitel ob koloni naprej.

Kratek postanek je general izkoristil za pogovor z zaščitniki in kasneje še z vodniki; razložil jim je točen načrt spusta proti cesti pri Donjem Lapcu in prehod prek ceste. Nato je še delegatom razložil, da je cesta Bihač - Knin za Nemce zelo pomembna prometna žila; ker povezuje zaledje z Dalmacijo, jo temu primerno varujejo. Povedal je še, da bo mogoče le s hitrim pohodom cesto prečkati še isto noč.

Okoli desete ure zvečer se je kolona začela spuščati s približno tisoč metrov višine navzdol. Noč je bila temna, oblaki so zakrili mesec, nastopila je megla. Gozdna steza je bila blatna in drska, strma,

nevarna. Hoja vse bolj naporna, utrujenost vse večja. V temi so vodniki zgrešili stezo; prišlo je do zastoja. Med tem je hrvaški delegat, zdravnik dr. Jambrišek dobil srčni napad. K sreči so imeli v koloni konja in so bolnika spravili nanj.

Najbolj tvegani del pohoda pa je kolono še čakal. Borci so odšli naprej za zavarovanje prehoda. Drugo za drugim so padala povelja: Brez postankov! Popolna tišina! Pazi na zvezo! In vendar se je zveza pretrgala. Borec zaščitnik je pohitel in poiskal stik s prednjim delom kolone. Kljub prizadevanju vseh pohod ni bil dovolj hiter. Nekaj kilometrov nad cesto se je general Avšič posvetoval z vodniki in potem odločil: "Nazaj v gozd! Prepozni smo za prehod prek ceste. Predaniti moramo, se prikriti in vztrajati v popolni tišini." Umik ni bil spodbuden; pomenil pa je edino rešitev, kajti bližalo se je jutro, nemško-ustaška postojanka v Lapcu pa je bila v neposredni bližini. Ko se je naredil dan in se je megla dvignila, so pohodniki lahko s svojih novih položajev videli sredi polj ob cesti razpotegnjeno naselje - Donji Lapac, sovražnikovo postojanko. Kmalu je bilo s ceste slišati brnenje motorjev in že se je prikazala motorizirana kolona, ki je napredovala v smeri Lapca. Vozil ni bilo ne konca ne kraja. Najbolj vztrajni borci so jih našteali prek dvesto.

Čez dan so pohodniki, naveličani ždenja in nesrečni zaradi negotovega položaja, začeli hoditi po gozdu sem in tja, se premikati. General Avšič je nenehno pozival k mirovanju in popolni tišini. Na vsem lepem je padel strel. Borci so kot na povelje zgrabili za orožje, drugi so se ozirali za kritjem. Izkazalo se je, da se je enemu od stražarjev po nesreči sprožila puška. Kljub preplahu je dogodek ostal brez posledic.

General je pogosto razpošiljal izvidnike, da bi bili tako kar najbolj obveščeni o dogajanju na cesti. Ena od izvidniških patrolj se je vrnila iz bližnje vasi po dr. Lunačka, da bi pomagal hudo bolni vaščanki. Kot vselej je doktor odšel z borci brez pomisleka in se kmalu vmil k svojim zadovoljnega obraza. Spet je pomagal človeku.

Koje legel mrak, so oblikovali kolono. General je skupinam pojasnil, v kakšnih okoliščinah bo potekal prehod. Spet je izdal zelo stroga

Del zaščitne patrulje, ki je spremljala slovenske delegate na drugo zasedanje Avnoja med vračanjem v Slovenijo v bosanskem mestu Ključ

povelja. Kolona se za nobeno ceno ne sme pretrgati. Vsak je dobil svojo zaporedno številko.

Začeli so se spuščati po bregu. V dolini se je pojavil požar in nad njim močen odsev. Menda je prav svetloba zmedla vodnike, da so zbegano iskali pravo pot, vse dokler se na cesti ni spet prikazala nemška motorizirana kolona, tokrat iz nasprotne smeri. Vračala se je v izhodišče. Partizani so bili le nekaj sto metrov oddaljeni od ceste. Ko je v nemški koloni na cesti nastal presledek, je dal general povelje za prehod. Kolona je sledila povelju a kmalu so svignile pod nebo rakete, nato je padlo še nekaj topovskih strellov. Pohodniki so se za hip obotavljali a general je vztrajal: "Za vsako ceno naprej! Pazljivo! Držite se za roke!" Na obeh straneh prehoda so bili razporejeni zaščitniki. Sredi ceste je stajal general Avšič, ob njem komandir patrulje Grajzer in zaščitnik Bric. General je priganjal: "Tiho, tiho in hitro, hitreje!" Pohodniki so se oddaljevali od najbolj kritične točke, prehod je uspel!. Se malo truda in že so bili na cesti Lapac - Doljane.

Glavnino je kmalu dohitela tudi zaščita s ceste z Grajzejem na čelu. Izvidniške patrulje so pretipale ozemlje proti Doljanam in javile, da niso nikjer zaznale ničesar sumljivega. Kolona se je namenila prav v Doljane, saj je bil to del osvobojenega ozemlja. Ko se je zdanilo, se je na pobočju prikazala vasica s cerkvijo. Vodniki so povedali, da so to Doljane, partizanska vas. Kolona se je med kamnatimi kraškimi ogradami vzpenjala proti vasi. Spet razočaranje. Iz partizanske vasi se je proti koloni usula toča krogel. Vsak si je poiskal zaklon za zidom. Vodniki so bili začudeni. Počasi se je položaj razjasnil: v vasi niso pričakovali tako velike enote in so zato presodili, da se bliža sovražnikova kolona. Z iskrenim gostoljubjem so kasneje svojo zmoto povsem popravili. Se istega večera so vaščani z vozmi odpeljali delegate vse do vasi Srb. Naslednje jutro so za njimi peš odšli borci.

V Srbu je bilo čutiti med ljudmi vznemirjenost. General Avšič je pospešil odhod in imel je prav. Koje bila kolona še v bregu nad Srbom, je bilo iz doline že slišati brnenje motorjev, kmalu nato pa je bilo tudi videti nemško kolono, ki je vdrla v vas. General je pohod s svojimi še pospešil, tako da so se ob mraku ustavili ob železniški postaji Trubar; od tam so pohodnike trije kamioni odpeljali skozi hladno, deževno noč vse do svobodnega mesteca Livno.

Šele po treh dneh bivanja v Livnu so pohodniki izvedeli, kakšno srečo so imeli, ker so se pravočasno umaknili iz Srba. Po njihovem odhodu so v vas pridrli Nemci in ustaši. Obkolili so naselje in nato v njem pobili vse ljudi, ki so jih našli. Pred odhodom so porušili še tistih nekaj hiš, ki so bile kolikor toliko cele.

V Livnu so delegati in od njih tudi spremljevalci izvedeli, da bo zasedanje Avnoja v Jajcu. Tja sta takoj odpotovala Jaka Avšič in Boris Kidrič, drugi delegati in zaščitniki pa so še teden dni ostali v Livnu. Bili so gostje komande mesta, ki je dobro poskrbela za njihovo namestitev in možnost počitka; ob sila skromni hrani pa se pohodniki v teh dneh niso mogli do sitega najesti. Kljub temu so v gostoljubnem in mikavnem mestecu že skoraj pozabili na neskončno utrudljive pohode, ki so jih imeli za seboj.

Na vse to in še na marsikaj pa so pomislili, ko je v Livno prišla 3. brigada 9. divizije številčno močna - štela je prek tisoč šeststo borcev - in dobro oborožena. Borci - ko jih je človek gledal, je dobil občutek, da so za brigado izbirali samo visokorasle fante - so korakali skozi mesto vzravnan, ponosni. Oblečeni pa so bili skrajno slabo za zimo, ki je že kazala zobe, obuti še slabše; mnogi med njimi so bili brez čevljev, noge so imeli povite v cunje, povezane z vrvjo. Slovenskim borcem - zaščitnikom je njihova beda segla do srca. Zavedli so se, kako neprimerno bolje je oskrbljena slovenska partizanska vojska. Kasneje so od delegatov izvedeli, koliko zgodb o neverjetni hrabrosti in vzdržljivosti jim je pripovedoval o svojih borcih proletarjih komandant brigade.

Tistega večera je bil delu proletarske brigade dodeljen za počitek prostor, kjer so bili nastanjeni slovenski zaščitniki. Ko so mokri in premraženi proletarji vstopili, so se Slovencem zasmilili; brez dogovajanja so vstali in se umaknili na hodnik, da bi brigadnim borcem pripomogli k boljšemu počitku.

28. novembra 1943 je prišel kurir Vrhovnega štaba v Livno z naročilom, naj delegati s spremstvom nemudoma odpotujejo, ker so priprave za zasedanje končane. Na razpolago so dobili kamione, s katerimi so se odpeljali po obrobju Cincar planine, prek Kupreškega polja, skozi Bugojno in Donji Vakuf po dolini Vrbasa in še isto noč so

dospeli v Jajce. Namestili so jih v poslopju gimnazije, kjer sta jih že zgodaj zjutraj našla Edvard Kardelj in Boris Kidrič. Delegate sta odpeljala na drugo stran Vrbasa, kjer je imel Vrhovni štab svoj sedež v tovarni dušika. Tam so potekali zadnji dogovori za večerno zasedanje Avnoja.

Slovenski zaščitniki so dobili nalogo postaviti zasedo na pokopališču nad mestom. V Jajcu je namreč vladalo stanje stroge pripravljenosti. Na vzpetinah okoli mesta so bile na položajih brigade; v mestu je bilo gibanje dovoljeno samo s posebnimi dovolilnicami. Vsi ti ukrepi so bili več kot umestni. Vrhovni štab je že pred dnevi dobil poročila, da se v Banjaluki, Imotskem in Mostaiju zbirajo močne nemške sile. Po krajih zbirališč je bilo mogoče soditi, da se nameravajo obrniti proti Jajcu. 27. novembra 1943 je nemško izvidniško letalo na Glamočkem polju napadlo z bombami in zažgalo partizansko letalo, ki je bilo tik pred poletom proti Kairu. Med napadom sta izgubila življenje dva angleška častnika in štiri partizani, med njimi Ivo Ribar - Lola. Istega dne je bilo mesto Jajce dvakrat cilj nemškega bombnega napada. 29. novembra 1943, le nekaj ur pred začetkom zasedanja Avnoja pa je sirena dvakrat oznanila preplah pred letalskim napadom, ker so sovražnikova letala krožila nad mestom.

Ko so slovenski zaščitniki dobili zameno v zasedi, so se sešli s Kardeljevimi spremljevalci Vladom Miklavcem, Jožetom Kopačem in Jožetom Modicem. Ti so se jim ponudili, da jim razkažejo mesto z razgledne točke. Popeljali so jih do razvalin stare trdnjave, od koder je bil resnično enkraten pogled na mesto, ki leži kot položeno med hribe. Čeprav je bilo mnogo hiš požganih in porušenih, so preostale vendarle očitno kazale muslimansko arhitekturo in dajale mestu svojski videz.

Ko so se zaščitniki vrnili v mesto, sta Grajzer in Bric v imenu soborcev zaupala Miklavcu veliko željo - videti vrhovnega komandanta. Miklavc je menil, da to ne bo preveč težko. Povedel ju je po ozki, strmi, s kamni tlakovani uličici v zgornji del mesta. Od daleč jima je pokazal majhno hišico in povedal, da v njej živi in dela vrhovni komandant z najbližjimi sodelavci. Prav takrat je izza ovinka prihajala nasproti skupina častnikov, ki jih je spremljal velik pes - ovčar. Miklavc je

soborcema šepnil: "Drugi je on!" Oba radovedneža je nepričakovano srečanje tako presenetilo, da sta obstala kot ukovana in sta brez pozdrava, odprtih ust gledala v mimoidoče, dokler se niso izgubili za naslednjim ovinkom.

Zelja, ki se je tako bežno izpolnila Grajzeiju in Bricu, se je na večer istega dne uresničila vsej skupini slovenskih zaščitnikov. Bilo jim je namreč dovoljeno prisostvovati 2. zasedanju Avnoja, ki seje začelo ob devetnajsti uri v mestnem kulturnem domu. Tam se je zbralo okoli tristo delegatov in gostov iz vseh dežel okupirane Jugoslavije. Iz varnostnih razlogov je bilo to noč mesto v popolni temi, luči so gorele samo v dvorani, kjer je bilo zasedanje.

Slovenski zaščitniki so kot drugi navzoči borci z velikim zanimanjem spremljali potek zborovanja, ki je bilo zelo natančno pripravljeno. Potekalo je brez zastojev vse od namestitve poslancev po že prej določenih sedežih, izvolitve predsedstva in verifikacijske komisije, referatov dveh osrednjih govornikov, predsednika dr. Ivana Ribarja in vrhovnega komandanta Josipa Broza- Tita. Za njima so se k besedi prijavili številni razpravljavci -predstavniki raznih strank in skupin; med njimi so bili kar štiri Slovenci. Ura seje bližala peti zjutraj, ko se je zasedanje končalo z izvolitvijo predsedstva Avnoja, ki je nato imenovalo člane nove zvezne vlade - NKOK (nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije). V vodstvu sta bila izvoljena dva Slovenca: Josip Rus za podpredsednika Avnoja, Edvard Kocbek pa je postal povejenik za prosveto v novi zvezni vladi. Poleg njiju je bilo v predsedstvo Avnoja izvoljenih še devet slovenskih delegatov.

Delegati naslednjega dne skoraj niso imeli počitka. Po nekaj pičlih urah spanja so jih poklicali iz gimnazijskega poslopja v predor poleg tovarne Elektrina, ki je služil kot zaklonišče pred letalskimi napadi. Bil pa je tako prostoren, da se je v njem lahko zbralo k pogovorom in posvetovanjem veliko ljudi. V vrhovnem štabu so predvidevali za ta dan možnost letalskega napada na Jajce, saj je po poročilih radia Svobodna Jugoslavija ves svet izvedel za zasedanje Avnoja, za rojstvo nove države; to pa je moralo razbesniti nemške naciste in njihove pomagače. Zaradi teh razlogov so se delegati dogovarjali po zasedanju kar v predoru.

Slovenski zaščitniki so si ta dan lahko privoščili skoraj celodnevni počitek. Zvečer so se vrnili v kulturni dom, kjer je Gledališče narodne osvoboditve pripravilo akademijo. Najprej so bile na sporedu ljudske pesmi in plesi, tem je sledila uprizoritev Nušičevega "Narodnega poslanca", ki je izzvala med gledalci veliko smeha in dobre volje.

Naslednjega deževnega in meglene dne so delegati spet imeli posvetovanja v zaklonišču. Slovenski zaščitniki so prost dan izrabili za podrobnejši ogled mestnih zanimivosti.

Zvečer je v mestu, ki je bilo zaradi izklopa elektrike zavito v popolno temo, zavladalo turobno vzdušje. Vkorakale so brigade, katerih borci so se razpostavili ob glavni ulici vse do mestnega trga. Dež, pomešan s snegom je še stopnjeval občutek tesnobe, ki je prevzel vse ljudi. Čakali so na pogreb Iva Ribarja - Lole, ki je izgubil življenje med bombnim napadom nemškega izvidniškega letala na Glamočkem polju.

Mrtvaški oder je bil postavljen pred kulturnim domom. Tam se je poslovil od mrtvega prijatelja in nesojenega vodje prve misije NOV Jugoslavije pri zahodnih zaveznikih podpredsednik Avnoja Moša Pijade. Žalni spreved je nato odšel skozi mesto. Za krsto sta stopala pokojnikov oče dr. Ivan Ribar in Josip Broz. Na glavnem trgu je v imenu vseh delegatov zasedanja Avnoja govoril o mladem Ribarju Slovenec Edvard Kocbek. Temu je sledilo slovo pokojnikovega očeta, ki je s pretresljivimi besedami izkazal ne samo očetovsko ljubezen, marveč tudi spoštovanje svojemu sinu - borcu. Svoje klene in v srca vseh navzočih segajoče besede je sklenil z zaobljubo: "... Zavedam se strašne žrtve, ko te darujem domovini, hkrati pa čutim neizrekljiv ponos. Zato se pred vsemi zbranimi zaklinjam, da bom s tvojo pomočjo ostal neutrujen in delaven. Vse svoje sile bom posvetil novi Jugoslaviji." Besede ponosnega sivolasega očeta so segle v srca vseh, ki so ga poslušali; sklonili so glave in niso ne mogli ne hoteli skriti svojih solz.

NAZAJ V SLOVENIJO

Ker so z vseh strani prihajale vesti o zbiranju in premikih močnih sovražnikovih enot proti Jajcu, so se hrvaški in slovenski delegati odločili pospešiti odhod proti svojim izhodiščem. Na drugem bregu Vrbasa so jih že čakali kamioni.

V sestavi slovenske zaščitne patrulje je nastala sprememba: Tone Maček je ostal v Kardeljevem spremstvu, Jože Modic in Jože Kopač pa sta se pridružila zaščitni patrulji slovenskih delegatov na poti v Slovenijo. Tudi skupina delegatov je bila za dva manjša, saj sta ostala na delu pri predsedstvu Avnoja oziroma vladi Josip Rus in Edvard Kocbek.

Kamioni so hrvaške in slovenske delegate ter njihove zaščitnike pripeljali do Bugojna, kjer pa so izvedeli, daje nemška ofenziva segla že do Glamočkega polja, da torej v tej smeri potovanje ni mogoče. Po daljših razpravah med delegati so se odločili, da se vrnejo v Jajce. Ker je prek Vrbasa vodil samo železniški most - cestni je bil namreč porušen - so kamione naložili na železniške vagone in še sami sedli na vlak do Jajca. Od tam so jih kamioni prepeljali skozi Mrkonjič grad do Ključa. Zdaj se je bilo treba zares ločiti od kamionov, kajti tudi most čez Sano je bil porušen. Domačini so čez reko organizirali prevoz s čolni. Pohodniki so ta večer opravili še petnajst kilometrov poti na vozovih; ker je bilo voz premalo za vse, je večja skupina zaščitnikov te kilometre prepešala in se drugim pridružila v vasici Sanica, kjer so prenočili. Bilo je 2. decembra 1943.

Od vsepovsod so prihajala poročila o sovražnikovih premikih, zato so pohodniki svoje potovanje naslednje dni pospešili, kolikor seje le dalo. Prepešali so tudi do šestdeset kilometrov na dan. Položaj je bil

vendarle še toliko varen, da so lahko hodili podnevi. Povsod po naseljih, skozi katera so potovali, so jih domačini ustavljali; vedeli so, da se vračajo s pomembnega zasedanja, pa so hoteli o tem kar največ izvedeti. Zato so morali hrvaški in slovenski delegati nastopati na na hitro sklicanih sestankih. Posebno pozornost je med ljudmi zbujal general Avšič, ki je imel tudi največ govorov. Temu se ni mogel izogniti, čeprav je bil prav on tišči, ki se je dobro zavedal, da jim nemška ofenziva lahko močno oteži pohod inje zato priganjal k čim hitrejšim premikom.

Iz Hašanov, kjer so imeli daljši postanek, so se napotili proti Uni. V neki vasi so naleteli na skupino nemških vojakov, s katerimi se je spopadla hrvaška četa, ki je bila v predhodnici. Zadržala je Nemce in tako omogočila umik v smeri Bosanske Krupe. Na komandi mesta Krupe v Duboviku so potem čakali na poročilo, kako kaže s preходом prek Une. Medtem sta komandir Grajzer in zaščitnik Kreč na obhodu naletela na nemško bojno patroljo, vendar sta se v megli k sreči izognila spopadu. Kasneje ju je doletelo še srečanje z esesovcem, ki pa se je pred partizanoma umaknil brez strela in izginil v gosti megli.

Popoldneje s komande mesta prišlo sporočilo, daje pot pripravljena in da delegati s spremstvom lahko odidejo. Deževje je spremljalo pohodnike skoraj brez prestanka. Težave je povzročala še gosta megla, utrujenost so stopnjevale ilovnate razmočene poti. V neki vasi so domačini priskočili na pomoč s kmečkimi vozovi, z majhnimi pletenimi košarami, v katere se je lahko spravilo le po nekaj popotnikov. Zato so se delegati, predvsem starejši, menjavali na vozovih, zaščitniki pa so pešali. Boris Kidrič, ki so se mu žulji na nogah spremenili v odprte rane, ni mogel hoditi in je že od Ključa naprej jezdil na konju.

Kolona se je bližala dolini reke Une med Bosansko Krupo in Bosanskim Novim. Pred reko pa je bilo treba prečkati še železniško progo in cesto; zaradi železniškega nasipa je bilo treba to opraviti posebno previdno, predvsem čim tišje, saj so bili pohodniki obveščeni, da Nemci zelo pozorno varujejo obe komunikaciji. Zato se je moral Boris Kidrič že precej pred preходом odreči konju. Zaščitniki so na hitro iz šotorskega krila napravili zasilna nosila in si Kidriča naložili na ramena. Na nasipu bi bil seveda tudi ta način hudo tvegan, saj bi

štirje nosači težko hkrati pazili na korake. Težavo je pred prehodom obeh komunikacij enostavno in odločno rešil dr. Marijan Breclj. Zaščitnikom je ukazal, naj Kidriča odložijo, potem pa si ga je sam zadel na ramena, ga prenesel prek proge in ceste in po bregu vse do Une in ga tam položil naravnost v čoln, potem pa se sam dobesedno sesedel poleg njega. Ta Brecljeva poteza je presenetila vse, ki so ji bili priča; ne samo zaradi njegove fizične zmogljivosti, temveč tudi zaradi izredne tovariške požrtvovalnosti.

Na drugem bregu Une se je kolona spet uredila, vse je prevzel prijeten občutek, da so že dosegli hrvaško ozemlje. Slovenskim borcem, ki so bili na vsem pohodu v zaščitnici, se je na tem delu poti zgodila huda neprijetnost. Med počitkom kolone so ob cesti zagledali velike kope sena. Ker je deževalo, so si v mehko in suho seno skopali luknje, se žarili vanje in - zaspali. Glavnina je odšla brez njih. Ko so se prebudili, niso mogli razumeti, da v koloni ni nihče opazil, da so brez zaščitnice. Slovenski spremljevalci so zaostali za kolono kar nekaj ur, ker je general Avšič pohod neprestano pospeševal.

V Permi pod Petrovo goro je kolona z delegati naletela na štab hrvaške divizije in hrvaški delegati so ostali kar tam. Divizijski štab pa je slovenskim delegatom dal za spremstvo četo svojih borcev. Hiteli so dalje in brez večjih težav prišli v Žumberak.

Malce drugače, tudi bolj razburljivo je potekal pohod zaščitnikov, ki so zaostali za glavnino. Ko so prišli pod Petrovo goro, hrvaške divizije tam ni bilo več. V bližnji Permi so že bili Nemci. Zaščitniki so se ustavili nad cesto, ki vodi v Virgin most. Po cesti se je pripeljala motorizirana nemška kolona. Slovenskim borcem je slabo kazalo za prehod čez cesto. Čez čas pa se je nemška kolona pretrgala in zaščitniki so se v strelcih pognali prek ceste. Ko so že dosegli gozd na drugi strani ceste, so Nemci začeli streljati proti njim, a bili so prepozni; partizani so se že umaknili iz njihovega vidnega polja. Kmalu nato jih je vodnik brez težav prepeljal s čolnom čez Kolpo. V majhnem naselju na drugi strani Kolpe naj bi počakali na novega vodnika. Vaški odbornik jih je pospremil do ene od hiš, opozoril pa jih je, daje hiša naklonjena ustašem. Domačini jih res niso ravno veselo sprejeli, a hiša je bila topla in borci so si lahko posušili obleko. Dobili so celo nekaj hrane. Počasi so domači ugotovili, da so borci Slovenci

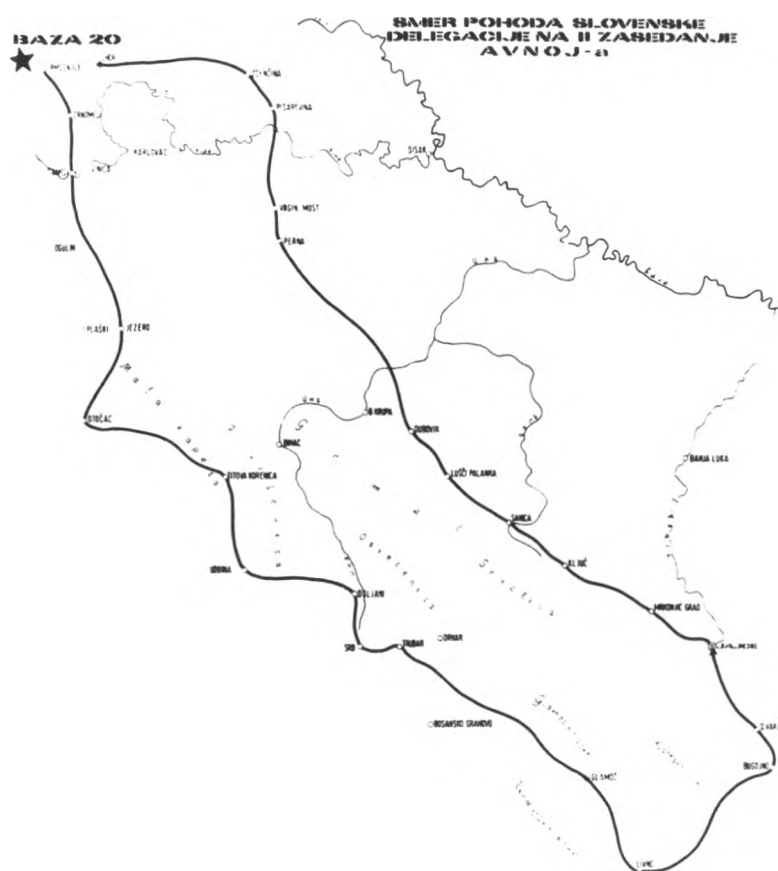
in gospodinji seje razvezal jezik. Povedala je, da jim je padel v Jajcu sin ustaš in daje bil pokopan na tamkajšnjem pokopališču. Potem je prizadeto pripovedovala, da jo najbolj boli, ker je zvedela, da so partizani vse ustaške grobove v Jajcu razdejali. Zaščitnik Kreč ji je odgovoril, da je vse to izmišljeno. Povedal je, da je bil dva dneva v zasedi na omenjenem pokopališču, ki je zelo lepo urejeno in nikjer ni videti sledu razdejanih grobov. Ko je gospodinja povedala, kako se piše, seje Kreč spomnil celo imena na križu; ker je imel med zasedo dovolj časa, je namreč bral imena na grobovih. Ženska se je povsem umirila in ni skrivala hvaležnosti za informacijo, ki jo je dobila. Borci so legli in pospali. Pozno ponoči jih je ženska zbudila in jim postregla s pečenim mesom, kruhom in čajem.

Zgodaj zjutraj je prišel ponje novi vodnik in jih pospremil do Pisarovine. Ustavili so se v vaški gostilni, odložili so orožje in premočene plašče, kajti zunaj je še vedno deževalo. Komaj so sedli za mizo, je v gostilniško sobo vstopil nemški častnik. Grajzer je zgrabil strojnico in jo nameril vanj. Nemec je prebledel in izdaval po nemško: "Kaj se dogaja?!" Takrat so v sobo planili hrvaški partizanski oficirji z gostilničarjem in v en glas zavpili: "Ne streljajte! Ste ponoreli?" Potem so Nemca odpeljali v sosednjo sobo. Gostilničar pa je hitel nekaj dopovedovati komandirju Grajzerju. Zmedeni slovenski zaščitniki so samo čakali Grajzerjevo povelje. Zgodba se je mirno iztekla s pojasnilom, daje Pisarovina nevtrarno ozemlje, na katerem Nemci in partizani izmenjujejo ujetnike... Slovenska skupina se ni mogla dovolj načuditi dramatičnim trenutkom, kakršnih v Sloveniji ni bilo mogoče doživeti. Ko so dočakali novega vodnika, je komandir Grajzer dal povelje za odhod.

Vodnik jih je zanesljivo vodil do proge Zagreb - Karlovac. Tam je skupino prevzel nek železničar, ki je dobro poznal položaj na progi in jih je varno povedel čez tire. Nad cesto, ki je tekla vzporedno z železnico, so partizani počakali čas, ko ni bilo na cesti nobenih vozil, in v strelcih stekli čežnjo.

Tako so se znašli v Žumberku in vodnikov niso več potrebovali, saj so to ozemlje dobro poznali. Pohod so nadaljevali kar podnevi, gnala jih je neustavljiva želja, stopiti spet na slovenska tla. Prek Sv. Jane in Radovice so prispeli na Suhor in 15. decembra 1943 so v Dragomlji vasi

našli druge pohodnike. Ti so morali namreč teden dni ostati v karanteni, da bi se tako izognili razširjanju bolezni, če bi morebiti kdo med njimi prinesel s poti klice tifusa. Koje potekel rok karantene, so se vrnili vsak k svojim nalogam. Ostali so jim nepozabni sgomini na več kot tisoč kilometrov dolg težaven in pomemben pohod.

15 Janez Kreč: *Spomini s potovanja na 2. zasedanje Avnoja v Jajce novembra 1943*, str. 1-10, AZČ; Anton Brio: *Spremljevalec, poglavje V Vrhovni štab, tipkopis*, AZČ; E. Kocbek: *Listina*, str. 509-555; T. Fajfar: *Odločitev*, str. 404-418.

NASTANEKNOVIH BAZ IN OBLIKOVANJE ZAŠČITNEGA BATALJONA

Konec leta 1943 se je na Bazi 20 močno povečalo število vodilnih kadrov in njihovih sodelavcev pri agitpropu, uredništvih časopisov itd. Postajalo je vsebolj očitno, da maloštevilna zaščitna enota ne more več zadostiti vsem nalogam. Zato je bilo nujno poiskati pomoč za spremljanje na nekaterih potovanjih v drugih enotah. Najprej je za te naloge s svojimi borci okrepil zaščito Levstikov bataljon, kasneje borci 1. brigade VDV. Tako je skupina borcev te enote že sodelovala pri spremljanju slovenskih delegatov na 2. zasedanje Avnoja v Jajce, mladinske delegacije na kongres USAOJ v Drvarju itd.

Pomanjkanje borcev v zaščitni enoti se je še posebej pokazalo ob začasnem umiku političnih forumov z Baze 20 ob nemški ofenzivi. Takrat je močnejša zaščitniška patrulja ostala na Bazi 20 za varovanje, drugi del zaščitnikov je bil na poti v Jajce. Preostali zaščitniki so varovali začasno bazo na Malem Riglju oziroma Seču.

Ne gre pozabiti, da so zaščitniki poleg varstvenih nalog imeli na skrbi tudi vsakodnevne kurirske zveze z Glavnim štabom in kurirsko postajo TV-15. Zaradi rednih radijskih zvez (s CK KPJ, Kominterno itd.) pa so morali stati ob strani tudi radiotelegrafistom, ker je bilo treba za radijski oddajnik z ročnim polnjenjem sproti usposablјati generator.

Po veliki nemški ofenzivi v prvi polovici novembra 1943. je Bela krajina že vse bolj prevzemala vlogo središča narodnoosvobodilnega gibanja Slovenije. Tu so stalno potekala razna posvetovanja, zasedanja, organizacije so sklicevale zborovanja svojih članov. Pot z

Roga in nazaj je udeležencem teh zborovanj jemala mnogo časa, zato so začeli razmišljati o selitvi v dolino ali vsaj na obrobje Bele krajine. Najprej se je za tako potezo odločil Glavni štab in se s svoje roške Baze 21 preselil na Pribišje. Za njim je marca 1944 uredil svojo bazo Oddelek za zaščito naroda pri SNOS na Stražnjem vrhu pri Črnomlju.

Baza 20 pa se je med tem kar širila. Zaščitno četo so kmalu po vrnitvi delegatov iz zasedanja Avnoja povečali na 30 borcev, v naslednjih mesecih celo na 82. Vzporedno se je večalo tudi število vodstvenega in tehničnoadministrativnega kadra, tako da je skupno število prebivalcev baze že preseglo številko 160.

To število je narekovalo - iz varnostnih in tudi iz oskrbovalnih razlogov - resen razmislek o razbremenitvi Baze 20. Konec leta 1943 je imela baza 13 barak, gradbena skupina pa se je trudila in nastanitvene zmogljivosti sproti povečevala. Manjkala pa niso samo prenočišča. Težko je bilo oskrbovati toliko ljudi s hrano in vodo. Oskrbna baza je bila v Starih žagah; po glavnem intendantu Henriku Taurerju, skrbnem in sposobnem človeku, so jo imenovali Henrikova baza. V ta sklop je spadalo skladišče hrane, klavnica z mesnico in delavnice, v katerih so pridne roke obrtnikov znale rešiti marsikatero zadrego z obleko, obutvijo in predvsem z orožjem. Do konca leta 1943 je vsa hrana romala na hrbtih borcev v Bazo 20. Tak pohod z nahrbtniki je bilo treba opraviti vsak drugi dan; pot navzdol in nazaj je trajala tri do štiri ure! Poleti leta 1943 so zaščitniki dobili v pomoč par mul, malo kasneje nekaj konj. To jim je pomenilo veliko olajšanje. Kadar je grozila kakršna koli nevarnost, so borci dostavljali hrano po krožni poti: od Starih Žag mimo baze, do Podstenic, Poljan in nazaj v Stare Žage. Ta pot je trajala kar šest do osem ur. Ob tem je potrebno povedati, da so z gozdne poti pod bazo pozimi znosili hrano do baze po lestvi, da na cesti niso ostajale sledi.

Tudi z vodo ni bilo lahko, čeprav so si delno pomagali z deževnico. Pitno vodo je bilo vendarle treba nositi v brentah od izvira pod Červanovo cesto, ki je bil oddaljen kakih dvajset minut hoda. Kuhinjo so v bazi imeli eno samo, dokler število prebivalcev baze ni preveč naraslo; potem sta bili kuhinji dve: ena za vodilne ljudi in

administrativno-tehnični kader, druga za borce. Hrana obeh kuhinj se ni bistveno razlikovala.

Pozimi 1943/44 je organizacijski sekretar CK KPS Maček naročil gradbeni skupini zaščitnikov, naj se takoj loti gradnje nove baze na že izbrani lokaciji, približno od 30 do 40 minut oddaljeni od Baze 20. To naj bi bilo začasno bivališče članov CK KP Avstrije, ki so se vračali iz Sovjetske zveze preko Barija in Slovenije v Avstrijo. Pod vodstvom Alojza Založnika - Nikole so se takoj lotili gradnje Anton Tomič, Anton Bizjak - Lovro in Slave Prajer. Postavili so tri barake: večjo, v kateri so se takoj po izdelavi naselili člani CK Avstrije, v drugi, manjši, je našel svoj prostor zaščitni vod, v tretji pa je bila kuhinja, ki jo je vodil intendant Vasja iz gradbene skupine. Za zaščito nove baze je odgovarjal Slave Prajer, ob njem je ostal tudi Tomič; v pomoč sta jima bila še dva borca, pridružila se jim je kuharica.

Avstrijci so imeli več radijskih postaj in so redno ter zelo pogosto vzdrževali zveze z Avstrijo. Kurirsko zvezo med njimi in Bazo 20 je vzdrževal Alojz Založnik. Avstrijci so se veliko ukvarjali s propagando med nemškimi vojaki in jih pozivali k prebegom na partizansko stran. Določili so jim mesto zbiranja v Beli krajini, kjer seje kmalu zbralo precej dezertarjev, nekaj pa tudi na ozemlju 4. operativne cone na Štajerskem. Nekateri avstrijski protifašisti so se javljali partizanskim enotam že prej. Konec novembra 1944 je bil ustanovljen avstrijski bataljon, ki je imel v sestavi blizu 160 borcev. Do konca januarja 1945 je spadal neposredno pod štab 15. divizije, takrat pa je bil dodeljen Cankarjevi brigadi kot njen 4. bataljon. Avstrijski borci so nosili uniforme NOV, le na rokavih so imeli avstrijski grb. Izkazali so se kot dobri borci. Sodelovali so tudi v zaključnih bojih za osvoboditev Slovenije in 9. maja 1945 v sklopu Cankarjeve brigade vkorakali v Ljubljano. Čez mesec dni so se borci avstrijskega bataljona vrnili v svojo domovino; 26 med njimi jih je ponosno nosilo odlikovanja NOV Jugoslavije.

Zaradi naglega naraščanja števila prebivalcev Baze 20 je prišlo do odločitve, da se uredi za SNOS nova, samostojna baza, imenovana Baza 80. Februarja 1944 se je dela lotila gradbena skupina pod vodstvom Rudija Ganzitija; temu je pri gradnji pomagal gozdarski

tehniki Černič. Prostor za novo bazo je bil izbran severovzhodno od vasi Rampoha. V dveh vrtačah so zgradili devet barak, ter vanje namestili člane predsedstva SNOS, člane odsekov in komisij in zaščitno četo; posebna baraka je bila določena za kuhinjo in druga za jedilnico.

Zaščitna četa za novo bazo SNOS je bila dokončno oblikovana aprila 1944. Štela je okoli 60 borcev. V vojaškopoličnem pogledu je bila podrejena štabu zaščitnega bataljona vojaškopoličnega vodstva kot 3. četa, sprotne naloge ji je določal komandant Baze 80 Janez Eržen. Četi je poveljeval Ivan Svetek -Strelc, za njim pa Valentin Hren -Ključec. Za politično delo je skrbel komisar Černič.

Četa je varovala bazo s 3-4 stražarskimi mesti in rednimi izvidniškimi patruljami. Članom SNOS in njihovim sodelavcem iz oddelkov, komisij in znanstvenega inštituta je na poteh nudila spremstvo. Borci so opravljali tudi kurirsko službo. S kurirji Baze 20 so si izmenjevali pošto enkrat do dvakrat dnevno nad Opčicami na TV postaji "Ivo". Pogosto so opravljali kurirske poti tudi do Črmošnjic -sedeža glavnega štaba.

Borci 3. čete so skrbeli kot druge zaščitne čete za čim boljšo skritost baze, predvsem za zabrisovanje sledi na poti v bazo. Leta 1944 je še 17. maja zapadel sneg, takrat je bilo treba sledi še posebno skrbno zabrisati. Komandir Svetek je celo zahteval, da so borci na odcepu proti bazi sneg posejali z rešetom. Vodo so borci nosili v bankah iz neke mlake več kot pol ure daleč. Kasneje so dobili za pomoč mule.

Vzgoji so v četi posvečali veliko pozornosti sodelavci odsekov SNOS in še posebno člani znanstvenega inštituta, ki so borce pogosto predavali. V programu so bile kultumozgodovinske teme, na vrsto pa so prišla celo predavanja iz psihologije.

S političnega dela v novomeškem okrožju je bil na Bazo 80 novembra 1944 poslan mladinski aktivist Maijan Osolnik, petnajstletni fantič. Še istega meseca so ga poslali na skojevski tečaj na točko 15A. Osolnik se je po tečaju vrnil na Bazo 80, ki je bila takrat že v okolici Črnomlja. Postal je sekretar Skoja Zaščitnega bataljona, v katerem je obenem opravljal delo administratorja.

Spomladi 1944. se je zaščitna četa Baze 20 razdelila v dve četi - poimenovani 1. in 2. četa. Zaščitna četa SNOS je dobila ime 3. četa. Tem pa sta se pridružili kot 4. četa zaščita PK Skoja in 5. četa, ki je varovala partijsko šolo - Bazo 15 A.

Naloge vseh čet so ostajale enake kot pred ustanovitvijo bataljona, to pomeni predvsem varnostne narave; v prvih dveh četah je bil poudarek na varovanju potovanj, ki jih je bilo od pozne jeseni dalje vse več. Če pregledamo oziroma preštejemo samo najpomembnejša od konca 1943 do aprila 1944, jih je bilo kar deset. Ker so se nekatera od njih časovno prekrivala, so v takih primerih priskočili na pomoč tudi zaščitniki Glavnega štaba.

Četrto četo so sestavljali zaščitniki Pokrajinskega komiteja Skoja in Glavnega odbora Zveze mladine Slovenije. Ta četa je bila ustanovljena konec decembra 1943, ko je vodstvo mladinske organizacije delovalo na Riglju. Odtod so se preselili najprej v Preloge, nato v Semič in končno v Krupo. Četa je imela dva voda: prvi vod z 18 borci je opravljal zaščitne naloge za vodstvo mladinske organizacije, drugi vod s 15 borci pa za skojevsko šolo na Gradniku. Borcem 4. čete sta poveljevala komandir Tone Šporar in politični komisar Stane Mrhar - Pavle. Delo namestnika komandirja je opravljal Stane Čurk, pomočnik političnega komisarja pa je bil Tone Čufar - Ivo. Intendant je bil Niko Jaklič. Četa je bila pred koncem vojne razformirana. Del njenih borcev je bil dodeljen 1. in 2. četi, nekaj pa jih je bilo vključenih v enote VDV.

Peta četa je bila odgovorna za varnost partijske šole oziroma njene baze, imenovane 15 A. Od Baze 20 je bila oddaljena približno dve uri hoda na območju Babje gorice. Ob nastanku baze je bilo v varovanje dodeljenih osem borcev, kasneje pa jih je bilo 15. Poveljeval jim je Franc Vidmar - Brko. Šola je delovala v veliki tajnosti, kar je zahtevalo še prav posebno pazljivo opravljanje zaščitniških nalog. Varovati je bilo treba dve večji baraki - v eni je bila učilnica, v drugi pa so prebivali gojenci in predavatelji. Imeli so tudi kuhinjo in skladišče hrane. Dogradili so še barako za upravo in za ambulanto. Šolo so poleti 1944 preselili v Srednjo vas pri Črmošnjicah; tu je delala do konca vojne.

Z namenom poenotiti vodenje in delo v vseh petih četah so se v političnem vodstvu aprila 1944 odločili za oblikovanje bataljona, ki so ga poimenovali Zaščitni bataljon IOOF in CK KPS. Za komandanta bataljona je bil postavljen Franc Korošec - Garibaldi, politično delo je prevzel Kazimir Klešnik - Kazi, namestnik komandanta je postal Alojz Založnik - Nikola, pomočnik političnega komisarja pa Niko Bahar - Matija. Kasneje je bataljon dobil tudi intendanta Franca Zupančiča - Birčnika. Formalno je bataljon spadai v sestav 2. brigade 1. divizije KNOJ kot njen 5. bataljon.

Se dvema tehničnima službama so bili v zaščito in pomoč borci zaščitne enote. Prvi je bil ROF (Radio Osvobodilne fronte) naslednik ilegalne radijske postaje, ki je delovala v okupirani Ljubljani pod imenom Kričar pozimi 1941/42. ROF je začel redno oddajati avgusta 1944. Postajo je varoval poseben zaščitni vod pod poveljstvom Alojza Permeta. Vod je spadai v sestav zaščitnega bataljona političnega vodstva, nastanjen je bil skupaj s tehničnim kadrom ob oddajniku, najprej v hiši ob križišču cest iz Črnomlja proti Gradcu in Semiču. Po nemški ofenzivi se je radijska služba preselila v stanovanjsko hišo na današnji Železničarski cesti 17.

Na Riglju pa je bila leta 1944 "Baza Turk" imenovana po vodji oddajnika centralnega komiteja KPS Rudiju Jančarju - Turku. Poleg Jančarja sta pri oddajniku delali še telegrafistki Urška Zatler-Velušček - Micka ter Nasta Sever in telegrafist Janez Primar - Maks. Preko Moskve so redno vzdrževali zveze z Vrhovnim štabom NOV in POJ in s Centralnim komitejem CK KPJ. Skupini sta bila dodeljena pripadnika zaščitne enote Tone Rudolf - Nande in Joža Anžič - Beli. Dolžnost obeh zaščitnikov je bila varovanje oddajnika in skupine partizanov, ki so skrbeli za telegrafske zveze. Poleg tega se je Rudolf posvečal skrbi za prehrano, Anžič pa je opravljal kurirske naloge.

Skupina je doživela tragičen dan 6. novembra 1944, ko je na Rigelj nepričakovano vdrla skupina domobrancev. Njihov cilj je bil sicer napad na komando mesta Novo mesto, ki je imela sedež na Riglju. Ob vdoru pa so napadalci naleteli na zaposlene pri oddajniku. Ob prvem domobranskem strelu sta Veluščkova in Severjeva odnesli del

aparatur, Jančar pa je pohitel po agregat. Domobranci so ga zagledali in stekli za njim, srečali pa so Veluščkovo, jo na mestu ustrelili in mrtvo hudo iznakazili. Zaščitnik Anžič je z baze nesel sprejemnik. Tudi nanj so naleteli domobranci, ga ustrelili, potem pa s puškinimi kopiti razmrcvarili do nerazpoznavnosti.

Medtem je bilo v Črnomlju sklicano pomembno zasedanje - zbral se je Slovenski narodnoosvobodilni svet. K zasedanju se je zbralo 85 delegatov. Za njihovo delo je bila pripravljena dvorana v nekdanjem sokolskem domu. Zasedanje, prvotno določeno za 17. in 18. februar, je bilo po odločitvi IOOF prestavljeno na 19. februar 1944. V političnem vodstvu so namreč predvidevali, da delegacija primorske zaradi novo zapadlega snega ne bo mogla pripotovati do roka. Skupina treh primorskih delegatov, Beblerja, Bevka in Srebrniča, s sedmimi borci zaščitne čete primorskega pokrajinskega vodstva je resnično imela velike težave ob prehodu čez zasnežene Javornike, vendar je prispela pravočasno. Zbrani delegati so na začetek zasedanja čakali v Crmošnjicah, na sedežu Glavnega štaba.

Mesto Črnomelj je delegate pričakalo v slovesnem razpoloženju, živahen vrvež na ulicah je dajal mestu poseben pečat. Slovesno občutje so zaznali tudi borci zaščitne čete Baze 20, ki so prevzeli del varovanja zasedanja v dvorani; na pomoč pa jim je priskočila ena od čet Zaščitnega bataljona GŠS. Kljub zahtevnemu in obširnemu dnevnemu redu je bilo zasedanje končano v dveh dneh.¹⁶

16 Kazimir Klešnik, *Ustanovitev in delovanje ZE Baze 20*, str. 4-8; Alojz Založnik: *Spomini na gradnjo Baze 20 in bunkerje*, tipkopis; F. Mlakar: *Spomini*, str. 77, vse AZČ.

OSEBNISPREMLJEVALCI

Že 1943 so se v političnem vodstvu odločili, da najbolj zaposleni in izpostavljeni člani vodstva dobijo stalne osebne spremljevalce, drugi člani vodstva pa občasne po potrebi. Najprej so bili določeni stalni spremljevalci za Kardelja (Vlado Miklavc - Henrik), Kidriča (Franček Štrekelj), Mačka (Janko Mehle) in Leskoška (Franc Mlakar), nato še za Marinka, Vido Tomšičevo, Lidijo Sentjurčevo (Stane Židan) in Josipa Vidmaija (Franc Pajk), kasneje še za nekatere druge.

V drugi polovici februarja 1944 je zaščitnik Miro Dobrilovič prišel v četo po Franca Mlakarja in povedal, da ga mora pospremiti do Franca Leskoška. Povedal ni, za kaj gre, samo skrivnostno se je smehljajal. Leskošek ju je sprejel dobre volje in Mlakarja povprašal, kako se počuti v četi. Dobil je kratek odgovor: "Dolgočasno!" Bilo je pač po komaj dobro opravljenem, dolgem potovanju z Leskoškovo patruljo po Primorski. Takrat je Leskošek prišel z barvo na dan. Povedal je, da Dobrilovič odhaja s Kardeljem v Vrhovni štab, sam pa torej potrebuje drugega spremljevalca. Vprašal je, ali bi Mlakar želel zamenjati Dobriloviča. Slednji je pristal brez nadaljnega prepričevanja. Vedel je, da bo zaposlitev ob Leskošku pestrejša od tište v četi. En sam predlog je imel in sicer, da bi strojnico zamenjal za brzostrelko. "Eh", je zamahnil Leskošek, "brez mitraljeza si te pa ne znam predstavljati!" In pri tem je ostalo.

Mlakarju je bila sprememba všeč. Po pogovoru s komandirjem čete Trkmanom je bil razrešen obveznosti v četi. Na razpolago je bil samo Leskošku, za katerega varnost je zdaj odgovajal in ga spremljal na vseh njegovih poteh. Brez teh pa skoraj ni bilo dneva. Leskošek je pogosto obiskoval Glavni štab v Črmošnjicah, Bazo 24 na Stražnem

Vrhu, pogosto tudi partijsko šolo blizu Cinka, roške bolnišnice ter tudi razne ustanove in industrijske obrate v Beli krajini. Kadar je bila na vrsti kakšna daljša in tudi bolj tvegana pot, je četa dala na razpolago še nekaj borcev. Če sta odhajala na pot sama, sta jezdila vsak svojo kobilico od Občic dalje, kjer je bila konjušnica. Po opravljeni poti sta se od tarn navadno oba vračala peš do Baze, čeprav je bilo kar dobro uro hoda. Leskošek ni hotel obremenjevati borcev v četi, ki bi v primeru, da bi s konjem prišel v Bazo, morali odpeljati konja v dolino in se vrniti peš.

Po odnosu do konjev sta si bila Leskošek in Mlakar zelo podobna. Oba sta jih imela rada, oba sta lepo ravnala z njimi in oba sta rada jezdila. Mlakar se je ježe navadil še doma, kjer jo je obvladal tudi brez sedla. Pravilno osedlanje je za konja zelo pomembno, saj mu lahko vsaka površnost povzroči žulje. In Leskošek je sedlanje navadno nadziral sam. Ne njegove kobile Dore ne Mlakarjeve Cvete si ni smel nihče sposojati. Po Leskoškovem pravilu pač, da se konja, žene in bicikla ne posoja.

Zgodilo se je, da so iz štaba VII. korpusa poslali v konjušnico dva jahalna konja za Leskoška. Takoj je naročil Mlakarju, naj gre pogledat, kakšna konja so poslali in naj ju tudi preizkusi. Rad se je spremljevalec spustil v dolino. Konjar mu je takoj pokazal dva lepa, mlada konja. Eden je bil rjav, drugi malo lisast. Mlakar je preizkusil oba. Bilo mu je takoj jasno, da sta boljša od kobil, ki sta ju imela z Leskoškom. Ugotovil pa je tudi, da je rjavec precej bolj živahen od lisastega. Na poti v Bazo je sklenil, da bo Leskošku bolj pohvalil lisastega in si tako "prislužil" živahnega rjavca. Videi se je že, kako bo ponosno prijahal v Glavni štab, kjer so spremljevalci imeli veliko možnosti za menjavo konj. Naslednjega dne sta v dolino odšla oba, Leskošek je brez besed zajahal lisca, Mlakar pa rjavca. Neprestano gaje brzdal, da Leskošek ne bi opazil njegove živahnosti. Prevara se ni posrečila. V Črmošnjicah je Leskošek presedel na rjavca in ga brez besed tudi obdržal. Spremljevalec je modro molčal in sam pri sebi ugibal, ali je Leskošek podvomil v njegovo oceno konj.

Čeprav je bil Mlakar dober jezdec, mu je strojnica med ježo povzročala velike težave. Če jo je nosil čez hrbet, je imel ožuljen hrbet,

če si jo je obesil spredaj, je dobil žulj na prsih. Ko mu je bilo teh neprijetnosti dovolj, je le potožil svojemu varovancu in ta mu je prizanesel: dovolil je, da ima, kadar jezdi, lahko brzostrelko, če pa se pelje z avtom ali vozom, mora nositi strojnico.

Kmalu je začel Leskošek jadiko vati, da mu je ježe dovolj in dabo treba priti do kakega drugega prometnega sredstva. Ko sta se z Mlakarjem nekega dne ustavila pri okrožnem komiteju v Crnomlju, je Leskošek zagledal na dvorišču čisto nov zapravlživček. Pri priči je naročil sekretarju Cirilu Maležiču, naj poskrbi, da bo zapravlživček še na dvorišču, ko se bo vračal iz Glavnega štaba, češ da ga bo vzel za potrebe Baze 20. Maležič ni mogel skriti, da mu naročilo ni prav nič všeč, ugovarjati pa ni hotel. V Glavnem štabu, ki je bil tedaj v Dragatušu, se je Leskošek s komandantom Rozmanom dogovoril, da mu da dobrega vprežnega konja z opremo vred. Komandant je takoj odločil, da mu v konjušnici dajo kobilo lipicanco. Mlakar jo je prevzel in nazaj grede proti Crnomlju se je Leskošek prav po otročje veselil nove pridobitve. Na sedežu okrožja pa ga je čakalo razočaranje: zapravlživček je izginil iz dvorišča. Sekretar se je nekaj časa izgovarjal, da nič ne ve zanj, ko pa se je Leskošek pošteno raztogotil, se je sekretar le spomnil, daje z zapravlživčkom nekam odšel ekonom in se bo kmalu vrnil. In res je bilo tako. Mlakar je zapregel lipicanca, Leskošek je sedež v zapravlživčcu in pognal proti Rogu. Mlakar je jezdil in na povodcu vlekel Leskoškovega konja.

Nekaj časa je vse potekalo v redu. Nekje na semiškem klancu, kjer je bila cesta prekopana, je bil zgrajen most iz okroglice. In, glej smolo! Koje lipicanec stopil na most, so se mu okroglice razmaknile in že je bil s prvima nogama v prekopu; ko si je prizadeval, da bi se rešil, se je vdrl še z zadnjima nogama. Uboga žival si ni mogla pomagati in popadel jo je strah. Kaj zdaj? Leskošek in Mlakar sta se spogledala in začela brez besed odstranjevati okroglice, da sta konja rešila neprijetne ukleščenosti. Potem je bilo seveda treba most popraviti in voz potegniti čezenj. Mlakar je spet zapregel lipicanca, ki pa, še vedno ves prestrašen, ni in ni hotel potegniti. Nasprotno. Podivjal je in se dvigal zdaj na sprednje, zdaj na zadnje noge. Potem sta poskušala še s svojima konjema. Tudi Leskoškov ni hotel ubogati. Sele Mlakarjev je za silo privlekel zapravlživčcu do Tajčbirta. Leskošek se je

razočaran odločil, da tam prenočijo. Naslednjega dne sta nekako prirnila do konjušnice z vpreženim lipicancem, ki seje čez noč umiril, Leskošek pa se od takrat ni več spomnil ne nanj ne na zapravljivčka.

Leskošku seje poznalo, daje bil v mladih letih delavec, inje bil zato zelo priročen. Včasih je znal presenetiti s svojimi enostavnimi, praktičnimi rešitvami. Nekega dne je šofer Polde Stariha vozil z avtom iz Bele krajine Leskoška in Mlakaija. V klancu proti Semiču je motor začel nekaj pokašljevati in z veliko težavo so se pripeljali samo do Tajčbirta. Avto je tam dokončno odpovedal. Šofer je, vdan v usodo, mirno ugotovil: "Ostali smo brez bencina." Leskošek ne bi bil Leskošek, če bi kar mirno pristal na ugotovitev. Stopil je ven in pogledal v rezervoar. Ugotovil je, da čisto prazen še ni, le da zaradi klanca bencin ne seže dovolj visoko. Treba bi torej bilo raven bencina dvigniti. Šofer je nemočno stai ob strani, Leskošek pa si je v bližnji hiši izprosil primerno steklenico, jo napolnil z vodo, dobro zamašil in jo potisnilskozi odprtino rezervoarja. Namen je dosegel, pripeljali so se do Brezovice, od koder se cesta spušča navzdol in so se nato v prostem teku spustili proti Starim Zagam; tako so si prihranili kar nekaj kilometrov hoje.

Sredi marca 1944 so se na Bazi 20 posloveli predstavniki Avnoja in Nacionalnega komiteja, ki so se bili udeležili zasedanja Snosa. Ostalo je samonekaj starejših udeležencev, ki naj bi počakali na primernejše vremenske razmere, med njimi dr. Ribar in Moša Pijade. Na poslovilnem večeru je govoril tudi predsednik Ribar; med drugim se je zahvalil borcem zaščitnikom, ki so ves čas bivanja Avnojcev na Bazi 20 skrbeli za njihovo varnost in tudi za vso oskrbo. Ugotavljal je, da pogreša te fante na proslavi in prosi, da jim nekdo prenese njegovo zahvalo in priznanje. Dr. Breclj je zaščitniku v svoji bližini naročil, naj skoči do čete po nekaj borcev, ki jih do Ribnikarjeve zahvale ni nihče pogrešal.

Komaj seje na Bazi 20 poslovela kar številna skupina predstavnikov Avnoja, že so bili napovedani novi gostje, člani sovjetske vojaške misije pod vodstvom polkovnika Patrahalceva, ki so 18. marca pripotovali v Slovenijo. V političnem vodstvu so se dogovorili, da bodo misiji pripravili sprejem po protokolu, kot se za sprejem zavezniške

države spodobi. Nalogo sta prevzela politični sekretar CK KPS Leskošek in organizacijski sekretar IOOF dr Breclj. Izdelala sta podroben program sprejema in pogostitve. Pri njunih zadnjih dogovorih je bil navzoč Leskoškov spremljevalec Mlakar. Kazalo je, da so jima vse priprave uspele, le pri glasbenem delu je manjkal še kitarist. Mimo je ob tem pogovoru prišel Kidrič, ki sta ga oba organizatorja hitela seznanjati s pripravami. Povprašala sta ga, ali ve, kje bi dobili kitarista. Kidrič je samo zamahnil z roko rekoč: "Zaradi mene lahko nekdo samo po bobnu tolče!" in je odšel. Bilo je očitno, da ga obisk Rusov prav nič ne zanima.

Mlakarjev varovanec Leskošek je bil znan kot dober jedec. Nadvse rad seje o jedeh tudi pogovarjal in povedal, kako se katero pripravi. Za svojo prehrano je bil kaj pripravljen storiti tudi sam. Ko je spomladi skopnel sneg, se je takoj začel ozirati za regratom. Ni mu bilo prav nič težko razjahati konja, kadar je ob poti zagledal zapeljivo zeleno regratovo listje. Ob tem mu je pomagal tudi Mlakar. Nemalokrat sta stikala tudi za gobami. Take priboljške je potem za Leskoška pripravila kuharica Micka Ganzitijeva, deležen pa jih je bil tudi Mlakar, ki je Leskošku prinašal hrano iz kuhinje. Seveda sta bila na račun teh "posebkov" pogosto deležna pripomb, a ješči sekretar jih je zavračal, češ naj se še drugi potrudijo zase. Prav zaradi dobre postrežbe sta se z Mlakarjem dostikrat ustavila v Starih Zagah pri gostilničarki Mrvarici, pa pri Sprajcaijevih in pri Finkovi mami, kjer seje vedno našel za Leskoška kak dober grižljaj.

Na Bazi 20 so vsi vedeli za "Lukovo shrambo"; bila je pred vhodom v njegovo barako. Tam ni zalog nikoli zmanjkalo: ne suhomesnatih dobrot ne dražiške črnine in tudi cigaret ne. Zato je imel vedno veliko obiskovalcev in rad je vsakemu postregel. Celo užival je ob tem. Tudi kadar seje odločil za obisk partijske šole ali pa katere od partizanskih bolnišnic, je spremljevalcu vselej naložil poln nahrbtnik dobrot, ki jih je potem z užitkom delil, kot sv. Miklavž otrokom.

Bilo je prav zanimivo, kolikokrat se je spomnil, kako imenitno je bil postrežen na Mlakarjevem domu. Bilo je na začetku poletja 1944, ko sta Leskošek in član IOOF Zoran Polič odhajala na sestanek v Budganji vasi. Ta leži 2 km od Žužemberka. Mlakarja, ki ju je na

sestaneke spremljal, je Leskošek že ob odhodu z Baze 20 vprašal, ali se bo oglasil na svojem domu v Žužemberku. Mlakar je bil ponudbe zelo vesel. Ko so prijezdili v Žužemberk, so se res ustavili pred Mlakarjevo hišo, da se je fant pozdravil z domačimi. Leskošek je čakal kar v sedlu; niti razjahati ni hotel, češ da se jim zelo mudi. Mlakarjev oče ga je nato povabil, naj se ustavijo vsaj ob povratku in Leskošek je obljubil, da se bodo. Obljubo je držal. Nazaj grede so se res ustavili in vstopili h Mlakarjevim. Žanje je že bila pripravljena miza in na njej velik krožnik na tenko narezanega pršuta s hrenom in trdo kuhanimi jajci ter svež, doma pečen kruh. Tudi nekaj kozarcev vina je steklo po grlih in popotniki so se dobre volje vrnili na Bazo 20.

Leskoškov osebni spremljevalec Mlakar je na Bazi 20 delil ležišče z zaščitnikom Frančkom Strekljem. To je bil tišti borec, ki ga je Leskošek vključil v svojo zaščitno patruljo med dolgim potovanjem po Primorski in ga določil za pomočnika mitraljezcu Zabukovcu. Na Bazo 20 so se vsi skupaj vrnili prve dni februarja 1944. Deset dni po tem je komandir zaščitne čete Trkman Streklja obvestil, daje dodeljen za osebnega spremljevalca sekretarju CK KPS Borisu Kidriču, ki ga je zelo prijazno sprejel. Imela sta dolg pogovor. Štrekelj je razložil vse vesele in žalostne zgodbe svojih še rosnih let in Kidrič ga je razumevajoče poslušal. Nato mu je povedal, kaj pričakuje od njega, mu razkazal svojo barako in mu dal nekaj navodil za vsakdanje opravke. Odtlej sta bila nerazdružljiva.

Kot rečeno sta Mlakar in Štrekelj spala pod isto streho, nekaj deset metrov od Kidričeve barake in si delila celo isto odejo. Bilo je to v obdobju februar - marec 1944, ko so enote Cankarjeve brigade znova blokirale sovražnikovo postojanko v Novem mestu. Skoraj vsako jutro je bilo ob prvem svitu slišati na Bazo 20 močno streljanje iz smeri Novega mesta. Kidrič je vselej, kadar je slišal streljanje, stopil na prag in klical Frančka. Ta se je od začetka odzival, potem pa so mu bila vprašanja: "Kje poka?" odveč, in je na pol v spanju zamomljal: "Saj vem, kaj me bo vprašal!" Mlakar gaje drezal in komaj pripravil, da se je odzval. Pomolil je glavo skozi vrata barake in vprašal: "Kaj je, Peter?" "Kje poka?" se je oglasil Kidrič. Franček je zaspan odgovoril: "Saj veš, pri Novem mestu!" in se je vrnil pod odejo. To se je ponavljalo iz dneva v dan, dokler je trajala blokada Novega mesta.

Sicer pa bi se Mlakar in Štrekelj, tudi če ne bi stanovala skupaj, vsak dan srečala. Kidrič je bil namreč strasten kadilec, danes bi rekli, čisto zasvojen, in zato vselej zjutraj brez cigaret. Skoraj ga ni bilo jutra, da se ne bi Štrekelj oglasil pri Francu Leskošku in prosil cigarete za Kidriča. Leskošek je vedno znova malo pogodrnjal češ, "Naj se Peter že enkrat navadi skrbeti zase, saj nisem njegov intendant!" In vselej znova je popustil in dal zavitek, včasih kar celo škatlo s sto cigaretami Drava. Kadar je bilo tako, je moral Štrekelj odnesti pest cigaret fantom v četo. Zvečer pa je Kidrič te iste fante spraševal, ali imajo kakšen "čik" zanj. Veliko, zelo veliko je delal, tudi pozno v noč, s svinčnikom v eni roki in s cigareto v drugi.

Kidrič in Štrekelj sta nekega januarskega dne 1944 jezdila proti Črnomlju, kjer je bila sklicano večje zborovanje. Na poti mu je Štrekelj na vsem lepem rekel: "Tovariš Peter, meni pa je nekaj zelo všeč." "Res, kaj pa?" je vprašal Kidrič. "Da ti kadiš," je odvrnil spremljevalec. "Zakaj pa ti je to všeč?" je vprašal Kidrič. Oni pa: "Zato, da bi tudi jaz prišel na svoj račun." Kidrič se je od srca zasmejal in rekel, da so mu všeč odkriti ljudje. Takoj sta prižgala cigareti.

Predahi med delom so bili pri Borisu Kidriču na redko posejani. Kadar pa se je za kratek čas otresel misli na zapletena politična vprašanja, ki jih je nenehno reševal, se je znal tudi pošaliti. Pri enem takih primerov je najprej treba opisati okoliščine.

Poleti 1944. je eden od borcev zaščitne enote zbolel za davico. To je bil prvi primer v Bazi 20 in je povzročil vznemirjenje v sanitetni službi. Na Bazo je prišla zdravstvena ekipa in vsem vzela briše žrela za preiskavo. Ugotovljeno je bilo, da sta poleg obolelega med prebivalci baze še dva bacilonosca: Leskoškov spremljevalec Mlakar in še eden od borcev iz bataljona.

Kidriču seje zahotelo šale. Svojemu Frančkuje naročil, naj prestreže dr. Ružo Šegedin - Meto, ki bo prinesla izvide, in naj jo napoti najprej k njemu. Zdravnica se mu je res javila. Kidrič jo je nagovoril, naj Leskošku reče, daje bacilonosec in zato povzročitelj davice. Dr. Meta je naročilo izvedla z vso službeno resnostjo. Takrat sta stala Leskošek in Kidrič vsak pred svojo barako. Leskošek je zaklical Kidriču: "Ali

veš, da imam davico?" "Saj ni mogoče," seje začudil Kidrič. Leskošek pa seje namrščil in se zadril nad doktorico: "Nihče drug ne nosi bacilov k nam kot vi dohtarji iz špitalov!" Kidrič je skoraj počil od smeha, ker mu je šala tako dobro uspela.

Mlakar pa je bil malce bolj nesrečen in tudi prestrašen, saj so zdravniki za oba bacilonosca zahtevali izolacijo. Leskošek ne bi bil Leskošek, če se ne bi zdravniškemu odloku uprl z razlago: "Davica je otročja bolezen, otrok pa v bazi ni, torej ne more Mlakar nikogar okužiti." Dr. Marijan Breclj je stvar jemal resneje in je vztrajal pri izolaciji obeh bacilonoscev. Leskošek je svojega spremljevalca izolacije rešil, a Breclj je zahteval, da Mlakar striktno uporablja samo svoj jedilni pribor in celo kozarec je moral nositi v žepu. Breclj ga je ob tem celo osebno večkrat nadziral. Po nekaj tednih je bila davica pozabljena, tudi Leskoškova.

Kidrič je jezdil zelo rad in rad je imel konje. Komandant Rozman mu je priskrbel lepo belo kobilu Ljubo in nanjo je bil Kidrič zelo ponosen. Pred vsakim pohodom je vprašal spremljevalca, ali sta konja dobila hrano in vodo.

Manj smisla je imel Kidrič za motorizacijo. Nekega dne sta bila z Majjanom Brecljem domenjena, da se na sestanek v Belo krajino odpeljeta z avtom. Spremljal ju je Strekelj. V dolini so se ustavili pri Finkovih, avto je bil že pripravljen, obrnjen proti cestnemu jarku. Breclj in Strekelj sta se še nekaj obotavljala pod kozolcem, Kidrič pa je že sedel v avto in se pogovarjal z gospodajem, ki je stal ob njem. Nenadoma se je avto s Kidričem odpeljal. Gospodar si je na vso moč prizadeval avto zadržati, a mu ni uspelo. Pri tem je glasno vpil: "Eha, eha!" Avto seje ustavil v jarku. Nič se ni zgodilo ne Kidriču ne avtu. Oba sta ostala cela. Kidrič seje obrnil k razburjenemu Breclju, rekoč: "Veš, če ne bi bil jaz tako priseben in ne bi tišči trenutek prijel za volan in odšofiral, bi se gotovo prevrnil!" Pred tem je namreč - med klepetom z gospodajem - pritiskal na vse gumbe v avtu in končno popustil zavoro. Na poti proti Beli krajini je potem Breclj ugotavljal, da je Kidrič imenitno opravil šoferski izpit. Res pa je, da Kidrič potem ni nikoh več preizkušal svojih šoferskih sposobnosti.

Skupina borcev zaščitnega bataljona VPV na Tanci Gori poleti 1944; od leve stojijo: Franc Štrekelj, Franc Bradač, Franc Pajk, Franc Trkman, Tone Končan, Kazimir Klešnik, Vlado Avsec, Branko Jereb

Osebni spremljevalci so morali opraviti samostojno marsikatero nujno kurirsko pot. Na eno takih se je odpravil Štrekelj s kupom pomembnih pisem za Glavni štab, ki je bil takrat v Črmošnjicah. Osedlal je svojega konja Miša in mahnila stajo po bližnjici - kamniti stezi - v dolino. Nekaj časa je konj kar dobro premagoval slabo pot, potem pa je korake močno upočasn timer. Štrekelj gaje vzpodbujal, konj pa je začel striči z ušesi, kmalu nato je že prhal in se končno ustavil. Ni se mu dalo več naprej. Po vsej sili se je hotel obrniti po stezi nazaj. Štreklju se je s pošto mudilo, pa gaje zato vse bolj priganjal. Spravil gaje še nekaj metrov naprej, tedaj pa je spoznal, zakaj se njegov Mišo upira. V dolinici pod cesto je zagledal veliko medvedko z mladičema. Obrnjena je bila proti stezi in grozeče renčala. Konj je prhal in začel kopati s prednjima nogama. Štrekelj se je močno prestrašil, pa vendar je bil toliko priseben, da je pripravil brzostrelko. Bil je prepričan, da

bo medvedka napadla, ona pa je s šapama odrinila mladića vstran in godrnjaje odšla za njima. Štreklju seje odvalil kamen od srca in kot je kazalo, tudi njegovemu Mišu, saj je bil zdaj spet voljan nadaljevati pot.¹⁷

17 F. Mlakar: *Spomini*, str. 64-79, AZČ; F. Štrekelj: *Partizan*, str. 231-242.

O VOJAŠKOPOLITIČNI VZGOJI, KULTURNO PROSVETNEM DELU IN DRUŽABNEM ŽIVLJENJU V ZAŠČITNEM BATALJONU CK KPS IN IOOF

V zaščitnem bataljonu so bile možnosti za intenzivno in sistematično vojaškopolično vzgojo veliko manj ugodne kot v operativnih enotah. Dejstvo, da je večina borcev neprestano opravljala naloge, ki so zadevale vzdrževanje baze, predvsem pa na potovanjih spremljala vodstvene kadre, je onemogočalo sklicevanje zborov čet. Se manj možnosti je bilo, za postrojitev celega bataljona. Temu primerno je bilo oteženo tudi vzgojno delo na vojaškem in tudi na političnem področju. Zato so vojaške in politične ure potekale pogosto v krogu manjših skupin, dosegljivih ob določenem času. Poveljstvo bataljona je skušalo predvsem s pomočjo vsakodnevnih radijskih poročil seznanjati borce z dogajanjem v Sloveniji, Jugoslaviji in svetu. Borci so bili tudi sproti obveščeni o pomembnih sklepih političnih in oblastnih organov npr. kočevskega Zbora odposlancev, Avnoja, zasedanja SNOS, raznih frontnih konferenc itd.

Poseben poudarek je bil na stanju bojišč po Evropi, saj so prav dogajanja na bojiščih kazala leta 1944. na bližajoči se konec vojne. Pri vseh teh informacijah borcem so dejavno sodelovali člani CK KPS in IOOF. Tako je npr. član IOOF Franjo Lubej - Drejče poskrbel za povečano karto Evrope, na katero je sproti vrisoval stanje na bojiščih in tako seznanjal celotno taborišče z uspehi zahodnih zaveznikov in Sovjetske zveze.

Skupina borcev zaščitnega bataljona VPV, aprila 1944 v Kočevskem Rogu

Za politično delo v četah je prav gotovo veliko pomenilo tudi to, daje šest političnih komisijev in borcev opravilo Višjo partijsko šolo, oficirsko šolo pa so postopoma absolvirali vsi komandirji čet. Prav slednji so skrbeli, da seje nenehno poudarjala konspiracija, ki je bila nadvse pomembna za uspešno dejavnost baze. Veliko pozornosti so borci posvečali skrbi za orožje; vedno je bilo očiščeno in pripravljeno za uporabo. V skupinah so borci tekmovali v razstavljanju in sestavljanju vseh vrst orožij. Borec Maijan Stamejčič - Aco, kasnejši Leskoškov spremljevalec, je bil neprekosljiv v razstavljanju in sestavljanju zbrojevke; to se mu je posrečilo opraviti v manj kot minuti časa.

Pomembno vlogo je imel tudi stenčas. Prinašal je kratka sporočila o dogajanju v taborišču in izven njega, objavljeni pa so bili tudi veselo in hudomušno obarvani prispevki, ki so med borce vnašali dobro voljo.

Med avtorji takih člančičev so bili Pajk, Stamejčič in tudi komandant Garibaldi, ki so tudi sicer znali z iskrivimi domislicami popestriti vsakdanje življenje.

Za kulturno-prosvetno dejavnost na Bazi 20 je imel zanesljivo največ zaslug član IOOF Franjo Lubej - Drejče. Prevzel je skrb za organizacijo pevskega zbora. Imel je namreč veliko ustreznega znanja in izkušenj, saj je pred vstopom v partizane sodeloval v Maroltovem zboru in zboru Glasbene matice, poleg tega pa je obvladal zelo širok register umetnih, narodnih in tudi že partizanskih pesmi. Bil je sposoben kar iz radia melodije prenašati na notni papir. Kmalu je zbral pevcev za dober pevski zbor in imeli so vaje redno dvakrat tedensko; če je čas dopuščal, so se zbrali tudi vmes. Kmalu so imeli naštudirane programe za različne priložnosti: za slavnosti, za sprejeme pomembnih skupin in osebnosti, pa tudi za spominske slovesnosti. Pogosto je nastopal tudi kvartet v sestavi Rus, dr. Mikuž, Javoršek in Lubej. Imeli so srečo, daje bila na Bazi 20 tudi operna pevka Nada Stritarjeva, ki je marsikatero prireditev popestrila z opernimi arijami.

Pevske vaje so vselej potekale pred jedilnico in so se marsikdaj zaradi razpoloženja pevcev potegnile daleč v večer. Ob neki taki priložnosti so v jedilnici po večerji obsedeli Boris Kidrič, dr. Metod Mikuž in nekdanji ban dravske banovine Drago Marušič. Bili so dobre volje, pa so s svojim huronskim petjem skušali preglasiti pevski zbor. Ko jim to ni uspelo, je Kidrič poklical v jedilnico Streklja s harmoniko in mu ukazal, naj igra v jedilnici. Pevske vaje zbora je bilo s tem konec, pevci in pevke pa so se pred jedilnico zavrteli po taktih Štrekljeve polke. Kmalu so pridrli vsi trije "pevci" iz jedilnice in kar na silo odpeljali od plesa tri dekleta in to še nekajkrat ponovili, tako da so pevci ostali zunaj brez plesalk, oni v jedilnici pa so razigrano plesali. Pevci se niso dali. Imeli so dober zgled, pa so zdaj sami odpeljali dekleta iz jedilnice na svoje plesišče. To je bila šala, ki je povzročila veliko smeha, položaj je postajal vse bolj napet. Kidrič se je postavil pred vrata jedilnice in začel s "političnim" govorom. Ugotovil je, da so oni v jedilnici partizani, ki se borijo za pravično stvar, zunaj jedilnice pa da so belogardisti. Smeha je bilo še vedno dovolj, dokler se ni oglasil Mlakar, rekoč: " Za kakšno pravično stvar pa se vi borite, ko imate v

svojih vrstah bana in farja?" Bilo je jasno, da je s tem mislil nekdanjega bana Draga Marušiča in dr. Metoda Mikuža, verskega referenta pri GSS. Izjava je bila res malce nepremišljena, a nihče ni pričakoval odziva, s kakršnim seje Kidrič lotil Mlakarja. Vrgel gaje na tla, mu pokleknil na prsi, ga stisnil za vrat in vprašal, ali se vda kot belogardist. Mlakar se ni dosti branil, ker se je zavedal svoje nepremišljenosti. Branili so ga drugi in šala se je izrodila v resen prepir.

Naslednje jutro se je Mlakar počutil zelo nelagodno, ko se je kot ponavadi odpravil k Leskošku. Hitro je ugotovil, da ta še ničesar ne ve. Pred barako pa seje prav kmalu pojavil Kidrič in Mlakar je samo čakal, kaj se bo zgodilo. Kidrič gaje grdo pogledal, Leskošku pa dejal: "Ali sploh veš, kakšnega fanta imaš? Sinoči je bil na strani belogardistov in se je boril proti meni." Samo to je rekel in odšel. Mlakar je potem Leskošku povedal vso zgodbo. Leskošek ga je poslušal, potem pa resno, a brez jeze ugotovil, da mora biti v svojih izjavah pač bolj premišljen. Dogodek je bil kmalu pozabljen, tudi Kidrič ga ni nikoli več omenil in z Mlakarjem sta bila še naprej v dobrih odnosih.¹⁸

18 F. Mlakar: *Spomini*, str. 70-72, AZČ; T. Fajfar: *Odločitev*, str. 475-477.

ZAČASNA OPUSTITEV BAZE 20, NASELITEV NA MALEM RIGLJU IN SEČU

Po veliki nemški ofenzivi jeseni 1943 so se člani CK KPS in IOOF le za kratek čas vrnili na Bazo 20, čeprav le-te Nemci med očiščevalnimi pohodi po Rogu niso odkrili. Zaradi prebega nekega ruskega podoficirja, ki je bazo poznal, na nemško stran, se je vodstvu zdelo varneje, da Baza 20 vsaj nekaj časa ostane nezasedena. Zato so se vsi, ki so se po ofenzivi zbrali, premaknili prek Crmošnjišče na območje Malega Riglja, raztresenega naselja pod Hribom, oddaljenega 2 km od Kočevskih Poljan. Ker je 10. novembra 1943 odšla večina članov IOOF na 2. zasedanje Avnoja v Jajce, so se na Riglju zadrževali le Ivan Maček, Lidija Sentjurc in Zdenka Kidrič, pooblaščen za začasno vođenje obeh političnih vodstev. Pogosto sta prihajala na posvetovanja komandant Glavnega štaba Franc Rozman - Stane in politični komisar Boris Kraigher - Janez. Za varovanje baze in oskrbo je bila odgovorna desetina zaščitnikov (Janez Burja, Grčar, Ivan Hiti, Ivan Hrovat, Alojz Kožar, Alojz Martine, Janez Mehle, Srečko Lipovec, Franc Pajk, Matevž Trček in Stane Židan) pod vodstvom komandirja Trkmana in političnega komisarja Klešnika. Del zaščitne čete VPV je ta čas skupaj s patroljo borcev I. bataljona VOS pod vodstvom Albina Grajzerja takrat spremljal slovensko delegacijo na 2. zasedanje Avnoja v Jajce.

Začasna baza političnega vodstva NOG se je decembra preselila pod Novo Goro v Seč, ki je bil do 2. svetovne vojne naseljen s kočevskimi Nemci, po njihovi preselitvi pa opuščen. Med roško fazo velike italijanske ofenzive leta 1942 je fašistična vojska vasico sedmih hiš

požgala. Z domačini sta bili naseljeni le še dve ali tri hiše. Druga poslopja je bilo treba vsaj zasilno obnoviti in jih opremiti, da so bila primerna za bivanje. To so z veliko dobre volje in prizadevanj opravili zaščitniki.

Tesno je postalo v Seču sredi decembra 1943, ko so se z zasedanja Avnoj v Jajcu vrnili delegati. V Seču seje povečala ne samo prostorska stiska, pač pa tudi obveznosti borcev zaščitnikov. Mnogo dela je bilo z oskrbo baze s hrano, pa tudi kurirskih obveznosti in spremljanj je bilo zdaj več.

Zaščitniki so naselje varovali z enim stalnim stražarskim mestom, ponoči pa sta bili postavljeni še dve dodatni straži in enota je bila v pripravljenosti. Stražarjenje je bilo silno dolgočasno, kajti prometa je bilo - zlasti ponoči - zelo malo. Zato pa je pogosto vznemirilo stražarja tuljenje volka ali premiki divjadi po gozdu. Zaščitniku Francu Bajcu je za vselej ostala v spominu noč, ko je bilo iz hoste vse bliže slišati težke stopinje. Stražar je pripravil brzostrelko, obenem pa se je previdno bližal napeljavi zvonca, s katerim bi lahko opozoril dežurnega. Copotanje je za nekaj trenutkov utihnilo, potem pa seje oddaljevalo v smeri Roga. Naslednje jutro so borci ob potoku našli sledi medvedjih tac. Bila je že zima, snega ni manjkalo, medved pa seje kljub vsemu prebudil in se odločil za selitev.

14. decembra 1943 se je iz Jajca vrnila slovenska delegacija. Teden dni po tem, so zaščitniške patrulje prinesle vest, da so nemške enote prodrle iz Novega mesta do Gornje Sušice in Uršnih sei. Zato so se člani IOOF in CK KPS s sodelavci umaknili do Semiča, že 2. januarja pa so se spet vrnili v Seč.

Po 2. zasedanju Avnoja v Jajcu so se v Sloveniji začele priprave za prvo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora oziroma sveta, kot se je imenoval od 1. zasedanja v Črnomlju (19. in 20. februarja 1944) dalje. Decembra 1943 je Izvršni odbor OF zasnoval celostno podobo sveta in oblikoval predlog, naj bi svet imel za uresničevanje svojih oblastnih funkcij osem odsekov, med drugimi odsek za notranje zadeve. Za vođenje le-tega je CK KPS predvidel

Ivana Mačka, s čimer seje strinjal tudi IOOF. Ker je bila s tem nova dolžnost Ivana Mačka tako rekoč že potrjena, seje Maček lotil priprav za organizacijo odseka že v Seču. Skliceval je posvete ljudi, ki naj bi se na terenu ukvarjali z notranjimi zadevami, ter klical na pogovore tište, ki jih je predvidel za delo v odseku.¹⁹

¹⁹ Kazimir Klešnik: *Ustanovitev in delovanje ZE Baze 20, AZČ*; Nasta Sever, *ustna izjava*, 19.5.1995, AZČ.

ZAŠČITNA ČETA NOTRANJEGA ODSEKA SNOS

Tudi te priprave so posredno obremenjevale zaščitnike. Do tedaj je bila ob Ivanu Mačku skupina borcev, ki gaje spremljala najprej kot komandanta Glavnega štaba in od poletja 1943 dalje kot organizacijskega sekretarja CKKPS. Tem "starim" zaščitnikom so se na Riglju februarja 1944 priključili novi borci. Zaščitna četa, katere poveljstvo je načelnik odseka zaupal Alojzu Martincu - Nikoli, je kmalu štela 30 borcev. Martine je bil človek, ki je znal svojim borcem vcepiti občutek pripadnosti enoti. Bil je ne samo dosleden pri porazdelitvi in nadziranju opravljanja nalog, marveč tudi obziren in pravičen pri obremenjevanju borcev z delom. Nihče ni bil brez dolžnosti, nihče obremenjen prek svojih zmogljivosti. Zato v enoti nikoli ni bilo pritožb, kadar pa je bilo treba kaj postoriti poleg rednih nalog, ni manjkalo prostovoljcev. Verjetno je bil to eden od razlogov, da je vladalo v enoti prijetno vzdušje; živeli so kot družina in tudi vsakega novinca so medse sprejeli prijateljsko. Njegova četa zdaj ni imela več le zaščitnih nalog. Njeni borci so vzdrževali vse potrebne kurirske zveze, na njihovih ramah je bila tudi oskrba novega odseka.

Z Baze 21 je prišel zaščitnik Anton Anžur - Bernard in prevzel posle intendanta, za pomočnika pa so mu določili novinca v zaščiti Franca Železnika - Kijavlja, ki je v glavnem skrbel za dovoz hrane in drugega blaga v bazo.

O partizanu Krjavlju velja povedati nekaj več besed. Dolenjec je bil po rodu, iz Šentvida pri Stični doma. Že njegovo izrazito narečje je pri sogovorniku zbuvalo naklonjenost in dobro voljo. Bil pa je Krjavelj

hudomušen in duhovit, zato je bil pri soborcih in tudi pri nadrejenih priljubljen, v družbi vedno zaželen. Borci so poznali njegovo senčno stran: kadar je popil kozarček rujnega preveč, je bil nagle jeze. Nekega dne ga je intendant Anžur poslal v dolino po vino. Na razpolago je imel voz in vprego, ki ni bila najboljša združba: bila sta to mula in konj.

Krjavelj se v dolini ni mogel odreci gostoljubnosti domačinov. Pri vsaki hiši, kjer je povpraševal po vinu, so mu nalili kozarček. Štel jih ni, poznali pa so se mu krepko. Ko seje vračal, se mu je na semiškem klancu mula na vsem lepem uprla. Ni hotela naprej. Za nič na svetu. Krjavelj jo je trepljal, ji prigovaljal, jo prosil in jo rotil. Nič. Potem jo je zgrda priganjal. Mula nič. Udaril jo je, ona pa je še kar naprej dokazovala, daje v sorodu z oslom. V Kilaviju je zavrelo vino, popadel gaje bes; snel je puško in trmasto žival ustrelil. Konj je naprej tovor vlekel sam. Po vrnitvi v Seč se je zaključni del Krjavljevega popotovanja dogajal pri načelniku Mačku. Kljub visoki vsebnosti maliganov je Krjavelj presodil, da je mulo malo prehitro obsodil na smrt. Skesano je priznal svoj greh predstojniku, ki seje razhudil, kot je to znal samo on. Kljub gromkim besedam jo je Krjavelj odnesel brez posebne kazni, le med stražarje seje preselil.

Vino, ki ga mula ni hotela vleči, je bilo namenjeno za slavlje v bazi. Bil je to večer po 1. zasedanju Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, ko je bil dokončno potrjen predlog o ustanovitvi odseka za notranje zadeve pri predsedstvu sveta in Ivan Maček imenovan za njegovega načelnika. Osebe odseka je organiziralo miting. Izredno kvaliteten spored s petjem in recitacijami je pripravil član odseka dr. Slavko Zore. Pri dobršnem delu sporeda so sodelovali tudi zaščitniki.

Po končani proslavi seje začel veseli del. Vino seje ponujalo v škafu, iz katerega so navzoči zajemali kar s skodelami. Temu primerno hitro seje dvigalo razpoloženje. Tudi zaščitnik Kreč je bil glasen in židane volje. Iz polnih pljuč je zapel, nič hudega sluteč: "Naš maček je ljubco imel..." Toliko je še bil pri sebi, daje opazil Mačkovo namrščeno čelo. Trenutek po tem seje že prebil do Kreča Mačkov osebni spremljevalec Mehle in siknil vanj: "Ne lomi ga! Nehaj!" Ubogi Kreč je šele naslednjega dne doumel, da njegov izbor pesmi ni bil najbolj primeren.

Načelnik Maček je vedel, da se je zaščitnik Hiti pred odhodom v partizane učil za električarja. Naročil mu je, naj gre do inženirja Petra Trudna, vodje delavnic v Starih Zagah in naj ga povpraša, kakšne so možnosti za napeljavo elektrike v Seč. Inženir je Hitiju povedal, da ni za to nobene ovire. Povedal je tudi, kako je treba vod speljati in kako naj se loti dela. Tudi kolobar kabla za napeljavo mu je dal. Hitija, ki je prvo znanje v zvezi z elektriko dobil kot vajenec pri Kranjskih deželnih elektrarnah, je to delo zanimalo in veselilo. Rad se gaje lotil in potegnil električni vod vse od Starih Zag do Seča. Napeljavo je bila speljana spretno, za nepoklicano oko neopazno. Prva žarnica je zagorela pri načelniku Mačku, ko je ravno imel na obisku sekretarja IOOF Kidriča. Hiti je takoj montiral še vtičnico in Maček je nekam nejeverno vključil radio in -zaslišali so glasbo. Maček, ves navdušen, je začel mrzlično iskati razne postaje in naletel je na Moskvo. Kot bi naročil, se je prav kmalu oglasila napovedovalka v -slovenskem jeziku! Še bolj kot Maček in Kidrič je bil presenečen Hiti. Po nekaj napovedovalkinih stavkih je Maček vprašal Kidriča: "Poznaš ta glas?" Kidrič je začudeno odkimal. Maček pa je razložil, da je to žena španskega komunista Diega Perona, ki je pred časom delala v ljubljanskem delavskem domu, Slovenka Evita Peron.

Svoje obrtniško znanje je kaj kmalu predstavil tudi borec Janez Kreč, mizar po pokliču. Proste ure med stražaijenji in dežurstvi je namesto za počitek porabil za mizarjenje. S preprostim orodjem se je lotil kar zahtevnih del. Maček je bil oborožen z avtomatično pištolo parabelum, ki pa je imela razbito kopito. Kreč je prav mojstrsko izdelal novo kopito in seveda Mačka razveselil. Takoj je dobil novo nalogo, izdelavo ročaja za šampiljko novega odseka za notranje zadeve pri SNOS.

Ko je prišel na obisk v Seč dr. Franc Novak - Luka, upravnik centralnih partizanskih bolnišnic, je imel pripombo zaradi ležišč. Opozoril je načelnika Mačka, daje ležanje na tleh nezdravo. Kreč je takoj nato dobil nalog za izdelavo pogradov; deske je prispeval eden od domačinov. S tem mizaijenja ni bilo konec. Nekateri sodelavci so namreč potrebovali še delovne mize. In Kreču dela ni zmanjkalo.

Maček in njegov že izbrani, čeprav še ne potijeni pomočnik Edo Brajnik - Stefan sta kmalu spoznala, da je Seč mnogo pretesen za dobro poslovanje novega odseka, kakršnega sta si zamislila. Po nekaj posvetih z dobrimi poznavalci terena sta se odločila za preselitev na Stražnji Vrh v Beli krajini, 5 kilometrov oddaljen od Crnomlja. Po dogovorih z domačini so se začele organizirane priprave za namestitev vodstva odseka, strokovnih sodelavcev in zaščite.

Selitev na Stražnji vrh

Bilo je v prvi polovici marca 1944, ko je prišel dan slovesa od Seča, puščobne vasice, ki jo je z dolino povezoval le slab, zanemajen kolovoz; prišel je dan selitve v sončno, gostoljubno Belo krajino. Kolona je iz Seča krenila proti Srednji vasi, nato skozi Semič. Tam je bila cesta prekopana in vpregam, ki so v selitveni koloni vlekli vozove, je povzročila kar precej težav, preden so jo premagale. Dalje je pot tekla mimo Otovca na Tušev Dol. Kako so borci na poti izdajali svojo nekajmesečno osamitev v Seču! Ozirali so se za dekleti, jih klicali in jih ogovarjali. Saj žanje je bil to čisto nov svet...

Naselitev na Stražnjem vrhu - naselje so poimenovali T24 (še le od jeseni 1944 pa Baza 24) - je potekla brez zapletov, ker je bil načrt zanj izdelan že poprej. Zaščitnikom je bila dodeljena Laknerjeva zidanica. Bila je tesna za tri desetine borcev a ker so uredili skupna ležišča, je bil prostor za nočni počitek zelo smotrno izrabljen. Podnevi pa je bilo zaposlitve toliko, da borci niso imeli časa za posedanje v svojem novem domu. Novo bazo so zaščitniki varovali s petimi stražarskimi mesti ter sedmimi izvidniškimi patruljami. Koliko je bilo samo kurirskih potov! Vsakodnevno je bilo treba vzdrževati zvezo s kurirsko postajo TV-6 v Semiču, do koder je bilo s Stražnjega Vrhja kar 6 km. Nekaj časa je imel kurir za to pot na razpolago kolo. Ko pa so slabe, kamnate poti uničile zračnice, novih ni bilo mogoče dobiti; do Semiča in nazaj je bilo treba vsak dan peš. Pa to je bila le ena od kurirskih dolžnosti. Načelnik odseka je poskrbel tudi za vojaško in politično vzgojo zaščitnikov. Oboje je prevzel vodja oddelka narodne zaščite Jože Mazovec - Tine.

Del moštva zaščitne čete Baze 24 na Stražnjem Vrh poleti 1944

Borci zaščitniki so z domačini kmalu razvili prijateljske stike. Kadar so bili prosti, so radi pomagali pri delu. Tudi lastnikom vinogradov, ki so bili doma iz okoliških vasi, so, kadar so le mogli, priskočili na pomoč v vinogradih, za kar so se jim vinogradniki pogosto oddolžili s steklenico vina.

Z razvojem in številčno rastjo notranjega odseka ter s širitvijo njegovega prostorskega delovnega območja so se večale tudi zaščitne naloge. Trem desetnam borcev, ki so Mačka in njegove prve sodelavce pospremili ob selitvi na Stražnji Vrh, so se postopoma pridruževali novi borci.

Ko je v prvi polovici junija 1944 prevzel v odseku vlogo pomočnika načelnika polkovnik Jože Brilej - Bolko, je z njim na Stražnji Vrh prijezdil tudi njegov osebni spremljevalec Matija Božič - Branko. V prvem stiku s pripadnikoma ožje zaščite Ivana Mačka, bila sta to Janko Mehle in Ivan Hrovat, je imel Božič malce nelagoden občutek. Na moč ga je presenetil že njun videz: lepa uniforma, odlična oborožitev in - avtoritativen nastop. Zdelo se mu je, da je prišel v povsem drugačno okolje, kot ga je bil vajen v svoji dotedanji enoti - štabu 7. korpusa. Mehle je bil v pogovoru urađen, nekam strogo je deloval; nič tište običajne, samoumevne partizanske zaupljivosti ni kazal. Položaj je postal še neprijetnejši, ko se je na pragu Mačkove zidanice pojavil Brilej in Božiču, kot je bilo v navadi, strogo naročil, naj poskrbi za njuna konja in opremo pa za prehrano in prenočišče. Ko se je Brilej umaknil v hišo, je Mehle brez obrazložitve odločil: "Za Brileja bova poskrbela midva s Hrovatom, ti pa boš prenočeval in se hranil v četi." Božiča ni motila vsebina odločitve, pač pa način, kako je bila povedana. Hrovat je verjetno začutil Božičevo prizadetost ob tem in je začel z njim sproščen, prijateljski pogovor, da je napetost kaj hitro popustila. Nato ga je pospremil v četo, ga predstavil komandirju Martincu, kateremu je razložil, da je Božič odgovoren neposredno polkovniku Brileju. Božič je bil nekaj časa v četi brez posebnih nalog in je imel priložnost spoznavati poseben tehnično-organizacijski ustroj baze, njene zaščite kot celote in varovanja vodilnih kadrov posebej. Ob tem je začel razumevati tudi prvi stik z Mačkovim osebnim spremljevalcem Mehletom in v njem

spoznavati do skrajnosti vdanega, discipliniranega in odgovornega zaščitnika.²⁰

Z nujno pošto iz Alžira na sedež vrhovnega štaba v Drvarju

Že v prvih mesecih dela pri vojaški misiji v zavezniški bazi v Kairu je zaščitnik Tone Sotlar - Slika opravil med drugim tudi padalski tečaj. Ker so bile zveze z VŠ spomladi 1944 slabe, so Sotlarja poslali iz Alžira v domovino z nujnim pismom za komandanta VS. Potoval je z letalom, ki ga je pilotiral Rus, kapetan Šomikov. Letalo naj bi pristalo v Bosanskem Petrovcu, če se pristanek ne bi posrečil, naj bi Sotlar odskočil s padalom. Po dveh ponesrečenih poizkusih pristanka je že kazalo, da bo res moral pokazati svoje padalske sposobnosti. Tretjič pa je pristanek vendarle uspel.

Sotlar je s pismom pohitel v vas Bastasi, nekaj kilometrov od Drvarja, in tam izročil pismo vrhovnemu poveljniku. Naročeno mu je bilo, naj naslednje dni pri Vrhovnem štabu čaka na odgovor. Medtem naj se seznani s funkcioniranjem zvez in se priuči novim šifram. Ob tem sta mu radi priskočili na pomoč stari znanci - Zdenka Brajnik in Slavka Becele. V začetku maja 1944 sta se udeležili jugoslovanskega mladinskega kongresa v Drvarju; takrat so ju v Vrhovnem štabu zadržali za delo v šiferskem oddelku.

Prosti čas je Sotlar izrabil za stike s starimi znanci iz štabne zaščite, še posebej z Vladom Miklavcem, Kardeljevim spremljevalcem. Prve dni maja pa se mu je ponudila še ena priložnost za srečanje s slovenskimi borci. V Drvarju je namreč zasedal 2. kongres Zveze mladine Jugoslavije. Udeležila se ga je delegacija kar blizu 100 slovenskih mladincev. Organizatorji kongresa so zaščitnika Sotlarja

²⁰ Janko Mehle: *Formiranje in razvoj organov za notranje zadeve na Seču in Stražnjem vrhu, tipkopis, nedatirano*; Matija Božič: *Prihod na bazo in prva doživetja, tipkopis, vse AZČ*.

povabili, da je udeležencem govoril o razmerah v Italiji in Afriki in o svojih tamkajšnjih doživetjih.

Cakanje na odgovor v Vrhovnem štabu se je vleklo, kar Sotlarju ni bilo prav nič odveč. Nadvse rad bi se namreč vrnil v Slovenijo in na tihem je le upal, da se mu želja utegne izpolniti.

24. maja je Sotlar sredi Drvarja doživel veliko presenečenje. Srečal je štiri soborce iz svoje slovenske zaščitne čete: Zabukovca, Hrovata, Hitija in Velkavrha. Začudil se je, od kod so se vzeli. Razložili so mu, da so iz Slovenije odšli pred desetimi dnevi kot spremljevalci Ivana Mačka - Matije, vodje odseka za notranje zadeve pri SNOS, in njegovega pomočnika Eda Brajnika - Stefana. Prišla sta namreč na posvet v Vrhovni štab. Zaščitniki so bili vsi enako oblečeni, v jahalnih hlačah, in obuti v škornje. Vsi ražen obeh mitraljezcev so bili oboroženi z brzostrelkami, za pašom so nosili pištole in po dve bombi. Izgledali so prav imenitno. Utrujenosti niso kazali, čeprav je bila za njimi dolga in naporna pot. Predvsem prvi pohod od Kolpe naprej je bil kar resna preizkušnja vzdržljivosti. Trajal je namreč trideset ur brez daljšega, omembe vrednega počitka. Pot jih je vodila po odprtem izpostavljenem ozemlju. Na poti prek Hrvaške so se, kolikor se je le dalo, umikali naseljem in komunikacijam, da so se izogibali ustaškim letalom, ki so se pogosto pojavljala na nebu. Ko so odhajali iz Slovenije, so imeli v koloni tudi dva konja in mulo. Do reke Une je bilo z živalmi vse v redu, tam pa je bil za prehod čez reko na razpolago samo čoln in živali ni bilo mogoče spraviti na drugo stran. Morali so jih pustiti na Kordunu pri neki osameli hiši; z njimi je ostal zaščitnik Srečo Lipovec, da je skrbel zanje in jih hranil, dokler se patrolja ne bi vrnila po isti poti.

Eno od srečanj na poti je vsem v patrolji ostalo globoko v spominu. Nekje na Baniji so počivali v vasi, ki je bila kot izumrla. V njej so našli enega samega starca. Povprašali so ga po vaščanih, pa je z utrujenim gibom roke pokazal proti pokopališču. Ko so ga začudeno gledali, je pojasnil "Prišli so ustaši in poklali pravoslavce iz naše vasi in okolice." Pohodnike so starčeve besede o nerazumnem zločinu hudo pretresle, saj so na vsej svoji dolgi poti srečevali revne, a prijazne in gostoljubne ljudi, ki so imeli eno samo željo: dočakati konec vojne.

O zadnjem delu potovanja so navdušeno pripovedovali, kako neznansko veseli so bili, ko so v Mliništu zagledali ozkotirno železnico, na postaji pa vlak, namenjen za prevoz lesa in gozdnih delavcev. Vkrkali so se na enega od vagončkov in se udobno peljali, čeprav so morali vmes nabirati drva za lokomotivo, da si je nabrala novih moči. Na eni od gozdnih postaj je prisedel k njim samotni popotnik. Z Mačkom in Brajnikom seje zapletel v pogovor in izkazalo seje, daje to član Vrhovnega štaba Ivan Milutinovic. Pripeljali so se prav do Drvarja. Zdaj so tu vsi, ražen Mačkovega spremljevalca Mehleta, ki je takoj po prihodu v mesto pospremil oba varovanca do sprejemnega centra in od tam do Vrhovnega štaba. Niso pozabili povedati, da so navdušeni nad bosanskimi ljudmi, ki da so jih povsod prijazno in gostoljubno sprejemali. Nekaj pa je zaščitnike presenečalo: povsod so jih ljudje spraševali, ali gredo k Titu v Drvar. Vsi so torej vedeli za sedež Vrhovnega štaba. In tega ne vedo samo domačini! Prav tu, sredi Drvarja, so v smeri proti železniški postaji srečali štiri hrvaške domobrance. Oblečeni so bili v letalske obleke NDH z domobranskimi letalskimi oznakami. Zaščitniki so jih začudeni vprašali: "Kdo pa ste vi?" Oni so jin mirno odgovorili: "Piloti-domobranci NDH. Pobegnili smo iz svoje enote. In kdo ste vi?" Zaščitniki so odgovorili: "Slovenci - delegacija." Domobranci pa na to: "Torej greste k Titu. Veste, kje je?" Zaščitniki so se sprenevedali, oni pa so z roko pokazali proti pečini: "Tam ga najdete." Slovenski zaščitniki so bili zgroženi. Kje je konspiracija?! Vsak domobranec ve za Tita! To se jim ni zdelo prav, če so pomislili, kako skrbno in premišljeno so v Sloveniji vsi varovali tajnost roških baz.

Najmlajšemu v Mačkovi patrulji, Hitiju, pa se je v pogovoru s Sotlarjem zazdelo, daje pravi čas, da še sam pove, kaj ga že nekaj dni pekli. Pred odhodom iz Slovenije je namreč Ivan Maček izročil Velkavrhju v hrambo veliko škatlo cigaret, Hitiju pa desetlitrsko pletenko slivovke in mu naročil: "Čuvaj jo kot svojo glavo!" Potem mu je še povedal, da je žganje namenil komandantu Vrhovnega štaba. Hiti se je naročila držal, čeprav je bila pletenka na poti dodatna obremenitev. Kot pomočnik mitraljezca je bil namreč že dovolj obremenjen s strelivom. Ob enem od počitkov je Zabukovec ugotavljal, da bi žganje, če je dobro, moralo že malce izhlapeti.

Ponudil se je Hitiju, da ga bo pokusil. Čeprav se je Hiti branil, je Zabukovec dvignil pletenko in napravil dva dolga, dolga požirka. čez nekaj dni se je Hitiju zazdelo, da žganje sumljivo plunka. Ob prvem počitku se je prepričali pletenka je bila - na njegovo grozo - že na pol prazna. Torej je žganje "hlapelo", kadar je on spai! In do Drvaija je povsem "izhlapelo". Hiti je bil obupan. Vedel je, da je Ivan Maček nameraval žganje podariti Titu. Kako naj prizna, da žganja ni več?! Smejali so se in ga tolažili, daje Maček gotovo že pozabil na steklenko.

Potem so Sotlaju še pripovedovali, kaj vse se je v mesecih, ko ga ni bilo z njimi, zgodilo novega v četi in v roških bazah ter tudi o vsem, kar se je zadnjega pol leta dogajalo pomembnega v Sloveniji. Tudi sam je moral tovarišem pripovedovati, kaj je doživel v mesecih, odkar ga ni bilo v Sloveniji. Z odprtimi usti so poslušali zgodbe z njegovih popotovanj, o življenju v Italiji in severni Afriki, o ljudeh, ki jih je v teh deželah srečal in spoznal. Pripovedi in vprašanj ni bilo ne konca ne kraja. Drug prek drugega so govorili, da so komaj razumeli, kaj bi kdo rad povedal.

Ko so vsaj za silo potešili radovednost na eni in drugi strani, so se vprašali, kako in kje bi skupaj preživeli večer. In Sotlar, ki se je v Drvarju spoznal, je že imel predlog: "Fantje, v kulturnem domu bodo predvajali sovjetski film Zoja Kosmodejanska. Že dolgo niste bili v kinu, pa pojdimo tja!" Vsi so bili za to, le nekaj jih je še skrbelo: kje bi lahko prenočili. Preteklo noč so prebili v baraki poleg žage, zdaj pa bi radi našli primernejše prenočišče. Tudi to je rešil Sotlar. Predlagal je hišo pri pokopališču, iz katere se je pred dnevi odselila angleška vojaška misija. Tja so spravili svojo prtljago. Prenočevati so prišli precej kasno, saj je bil večer v mestu na moč živahen, ker se je vse pripravljalo na naslednji dan, ko naj bi praznovali Titov rojstni dan.

V mestu jih je našel Mačkov spremljevalec Mehle in jih pospremil do njihovega novega "doma". Med pogovorom je povedal, da ima sam določen prostor za prenočevanje pri kurirjih v bližini Vrhovnega štaba. Izvedel je, daje Maček povprašal Kardelja, ali je kaj možnosti, da bi zaščitnika Hitija poslali na letalski tečaj v Sovjetsko zvezo; Kardelj je odgovoril, da bo v nekaj dneh odšla skupina tečajnikov in da bi ji lahko priključili še Hitija. Tega pa je minila dobra volja, koje

Mehle mimogrede dodal, da bo naslednje jutro prišel po slivovko za maršala. Na to se je pri priči odzval Zabukovec: zgrabil je Hitijev nahrbtnik, kot bi ga hotel preložiti, ga dvignil visoko in ga zviška spustil na tla. Pletenka v njem ni ostala cela. Hiti je globoko vzdihnil, Mehle gaje preplašeno pogledal. Vsi so bili brez besed, le Zabukovec je brezbrizno rekel: "Zgodi se pač! " Hiti je bil ves nesrečen. Le kaj naj naslednjega dne reče načelniku Mačku?!

Mehle se je poslovil, da je pospremil Ivana Mačka in Eda Brajnika najprej do krojaške delavnice, kjer so si vsi trije lahko uredili od dolgega potovanja izdelano obleko. Krojači v delavnici, med njimi je bil primorski Slovenec Franc Žele, so bili dobre volje. Prav takrat so likali novo maršalsko uniformo za Tita, ki so mu jo nameravali izročiti naslednjega dne. Iz delavnice je Mehle spremljal oba varovanca še do Vrhovnega štaba nad mestom. Sam je odšel prenočevati v kurirsko barako pod sedežem VŠ. Utrujen od potovanja in hoje po mestu je legel na pograd in v hipu zaspal. Naslednji dan je po srečanju z Mačkom in po pogovoru s svojimi soborci spet preživel pri kurirjih VŠ in tam tudi prenočil. Zjutraj okoli pete ure, ko se je začelo daniti, ga je prebudil dežurni, ki je pozival k vstajanju in selitvi v bližnje zaklonišče. Tak red je prišel v navado, ker so Nemci že skoraj dva meseca vsako jutro pošiljali nad Drvar po dve dvokrilni letali, ki sta odvrgli vsaka po nekaj rušilnih in zažigalnih bomb. Dežurni je Mehletu dovolil, da še malo poleži, ker je vedel, da je še utrujen od dolge poti iz Slovenije.²¹

Med nemškim desantom na Drvar

Mehle je računal, da bo dovoljenje dežurnega res malce izkoristil in poležal. Pomislil je na devet dni dolgo prehojeno pot in na datum, 25.maj 1944! Misli mu je presekalo brnenje avionskih motorjev, na vratih pa se je že pojavil dežurni in mu zavpil, da mora takoj zapustiti

21 Tone Sotlar: *Z nujno pošto iz alžira v VŠ, rokopis, nedatirano, AZČ.*

barako. Mehle je skočil pokonci, zgrabil orožje in torbico in se pogнал skozi vrata. Nikjer nikogar. Okolice ni poznal. Stekel je proti Uncu in se stisnil pod grmovje. V mestu so že odmevale prve eksplozije bomb in od trenutka v trenutek vse bolj preglasale brnenje motorjev. Mehle se je vpraševal zakaj neki rušijo že skoraj docela porušeno mesto? Letal pa je bilo vse več in več. V mestu je bilo videti požare, nad njimi seje dvigal gost, umazan dim. Bombe so padale tudi v Unac, od koder so se dvigali pravi gejziri. Mehleta je nepričakovano oblil eden od teh močnih curkov in ga popolnoma zmočil. Po bombardiranju mesta so letala začela čistiti okoliške vzpetine. Zasledovala so premike umikajočih se partizanov in obstreljevala tudi posameznike. Mehle seje plazil ob Uncu od grma do grma. Za 200 metrov razdalje je porabil skoraj polno uro. Na umiku je naletel na člana VS Ivana Milutinovića, ki se je pred dvema dnevoma pripeljal v Drvar z Mačkovno skupino. Mož je bil brez orožja in Mehle mu je odstopil svojo beretto, saj je bil sam oborožen z brzostrelko.

Ko se je bombardiranje pleglo so se nad mestom pojavila ogromna transportna letala, ki so skoraj zakrila nebo. Nekajkrat so zakrožila nad mestom vse niže in niže in začela spuščati padalce v velikih skupinah. Ko so prva letala opravila svojo nalogo, so že priletela druga z novimi skupinami padalcev. Mehle ni mogel verjeti svojim očem. Polotili so se ga čudni občutki. Je bil to strah, občutek nemoči? Iznenadenj pa še ni bilo konec. Za padalci so priletela nova letala, ki so za seboj vlekla jadrnalna letala. Ta so se spuščala na zemljo s posebnim tovorom - iz njih so vojaki raztovarjali težko orožje. S položaja, kjer sta se gibala Mehle in član VS Milutinovic je bilo videti padalce, kako so se združevali v skupine in nato obkoljevali posamezne stavbe v mestu, kot je kazalo, po v naprej pripravljenem načrtu. Osrednja, številčno močna skupina padalcev pa je začela previdno prodirati v smeri, po kateri sta se umikala Janko Mehle in Ivan Milutinović. Padalci so se jima toliko približali, da sta lahko slišala hrvaške pozive posameznih letalcev partizanom k predaji. Umikala sta se po bregu Unca, plazeč se od grma do grma, da ju ne bi mogli opaziti. Položaj je postajal iz ure v uro brezupnejši. Milutinović je tarnal nad usodo Tita in članov VŠ, Mehle je ob tem mislil še na Mačka in Brajnika pa na svoje soborce zaščitnike. Kje so?

So sploh še živi? Kako vse drugače bi bilo, če bi bili skupaj. Drug drugega bi ščitili, posvetovali bi se in skupaj ukrepali. Tako pa...

Zaščitniki Velkavrh, Hrovat, Hiti, Zabukovec in Sotlar so začetek nemškega napada doživeli poleg pokopališča v hiši, ki jo je pred njimi zasedala angleška vojaška misija. Prebudil jih je alarm -zvonenje z Gradine, vzpetine nad sedežem VS, istočasno so zaslišali avione in tudi že prve eksplozije bomb. Hrovat je zavpil: " Fantje, avioni, hitro ven!" Na pol oblečeni so skočili ven, v rove, izkopane za kritje angleške misije. Ko so po nekaj naletih avionov opazili prve padalce, so spoznali, da gre tokrat za zelo resen napad. Je mar namenjen vrhovnemu štabu, njegovemu poveljniku? Skočili so nazaj v hišo po orožje. Hitijo se obuvati. Zabukovec za to nima časa. Z mitraljezom razbije okno in strelja proti padalcem. Ti so namreč med pristajanjem streljali in metali bombe ter si tako pripravljali prostor za pristanek. V bližini hiše odjekne eksplozija bombe, hiša se strese in stena počí. Sotlar, ki je imel samo pištolo, zgrabi za mitraljez. Zabukovec zavpije: "Ne! Municijo vzemi!" Sotlar ga uboga in razume, spet bosta mitralješki par kot pred meseci. Ko stopijo iz hiše, zagledajo, kako se z južne strani bližajo težki avioni po trije in trije. So to zavezniki? Brez oznak so. Iz njih se spuščajo padalci. Zaščitniki so še vedno v dvomih, a časa za razmišljanje ni več. Sotlar odloči: "Umikajmo se proti pečini, tam je naše mesto!" Pečino, kjer je bil sedež VS, je bilo od pokopališča dobro videti, a kako prodreti do tja skozi mesto, kjer je bil nemški napad še v polnem razmahu?

Le kratek čas so se lahko držali skupaj, potem so si pomagali vsak po svoje, kakor je kdo vedel in znal. Hiti in Hrovat sta se prebijala proti mestu, ko je Hrovat vzpodbudno ugotovil: "Poglej, koliko avionov je že padlo," in Hiti mu je veselo prikimal. Tekel je naprej in - padel. Minilo je najbrže le nekaj trenutkov, ko je ob sebi zaslišal Hrovata: "Ej, si še živ?" Odprl je oči in zbegano pogledal okoli sebe. Pritisk, ki ga je povzročila eksplozija letalske bombe, ga je bil vrgel ob tla. Nič hudega se mu ni zgodilo, le suknjič je bil na hrbtu raztrgan po vsej dolžini.

Pognala sta se naprej v smeri pečine. Hiti je poskušal priti do mostu. Povsod nemški vojaki in tudi veliko civilnih ljudi. Nekdo mu je zavpil:

"Skloni se!" Pomaknil se je na rob ceste in se približal drevoredu jablan v bližini mostu. Takrat je v bližini pristalo letalo, ven je stopilo pet nemških vojakov. Hiti seje umaknil za drevo in spustil proti njim rafal. Pod streli je obležal mitraljezec, drugi so zbežali. Hiti je skočil po cesti do mostu in spustil rafal v letalo, misleč, da bo zadel rezervoar in zanetil požar. Nič! Sele takrat se mu je posvetilo, daje to jadralno letalo! Kljub močnemu ognju je stekel čez most. Na drugi strani v bregu sta ležala dva partizana, eden z generalskimi oznakami, in ta mu je zaklical: "Još malo, Slovenac!" V nekaj skokih se jima je pridružil.

Zabukovec in Sotlar sta se spuščala od pokopališča proti mestu kar po cesti. Spotoma sta pogledala v krojaško delavnico. Nikogar ni bilo več v njej, le na zidu je bahavo visela maršalska uniforma. Za hišo je bilo pred napadom protiletalsko topovsko gnezdo; posadke ni bilo več, le nekaj mrtvih partizanov je ležalo tam. Hitela sta naprej v smeri pečine, a še na pol poti do glavne mestne ulice sta naletela na letali, ki sta se ravnokar spustili v slivov nasad. Udarila sta po njih. Po dveh izpraznjenih šaržejih se iz enega letala ni prikazal nihče, iz drugega pa so poskakali vojaki in zbegano poiskali zaklon. Naslednje trenutke sta zaščitnika izkoristila za umik iz njihovega dosega in prodirala naprej v smeri pečine. Pred prehodom ceste je Zabukovec še enkrat posredoval, tudi tokrat proti jadralnemu letalu, da sta lahko prečkala cesto in se približala Uncu. Znašla sta se na precej ravnem zemljišču, poraščenem z grmovjem, širokem kakih 400 - 500 metrov. Morala sta si oddahnuti. Umaknila sta se za betonske temelje požganih barak. Zabukovec je bil ves nesrečen, ker je imel od umika iz hiše en sam škorenj in je hodil na eno nogo bos. Zdaj seje ujezil in odrezal škornju golenico, tako daje lahko nataknil nekakšen razparan čevelj. V še večji zadregi je bil Sotlar. Obilna večerja prejšnjega dne mu je povzročila hude prebavne motnje, ki so ga neprestano silile k postankom.

Od njunega položaja do pečine pa je bilo še daleč; sovražnikove enote so ta del prav tišči čas intenzivno napadale. Nenehno sta bila nad njim dva lovca, ki sta mitraljirala rečni breg do mostu. Padalci so nastopali že zelo organizirano, v skupinah, ki so se skušale prebijati v smeri reke. Ob Uncu so se spuščala jadralna letala, dovažajoča

vojake in orožje. Sele po desantu se je izvedelo, da je vsako od jadralnih letal imelo strogo določeno nalogo. Posadke jadralnih letal so bile nevarne tudi za Zabukovca in Sotlarja, ki sta se morala, vsaj najbližjim, kar krepko postaviti v bran, da sta se izvila iz njihovega dosega. Kazalo je, da s prebojem naravnost v smeri votline ne bi uspela, zato sta se podala proti mostu in v njegovi blizini skušala priti na drugi breg, od tam pa navzgor do cilja. Prebijanje po nepreglednem terenu med sovražnikovimi padalci in posadkami jadralnih letal je bilo silno težavno. Vsak korak sta morala sproti pretehtati in preračunati, do kod lahko prodreta z naslednjimi nekaj skoki, kjer lahko najdeta zaklon, čeprav ne najboljši. S Sotlarjevimi težavami je bilo še kar naprej hudo, črevesje je neizprosno terjalo svoje. Nesrečnik seja bal, da se ne bi pravočasno olajšal in bi bile posledice vidne; kdo bi le verjel, da v tem položaju ni bil vzrok strah... Bil je hvaležen Zabukovcu, ki je sicer preklinjal, pa vendar dovolil, da seje pomočnik ustavljal in celo ščitil ga je v tistih zoprnih trenutkih. Srečno sta prešla Unac in si krepko oddahnila. Od časa do časa sta pomislila, kje so ostali iz njune patrulje. So še vsi živi? Kje sta Maček in Brajnik? In kaj je z Vrhovnim štabom in njegovim poveljnikom? So se mogli umakniti iz votline?

Sedež VS je bil v leseni baraki pred naravno votlino nad Drvarjem. Domačini so jo imenovali Keranova votlina. Vanjo vodi širok vhod, nad njo se razteza visoka, nedostopna stena. Med pogostimi nemškimi letalskimi napadi so se člani VS in tudi sodelavci iz bližine štaba zatekali v votlino, varno pred bombami. Ob napadu 25. maja 1944 so se vanjo poleg Broza, Kardelja, Rankovića, Zujovića, Jovanovića in še nekaterih najbližjih sodelavcev zatekli tudi člani nekaterih oddelkov VS. Vsi so bili prepričani, da gre za letalski napad, kakršnih je bilo pred tem že veliko. Vse pa je presenetil in tudi zbegal padalski vpad. Položaj v votlini je postal z varnostnega stališča negotov, saj je bil izhod iz nje sovražnikovi vojski kot na dlani. Člani štaba so takoj po začetku desanta predlagali vrhovnemu poveljniku Josipu Brozu umik iz votline, čeprav, seveda, v takratnem položaju nihče ni mogel zagotoviti varnosti. Poveljnik Broz je predlog odločno zavrnil. Aleksander Ranković pa se je odločil, da vendarle poskusi najti izhod iz kritičnega položaja. Odšel je iz votline in se spustil po

stezi, ki je bila izpostavljena sovražnikovemu ognju, se prebil na ravan nad pečino, čeprav nihče ni vedel, ali morda niso tudi tam že padalci. Kmalu za njim sta odšla iz pečine še Jovanović in Zujović, prepričana, da bo Ranković potreboval pomoč pri organiziranju obrambe.

VS je ostal sredi bojev brez vsakih zvez z zunanjim svetom in svojo vojsko. Kardeljev spremljevalec, eden od najpogumnejših slovenskih zaščitnikov, Vlado Miklavc si je z vhoda v votlino nekajkrat ogledal položaj v mestu. Videti je bil zaskrbljen, ko se je ponovno odpravil na ogled. Bilo je poslednjič. Čim je pomolil glavo iz votline, gaje nemški ostrostrelec zadel naravnost v čelo in nesrečni izvidnik se je kot spodrezan zvrnil nazaj v votlino. S komandantom vred so navzoči priskočili k njemu, da bi mu pomagali, a pomoči ni potreboval več. Samo nekaj trzljajev še in - mlado, obetajoče življenje se je utrnilo. Slovenski zaščitniki so izgubili soborca - junaka (po vojni so ga odlikovali z redom narodnega heroja).

Zabukovec seje s Sotlarjem prebil do hiše, iz katere seje pred kratkim umaknila ruska misija. Sotlar je pogledal v hišo in našel par škornjev za svojega mitraljezca, ki mu je pošteno odleglo, ko je bil spet obut. Se malo napora in znašla sta se nad pečino. Zagledala sta Aleksandra Rankovića, ki je Sotlarja poznal še iz Jajca. Bilje zelo vesel, da sta imela z Zabukovcem strojnico in jima je takoj naložil skrb za varnost planjave nad pečino. Opozoril ju je, da je teren več kot primeren za pristajanje jadralnih letal in padalcev. Če bi Nemcem uspel desant na tem prostoru, bi bila zapečateni usoda prebivalcev votline. Zabukovec in Sotlar sta zasedla položaj v smeri Bosanskega Petrovca. Poleg njiju je bilo tedaj na planjavi le nekaj strelcev.

Malo pred poldnevom sta se v bližino pečine do konca utrujena privlekla Mehle in Milutinovic. Od kurirske barake do tega položaja je bilo komaj za uro normalne hoje, onadva pa sta s skrivanjem pred letalskimi napadi in preboji skozi zasede porabila skoraj sedem ur. V mestu pod njima je bil še vedno pravi pekel: ogenj, dim, streli, detonacije, nemško vpitje, kriki, otroški jok. Šele po umiku Nemcev, ki so kljub temeljito načrtovanemu napadu in elitni oborožitvi doživeli poraz, ki bo za vselej ostal zapisan v zgodovini, so partizani

izvedeli za vsa grozodejstva, ki jih je doživel Drvar. Desetine in desetine civilnih prebivalcev (otroci, ženske, starčki) so se z golimi rokami borile proti do zob oboroženi soldateski, ki z nobenim nasiljem iz teh ljudi ni mogla iztisniti niti enega samega podatka o partizanih.

Mehle in Milutinovic sta zbrala moči in premagala še zadnji del poti do planjave nad pečino. Prispela sta v trenutku, koje Ranković zbiral med maloštevilnimi borci prostovoljce, ki naj bi z jurišem na pečino rešili Vrhovni štab. Odbral je najmlajše in najbolj krepke in jim razdelil razpoložljivo orožje. Medtem so pianoto dosegli tudi ostali trije borci slovenske zaščitne enote: Hrovat, Hiti in Velkavrh. Takrat je zbrane dosegla odrešujoča vest: iz votline so se rešili vsi, s Titom vred.

Kako se je to zgodilo? Okoli enajste ure je Tito dobil pismen Rankovićev predlog za umik. "Ujetniki" naj se spustijo iz votline po vrveh ob zadnji kamniti steni. Na hitro so spletli po več konopcev od zavezniških padal v močno vrv, se po njej drug za drugim spuščali do vznožja pečine in se potem umikali dalje na vzpetine nad Gradino. Umik je bil enkratni podvig. Slovenski zaščitniki so pri tem umiku pospremili Kardelja do zbornega mesta nad Gradino.

Še vedno so bili v skrbeh za svoja varovanca, Mačka in Brajnika. Po njiju so vprašali Kardelja, ki je povedal, da ju med desantom ni bilo v votlini, ker sta prenočevala nekje v mestu. Najbolj je bil vznemirjen Mačkov osebni spremljevalec Mehle. Le zakaj Maček, tako kot po navadi, ni zahteval, da bi prenočeval v njegovi bližini? Sta se z Brajnikom izvlekla?

Šele naslednje jutro so spremljevalci izvedeli za njuno zgodbo. Noč pred napadom sta prespala v prostorni hiši na robu mesta, v kateri je bilo še nekaj drugih partizanov. Kot povsod je tudi tu veljala stroga zapoved za jutranje vstajanje zaradi nevarnosti letalskih napadov. Ko ju je zjutraj prišel buditi dežurni, je Maček hitro skočil pokonci, mladi Edo Brajnik pa se nikakor ni mogel zbuditi. Šele Mačkova pretveza, da morata nujno pregledati shemo Rankovićevega oddelka, kjer naj bi Brajnik prevzel delo vodje odseka za zasedeno ozemlje, ga je prebudila, čeprav se je le s težavo ločil od postelje.

Odšla sta iz mesta na sprehod ob rečici Unac. Jasno pomladno jutro je bilo sveže in je oba spodbudilo k živahni razpravi o delu. Ništa se dolgo pogovarjala, ko sta prisluhnila brnenju letal, ki je prihajalo vse bliže. Se malo in že je bilo videti izvidniška letala, ki so zakrožila nad mestom. Takoj za njimi so se pojavili bombniki in začeli dokazovati svojo rušilno moč. Maček in Brajnik sta potem osupla doživljala vse tisto, kar so v mestu doživljali tudi njuni spremljevalci in z njimi vsi, ki jih je nemški napad zalotil v njem. K sreči sta bila zunaj dosega glavnega napada; bila sta oborožena samo s pištolama in tako niti možnosti za lastno obrambo ništa imela. Okolice mesta ništa poznala in ništa vedela ne kod ne kam, oba zaskrbljena za usodo vrhovnega štaba.

Umaknila sta se na najbližji hrib, kamor je pohitela večja skupina partizanov in civilistov. Na prvi čistini so vsi skupaj doživeli napad nemških lovcev, ki je skupino razbil, da se je razšla v razne smeri; tudi Maček in Brajnik sta se umaknila vsak v svojo smer. Sele ponoči sta se spet našla na Potokih, kamor seje zatekla večina tistih, ki so se rešili iz drvarskega pekla.

Slovenska zaščitniška patrulja je z nekaj drugimi borci vztrajala na položajih nad drvarsko pečino še dolgo potem, ko so se člani VŠ z vrhovnim poveljnikom Brozom iz nje že srečno umaknili. Boji v mestu so se nekoliko umirili, od časa do časa so ga še preletavala letala in na nekatere stavbe odmetavala bombe. Nekaj poslopij je na novo zagorelo, iz drugih se je še vedno valil dim. V smeri pečine ni bilo slutiti nemškega prodiranja. Šesterica slovenskih zaščitnikov je zdaj - kljub napetosti - po celodnevni bojih na trenutke našla priložnost za pogovor. Ta ni bil tekoč, bila so predvsem vprašanja, ki so ostajala brez odgovora: Zakaj so pred napadi v mestu vsi vedeli za vse? Zakaj pred napadom ni veljala prikritost ne za vrhovni štab ne za tuje vojaške misije? Zakaj obramba mesta ni bila bolje pripravljena? Zakaj so bile redne vojaške enote tako oddaljene od mesta? Kakšen bo konec za Drvar in njegove prebivalce? Slovenski partizani so bili navajeni na domačem ozemlju, prepredenem s cestami in železniškimi progami in na gosto posutem z okupatorjevimi postojankami, vse drugačnih varnostnih ukrepov.

Z nočjo je skupina branilcev na položajih nad pečino dobila povelje za umik po dolini med planinama Lunjevačo in Klekovačo do vasice Potoki. Po daljšem pohodu so prispeli do kolibe sredi gozda; pred njo je gorel majhen ogenj, ob katerem so bili zbrani člani VŠ s poveljnikom. Odločili so se za nekajurni počitek, ki so ga bili po napornem dnevu vsi potrebni. Ko se je začasno taborišče povsem umirilo in so pohodniki plegli na mehka gozdna, prav nič topla tla, je ostal na straži ob kolibi slovenski zaščitnik Mehle. Ob ognju se je pojavil vrhovni poveljnik Tito s povito roko; poškodoval si jo je ob umiku iz votline. Počasi, zamišljeno je koračil sem in tja, verjetno zaskrbljen zaradi položaja v Drvarju. Naenkrat se je ustavil pred Mehletom in ga ogovoril: "Odkod si, tovariš?" "Iz Slovenije," je odvrnil Mehle. "Povej mi, Slovenec, kako ti je bilo včeraj pri srcu?" Mehle ga je samo vdano pogledal, bil je brez besed. Kaj naj bi mu rekel? Komandant pa je morda bolj zase kot zanj ugotovil: "Če me včeraj niso dobili, me ne bodo nikoli!"

Ure počitka je bilo kmalu konec in kolona VŠ, v kateri so bili tudi člani zavezniških vojnih misij, je nadaljevala pot do Potokov. Noč je bila temna, partizanski koraki čez pašniške travnate predele skoraj neslišni. Čez uro hoda je naenkrat nočni mir pretrgal močan, oster glas: "Kdo je tam?" Kolona je obstala kot ukopana. Nihče ni odgovoril. Vsak se je vprašal: So spet Nemci, morda četniki? Bo spet zapelo svojo pesem orožje? Tišino je presekal Titov odločni glas: "Reci vendar: Tu partizani, kdo je tam?" In, glej, tudi na drugi strani so bili partizani. 6. liška brigada, ki je od daleč hitela na pomoč nesrečnemu Drvajju. Srečanje z brigado, čeprav kratko, je bilo za obe strani veselo, prirčno. Ličani so objemali vrhovnega poveljnika Tita, kot bi se hoteli prepričati, da je res tu, živ in zdrav.

Z jutrom je kolona VŠ dospela do Potokov, kjer so bila skrivna skladišča orožja in vojaške opreme ter hrane. Tu so izčrpani pohodniki po dveh dneh dobili obrok hrane, člani VŠ so se s poveljnikom v varstvu borcev zaščitnega bataljona premaknili nekaj kilometrov stran od Potokov.

Prav v Potokih so se slovenski zaščitniki kmalu po odhodu VŠ krepko oddahnili. Spet sta se jim pridružila njihova varovanca Ivan Maček

in Edo Brajnik, ki sta se srečno izmaknila nemškemu napadu in sta bila tudi sama vesela snidenja s spremljevalci. Maček seje rokoval z vsemi in povedal, daje slišal, kako hrabro so se borili; nekdo pa mu je celo rekel, da je eden od njih v boju padel. Ko mu je zaščitnik Velkavrh potožil, da je ob umiku izgubil strojnico, je Maček samo zamahnil z roko rekoč: "Samo, da ste vsi živi!" Velkavrh je pristavil, da je tudi 500 starojugoslovanskih cigaret ostalo v hiši, iz katere so se uspeli rešiti. Tedaj se je oglašil Zabukovec: "Se dobro, da smo slivovko popili!" V hipu seje Mačkov obraz spremenil. Namrščil seje, žili na senceh sta mu nabrekli. Ozrl se je za Hitijem in mu grobo ukazal: "Sem stopi!" Zagrabil gaje za suknjič rekoč: "Ali veš, kaj bom naredil s teboj?" Ves bled je Hiti odvrnil: "Ustrelil me boš." "Tako je. To si zaslužiš", je dejal Maček in segel po pištoli. Sledili so trenutki grobne tišine. Tudi drugim zaščitnikom je kri izginila iz lie. Maček pa je vprašal: "Kdo je spil maršalovo slivovko?" Takoj seje s priznanjem oglašil Zabukovec, pridružila sta se mu se Hrovat in Velkavrh. Maček je bil zdaj do kraja ogorčen: "A, tako! Barabe, lopovi, zdaj vas šele spoznavam! In jaz sem vas imel za zanesljive! Sram me je, da imam tako zaščito! Zapomnil si bom to. Nikoli več ne boste hodili z menoj." Od nekod seje vzel načelnik VS Jovanović in se oglašil izza njegovega hrbta: "Kaj se toliko ježiš, Matija, na svoje fante, ki so hrabri borci; takih nima niti Stari!" Maček seje ozrl nanj čez rame in mu zabrusil: "Ti pa molči!" Takrat je kot iz neba prišlo sporočilo za Ivana Mačka, da se mora takoj javiti v VS zaradi nadaljevanja pred dvema dnevoma začetih pogovorov. Odšel je s štabnim kurirjem in z njima Brajnik, ki je potem ostal na delu pri Rankoviću. Poslovil se je tudi zaščitnik Sotlar, saj so tudi njega čakale nove naloge. Mačkovi spremljevalci so si oddahnili. Vedeli so, da je s tem "afera slivovka" zaključena. Tudi tistega, da se jim bo Maček na prihodnjih potovanjih odrekel, niso verjeli. Predobro so ga poznali in vedeli, da seje v njihovem spremstvu počutil varnega in da se jim prav zato ne bo nikoli odpovedal.

Še istega dne se je nad področjem Potokov pojavilo nekaj nemških štuk. Partizanov prelet ni vznemiril, ker je bilo taborišče v gozdu in ga iz zraka ni bilo mogoče opaziti. Vse drugače pa so prelet sprejeli člani ruske misije. Poiskali so si zaklone pod košatimi drevesi in niso skrivali preplaha. Partizani, ki so bili v bližini, niso mogli skriti

razočaranja nad obnašanjem članov sovjetske misije, samih mladih oficirjev.

Tudi člani ameriške misije so se pokazali v čudni luči. Bilo jih je pet ali šest. Nekje so staknili veliko posodo, vanjo zmetali več konzerv golaža in si jed pogreli ob ognju. Hrane so se potem lotili z velikim tekom, a očitno so sije pripravili preveč. Ko so že vsi odložili žlice, je bilo v posodi golaža še kar dosti. Eden od njih je posodo prijel z obema rokama in vsebino zlil pod bližnji grm. Dva mlada partizana, ki sta bila v bližini, sta se sklonila nad odvrženo hrano in skušala pobirati koščke mesa. Amerikanci so se nekaj pomenkovali med seboj in se posmihali partizanski lakoti. Tedaj se je pojavil partizanski kapetan in lačna partizana odpodil.

Mladi fantje so lakoto hudo občutili. Zaščitnik Hiti je hodil po gozdu in si tolažil lakoto z zajčjo deteljico. Eden od Amerikancev gaje v slabi srbohrvaščini vprašal, ali je lačen. Hiti je skomignil z rameni, oni pa mu je ponudil kot grah veliko kroglico, češ, tole pojej, pa ne boš več čutil lakote. Hiti je ubogal, potem pa je zaman čakal na občutek sitosti.²²

22 *Tone Sotlar: V Drvarju, rokopis, nedatirano, AZČ; Janko Mehle: Nepozabni doživljaj ob desantu na Drvar, tipkopis, nedatirano, AZČ; Ivan Maček: Spomini, Zagreb 1981, str. 221-222; V. Dedijer: Dnevnik III, str. 187-196; Miran Sattler: Drvar, Ljubljana 1975.*

Na poti v Slovenijo

Zvečer se je Ivan Maček vrnil s pogovorov v Vrhovnem štabu. Bil je še vedno mrk, slivovke pa vendar ni več omenil. Zaščitnikom je povedal, da bodo naslednjega dne odšli proti Sloveniji. Odločitve so se fantje razveselili ne samo zato, ker jih je drvarski primer telesno in duševno močno utrudil, marveč tudi zato, ker so čutili na eni strani globoko privrženost civilnega prebivalstva osvobodilnemu boju in ob tem občudovanja vredno požrtvovalnost, na drugi strani pa slabo organiziranost tega dragocenega zaledja in tudi slabo delovanje nekaterih vojaških služb, na primer obveščevalne službe, zvez in podobno; to pa je vse prispevalo k prepočasnim in zato tudi manj učinkovitim posegom vojaških enot. Zato so slovenski zaščitniki vseskozi imeli občutek negotovosti. Maček je še istega večera spremljevalcem zaupal, daje prevzel za slovensko partizansko vojsko nekaj denarja, ki jim ga je potem porazdelil, da bi tako denar zanesljiveje prenesli v Slovenijo. Fantje so takrat prvič videli ameriške dolarje. Maček jim je še dejal, da si s tem denarjem lahko priskrbijo hrano v primeru, če bi se med pohodom, v kakšnem kritičnem položaju razšli. Po Mačkovem dogovoru so zaščitniki v skladišču VS dobili vsak približno kilogram sladkorja, ki jim je na pohodu proti Sloveniji dostikrat dopolnil nezadostno prehrano.

V zgodnjem jutru 27. maja 1944, ko se je dan komaj začel prebujati, so se v Potokih zbirali pohodniki in oblikovali kar dolgo kolono. Maček se je namreč prejšnji dan domenil s člani CK KPJ, da se mu bo pridružila tudi skupina delegatov, ki so se bili udeležili zasedanja mladinskega kongresa v Drvaru. V isto smer se je odpravljala tudi štab 5. bosanskega korpusa NOV, ki mu je poveljeval mladi,

simpatični general Slavko Rodič. Štabu se je priključila tudi večja skupina pokrajinskih političnih delavcev. Komandant Rodič je imel za zaščito poseben, zelo dobro oborožen mladinski bataljon. Mačkovi spremljevalci pa se niso mogli načuditi, kako slabo so bili fantje oblečeni in obuti. Nekaj med njimi jih je imelo noge enostavno povite v žakljevino. Kar kmalu pa so ti mladi fantje pokazali v boju svojo neizmerno hrabrost.

Po nekaj urah hoda je namreč ta dolga kolona naletela na četniško zasedo, ki je imela odličen položaj visoko nad potjo. K sreči je bil večji del kolone še v gozdu, ko so zaregljale sovražnikove strojnice. Komandant korpusa Slavko Rodič je zaščitni bataljon pozval k jurišu in fantje so se kot eden pognali proti težko dostopnim sovražnikovim položajem, pregnali sovražnikovo zasedo in tako prav gotovo obvarovali kolono pred hudimi izgubami. Sami so v tem jurišu imeli več mrtvih in ranjenih. Medtem pa se je sovražnik pojavil na levem in desnem partizanskem boku. Rodič je prerazporedil borce in vnela se je ostra bitka. Bati se je bilo obkolutve. Rodič se je obrnil na Mačka s predlogom, da se v boj vključijo tudi njegovi zaščitniki; Maček je pristal in njegovi spremljevalci so se pri priči spustili v boj; položaj je postajal vse nevarnejši. Sovražnik se je približal, tako da je bilo mogoče videti od časa do časa izza zelenja dreves zaraščene obraze četnikov, ki so se oglašali s svojimi bojnimi klici. Najbrže je to izzvalo zaščitnika Horvata, da je vstal iz svojega zaklonišča, dvignil titovko v zrak in zavpil v svojem dolenjskem narečju: "Auf biks, barabe četniške! Tukaj smo Slovenci!" in legel nazaj, medtem ko je nanj preteče zavpil Zabukovec: "Zan!"

Sele v poznih popoldanskih urah je partizanska stran sovražnika pregnala, prisilila k umiku. Kmalu po boju se je po povelju komandanta Rodiča zbrala izvidniška patrulja, v katero se je od Mačkovih spremljevalcev vključil Hiti. Spustili so se v dolino, da bi se prepričali, ali so se četniki morda umaknili v to smer. Že od daleč so zagledali požgano vas, iz katere se je še kadilo. Previdno so se približali. Nikjer ni bilo čutiti žive duše. čez nekaj trenutkov pa se je izza požganih zidov prikradla drobna postavica, otrok, bledega, prestrašenega obraza, oblečen v ožgano krilce. Ko je zagledal partizane, je zatrepetal in se stisnil k ožgani steni. Partizanka iz

patrulje je pristopila k otroku in ga dvignila v naročje. Povprašala ga je po materi in očetu. Revše je stegnilo trepetajočo ročico proti hiši in dahnilo: "Tam." Partizani so se spogledali. Torej so četniki požgali vas z ljudmi vred? Bili so brez besed. V vse se je zavrtala misel: Kam z otrokom? Odnegli so ga s seboj. Vrnili so se k svoji enoti v gozd, kjer je še pred nekaj urami divjal boj, zdaj pa je v njem spet vladal blagodejni mir.

Še istega večera je Rodičeva skupina šla svojo pot ter se poslovila od Mačka in njegovih sopotnikov, ki jih je na pohodih čakalo še mnogo ovir.

Tako rekoč tik pred nosom so jim Nemci zasedli cesto Drvar - Bosanski Petrovac. To je bila namreč 7. nemška ofenziva proti NOV. Pohodniki so bili zdaj na nepoznanem ozemlju brez vodnika. Maček sam seje orientiral po specialki in določal smer pohoda. Čez cesto so morali priti in posrečilo se jim je prečkati jo med tanki brez izgub. Tudi Uno so prešli brez težav. Ko so bili že na hrvaškem ozemlju, je Maček svojim spremljevalcem zabičal, da ne smejo ne na Hrvaškem ne v Sloveniji pripovedovati o dogajanju v Drvarju. Zaščitniki so navodilo sprejeli, čeprav ga niso mogli razumeti. Bili so ponosni, da so neposredno branili vrhovnega poveljnika in zakaj o tem ne bi smeli govoriti? Načelniku pa se je verjetno zdelo zavarovanje VS pomanjkljivo in nepremišljeno.

Na hrvaški strani Une so se pohodniki počutili že bolj doma. Prva skrb jim je bila poiskati zaščitnika Lipovca, ki so ga ob Uni pustili z dvema konjema in mulo, ko so odhajali v Bosno. Od takrat je minilo skoraj mesec dni.

Lipovec seje s svojimi živalmi ves čas zadrževal pri samotni stari hiši, v kateri je živela ena sama, priletna ženica. Očitno je bila naklonjena partizanom, saj je Lipovcu pomagala, kolikor je le mogla in znala. Krme skoraj ni bilo mogoče dobiti, zato je Lipovec odpeljal živali daleč v gozd in jih v glavnem pasel. Bile pa so zelo nemirne, oglašale so se z rezgetanjem ob najbolj neprimernem času. V bližini so se namreč večkrat spopadali partizani in ustaši in Lipovec se je bal, da ga bo rezgetanje izdalo, ker bi se tako lahko znašel v neprijetnem položaju. Tudi vsakodnevno nadletavanje letal ni obetalo nič dobrega. Lepega

dne je izvedel, da so Nemci napadli Drvar in da so tam potekali hudi boji, daje bilo na partizanski strani mnogo žrtev. Spraševal se je, ali se bodo njegovi soborci sploh vrnili ponj. Skrbelo gaje, ker ni poznal krajev, ne ljudi. Kam naj bi se sam obrnil? Ivanu Mačku, ki mu je ob slovesu zatrdno obljubil, da se vrnejo ponj, je sicer zaupal, a bal se je, da jim je to preprečila kakšna nesreča. Ko pa je končno spet zagledal soborce, svojim očem ni mogel verjeti. Snidenja je bil nepopisno vesel, veseli pa so bili tudi njegovi soborci.

Nadaljevali so pot do zaselka Brinja pri Otočcu, kjer je bil sedež Glavnega štaba Hrvatske. Nasproti jim je prišel komandant GŠ Ivan Gošnjak in ogovoril Ivana Mačka z besedami: "Matija, kaj bomo zdaj, ko nimamo Tita?" Maček mu je veselo odgovoril: "Saj ga še imamo!" Bilje prvi, ki je štabu prinesel vest o neuspehu nemškega desanta na Drvar, ki pa je bil drago plačan: Nemci so pobili v mestu okoli 800 civilistov, v bojih je padlo 1276 partizanov.

Komandanta Gošnjaka je Maček zaprosil, naj izda partizanski četi iz Pisarovine ukaz, da da slovenskim pohodnikom vodnika do Slovenije. Gošnjak mu je takoj ustregel. Nad Kolpo so potem našli četo, ki ji je bil ukaz namenjen. Komandir čete je določil partizansko trojko - dve dekleti in fanta. Izkazalo pa se je, da so vsi trije komaj dobro prišli v partizane, da slabo poznajo teren in da nič kaj dosti ne vedo, kako in kam. Ob prvem srečanju z ustaško patruljo, koje padlo nekaj strelav, se je vodniška trojka izgubila neznano kam.

Skoraj neznano kam je zdaj odhajala tudi Mačkova enota. Znašli so se na nepoznanem močvirnatem, slabo poraslem ozemlju, pred dvema zelo resnima ovirama: progo in cesto Karlovec - Zagreb. Ozračje na Hrvaškem je bilo tedaj zaradi sovražnikove ofenzive zelo napeto, podnevi so bili pohodi nemogoči, do hrane se ni dalo priti. Lakoto so si pohodniki težili v glavnem s sladkoijem, ki so ga dobili v skladišču VS. Med premiki so morali biti izredno previdni, napeti, pozorni na vse šume in druge znake, ki bi lahko opozajali na bližino sovražnika. Niti približno ni bilo mogoče presoditi, kje bi bil lahko prehod proge boljši, varnejši. Odločili so se, da pač poskusijo, koliko jim je sreča naklonjena, in so se kar po čistini približali progi. Tik ob njej je bil gost pas grmovja in nizkega drevja. Pritajili so se, prisluhnili v noč,

potem pa si dali znak za prehod. Prvi so progo kar hitro prekoračili, zadnja, Lipovec in Hiti, ki sta vodila živali, pa sta imela težave, ker so živali pri prehodu povzročale precej hrupa. Hiti je bil s konjem že na drugi strani in ga je držal za uzdo, ko je na progi nenadoma zaropotalo. Sele takrat sta z Lipovcem spoznala, daje nedaleč bunker: od tam so zdaj padali rafali tako na gosto, da so se tračnice iskriale od izstrelkov. Mula se je prestrašila in se postavila na zadnje noge, ob tem se je tovarno sedlo zasukalo, tako da ni mogla naprej. Iz prednjega dela kolone seje vrnil Hrovat in Lipovca z mulo vred rešil iz zagate. Bil je pravi čudež, da ob nezgodi ni bilo žrtev. Zahvaliti se je bilo treba le temni noči, zaradi katere je posadka bunkeija slišala samo glasove, ni pa mogla videti, kaj se dogaja na progi.

Po tej sreči v nesreči so prišli do vasi, iz katere je vodila pot, ograjena s krajniki. Konj je ograjo mimogrede preskočil, mula pa je bila manj spretna in je obvisela na ograji. Ko jo je nekdo hotel z udarcem spodbuditi, je res skočila, pri tem pa ni samo padla z ograje, marveč je z udarcem zadnje noge razbila Lipovcu kopito brzostrelke in mu zlomila mezinec. Bila pa je tudi sama kaznovana: na drugi strani ograje je padla v močvirje. In spet je bil Hrovat tišti, ki je pomagal reševati nesrečno žival. Nadaljevali so pot in se naslednjič ustavili šele v nekem gozdiču nad cesto Zagreb - Karlovec, da bi opazovali premike na cesti. Skoraj bi se odločili za prehod, ko se je Lipovcu po nesreči sprožila brzostrelka. To je povzročilo zaskrbljenost, saj bi strel lahko izzval pozornost sovražnika. Kmalu nato je privozil v smeri od Zagreba proti Karlovcu blindiran avtomobil. Je bilo to naključje, ali je bil povod za to partizanski strel? Se malo so opazovali cesto in ugotovili, daje položaj čist. V velikih razmikih so prešli cesto hitro in srečno.

Ob nočnih pohodih so bili najbolj nadležni vaški psi. Na velike razdalje so začutili pohodnike ter potem z jeznim in dolgim laježem opozarjali okolico, da je nekdo v bližini. Zato se je bilo treba vašem, kjer je bilo le mogoče, na daleč izogniti. Maček je odločil, da se bodo ustavili pri Sv. Jani. Se predno so prispeli do vaške cerkve, kjer je bil odrejen počitek, jih je spet sprejel zbor vaških psov - čuvajev. Maček je poslal patroljo dveh borcev - bila sta to mitraljezec Zabukovec in njegov pomočnik Hiti - v izvidnico po vaški cesti. Po približno 500

metrih naj bi se ustavila in si ogledala položaj. Rečeno, storjeno. Lunin krajec je ravno toliko svetil, daje bilo moč videti kar daleč po cesti. Spravila sta se na njen rob, da bi malo prizanesla od pohodov utrujenim nogam. Naenkrat zaslišita niže na cesti korake in kmalu zagledata kolono. Kdo neki je? Zabukovec si z mitraljezom poišče položaj ob cesti, Hitiju pa naroči, naj kolono zaustavi, ko se bo dovolj približala. Predhodnica je bila kaj hitro nekaj deset metrov pred Hitijem. Taje zavpil: "Stoj! Kdo je?" Bilje prepričan, da so ustaši. Z one strani pa je dobil odgovor: "Partizani, kdo tam?" Hiti je še vedno dvomil, vendar je odgovoril: "Partizani!" Z druge strani je sledilo vprašanje: "Kateri partizani?" "Slovenski" je odgovoril Hiti. Zdaj je zazvenel glas z druge strani prijateljsko: "Mi vas čakamo, kje hodite?" Šele tedaj sta Mačkova izvidnika ugotovila, da je šio za dogovor. Hrvaški partizani so jima povedali, da je ozemlje tam okoli polno ustašev in da seje treba umakniti na varnejši kraj. Zabukovec in Hiti sta se vrnila nazaj do svojih. Kmalu je bilo sklenjeno, da se umaknejo proti Samoboru, da bi tam nekje predanih, ker je podnevi vsak pohod nemogoč. Komandant hrvaške enote seje o vsem dogovoril z Ivanom Mačkom. Od Sv. Jane se odpravijo po cesti v dogovoreni smeri. Kmalu padejo v ustaško zasedo. Z bližnjega hriba se usuje na kolono močen ogenj. Kolona se umakne pod cesto in nadaljuje pot. Bataljon hrvaških borcev je pospremil Mačka in njegove spremljevalce do gozdiča sredi čistine, kjer je skupina predanila v popolni prikritosti in tišini, ker je bil gozdič nedaleč od ustaških položajev. Hrvaški bataljon je zagotovil Mačku posredno zavarovanje. Ustaši so bili v resnici tako blizu, daje bilo slišati njihovo vpitje in prepevanje. Letala so nekajkrat preletela gozdič, po bližnji ceti pa so kar pogosto vozili vojaški tovornjaki. Zato je slovenska partizanska skupina preživela razburljiv dan. Z nočjo so jo hrvaški partizani pospremili do bližnje vasi. Vaščani so povedali, da so bili čez dan v vasi ustaši. Slovenska zaščitniška patrulja je enega še zalotila v vasi, ga zgrabila in ga predala hrvaškim soborcem. Bil je pijan in je partizane pozdravil z dvignjeno roko in zavpil: "Zivel Pavelič!"

Komandant hrvaškega bataljona je slovenski skupini svetoval, kako najhitreje in najvarneje potovati v Slovenijo. Maček je zaradi varnostnih razmer pohod zdaj še bolj pospešil, dopuščal je le kratke

počitke. Edino geslo zdaj je bilo: čimprej do Bele krajine. Ko so se znašli nad Kolpo in zagledali Belo krajino, se je vsem milo storilo. Potem so se zaščitniki pogledali med seboj in ugotovili, kako drugačni so, kot so bili pri odhodu s Stražnjega Vrha. Takrat so bili vsi na novo opremljeni od glave do peta, zdaj pa so bili razcapani in umazani, da bi jih kakšna ciganska skupina mirno vzela za svoje. Takšna je bila njihova zunanja podoba. Njihova notranjost je bila vsa drugačna. Huda preizkušnja, ki so jo imeli za seboj, jim je še potrdila spoznanje, da partizanska hrabrost, vztrajnost in trdoživost nimajo mej. O tem so se prepričali tudi med partizani v Bosni in na Hrvaškem. Veliko jim je pomenila zavest, da so slovenski partizani del nepremagljive narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Ponosni so bili, da so imeli priložnost braniti Vrhovni štab in vrhovnega poveljnika NOV. Drvarska izkušnja je oplemenitila njihovo partizansko zavest: zaupali so sebi, partizanski skupnosti. To zaupanje jim je pomagalo v bojih v zadnjem letu vojne.

Dopoldan so prišli do Metlike, od koder sta se načelnik Maček in njegov osebni spremljevalec Mehle odpeljala z zapravljivčkom do šole Oddelka za zaščito naroda v Gradcu in od tam po počitku na Bazo 24. Drugi so se ustavili v metliški gostilni in naročili pijačo. Premogli so namreč še ameriško konzervo slanine, ki so jo zdaj prestradani z užitkom pospravili. Ko je bilo treba poravnati račun, se je zapletlo. Gostilničaiju so ponudili dvajset dolarski bankovec, pa jih je najprej debelo pogledal, potem pa je dejal, da jim ne more vrniti drobiža. Bil je velikodušen, zamahnil je z roko in rekel, da jim vino pač poklanja. Zaščitniki so njegovo velikodušnost razumeli kot naklonjenost do partizanov, pa so mu za postrežbo pustili 20 dolarjev, saj njim nobena vrsta denarja ni nič pomenila.

Iz gostilne so se počasi odpravili proti Stražnjemu Vrhu. Na Bazi jih je sprejel komandant Nikola Martine. Ko jih je zagledal, se je prijel za glavo, rekoč: "Kakšni pa ste?" Utrujeni so legli k počitku in se prebudili šele naslednje jutro, ko so skušali vsaj za silo urediti obleko, obutev in orožje. Okoli poldneva jih je poklical komandir Martine, naj pridejo pred načelnikovo zidanico. Pomislili so, da jim bo Maček spet pral glave. Martine pa jim je le naročil, naj nekaj trenutkov postojijo tam. Kmalu so iz zidanice stopili komandant GŠS Franc Rozman -

Stane, sekretar IOOF Boris Kidrič in Ivan Maček. Rozman in Kidrič sta stopila k zaščitnikom, se rokovala z vsakim, jim čestitala za hrabrost ob obrambi vrhovnega poveljnika Tita in jim izrekla priznanje za izkazano hrabrost. Za zaščitnike je bila to velika čast, prvič so doživeli tako priznanje. Njihov predpostavljeni pa je stai na stopnicah svoje zidanice z rokami na hrbtu in ni imel besed...

NA HRVAŠKO S PREDSTAVNIKI IOOF

Elko Preatoni je bil vsestransko uporaben. V zaščitno četo Baze 20 je, kot je bilo že povedano, prišel kot šofer. Kar kmalu je organizacijski sekretar IOOF dr. Marijan Brecelj odkril, da je bil Elko zaposlen v banki pa gaje zato namestil v svoji baraki, daje namesto njega urejal finančne posle. Ob tem je bil funkcionarjem še vedno na razpolago kot šofer, kadar so odhajali na sestanke in posvetovanja po terenu.

16. maja 1944 je dr. Brecelj Preatoniju naročil, naj poskrbi, da bo naslednje jutro avto pripravljen za daljšo vožnjo. Povedal mu je, da bo peljal Leskoška, Fajfaija in dr. Černeja na Notranjsko in morda celo v Gorski kotar.

Naslednjega dne - 17. maja - so se zgodaj zutraj odpeljali. V predhodnici sta bila tokrat zaščitnika Franc Bradač - Boštjan in Ivo Debevc, oba z brzostrelkama. Vozila sta se z motorjem znamke Bianchi. V avtu so se poleg Preatonija peljali vsi trije predstavniki VPV. Spremljevalec Mlakar je moral s strojnico sedeti na blatniku in oprezati za morebitnim sovražnikom ob poteh, ki jih je na tem območju dobro poznal zaščitnik Bradač. Vožnja na blatniku po kolovozih je Mlakarja pretresla do obisti, čeprav je Preatoni skušal voziti posebno previdno prav zaradi Mlakaija.

Prenočili so v Fari pri Kostelu, kjer je imel Leskošek sestanek s 300 izvoljenimi odborniki iz okrajev Banjaloka in Loški Potok. Prek Broda na Kolpi so se naslednjega dne odpeljali na Hrvaško in se ustavili na sedežu partijskega okrožnega komiteja v Donji Dobri. Leskošek in Fajfar sta tamkajšnjemu aktivu obljubila pomoč v hrani za Gorski kotar, ki je bil že močno izčrpan. Hrvatje pa so v zameno ponudili sol,

ki je je v Sloveniji že dolgo primanjkovalo. V Donji Dobri so doživeli bombardiranje dveh nemških letal, čeprav je napad trajal skoraj celo uro, ni bil nihče ranjen. Leskoškovo skupino je zatem pot vodila prek Čabra in Prezida v Loško dolino. V Starem trgu pri Ložu se je Leskošek sestal z notranjskimi odborniki. Ponoči sta si s spremljevalcem Mlakarjem delila zakonsko posteljo v mlinu ob Obrhu v Vrhniki pri Ložu. Gospodinja jima je postelji preoblekla v bele, po svežini dehteče rjuhe. Kakšno razkošje! Mlakar je ugotovil, da bo prvič odkar je odšel od doma, spai v taki postelji. Legla sta, oba utrujena. Leskoška je kmalu zmanjkalo, zasmrčal je. Mlakaija pa se spanec nikakor ni hotel prijeti. Nekaj časa seje premetaval po postelji in se znožil; končno je ugotovil, da seje spanja v postelji čisto odvadil. Vstal je, se oblekel, legel na tla poleg postelje in sladko zaspal.

Naslednje jutro so se odpravili proti Beli krajini, računajoč, da bodo z večerom že tam. Se pred Čabrom je postal Preatoni pozoren na nekakšno škrtanje v avtomobilskem diferencialu. Potožil je Leskošku, da ga skrbi, kaj je narobe z avtom. Oni pa nazaj: "Boš že v Čabru pogledali" Preatoni je bil brez orodja. V Čabru je pri nekem kovaču dobil najpotrebnejše orodje, se vrnil in diferencial za silo usposobil. Peljali so se do Fare in tam prenočili. Dr. Černej in Tone Fajfar avtu ništa več zaupala; sklenila sta pot nadaljevati kar peš ob Kolpi. Domenili so se, da se dobijo v Predgradu. Dve uri sta tam res čakala na "motorizirane sopotnike"; ker jih ni bilo, sta odšla kar naprej peš do Črnomlja. Leskošek je medtem vztrajal, daje treba pot nadaljevati z avtom, čeprav še tako škriplje. Njegova beseda je seveda obveljala. Peljali so se proti Banjaloki in še skozi ob vse hujšem škripanju. Na drugi strani vasi, kjer seje cesta začela vzpenjati, pa se je avto dokončno uprl. Obtičali so. Kaj zdaj?

Takrat pa je v smeri, v katero sta se pred njimi z motorjem odpeljala zaščitnika Boštjan in Ivo, oglasila strojnica. Kmalu nato sta po cesti pritekla oba brez motorja in tudi brez orožja. Povedala sta, da sta se ustavila, ker Preatonija toliko časa ni bilo za njima. Motor sta postavila na rob ceste in nanj naslonila brzostrelki. Ko sta vstala in hotela priti do motorja, da bi se vrnila, je iz cerkve Sv. Mikule med Banjaloko in Faro (zdaj Poden) zapela strojnica, za njo so se oglasile še brzostrelke. Do motorja se ništa več mogla prebiti, ker je bil pod

neposrednim strelnim ognjem. Morda so Nemci že prej opazili motor in za njim avto pa so pripravili zasedo.

Avtu se ni dalo več pomagati. Vse, kar so še lahko naredili, je bilo, da so se navzdol peljali še do prve vasi, pustili avto tam in odkorakali proti Beli krajini. Zaščitnika sta bila vso pot brez besed, ker si ništa mogla odpustiti izgube brzostrelk. Brez orožja sta se počutila kot riba na suhem.²⁴

²⁴ Elko Preatoni: *Spomini, tipkopolis, ned.atira.no, AZČ*; T. Fajfar: *Odločitev, str. 480-484*; F. Mlakar: *Spomini, str. 74-76, AZČ*.

NA PRIMORSKO S ČLANOM CKKPS MIHO MARINKOM

Premori med dolgimi potovanji zaščitnikom, ki so bili trenutno na bazah enega ali drugega vodstva niso dopuščali brezdelja. Dolžnosti ni manjkalo; treba je bilo skrbeti za dostavo raznega materiala, hrane, vode, kurjave, papirja in drugih pisamiških potrebščin. Posebej je seveda treba omeniti kurirske poti, ki jih noben dan ni manjkalo. Šio je za zveze med posameznimi institucijami, ki so bile v letu 1944 že razmeščene na raznih lokacijah in kar precej oddaljene druga od druge. Še napornejše so bile poti do vojaških enot in vodstev političnih organizacij na terenu, do koder so bile razdalje mnogo daljše in poti često tudi nevarnejše. Zaščitniki so kurirske naloge opravljali deloma na motorjih, deloma z jahalnimi konji, marsikatero pot pa je bilo treba opraviti kar peš. Vsem tem opravilom je bil vselej odmerjen kratek čas. Zato je vsako daljše, čeprav naporno potovanje, na svoj način le pomenilo sprostitev.

Zaščitnik Sever, spremljevalec članov glavnega štaba, se ni ravno mogel pritoževati, da mu varovanja daljših potovanj manjka. Konec marca se je vrnil s komisarjem Kraigherjem s Primorske, konec junija je že dobil povelje, naj pripravi patroljo dvanajstih borcev z dvema strojnicama, s katerimi bo varoval pot na Primorsko članu CK KPS in plenuma OF Mihi Marinku.

Miha Marinko je odhajal na Primorsko zaradi pogovorov z osrednjim primorskim političnim vodstvom o tem kako čimbolj utrditi enotnost Slovencev in Italijanov v boju proti nemškim zavojevalcem. Italija je bila 1944. leta pomemben dejavnik; zato je bilo treba aktivirati

Skupina borcev zaščitnega bataljona VPVpoleti 1944. Tretji z leve stoji Matija Bahar, pomočnik komisarja bataljona, četrti komisar bataljona Kazimir Klešnik

italjansko ljudstvo v protihitlerjevskem boju in ga v tem boju podpirati. Posebno pozornost je bilo treba posvetiti Trstu ter organizirati italijanske in slovenske protifašistične organizacije pod skupnim vodstvom. Pomagati je bilo treba pri organiziranju italijanskih partizanskih enot tudi z dobrimi kadri.

Sever se je takoj lotil izbire borcev v zaščitni brigadi GS; skupino je odpeljal v delavnice v Stare Žage, kjer so vsem izdelali nove čevlje in nove obleke. Konec junija 1944 so se odpravili iz Bele krajine po že znani partizanski poti ob Kolpi, prek Čabra do Prezida. Tu so naleteli na enega od partizanskih bataljonov, ki je varoval vas. Naslednje jutro so zgodaj nadaljevali pohod prek Javornika in se ustavili na Ravbarkomandi pred železniško progo in cesto Ljubljana - Postojna. Do tod je Marinko jezdil konja, tu pa se je moral temu udobju zaradi varnosti prehoda odpovedati. Sever je skrbno zavaroval prehod prek obeh komunikacij in stvar je minila brez zapletov. Z jutrom so bili že v Bukovju, na znani partizanski javki pri Jurcu.

Ker je bilo domenjeno, da jim bodo iz štaba 9. korpusa poslali kamion do Cola, so se pri Jurcu kar hitro poslovili. Pred seboj so imeli še debeli dve uri hoda do Podkrajja, od tam pa še pet kilometrov do Cola. Onkraj Cola so potem utrujeni posedli ob cesti in se neprestano ozirali v smeri Trnovskega gozda, da bi ugledali kamion. Čakali so in čakali, kamiona pa od nikoder. Brez posebnega navdušenja so se po dolgem čakanju razočarani peš odpravili proti Otlici. Ko so se bližali vasi Kovk, so najprej zaslišali, potem pa tudi opazili kamion, ki je vozil zelo počasi, kot da motri okolico. To bi utegnili biti Nemci! Vsa skupina jo je jadrno ubrala v hrib, da bi se skrila. Ko je bil kamion že blizu, se je izkazalo, daje le partizanski in da prihaja prav po Marinka in njegove spremljevalce. Prijetno olajšanje. Sofer Stane Jurca, doma s partizanske javke v Bukovju, jih je kar hitro vkrcal in potem spretno krmaril svoje vozilo skozi Otlico in Predmejo, potem pa skozi hlad Trnovskega gozda do Lokev, sedeža štaba 9. korpusa. Končno na - čeprav samo začasnem - cilju! Borci patrolje so bili prosti, brez vsakodnevnih dolžnosti. Nastanili so jih v hiši na robu vasi. Komandir Sever je prihajal k njim le občasno, saj je sicer moral biti ob Marinku zaradi sprotnih opravil. Prve tedne julija je član CK Marinko izkoristil za pogovore s štabom 9. korpusa in primorskim političnim

vodstvom v smislu dogovorov, ki jih je sprejel na posvetu v osrednjem političnem vodstvu na Bazi 20. V prvi polovici julija je Marinko obiskal tudi oblastni komite KPS za Gorenjsko pod Mladim vrhom pri Zetini. Na seji PK se je zavzel predvsem za čim bolj množično vključitev delavstva v NOB.

Zadnji teden julija je Marinko naročil, naj se patrulja pripravi za pohod. Ze dan za tem, 30. julija 1944 se je patrulja pridružila bataljonu iz sestava 9. korpusa, da so skupaj varovali pot Mihe Marinka, Lidije Šentjure in še nekaterih članov pokrajinskega vodstva ter predstavnikov štaba 9. korpusa, anglo ameriške in sovjetske misije na veliko zborovanje v Smarje v Vipavski dolini. Bataljon je takoj po prihodu na cilj zavaroval vas s stražami in patruljami. Marinkovi zaščitniki pa so stražili hišo, kjer so se zbrali voditelji, udeleženci zbora.

Kljub skrbnim pripravam je bila organizacija zborovanja hudo tvegana zadeva, saj je bilo nedaleč od Smarja kar nekaj, sicer res ne številčno močnih pa vendar upoštevanja vrednih nemških posadk, ki bi utegnile poseči v manifestacijo pripadnosti primorskega ljudstva narodnoosvobodilnemu boju. Ze nekaj ur pred napovedanim zborovanjem so se v Smarje in v vrtačo pod vasjo začele zgrinjati množice ljudi. Med njimi so bile v večini ženske, saj so moški bili eni v partizanski vojski, drugi v zaporih. Veliko udeležencev zborovanja je prišlo celo iz Trsta in Gorice. Dekleta in žene so prinesle pod krili skrite jugoslovanske zastave in transparente, ki so jih potem nataknille na kole, pobrane v vinogradih. Na transparentih so bile izpisana gesla: Zivela partizanska vojska, Zivela svoboda in podobna. Partizanske pesmi so se prelivale ena v drugo. Na predstavnike zavezniških misij je bojno razpoloženje primorskega ljudstva napravilo nepozaben vtis. Nastopilo je več govornikov - med njimi tudi Miha Marinko - vsi pa so bili kratki v besedah, saj so se zavedali, da mora biti zborovanje zaradi varnosti hitro končano.

Program res ni bil dolg, a zborovalci so vztrajali v vasi še pozno v noč, kramljali in prepevali skupaj s partizani. Celo nekateri borci sicer disciplinirane Marinkove patrulje so malce pozabili na svoje dolžnosti ob pogledu na množico brhkih primorskih deklet. Komandir Sever je

imel kar precej opravka, preden je spravil v zbor patroljo in jo pripravil za pohod nazaj na Lokve.

Po vrnitvi k štabu korpusa je Sever z osebnim avtomobilom, ki gaje Marinku dal na razpolago štab, vozil svojega varovanca na sestanke v Cerkno, gornjo Trebušo, na Otlico in še kam drugam. V tem času so bili drugi zaščitniki dodeljeni kurirski štabni enoti in v njej so opravljali posebne kurirske naloge.

V začetku avgusta je Marinko s svojimi zaščitniki zapuščal Primorsko. Do Bukovja so se spet udobno peljali s kamionom, od tam naprej pa so pešačili po kurirskih poteh do Starega trga na Notranjskem. Tam seje Marinko s spremljevalcem Seveijem za nekaj dni ustavil, ker je moral opraviti še posvete z okrožnim političnim aktivom; drugi borci zaščitne patrolje so se po enodnevnem počitku vrnili v svojo enoto v Belo krajino. Marinka je po opravljenih sestankih s Severjem vred odpeljal v Belo krajino oziroma do Červanove ceste šofer Glavnega štaba NOV Polde Stariha.²⁵

25 *Zapisnik seje CK KPS 27.2.1944; Miha Marinko: Izbrana dela, Ljubljana 1980, str. 15; Miha Marinko: Moji spomini, Ljubljana 1971, str. 314-315; Jože Sever: Spomini, tipkopolis, str. 2-4, AZČ.*

SPET NA PRIMORSKO

Leskoškov spremljevalec Mlakar - Nane je bil takorekoč pri viru informacij. S šifrejem Stanetom Kolmanom - Šiškarjem sta bila dobra prijatelja. Bilo je konec avgusta 1944, koje Mlakarju Kolman med odmorom seje CK KPS zaupno povedal, da bo spet odpotoval na Primorsko. Nane seje obvestila razveselil kot otrok. Šel bi kamorkoli, samo da bi se rešil monotonega življenja na bazi. Ko pa je šio za Primorsko, je bil še posebno navdušen. Potovati tja z Leskoškom še enkrat zdaj, ko j e že dobro poznal razmere v tem delu Slovenij e, j e bil zanj najboljši zadetek. Kmalu pa je od Leskoška izvedel, da seje malo zmotil: ne bo spremljal njega, temveč Miho Marinka, člana CK. Ne bo samo njegov osebni spremljevalec, pač pa tudi šifrer, ker bodo s seboj za Marinkove zveze odnesli radijsko postajo.

Leskošek je prav gotovo opazil, da je njegovega dotedanjega spremljevalca novica neprijetno prizadela. Nane namreč ni pričakoval, da se bo moral ločiti od Leskoška, na katerega seje močno navezal. Verjetno je Leskošek prav zato odločil, da gresta zvečer v dolino. Zavila sta k Finku v Stare Žage, v gostilno kjer so Leskoška vselej zelo lepo sprejeli. Tako je bilo tudi tokrat. Sedla sta k večerji, potem pa sta ob kozarčku dobre pijače kramljala dolgo v noč. Leskošek je Mlakarju najprej razložil, kako je prišlo do spremembe. Na seji CK je Mlakarja za spremljevalca Marinku predlagal Kidrič. Ko se Leskošek s predlogom ni strinjal, je Kidrič navedel dva razloga: da Mlakar Primorsko dobro pozna in daje primeren za šifreija. Ko seje oglasil še Kardelj, češ da Leskošek nima pravice zadrževati borca ob sebi, če je drugje bolj potreben, je bilo vprašanje zaključeno, odločitev sprejeta. Mlakar je zdaj položaj razumel, uvidel, da gre za

Skupina borcev zaščitne čete Baze 20 na Kočevskem Rogu v začetku leta 1944

"višjo silo"; ostai pa mu je prijeten občutek, da tudi Leskošek ni bil ravnodušen ob tej spremembi.

Leskošek je ugotavljal, da bo vojne prav gotovo kmalu konec in, da se bosta morda ponovno srečala šele po osvoboditvi. Potem je pogovor napeljal na Mlakarjevo prihodnost. Rekel mu je, da bo moral študij nadaljevati (takrat je bil že absolvent tehnične srednje šole). Poudarjal je, da bo po vojni možnosti za študij dovolj, verjetno tudi v Sovjetski zvezi; to je bilo za Mlakarja še posebej zanimivo. Naročal mu je, da naj ga po vojni poišče, kjerkoli že bo, in da mu bo po svojih močeh pomagal tudi glede šolanja v Sovjetski zvezi.

V nadaljnjem pogovoru je Mlakarju očetovsko dajal nasvete. Ocenil ga je in mu naštel njegove dobre in manj dobre lastnosti. Veliko mu je govoril o prihodnosti in mu dal koristne napotke predvsem za življenje po vojni. Pogovor je bil iskren in poln zaupanja na obeh straneh. Prav zato je Mlakarju ostai v spominu tudi kot spodbuda za premagovanje hudih preizkušenj, ki človeku neredko zastavijo pot.

Preden sta se tistega večera z Leskoškom razšla, je Mlakarja še povprašal, ali ima kakšno željo, ki bi mu jo lahko izpolnil. Imel je eno samo, skromno: Rad bi imel koledar, ki bi ga uporabil pri šifriranju - takratni sistem šifer je namreč temeljil na koledarju. Leskošek seje nasmehnil, potegnil iz žepa svoj koledarček in mu ga dal.

Zadnje dni avgusta 1944, tik pred odhodom na Primorsko, je Leskošek Mlakarja povprašal, koga od borcev mu predlaga za spremljevalca. Predlagal mu je mitraljezca Načeta Permeta. Leskošek mu je potrdil, daje to dober fant, da pa se mu zdi Stamejčič primernejši. "Saj veš," je dodal, "da imam rad "mangupa"!" In res je vzel Stamejčiča.

Spremljevalec v Glavnem štabu Jože Sever je imel nalogo sestaviti patroljo, ki bo Miho Marinka spremljala na Primorsko in Gorenjsko. S to nalogo je v taborišču Glavnega štaba, ki je tedaj bilo v gozdu pri vasi Črmošnjice, komandantu zaščitnega bataljona razložil, da potrebuje desetino borcev za spremstvo enega od političnih funkcionarjev. Komandant je nemudoma sklical v zbor borce kurirske

čete. Izmed njih je Sever odbral dva mitraljezca, in sicer Antona Poženela - Lebana in Staneta Peterlina, ter skupino šestih puškaijev, med njimi Mirka Bitenca. Tako določenim borcem je naročil, naj se javijo v ekonomatu pri intendantu Polhu, kjer bodo dobili obleko in suho hrano za na pot. Intendant res ni skoparil, dobro jih je oblekel in tudi s hrano jih je založil. Ob 18. uri zvečer so tako pripravljeni v Crmošnjicah pričakali vodjo patrolje Jožeta Severja.

Zbrani skupini je Sever razložil, da imajo nalogo spremljati na Primorsko dva visoka politična funkcionarja. Imen ni povedal, pač pa je posredoval naročilo komandanta Rozmana: "Če bi se komu od obeh varovancev na potovanju kaj hudega zgodilo, je bolje, da se nihče od spremljevalcev več ne vrne!" Napotek je bil tako jasen, da nihče v patrolji ni imel nobenega vprašanja. Takoj so se odpravili na pot. S kmečkim vozom so se peljali prek Semiča in Črnomlja do Tanče Gore. Od tod so nadaljevali pot peš po gozdnih poteh. Ta predel je bil znan po nekaj skrivačih, ki so se izmikali mobilizaciji, so pa sem in tja radi nadlegovali na poteh manjše skupine partizanov in kurirje. Zato se je Severjeva skupina tod obnašala kar previdno. Naslednjega dne so popoldne prispeli v Stari trg ob Kolpi, se tam odpočili in prespali noč. Dopoldne so končno izvedeli, koga bodo spremljali. Za njimi sta se namreč do Starega trga ob Kolpi pripeljala z avtomobilom Miha Marinko in France Bevk, ki sta ju spremljala spremljevalec Franc Mlakar in telegrafist Peter Pečnik. Marinko seje pozanimal, kako je patrolja potovala in koliko časa bodo potrebovali za pot do Starega trga v Loški dolini, kjer naj bi se ponovno sešli. Sever je določil za pot rok treh dni.

Ob slovesu je Marinko dal Severju nekaj denarja za hrano, čeprav so na poti, ki je čakala spremljevalce, v nekaj krajih delovale partizanske etapne kuhinje, v katerih so se partizanski popotniki lahko nahranili.

Sever je s svojimi fanti nadaljeval pot po dolini Kolpe, ki je bila vsa tiha in mirna kot reka sama, ki je lenobno pretakala svoje temnozelene vode skozi čudovito sotesko, mimo starih, romantičnih mlinov. Tišina in mir sta blagodejno vplivala na razpoloženje desetine

starih partizanov, vajenih bojnega trušča. Morda so si prav zaradi tega privoščili daljši počitek ob reki, preden so nadaljevali pot proti Čabru. Domislili so se, da bi si na potovanju le lahko prihranili nekaj moči, pa so kar ponoči pri neki hiši izprosili voz, pri drugi pa nagovorili voznika, da jih je popeljal. Vožnja ni dolgo trajala. Na prvem klancu je vozu odletelo kolo. Iskali so ga, tipali v temo, a je bilo vse prizadevanje zaman. Vožnji pa se vendar niso hoteli odreči: v najbližji hiši so si sposodili nov voz in udobno nadaljevali potovanje do ranega jutra, ko so se zahvalili vozniku in se od njega poslovili, da se je lahko vrnil domov. Po kar dolgi vožnji so bili za hojo spet sposobnejši, kar precej kilometrov na uro so prepešali na poti do Čabra, kjer so spet počivali. Niso se pritoževali ne nad utrudljivim potovanjem ne nad pičo prehrano, le nekaj so močno, močno pogrešali na dolgi poti - cigarete. Partizana je dostikrat sreča poiskala čisto nepričakovano. Tudi Severjeve fante je našla. Med počitkom je nekdo od njih vzkliknil "Fantje, tobak!" Debelo so ga pogledali, potem pa se ozrli tja, kamor je kazal z roko. Na nekem vrtu se je bohotil tobak, zelen, visok in košat. Nič niso pomišljali, je prav ali ne, skočili so in si ga nasmukali. V eni od bližnjih hiš so ga posušili na štedilniku. Iz časopisnega papirja so narezali majhne listke in vanje zavijali zdrobljeni tobak. In cigarete so bile tu. Potem so strastno vlekli dim vase, pri tem kašljali in se dušili, ker je bil tobak močan in nestrokovno pripravljen. Željo pa so le potešili.

Potrudili so se še do Prezida in tam prenočili. Naslednjega dne so v nekaj urah prišli do Starega trga v Loški dolini. Sever je o prihodu takoj obvestil Miho Marinka, ki seje zadrževal pri štabu 7. korpusa. Dobili so naročilo, naj se odpočijejo in prespijo, naslednjega dne pa naj bi skupaj z varovancema nadaljevali pohod. Ta pa je bil potem preložen, verjetno zaradi težav s prehodom čez tržaško železnico in cesto. Zaščitniki so prenočili v gostilni Benčina v Starem trgu. Prosti dan so izkoristili za ogled partizanskega letališča pri Nadlesku, od koder so zavezniki z letali odvažali partizanske ranjence na zdravljenje v Bari, dovažali pa opremo in orožje za partizansko vojsko.

Ko so se vrnili v Stari trg so izvedeli, da se France Bevk slabo počuti. Priskrbeli so zanj lojtrski voz, in ga z njim popeljali skozi Podleseke,

Dane in Gornje Jezero. Od tam naprej naj bi jezdil konja, a ni več imel moči, da bi sedeel nanj. Končno je sam spoznal, da ni sposoben za pot. Dali so mu spremljevalca, da gaje pospremil nazaj v Stari trg. Nekaj dni je ostal na zdravljenju v ambulanti štaba 7. korpusa. Naslednje jutro je Marinkova skupina nadaljevala pot brez Franceta Bevka. Ze v Danah so se jim pridružili kot vodniki kurirji, ki so sicer redno hodili na javko do Ravbarkomande, kjer so izmenjavali pošto s kurirji s primorske strani. Ker so se umikali cesti in naseljem je pot z nekaj vmesnimi počitki trajala vse do prvega mraka. Ustavili so se v gozdu nad progo Ljubljana Postojna. Izvidnica s kurirji je šla na ogled ceste in proge. Obenem naj bi vzpostavila stik s kurirji s primorske strani. Kmalu so se vrnili kurirji z izvidnico in z njimi so prišli tudi vodniki za prehod prek proge in ceste. Po povelju: "Pohod! Stroga tišina!" se je kolona spustila iz gozda. Se enkrat so se ustavili za ponovni izvidniški ogled položaja na progi. Spremljevalec Mirko Bitenc je tedaj dobil dodatno nalogo: Prek železnice in ceste je moral voditi Marinkovega konja. Po stari navadi so konju s cunjami ovili noge, da ne bi bilo slišati kopitanja.

Iz Ljubljanske smeri je privozil vlak. Čim je bil mimo skupine, se je ta začela spuščati po bregu. Kar hitro so prečkali najprej cesto in malo nižje še progo. Pred njimi je bila še dolga pot. Hiteli so. Le Mirko Bitenc je obtičal na progi. Konj ni hotel naprej. Soborci so bili že na drugi cesti, ko se je Bitenc le odločil in jih polglasno poklical. Komandant patrulje Sever se je takoj odzval. Prihitel je in Bitencu pomagal potisniti konja s proge.

Na drugi strani so pohodniki hiteli, da so se čimprej oddaljili od nevarnih komunikacij. Prišli so do Podkraja, kjer jih je že čakal tovarnjak in jih odpeljal prav do Lokev, sedeža štaba 9. korpusa. Miha Marinko je imel v štabu vrsto posvetov, njegovi zaščitniki pa so bili nekaj dni prosti. Z zanimanjem so opazovali vrvež v osvobojenih Lokvah. Najbolj všeč jim je bilo, da so bile tod vzpostavljene kar tri avtobusne proge: Lokve - Trnovo, Lokve - Predmeja in Lokve - Čepovan - Trebuša - Cerkno.

Opravljali so veliko kurirskih poti, in to predvsem z nujno pošto. Vodja patrulje Sever je Mihi Marinku služil kot šofer, pa je kar v štabu

Člana CK KPS Miha Marinko in Lidija Šentjunc z zaščitniško patruljo, kije spremljala Marinka iz Bele Krajine na Pimorsko poleti 1944

korpusa dobil na razpolago osebni avto DKV. Velikokrat sta z Marinkom potovala sama, včasih pa se jima je pridružil tudi Mlakar. Ta je bil precej zaposlen s šifriranjem. Misel na šifrirsko službo je Mlakarja zaposlovala že vso pot iz Bele krajine. Skrbelo gaje, kako bo obvladal svojo novo zaposlitev, čeprav mu je še na Rogu Stane Kolman, na tem področju že pravi mojster, zagotavljal, da gre tudi Mlakaiju stvar že kar dobro od rok. Zdaj na Primorskem pa je šio zares, nikogar ni bilo, ki bi mu v stiski lahko priskočil na pomoč. Morda je v novega šifreija malo podvomil tudi sam Marinko, ko mu je kar kmalu po prihodu na novi položaj izročil prvi tekst za depešo, s katero je centralnemu komiteju javljal, da so srečno prispeli. Ob tem je Mlakaija pomenljivo pogledal, rekoč, da bi rad čimprej videi, kako se bo zveza obnesla. Mlakar je svojo prvo nalogo opravil hitro in brez težav. Sam sebi ni veijel, da stvari kar dobro obvlada, pa je zato depešo nekajkrat preveril, preden je besedilo oddal telegrafistu Pečniku. Zveza je dobro deiovaia tudi kasneje in kljub gostemu prometu na linijah ni bilo težav.

Marinko je na Primorskem skupaj z Lidijo Šentjunc predstavljal poveijeništvo CK KPS pri pokrajinskem partijskem komiteju za Primorsko. Prav zaradi tega je vzdrževal stalne stike ne samo s CK KPS, temveč tudi s CK KPJ in Italije, predvsem s predstavnikom vodstva KPI za severno Italijo Vincenzom Biancom - Vittorijem, odgovornim tudi za Trst. Vsi ti stiki so potekali po telegrafskih zvezah, ki jih je vzdrževal Peter Pečnik. Marinko seje s svojo patruljo največ zadrževal pri štabu 9. korpusa na Lokvah in v Čepovanu ali pa pri pokrajinskem odboru OF v Gorenji Trebuši, kjer so pogosto potekala posvetovanja ne samo s primorskimi, marveč tudi z gorenjskimi političnimi delavci.

Motorizacija je bila vseskozi šibka točka spremljevalcev, vznemijjala jih je in privabljala. Zaščitniki Sever, Malnarič in Brie, ki so z nekaj soborci spremljali Miho Marinka po Primorski, so si nekega jesenskega večera na Lokvah "sposodili" avtomobil štaba 9. korpusa, da bi se popeljali k dekletom na Col. Namesto dekletom so padli skoraj v naročje domobranski zasedi pred Colom. Komaj se jim je posrečilo pobegniti. Sami so ostali brez poškodb, avto pa je bil kar dobro preresetan. Spravili so ga nazaj na mesto, kjer so si ga "sposodili".

Zgodovina ni ohranila poročila, kako so si naslednjega dne člani štaba razložili spremenjeni videz avtomobila.

Miha Marinko je bil skromen človek, vedno z vsem zadovoljen, ob hrani se ni nikoli ustavljal. Zanj je bilo vse dobro in zadostno. Njegovi spremljevalci po Primorski so med seboj tarnali nad hrano. Ni bila posebno izdatna, pa tudi dovolj je žanje ni bilo. Ko so se zadrževali na Lokvah, je skupina obveščevalcev nekje v Vipavski dolini napadla nemško kolono tovornjakov, ki je peljala hrano za eno od posadk. Zaplenjeno blago so vskladiščili na Lokvah. Vodja Marinkove patrulje Sever je izvedel za zalogo hrane. Prišel je k telegrafistu Pečniku rekoč: "Peter, lačni smo. Ti lepše pišeš. Daj napiši listek: Tovariš intendant, prosim, izdaj Severju hrano za tri tovariše, ki gredo v patrolo na Kras. Marinko." Pečnik se je branil: "Si nor? Ustrelili me bodo!" Sever ni odnehal: "Daj, daj! Mene poznajo. Ti napiši, jaz bom pa nesel." Pečnik se je omehčal. Sever se je čez petnajst minut vrnil s tremi nahrbtniki polnimi hrane. To je bil praznik! Pohod patrulje na Kras se je še nekajkrat ponovil. Potem pa je prišel spremljevalec Mlakar po Pečnika: "Ti, Miha bi rad govoril s teboj." In Pečnik je šel. Vljudno je pozdravil Marinka in vprašal, kaj želi. Marinko, ki je tiho in momljajoče govoril, ga je povprašal eno in drugo o radijskih zvezah, a počasi mu je zmanjkalo besed. Pečnik je vprašal, ali lahko odide in že je prijel za kljuko, ko gaje Marinko vprašal: "Poslušaj, Peter, kaj v patrolo na Kras še kaj greš?" Pečnik je nekaj zamrmral, Marinko pa: "No, saj nič ne rečem, kdaj pa kdaj že lahko, samo ne prepogosto!" Pečnik je bil jezen na Severja, češ daje vse izblebetal. Ta pa mu je povedal, da je intendant zbral lističe z naročilom in jih odnesel Marinku, naj jih preveri.

V prvi polovici oktobra 1944 so začeli Nemci ofenzivno operacijo proti osvobojenemu ozemlju 9. korpusa na Trnovski pianoti. Izkoristili so čas, ko so bile primorske brigade zaposlene na drugih področjih. S svojo operacijo so Nemci hoteli predvsem uničiti vse, kar je še ostalo od naselij na Trnovski pianoti in s tem tudi baze NOV, da bi se tako partizani mnogo težje prebijali skozi zimo, ki je bila pred durmi. Štab korpusa je brigade takoj poklical na ogroženo območje, kjer so ovirale sovražnikovo prodiranje od Trnovega prek Lažne, Predmeje in Otlice do Cola. Na svojem pohodu so Nemci, ki so se sicer v glavnem držali

cest, požgali Lokve, Lažno in Čepovan, pa tudi na Predmeji in Otlici je zgorelo precej hiš. Štab korpusa se je s pokrajinskimi političnimi forumi umaknil najprej na Predmejo, od tam pa v Kozje stene. Z njimi se je umaknil tudi Marinko s svojimi spremljevalci. Na razmeroma ozkem prostoru se je tako nagnetlo kar veliko ljudi z vso mogočo prtljago: od radijskih postaj, pisalnih strojev, do torb, polnih arhiva. Oboroženih borcev je bilo za tak položaj malo, veliko pa je bilo zaskrbljenih, zbeganih obrazov. To vzdušje je Mlakaija spet spomnilo na roško ofenzivo. Zaščitna patrulja pa je imela še novo skrb: pred umikom v Kozje stene je Marinka brcnil konj v koleno tako močno, da ni mogel hoditi. Na nosilih so ga prenesli z ogroženega področja in počakali, da so se Nemci umaknili iz Trnovskega gozda. Mlakar je imel časa na pretek, da se je spominjal pohodov in bojov Leskoškove patrulje na Primorskem. K vzdušju v svoji spremljevalni patrulji je prav gotovo veliko prispeval Leskošek sam, ki mu nikoli ni zmanjkalo vedrine in tudi hudomušnosti ne, čeprav je mimogrede komu zagrozil z "ustrelitvijo". Marinko je bil čisto drugačne vrste človek - razumevajoč, popustljiv, a za mlade fante veliko preresen, nekako odmaknjen in vase potegnen, dostikrat tudi pretirano skromen.

Zdaj je Mlakar pogrešal soborce iz zaščitne patrulje Franca Leskoška. Med seboj so se namreč tako zelo dobro poznali, da so se v še tako zapletenem bojnem položaju zanesli drug na drugega in vselej tudi istočasno ukrepali. Tudi Marinkovi spremljevalci so bili prav gotovo izbrani zaradi svoje vsestranske zanesljivosti, a priložnosti, da bi ubrano nastopili v kritičnem položaju, ni bilo.

Ko so minili tegobni dnevi nemške ofenzive na Trnovski planoti, se je štab 9. korpusa naselil v Cepovanu. Tam seje začasno nastanil tudi Marinko s svojimi spremljevalci. V naslednjih dneh se je zvrstilo nekaj veselih dogodkov. V noči od 20. na 21. oktober 1944 so se nenadoma zaslišali rafali iz brzostrelk. Jože Sever, ki je prenočeval kar v svojem DKV-ju ob hiši, kjer je stanoval Marinko, je skočil pokonci in zagledal svojega varovanca, ki je z okna pošiljal rafale v zrak. Razbuđeno ga je vprašal, kaj da vendar je. Marinko pa mu je veselo zaklical: "Beograd, Beograd je osvobojen!" Seveda si je tudi Sever takoj dal duška in spustil nekaj rafalov. Medtem so se mu pridružili že tudi drugi, saj se je novica širila, kot bi jo nosil veter.

Nekaj minut so nad Čepovanom odmevali streli kot sredi najhujše bitke, člani štaba korpusa pa so z Marinkom vred takoj sedli k posvetu in kmalu so kurirji odbrzeli na vse strani, v štaba obeh divizij in v brigade, z najnovejšimi poročili in navodili. Sever se je z enako nalogo z avtomobilom odpeljal najprej v Vrata, kjer je bataljon z zasedo varo val dostop iz smeri Mosta na Soči, nato pa še v Gorenjo Trebušo do članice CK Lidije Šentjunc. Ko se je vmil, je takoj prisedel v avto Marinko in odpeljala sta se v Cerkno, kjer je imel Marinko vrsto sestankov s političnimi delavci.

Čez nekaj dni - v začetku novembra 1944 - je bil v Čepovanu ne samo vesel marveč tudi slavnosten dogodek. Pred velikim zborom borcev je Miha Marinko podelil odlikovanja Vrhovnega štaba NOV Jugoslavije. Med odlikovanci sta bila tudi Marinkova spremljevalca - vodja patrolje Jože Sever in Marinkov osebni spremljevalec in šifrer Franc Mlakar. Oba sta prejela red hrabrosti. Bila sta vesela priznanja, vendar se je Mlakar nekam nelagodno počutil z odlikovanjem na prsih, pa gaje zato spravil v žep. Čim je Marinko to opazil, je zahteval, da si ga spet pripne. Mlakar je malo pred odlikovanjem dobil priznanje, ki je pomenilo še več: z ukazom Vrhovnega štaba je postal podporočnik. Vedel je, da ga je za čin že pred časom predlagal Leskošek.

Po teh slavnostih se je Marinko s svojimi spremljevalci preselil na sedež Oblastnega komiteja KP v Gorenjo Trebušo, na domačijo pri Skoku. Patrolja je bila vključena v sestav zaščitnega bataljona Oblastnega komiteja in je bila zaposlena predvsem s stražarjenjem pred hišo, v kateri sta delala Miha Marinko in Lidija Šentjunc. Marinko se je pripravljaj na konferenco jeseniškega političnega aktiva. Mirno vzdušje je 8. novembra zjutraj pretresla presuntiva vest. Šentjurčeva je povedala, da se je smrtno ponesrečil komandant slovenske narodnoosvobodilne vojske Stane Rozman. Ne borci ne funkcionarji niso mogli skriti žalosti, ki jo je povzročila smrt legendarnega komandanta. Na žalni komemoraciji v Gorenji Trebuši je o dragocenem človeku in popularnem generalu govoril politični komisar 9. korpusa Viktor Avbelj - Rudi.

Pred Marinkom in njegovo skupino je bila sredi novembra že nova preizkušnja. Odpravljali so se na bohinjsko stran, kjer je bila sklicana konferenca jeseniških aktivistov OF. Iz Cerkna so se podali na pot v smeri Čmega vrha. Na Blegošu so se Marinkovi skupini pridružili politični delavci iz gorenjskega vodstva s sekretarjem Oblastnega partijskega komiteja Bogdanom Osolnikom. Za varnost pohoda in konference je prevzel odgovornost Stane Kersnik, tedanji pomočnik načelnika OZNE za oblast 9. korpusa. Obenem je pohod vodil kot izredno dober poznavalec gorenjskih planin in še posebno Jelovice.

Pod Crnim vrhom so prešli nekdanjo italijansko-jugoslovansko mejo, zatem pa so ponoči prekoračili cesto v Selški dolini. Ko seje delal dan, so se ustavili v vasi Prtovč pod Ratitovcem. Domačini so jih gostoljubno sprejeli in jih pogostili z izdatnim zajtrkom - gorenjsko "mešto" - pšeničnimi žganci s krompirjem, krepko zabeljenimi z zaseko. S Prtovča so se ozrli na požgano in porušeno vasico Dražgoše na pobočju Jelovice. Vest o kruti usodi te vasice je v začetku leta 1942 krožila po vsej Sloveniji. Januarja tega leta so namreč Nemci v Dražgošah napadli partizanski Cankarjev bataljon, ki je v neenakem boju vzdržal tri dni. Nemci so po partizanskem umiku vas zažgali, pobili enainštirideset domačinov, veliko žensk z otroki pa odgnali. Kmalu potem so ostanke vasi še razrušili.

Pohodniki so krenili s Prtovča skozi jelovške gozdove. Na gozdnih poteh so se počutili kar varne, čeprav jih je Kersnik večkrat opozoril, da jih tudi na tem ozemlju lahko Nemci presenetijo. Hodili so prek Ribčeve in Bitenjske planine, prešli Nemški Rovt, Ravne, Žlan. Ko se je dan že umikal večeru, so prišli v vas Polje ob cesti Bohinjska Bistrica - jezero. V vasi so se dolgo pogajali z nekim kmetom, da bi jim z vozom odpeljal nahrbtnike do jezera in jim olajšal napore vsaj na delu poti. Kmet seje dolgo upiral, ker gaje bilo strah Nemcev, saj je bilo do njihove postojanke v Bohinjski Bistrici komaj tri kilometre. V koloni so imeli dva jahalna konja, jezdil pa je na poti samo Marinko. Ko so končno oddali prtljago na voz, je Marinko določil Kersnika in Mlakarja v predhodnico. Dobila sta na razpolago oba konja in odjezdila sta po cesti do jezera. Ustavila sta se pred mostom ob cerkvi sv. Janeza. Od tod se jima je ponujal v čudoviti mesečni noči enkraten pogled na jezero, kakršnega je Mlakar dotlej poznal samo s turističnih

Zaščitniška patrulja, ki je varovala člana VPV Miho Marinka na poti na Primorsko in Gorenjsko, na Jelovici novembra 1944

razglednic. Za izvidnikoma je tudi skupina odšla čez most do Stare Fužine, kjer so predanili. Medtem so spremenili prvotni dogovor, da bo sestanek aktivistov na Koprivniku. Na Kersnikov predlog sta Marinko in Osolnik pristala in odločila, da bo zasedanje v bohinjskem hotelu Zlatorog. Zato seje vsa skupina odpravila zvečer 13. novembra nazaj mimo cerkve sv. Janeza in po cesti ob jezeru do hotela. Hotel je bil prazen in na voljo prispelim gostom. Srečno je prišlo tudi 200 jeseniških aktivistov OF. Spanje v posteljah seje nekaterim zdelo zelo udobno, drugim, ki so se v letih partizanstva že čisto odvadili takega "razkošja", so bile postelje odveč. Bilo jih je premalo za številne udeležence, zato so si pomagali z odejami. Spremljevalec Mlakar se je kar sredi noči s postelje preselil na tla in zlahka zaspal..

Naslednje jutro so se udeleženci konference zgodaj zbrali k seji. Celotno zavarovanje je vodil Kersnik, Marinkova patrolja je skupaj z zaščitniki sekretarja Osolnika prevzela stražarjenje pred hotelom, le Sever in Mlakar sta bila ves čas v bližini Marinka.

Zasedanje je trajalo ves dan 14. novembra 1944; Marinko je jeseniškemu aktivu OF govoril o nujnosti čimštevilčnejšega vključevanja novih borcev v NOV za uspešno dokončanje vojne. Obenem je opozoril na nujnost političnih priprav na povojni čas. Že popoldne so prispela poročila obveščevalcev, da se v Bohinjski Bistrici zbirajo nemški vojaki. Zato so v hotelu delo konference pospešili in se pozno popoldne, po izvolitvi okrožnega plenuma OF, razšli. Marinko se je s svojo patroljo in člani gorenjskega pokrajinskega vodstva odpravil po cesti nazaj do križišča pri mostu, od tam je skupina zavila v Ribčev Laz. Kmalu je začel naletavati sneg, ki je bil vse globji, čim više so prodirali. Na poti je pohodnike na vsem lepem oblila močna svetloba. Brez povelja so vsi naenkrat plegli v sneg, sodeč, da jih je osvetlila nemška raketa. Izkazalo seje, daje bil le močan blisk brez grmenja.

Prvi počitek so imeli pohodniki na Ravnah, od koder so po obroku hrane takoj nadaljevali pohod. V vse globljem snegu je postajal pohod od koraka do koraka napornejši. Utrujeni so prispeli do opuščene koč na Ribčevi planini. V koči so zakurili peč, se za silo posušili, ogreli in odpočili. Nadaljevali so pot, na kateri sta jim veliko težav povzročala

konja, ki sta se v globokem snegu gibala veliko težje kot ljudje. Oba sta zdrsnila s poti po neki strmini, od koder so ju spravili z velikim naporom nazaj na pot. Z dnevom so dospeli v Prtovč. S počitkom so si nabrali novih sii za gaženje snega na nadaljnji poti. Na čelu kolone so se menjali pohodniki vsakih petnajst minut; pri tem je bil izvzet samo Marinko. Na Blegošu, kjer je imel svoj sedež Oblastni komite KPS za Gorenjsko, so si Marinko in njegovi spremljevalci privoščili še en počitek, predno so nadaljevali pot do štaba 9. korpusa. Sele tu, v štabu, so izvedeli, da jim je bila sreča tokrat zelo naklonjena. Center gestapa na Bledu je bil namreč obveščen, da bo nekje v bližini Bohinja sestanek političnega vodstva za Gorenjsko, ki naj bi se ga udeležil tudi nek višji voditelj NOB. Kaže, da so bili obveščeni malo prekasno, saj so na Jelovico poslali močne enote, ko so se udeleženci že umaknili na varnejša področja. Marinkovi skupini z osrednjim gorenjskim vodstvom pa so le bili blizu za petami, saj so obkolili vas Nemški Rovt kmalu potem, ko so jo partizani zapustili. Preiskali so tudi okolico Bohinjskega jezera in požgali hotel Zlatorog. Ü tem je na štabu korpusa poročal obveščevalec Albert Gruden - Blisk.

Koje Marinko opravil še nekaj pogovorov v štabu korpusa, je svojim spremljevalcem naročil, naj se pripravijo za pot na Dolenjsko. Vsem so se obrazi razpotegnili v nasmeh in nekdo je zinel: "Ja, ja, ljubo doma, kdor ga ima!" Res, prav vsi so bili zadovoljni, da se bodo vrnili v svojo enoto, še posebej Mlakar, ki je bil ves navdušen, koje odhajal z baze v Rogu. Zdaj se mu je že krepko tožilo po starih soborcih.

Kar hitro so bili pripravljeni za pohod vsi ražen telegrafista Pečnika, ki je ostal na Primorskem. V štabu korpusa so dali Marinku za pot lepega, mladega lipicanca. Odpravili so se po zdaj že dobro znani poti preko Cepovana in Lokev, skozi Trnovski gozd, čez Predmejo in Otlico do Bukovja, kjer so spet počivali na javki pri Jurcu. Z javke so odšli zvečer proti Postojni ob spremstvu kurirjev. Bili so v skrbeh, kako se bo mladi konjski lepotec obnašal, ko bo treba prekoračiti cesto in progo Ljubljana - Trst. Konju so po starem partizanskem receptu ovili kopita v žakljevino, da ne bi bilo slišati topota. Bili so že v bližini Postojne. Kurirji so jih srečno prepeljali prek obeh komunikacij. Tudi lipicanec jim na progi in cesti ni delal težav in veselo so ugotovili, da

je kar pametna žival. Pot so nadaljevali skozi javorniške gozdove in z jutrom prišli na cesto pri vasi Laze.

Na cesti in ob njej so ležali letaki, pisani v slovenskem in nemškem jeziku, s pozivom partizanom, naj se predajo. Utrujeni od dolge poti se z mislimi niso ustavljali ob letakih, čeprav so ti bili najbrže kar otipljiv dokaz, da je trenutno to področje za Nemce zanimivo. Nad naslednjo vasjo - Gornjim Jezerom - so se ustavili v prazni cestarski hišici. Marinko je odredil kratek počitek, vodji patrulje Severju pa je naročil, naj medtem v vasi priskrbi konjsko vprego za prevoz do Starega trga. Sever je s kurirjem postaje TV 18a odšel do prve hiše in opazil ob vratih v hlev obešeno konjsko opremo. Stopil je v hlev, kjer je ženska molzla krave. Vprašal jo je, ali je kakšen moški pri hiši. Ženska se je prestrašila in jecljajoče odgovorila, daje sama. Stopila je iz hleva in se preplašeno ozirala zdaj v prišleka zdaj v gozd, nato se je hitro zasukala in se vrnila v hlev. Sever je odšel do sosednje hiše in tam povprašal po vpregi. Dobil je enak odgovor kot pri sosedu, čeprav je tudi tu bilo videti konjsko opremo ob hlevu. Bilo je nenavadno, da sta bili obe ženski tako preplašeni. Vrnil se je do Marinka, mu poročal, kako je bil sprejet. Sever je sklepal, da morajo biti kje v bližini Nemci ali pa domobranci. Predlagal je, da kar takoj nadaljujejo pohod. Kolono je po vojaško uredil. V predhodnico je dal mitraljezca Lebana s pomočnikom in enega kurirja, drugega kurirja je zadržal ob Marinku. Predhodnico je opozoril, naj se giblje kar se da previdno. Vsem pa je povedal, naj držijo razdaljo drug od drugega. Kolona se je razpotegnila. Ko so bili kakih petsto metrov od cestarske hiše, kjer so prej počivali, je že padel strel. Predhodnica je namreč naletela na nemško kolono, ki je šla iz Loške doline po cesti proti Danam. Sever je Marinka in borce, ki so bili z njim, usmeril desno v hrib. Marinko, ki je težko hodil, se je oprijel za rep konja, ki ga je eden od spremljevalcev vodil za uzdo. Sever je skočil do predhodnice, ki je že zavzela položaje nad cesto. Nemška kolona je stala na cesti. Videti je bilo, da so tudi oni presenečeni. Ko je Sever ugotovil, da so se Marinko in spremljevalci umaknili že precej visoko v hrib, je tudi sam s predhodnico krenil za njimi - brez strela! Po približno pol ure hitrega umika v Javornik so se ustavili. Kurirja s TV postaje sta predlagala, da poiščejo rezervno kurirsko bazo, kamor se je tamkajšnja postaja

umikala, kadar je grozila nevarnost s strani sovražnika. Marinko je pristal, da Sever odide z dvema borce in kurirjem do te baze, sam s preostalimi in drugim kurirjem pa počaka na mestu. Kurirski bivač je bil kar precej daleč, vanj pa so se že zatekli kurirji s postaje, ker so bili - kot je povedal njihov komandir - v Loški dolini že dva dni Nemci in domobranci. Sever je poslal svoje tri spremljevalce nazaj po Marinka. Naslednja dva dneva so prebili v kurirski bazi.

GLAVNI ŠTAB NOV IN POS Štev. 152 Dne 21. decembra 1944		Odhod dne 44.	Prihod Dne 44.
Potrjuje		Potrjuje	

DOVOLILNICA
ZA POTNIŠKI LETALSKI PROMET

Tovariš Bogataj Slavko in
 vrši službo spremljevalec tov. Mihe Marinka iz Idrije
 okrožja Idrija potuje iz Crnomlja v Beograd in nazaj
 po
 Od orožja nosi pištolo
 Imenovan se po prihodu v Beogradu ima javiti pri loški Marinka,
 Dovolilnica velja do 15. januarja 1944. l. preko Viševskega štaba

Smrt fašizmu to narodu!

Lastoročni podpis: *Bogataj Slavko*

 Za Glavni Štab NOV in POS: *W. K. ...*

Dovolilnica za potniški letalski promet izdana 15. januar ja 1944 Slavku Bogataju, spremljevalcu člana VPV Mihe Marinka

Drugega večera je prišel komandir kurirske postaje iz doline s poročilom, da se je sovražnikova vojska umaknila iz Podcerkve, daje prehod po dolini proti Babnemu polju mogoč, vendar tvegan. Marinko se je odločil za pohod. Skupino so spremljali komandir kurirske postaje in štirje kurirji, razporejeni v koloni med ostale borce, da bi imeli vodnike v primeru, če bi se kolona razbila. Po zaslugi vestnih

in hrabrih kurirjev je kolona prišla do zaselka blizu Babnega polja, v katerem se je zadrževal Notranjski odred. Tarn so za Marinkovo kolono priskrbeli dva voza in dva para vprežnih konj, s katerimi so se pohodniki udobno prepeljali vse do Broda na Kolpi. Naprej so spet pešali do Lokev pri Crnomlju, kjer je imel oporišče glavni štab. Marinko je z Mlakajem nadaljeval pot do Baze 20, Sever pa je s svojimi borci ostal pri glavnem štabu. Takoj se je javil novemu komandantu, ki je prevzel poveljstvo za pokojnim Rozmanom. To je bil general Dušan Kveder - Tomaž. Sever mu je moral poročati o vseh podrobnostih tri mesece trajajočega pohoda. Potem je Sever dobil naročilo, naj počaka, da z Baze 20 pride Boris Kraigher, in naj se mu javi. Čez nekaj dni se je Kraigher res pojavil v Lokvah in Severju naročil, da zbere patruljo in se z zbranimi borci pripravi za daljši pohod.

Mlakar je bil po vrnitvi s Primorskega v začetku decembra 1944 spremljevalec Mihe Marinka le še zelo kratek čas. Šele tu je izvedel, zakaj so se tako na hitro vrnili na Rog. Marinku so bile določene nove naloge v Beogradu, pri CK Jugoslavije. Ko se je Marinko že pripravljaj na odhod, se je Mlakar nekega jutra lotil čiščenja Marinkovih škornjev, kar je od časa do časa počel prej tudi za Leskoška, čeprav ta nikoli ni tega zahteval. Ko je Marinko opazil, kaj počne, ga je poklical v svojo pisarno in mu kratko in jasno povedal, da mu tega ne dovoli in naj si to zapomni. Te Marinkove odločitve tudi če bi hotel, ne bi mogel več preizkušati, ker je Marinko prav na hitro z letalom odpotoval iz Bele krajine prek Barija v Beograd, kamor ga je na pogovor poklical sekretar CK KPJ Josip Broz. Konec decembra 1944 je Miha Marinko odšel kot partijski delavec v Makedonijo. Na poti v Beograd in Makedonijo je imel že novega zaščitnika, Slavka Bogataja. V Makedoniji sta se zadrževala do konca vojne.²⁶

26 *France Bevk: Pot v svobodo, Ljubljana 1953, str. 90-120; F. Mlakar: Z M. Marinkom in F. Bevkom na Primorsko in Gorenjsko, tipkopis; Mirko Bitene: Pohod z Dolenjske na Primorsko in nazaj z M. Marinkom leta 1944, tipkopis; Mirko Bogataj: Marinkov spremljevalec, tipkopis, AZČ.*

V OSVOBOJENO SAVINJSKO DOLINO

Zaščitnik Ignac Gabrijel je sredi septembra 1944 prevzel mesto osebnega spremljevalca predsednika OF Slovenije Josipa Vidmarja. Dotlej je to dolžnost opravljal zaščitnik Franc Pajk, ki pa ga je čakala nova naloga: določen je bil v spremljevalno patruljo članov IOOF Franca Leskoška - Luke (sekretarja CK KPS) in Zorana Poliča - Marka, ki sta s skupino sodelavcev odhajala na Štajersko.

Kakšen je bil položaj na Štajerskem? Če je narodnoosvobodilni boj do leta 1944 zaradi hudih okupacijskih razmer na Štajerskem težko primerjati z bojem v drugih slovenskih pokrajinah, se je stanje po prihodu 14. divizije zelo spremenilo. Nemci so sicer v ostri ofenzivi diviziji na pohodu na Štajersko prizadejali zelo hude izgube, a borci so s svojo hrabrostjo, požrtvovalnostjo in neokrnjeno moralno močjo poželi pri štajerskem prebivalstvu vse simpatije in v njem obudili vero v zmago nad nemškim okupatorjem. Zato je pohod divizije pomenil veliko politično spremembo na Štajerskem. Ljudje so se vključevali v Osvobodilno fronto, prostovoljci so se javljali v partizanske enote, ki so začele izvajati tudi mobilizacijo. Do konca julija 1944 je število novih borcev naraslo na 6603. Od teh jih je bilo poslanih na Dolenjsko 4221. 4. operativna cona je poleti 1944 imela v svojih vrstah 3522 borcev.

Vzporedno z rastjo partizanske vojske se je na terenu utrjevala organizacija Osvobodilne fronte. Dotlej redki odbori, ki so se ukvarjali predvsem s političnimi nalogami, so počasi prevzemali funkcije oblasti, njihovo število pa je hitro naraščalo.

K tem razmeram je svoje dodalo navodilo Glavnega štaba NOV in POS štabu 4. operativne cone 23. julija 1944 glede osvobajanja posameznih področij; ta naj bi po osvoboditvi postala baza za mobilizacijo, za oskrbo enot, obenem pa tudi za delovanje raznih ustanov in drugih zalednih dejavnosti. Stab cone se je odzval na to navodilo s pripravo ofenzivnih napadov na sovražnikove postojanke v Zgornji Savinjski dolini. Ofenziva se je začela 30. julija 1944. Po enodnevnem boju so partizanske enote naslednjega dne zavzele Ljubno, posadka v Lučah pa seje vdala. Sledilo je zavzetje Gornjega Grada in Šmartna ob Paki ter sredi novembra še Letuša in Mozijia. Partizanske enote so osvobodile Zgornjo Savinjsko dolino, dolino Drete in del Tuhinjske doline. Brigade so osvobojeno ozemlje varovale z dejavno obrambo.

Ob takem položaju sta se IOOF in CK KPS odločila poslati na Štajersko člana predsedstva SNOS Franca Leskoška in Zorana Poliča ter z njima skupino strokovnih in političnih sodelavcev: dr. Darka Cerneja, Jožeta Levstika, Jožeta Jurančiča, dr. Stanka Štora, Staneta Kovača, Elka Preatonija, Zimo Vrščajevo, Meto Koširjevo, inž. Staneta Oswalda in inž. Tineta Valentinčiča. Skupina naj bi štajerskemu političnemu aktivu pomagala predvsem pri utrjevanju odborov Osvobodilne fronte, volitvah krajevnih narodnoosvobodilnih odborov, sodelovala pri organizaciji in izvedbi množičnih zborovanj, reorganizaciji okrajev in okrožij ter vzgoji kadrov s pomočjo tečajev.

Leskošek seje še 15. septembra 1944 udeležil seje CK KPS, na kateri so razpravljali prav o prej navedenih nalogah. Dva dni potem, 17. septembra, je skupina odšla na pot. Spremljala jo je zaščitniška patrolja v sestavi: komandir Franc Trkman, Leskoškov osebni spremljevalec Aco Stamejčič, mitraljezca Franc Muc in Alojz Perme, šifrer Anton Končan, ter borci Franc Pajk, Stane Židan, Anton Černe, Ivo Debevc in Luka Debevc.

Zbrali so se v Starih Žagah 17. septembra 1944. Pridružilo se jim je nekaj Štajercev, ki so se bili udeležili 2. zbora aktivistov OF v Crnomlju v začetku septembra. Odšli so do Krke, prek katere so se s čolnom prepeljali med Sotesko in Stražo. Prečkali so Dolenjsko do Trebnjega, mimo Sv. Križa (zdaj Gabrovka). Savo so prekoračili prek

Sekretar CK KPS Luka Leskošek in član IO OF Zoran Polič z zaščitniško patroljo jeseni 1944 v Ljubnem pri domačiji Fludernik; stojijo od leve: Franc Bezovšek, Stane Zidan, Nace Gabrijel, Franc Muc, Franc Zelen, Ivo Debevc, Nace Perme; na levi sedita Anton Končan in Franc Trkman, na skrajni desni Marjan Stamejčič

mostu v bližini železniške postaje Sava. Na drugem bregu so pod Zasavsko Sv. goro zavili proti Izlakam, prekoračili cesto Ljubljana-Celje v bližini Trojan in se mimo Motnika dvignili na Menino planino; prečkali so jo in po petih dneh pospešenega pohoda prispeli v Gornji Grad. V bližini Gornjega Grada se je takrat zadrževal štab 4. operativne cone. Tam sta se na prvih pogovorih ustavila Leskošek in Polič. Štab je dal Leskošku po petdnevnem potovanju na razpolago nedavno zaplenjen nemški osebni avtomobil in tudi šofeja Franca Bezovška, ki ga je Leskošek za stalno obdržal v zaščiti.

Po nasvetu štaba cone se je vsa skupina nastanila v Ljubnem pri kmetu Kolencu. Zaščitniki so takoj prevzeli zavarovanje s stražo in izvidniškimi patruljami, kakor jih je po navodilih Leskoška in Poliča določal komandir Trkman. Od tod sta Polič in Leskošek zelo pogosto odhajala na posvete v Gornji Grad. Vozil ju je Bezovšek, stalno spremljal pa Aco Stamejčič.

Sicer pa je bila celotna skupina odposlancev IOOF zelo zaposlena pri vsem dogajanju na osvobojenem ozemlju - pri reševanju političnih kot gospodarskih vprašanj, pri volitvah oblastnih organov in njihovem vpeljevanju v delo. Večina je nastopala tudi na množičnih zborovanjih, na zasedanjih odbornikov krajevnih narodnoosvobodilnih odborov, zborih aktivistov OF itd. Pomagali so pri organizaciji volitev v krajevne narodnoosvobodilne odbore (KNOO) in nato v odbore OF. Poskrbeli so za organiziranje tečajev za novoizvoljene odbornike KNOO in na teh so nekateri tudi sami predavali. Vzporedno s funkcijami so bili v celoti zaposleni tudi zaščitniki, ki so skrbeli za njihovo varnost in jih spremljali na njihovih številnih poteh.

Ker je bilo ozemlje osvobojeno in nemških vdorov ni bilo, so si Leskoškovi sodelavci od časa do časa privoščili tudi pot brez zaščite.

Dr. Stor je bil član komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri SNOS. Zaradi nalog s tega področja se je želel pogovoriti tudi s komandantom štaba 4. operativne cone, kar je zahtevalo pot v Gornji Grad. Spremljali so ga Kovač, Valentinčič in Preatoni. Za pot so si izposlovali pri nekem kmetu majhen lojtrski voz, v katerega je bila vprežena kobilica s komaj odraslim žrebcom.

Do cilja je vožnja potekala kar dobro. Nazaj grede - pot od Gornjega Grada je peljala navzdol - pa se je zapletlo. Voz je bil namreč brez zavor in je začel naglo drseti. Konja sta začutila nevarnost in se splašila. V prvem ovinku se je voz zvrnil pod cesto. Dr. Stor - mož je bil že precej v letih - je padel tako nesrečno, da si je zlomil ključnico. Ko so nekako prišli do Ljubnega, so morali o nesreči poročati Leskošku. Bilo mu je žal ubogega Štora, pa se je znesel nad Preatonijem: "Prekleti mule, avto znaš šofirati, para konj pa ne voditi!" No, takih izbruhov nihče ni jemal preveč resno, kajti Leskošek je sicer znal biti s sodelavci in z borci zaščitne patrulje tovariški, še več - prijateljski, in znal je v skupini ustvariti prijetno vzdušje. Za vse, ki so nekaj časa živeli ob njem je bil zanimiv po odnosu do hrane; bil je tenkočuten sladokusec, pravcati uživač, in je to tudi ob vsaki priložnosti pokazal.

V Ljubnem je intendant spremljevalne patrulje Bradač takoj organiziral kuhinjo in priskrbel tudi kuharico. Prvo kosilo je bilo na veliko Leskoškovo razočaranje brez mesa. Poklical je kuharico in jo povprašal, ali je že kdaj prej za koga kuhala. "Seveda, je odgovorila, kuhala sem škofu v Gornjem Gradu!" Leskošek pa nato: "Je mar tudi on žvečil samo travo?" Ženska je ostala brez besed, Leskošek je poklical intendanta in mu naročil, naj takoj priskrbi prašiča. Kmet, na katerega se je zaščitniška patrulja obrnila, prašiča ni hotel prodati. Zaščitniki, ki so se bali Leskoškove slabe volje, so prašiča na silo odpeljali. Še istega dne so se nad postopkom pritožili člani gospodarske komisije. Leskošek jim je to "pozornost" prav kmalu vrnil: Ob mobilizaciji je dal vpoklicati nekaj članov gospodarske komisije. Odtlej je bil Leskošek za gospodarske komisije strah in trepet. Ražen njegovega avtomobila tedaj motorizacije na osvobojenem ozemlju ni bilo. Zvok avtomobila je zato bil kot alarmni zvonec za "gospodarstvenike": "Pazite, Luka gre!"

Po mesecu dni bivanja na Kolenčevi kmetiji se je vsa skupina preselila na desni breg Savinje h kmetu Fluderniku, in tu ostala do vrnitve k osrednjemu vodstvu. Pri Fluderniku so imeli partijski sestanek, ki ga je vodil Leskošek. Sredi sestanka je vstal in Poliču naročil: "Marko, ti vodi sestanek naprej!", sam pa je odšel v kuhinjo. Po sestanku ga je Polič našel tam - pri izdelovanju klobas...

S Poličem sta pogosto hodila na sestanke v štab cone, kjer sta ostajala na kosilu. Leskošek očitno s hrano ni bil zadovoljen, pa se je obrnil na komandanta, rekoč: " Nimate hrane? Če hočeš, ti posodim svoje fante, da vam jo priskrbijo." Komandant je ponudbo vljudno odklonil, ni pa pokazal, kako jo je razumel.

Leskoškovi odzivi so bili tudi ob drugih priložnostih zabavni. Tudi v mobilizacijo se je rad osebno vmešal. In zgodilo se je, da je predenj stopil mlad fant, rekoč: "Jaz sem Malovrh. Moj oče je z vami delal v sindikatu!" Leskošek pa nato mobilizacijski komisiji: "Dva minometa mu dajte!"

Od Leskoškove skupine seje prvi poslovil Elko Preatoni. Na Štajersko je bil poslan z nalogo ugotoviti, kakšne so možnosti za ustanovitev podružnice osrednjega Denarnega zavoda. Preatoni je na Štajerskem obiskal nekaj hranilnic in po stanju v teh presodil, da ni mogoče v bližnjem času pričakovati ustanovitve podružnic, saj so Nemci hranilnice dobesedno izropali. Svoje mnenje je povedal Leskošku, ki mu je dovolil, da se s prvo kurirsko zvezo vrne na Bazo 20.

8. novembra 1944 se je Leskošku javil šifrer Lipovec in mu ves prepaden izročil depešo CK. Bilo je sporočilo, da se je smrtno ponesrečil komandant glavnega štaba Franc Rozman. Novica je turobno odjeknila v vsej skupini, eni so jo sprejeli s kletvico, drugi z molkom.

Na osvobojeno ozemlje Savinjske doline so zavezniška letala pogosto spuščala padala z angloameriško pomočjo za narodnoosvobodilno vojsko. Partizani so material z vozovi vozili mimo kmeta Fludernika v skladišča - bunkerje, zgrajene v gozdu blizu kmetije. Borcem Leskoškove spremljevalne patrulje so Štajerci odstopili marsikaj - od municije do rezervne hrane. Ko so se v začetku decembra 1944 po odločitvi Leskoška in Poliča vračali proti "domu", so bili kar precej obremenjeni z zavezniškim blagom. Ubrali so domala isto pot, po kateri so prišli na Štajersko. Prehod prek Save očitno ni bil mogoč čez most, zato so se čez reko prepeljali s čolnom pri Kresnicah. 8. decembra 1944 - na Leskoškov rojstni dan - so prispeli v Stare Žage, vsi utrujeni in ožuljeni, željni počitka. Komandir spremljevalne patrulje je dobil naročilo, naj izbere enega od patrulje, da se bo z

drugimi spremljevalci - tokrat z varovancem, članom CK KPS Borisom Kraigherjem - vrnil na Štajersko. Določil je zaščitnika Franca Pajka. Ta je žalostno pogledoval za kolono sopotnikov, ki so se od njega poslovili in ubrali pot proti Bazi 20. Sam je prenočil v Starih Zagah in se naslednjega dne vključil v spremljevalno patroljo za Štajersko, ki ji je tokrat poveljeval Jože Sever.²⁷

27 *NOV na Slovenskem, poglavji Štajerska po prihodu 14. divizije na Štajersko in Osvoboditev Zgornje Savinjske doline; Zapisnik seje CK KPS 15.9.1944, prepis; Franc Pajk, ustna izjava, november 1985, magnetofonski zapis; Elko Preatoni, izjava, tipkopis, 19.5.1986, vse AZČ; Zoran Polič, ustna izjava, 12.11.1993.*

ZAŠČITNIŠKA PATRULJA POSPREMI BORISA KRAIGHERJA NA ŠTAJERSKO

Jože Sever, komandir spremljevalne patrulje Mihe Marinka na Primorsko in Gorenjsko, se je takoj po vrnitvi s poti v začetku decembra 1944 javil novemu komandantu GSS Dušanu Kvedru - Tomažu, ki je prevzel mesto komandanta za tragično preminulim Francem Rozmanom - Stanetom. Komandant se je zanimal za dogajanja na Primorskem in Gorenjskem in je s Seveijem pokramljal o tem in onem. Po pogovoru je poklical intendanta GS Jožeta Draksleija - Polha in mu naročil, naj nemudoma oskrbi Severja z novo obleko in škornji. Severju pa je nato dejal, naj kar pri štabu počaka na člana CK KPS Borisa Kraigherja, ki da se bo pogovoril z njim. Slednji je čez nekaj dni res prišel z Baze 20 in se je kar brez posebnega uvoda obrnil na Seveija z naročilom, naj pripravi dobro zaščitno patruljo za daljši pohod. Povedal pa ni, kam jih bo tokrat vodila pot. Sever je sam pri sebi računal, da Primorsko po štirih obiskih že kar dobro pozna in da ga bo Kraigher kot poznavalca območja zdaj pač uporabil še za peti pohod. Ker je vselej bilo treba hiteti, se je Sever tudi tokrat podvizal do komandanta zaščitne brigade GŠS Borisa Čižmeka - Bora, pri katerem naj bi dobil borce za patruljo. Borcev zaščitnega bataljona političnega vodstva namreč ni bilo mogoče dobiti, ker so bili vsi zaposleni ali z varovanjem baz ali pa s spremljanjem članov osrednjega političnega vodstva, pa tudi članov drugih organizacij in ustanov.

Izkazalo se je, da je bil komandant Čižmek o borcih za Kraigherjevo spremstvo že obveščen in jih je imel devet že pripravljenih. Sever je bil med njimi posebno vesel mitraljezca Antona Poženela - Lebana,

Skupina borcev zaščitne čete na Bazi 20 pozimi 1944/1945; spredaj Milan Maraž in Jože Planine; stojijo od leve: Stane Kolman, Jože Modic, Ivan Cimerman, Franc Zupančič, Tone Lovko, Franc Becele

ki je bil z njim že v zaščitni patrulji na Primorskem avgusta 1944. Drugi mitraljezec v patrulji je bil borec, ki se ga vsi spominjajo samo po imenu Lojze in je bil doma nekje iz okolice Dobrniča, imena drugih borcev pa so šla v pozabo. V patruljo je bil vključen tudi šifrant Milan Maraž z Baze 20. CK KPS je že konec poletja na svojih sejah razpravljal o položaju na Štajerskem. Člani so ugotavljali, daje treba težišče dela prenesti na mobilizacijo. Istočasno je treba poskrbeti za aktivizacijo Protifašistične ženske zveze, ki naj prevzame na terenu delo moških, odhajajočih v enote NOV. Sklenili so, da bo za šest tednov odšel na Štajersko član CK Boris Kraigher. Njegov odhod se je zavlekel v december 1944.

Boris Kraigher je Severju naročil, naj se patrulja oglasi na kurirski postaji v Starih Žagah, odkoder jo bodo kurirji pospremili do štaba Dolenjskega odreda; tja naj bi s spremljevalcem Bricem prišla naslednjega dne. V Starih Žagah se je patrulji pridružil še zaščitnik Baze 20 Franc Pajk - Zelen. Kurirji so 9. decembra 1944 patruljo pospremili do štaba Dolenjskega odreda na položaj nad Čatežem. Naslednje popoldne sta do štaba Dolenjskega odreda prijezdila Boris Kraigher in njegov osebni spremljevalec Anton Bric - Sii.

Še istega dne so nadaljevali pot. Spremljali so jih kurirji s TV 3, ki so imeli svojo postajo na hribu Mamolj, blizu istoimenske vasice, kamor so Kraigherja in njegove spremljevalce pripeljali čez nekdanjo italijansko-nemško mejo, ki so jo Nemci še vedno nadzorovali.

Naslednjega večera so kurirji vodili skupino do Save in železnice Zidani Most - Ljubljana. Oba prehoda - prek Save so se prepeljali s čolnom - med postajama Litijo in Savo sta minila brez zapletov. Prek Sv.Gore, kjer so imeli daljši počitek, so nadaljevali pohod na Limbarsko Goro, kjer se je takrat zadrževal Kamniško-zasavski odred.

Komandant odreda Anton Poljanšek - Branko je Kraigherja in obenem tudi zaščitno patruljo, seznanil s položajem na moravškem in kamniškem območju, ki gaje nadzoroval njegov odred. Povedal je, da so se morale enote NOV umakniti iz Savinjske doline pred nemško ofenzivo, ki se zdaj bliža moravškemu področju. Po tem poročilu je Kraigher želel čimprej priti do štabov 4. operativne cone in 14.

divizije. Z Limbarske Gore so pohodnike pospremili obveščevalci Kamniškega odreda prek ceste Ljubljana - Celje do vasi Male Lašne, kjer sta bila oba omenjena štaba. Kljub nevarnosti, da bi se srečali z nastopajočimi Nemci, je pohod minil brez strela.

V Malih Lašnjah je Kraigher ostal v štabu 14. divizije in z njim spremljevalec Bric. Zaščitni patrulji pa je štab odredil hišo na koncu vasi. Komandir patrulje Sever je še pred počitkom ukazal svojim fantom očistiti in namazati orožje, ker so bile noči že zelo hladne in so se bali, da bi orožje odpovedalo. Sever se je čez dan pogosto javljal Kraigherju, da je bil ta sproti obveščen o morebitnih premikih. Na enem od pogovorov je tako izvedel, da se bodo skupaj s štabom divizije premaknili na Menino planino. Še istega večera se je oglasil Bric z nujnim naročilom, da se mora vsa patrulja takoj javiti v štabu divizije. Takoj ko so nemški rafali padli po hiši, so bili vsi borci pokonci, prvi pa že zunaj. Skočili so v kritje in odgovorili z ognjem. Nemci niso odnehali, napadali so z vso močjo, tako da se je morala Severjeva patrulja umikati.

Čeprav je bil položaj sila neugoden - treba se je bilo prebiti čez planjavo - se patrulja ni razbila. Umik je hrabro branil mitraljezec Leban in soborcem omogočil, da so se prebili do gozda, kamor se je potem zatekel še sam. V gozdu je bilo že več partizanov, ki so se umaknili z druge strani. Med njimi je bil tudi Kraigherjev spremljevalec Bric, ki se ni mogel prebiti nazaj do Kraigherja. K sreči je Sever vedel, da se divizija namerava premakniti na Menino planino. Vsi, ki so se zbrali v gozdu, so se uvrstili v kolono in se ponoči odpravili prek Šipka. Spotoma so se jim priključevali še drugi borci, med drugimi tudi dr. Peter Deržaj, sanitetni referent divizije s svojo skupino.

Severja in njegove soborce, predvsem pa spremljevalca Brica, je skrbelo, kaj je s Kraigherjem. Na poti so naleteli na politično delavko Miro Tomšič - Svetina, ki se je tudi vključila v kolono in povedala, da je Kraigherja videla na pohodu skupaj z Matevžem Hacetom, ko sta z glavnino odhajala v smeri Šipka. Sama je ostala v zadnjem delu kolone, ki so ga Nemci odrezali od glavnine. Njeno obvestilo je zaščitnike vsaj delno pomirilo.

Sever, ki je bil leta 1943 na Štajerskem spremljevalec Franca Rozmana - Staneta, je še kar dobro poznal teren in je zato lahko pomagal usmerjati pohod proti Tuhinjski dolini. Partizanska kolona se je v tej smeri vzpenjala prek vrhov, neka nemška kolona pa se je vzporedno pomikala po dolini. Očitno ne enim ne drugim ni bilo do spopada, saj ni padel niti en strel. Ko je nato partizanska kolona prečkala cesto Kamnik - Vransko, je v Tuhinju ravno zvonilo poldan. Takrat so iz kamniške smeri pripeljali trije nemški kamioni. Ko so ob cesti zagledali partizane, so s polnim plinom zdrveli proti Tuhinju.

Utrujena in lačna partizanska kolona se je ustavila v vasi Češnjice za kratek počitek; po hišah so borci dobili nekaj malega hrane. Vse je trajalo le nekaj minut in že je kolona nadaljevala pohod. Takoj nad vasjo so naleteli na Nemce. Sever je svoja dva mitraljezca usmeril na rob gozda, da sta udarila po Nemcih in tako omogočila pot preostali koloni proti Menini planini. Nemci so se nato obrnili v vas, kjer pa se je na nesrečo predolgo zadržala skupina partizanov - predvsem divizijskih sanitancev. V boju z Nemci je padel zdravnik dr. Peter Deržaj.

Proti večeru je preostala kolona prišla na vrh Menine planine in se sešla s štabom XIV. divizije, pri katerem je bil tudi Boris Kraigher. Ko se je znočilo, se je začel premik. Noč je bila temna, sneg visok, pot je vodila po strmih jarku, tako da je bil pohod hudo naporen. Sever se je znašel. Odlomil je tri velike smrekove veje zase, za Kraigherja in Brica. Na veje so sedli in se peljali po zaledenem jarku, z nogami pa zavirali. Kar precej daleč so si pomagali na ta način. Sever je na lepem ob poti zagledal v sneg postavljeno strojnico in torbico z municijo. Ko si je oboje ogledal od blizu, je spoznal, daje to strojnica njegovega mitraljezca Lojzeta. O njem pa ni bilo ne duha ne sluha. Nikoli niso izvedeli, kaj je bilo z njim: So mu na naporni poti pošle moči? Sta mu upadla pogum in upanje na dober konec? Se je predal? Nad patroljo je obvisel neprijeten občutek. Strojnico je prevzela divizija, Severjevi patrolji pa je ostal en sam mitraljezec.

Predanih so v nekem zaselku nad Gornjim Gradom. Naslednjo noč so se spet prebijali skozi sneg čez planine, ki jim ni bilo videti konca. Zjutraj so si oddahnili, ko so v dolini pod seboj zagledali Solčavo, kjer

so še istega večera slavili novo leto 1945. Kraigher je imel v načrtu pogovore s političnim delavci na terenu in zato se je odločil, da se loči od divizije. Z njim naj bi se sestankov udeleževala tudi Mira Svetina - Vlasta, ki ji je Boris Kraigher za spremljevalca določil zaščitnika Pajka. Patrulja je oba člana CK pospremila najprej na Koroško, kjer se je na neki kmetiji visoko v hribih zbralo precejšnje število političnih delavcev. Podobne posvete je imel Kraigher tudi v Mozirskih planinah, kjer je delo trajalo nekaj dni. Aktivisti so namreč prihajali na sestanke v skupinah. Kraigher se je nato pomikal z enega območja na drugo: Z Graške Gore na Pohorje, v Velunjski graben, na Razbor, nad Bele Vode in nazaj na Graško Goro. Sestankom ni bilo videti konca. Vmes so doživeli razburljiv dan pri kmetu Jevšniku nad Velunjem. Napadli so jih Nemci. Patrulja je sprejela boj, umik pa ni bil mogoč, dokler ni prišel s Pohorja z eno četo Franc Sever - Franta politični komisar Šercerjeve brigade, in zadrževal Nemce toliko časa, da se je patrolja s Kraigherjem uspela umakniti.

V drugi polovici januarja 1945 se je Boris Kraigher spet ustavil pri štabu 14. divizije na Graški Gori. Takrat se je odločil za vrnitev v Belo krajino. S patroljo sta odpotovala tudi politični komisar 14. divizije Zokalj in komandant Lepin, določena za šolanje v Sovjetski zvezi. Ko je skupina nad Belimi Vodami stopala po ozki snežni gazi, je naletela na skupino Nemcev, ki jim je prihajala nasproti, inje s precejšnje razdalje vžgala po partizanih. Zaradi razdalje niso nikogar zadeli. Sever se je s svojimi umaknil v hrib in zavzel položaje. Nemci so mirno nadaljevali pot po partizanski gazi, Sever pa je s svojimi odšel v nasprotno smer po nemški sledi. Komandant Lepin je hudo oporekal Severju, češ da bi bil moral Nemce napasti. Ko se je po daljšem pohodu postavilo vprašanje, kako čez Menino planino, so kurirji nakazali dve možnosti: prva pot je vodila prek prelaza Slapi, bila je lažje prehodna, a nevarna, ker so Nemci na prelazu pogosto postavljali zasede. Druga pot nad prelazom je bila daljša in napornejša, zato pa varnejša. Kraigher je odločitev prepustil Severju in ta se je odločil za varnejšo pot. Tedaj ga je komandant Lepin ozmeijal s strahopetcem, rekoč, da bi s tako oboroženimi borci mimogrede lahko razbil nemško zasedo. V odgovor je vzrožil Sever in mu zabrusil, da on lahko z divizijo počne, kar hoče, njemu, ki je

odgovoren za Kraigherjevo življenje, pa naj ne vsiljuje svoje strategije.

Pot je potekala brez zapletov vse do Mrzlice, kjer je bil sedež štaba Kamniško-zasavskega odreda. Tarn sta čakala dr. Žiga Cervinka in Miško Kranjec, oba namenjena v Belo krajino. Upala sta, da se bodo vzpostavile pretrgane zveze prek Save. Kraigher se je dogovoril s komandantom odreda Poljanškom, da bo določil borca, dobrega poznavalca obsavskega terena, ki bo odšel s Severjem organizirat prehod prek Save. Poljanšek je za nalogo določil Severju dva spremljevalca. Takoj so se podali na pot. V vasi Cirkušah so jim kurirji povedali, da so vsi čolni, ki so jih uporabljali za prevoz čez Savo, uničeni. S pomočjo partizana Jožeta Kosmača - Bliska je Sever organiziral gradnjo novega čolna. Enega od borcev je poslal nazaj do Kraigherja z obvestilom, da bo izdelava čolna pač vzela nekaj časa, povedal pa je tudi, kje ga bodo našli.

Pri štabu odreda je tedaj čakala na zvezo čez Savo pomočnica bataljonskega političnega komisarja 13. brigade, žena brigadnega komandanta Bobnarja, Ana Bobnar - Spela. Bila je v visoki nosečnosti in želela je čimprej priti do centralne partizanske bolnišnice na Rogu. V štabu odreda so naprosili Kraigheija, da jo je priključil k svoji skupini popotnikov. V odredu so mu za dodatno varnost dodelili skupino borcev z načelnikom štaba odreda Kosom. Boris Kraigher je bil očitno nestrpen in je s svojimi zaščitniki, odredovimi borci, borko Bobnarjevo, dr. Červinko, Miškom Kranjcem in obema članoma štaba divizije prežgodaj odšel s položajev Kamniško-zasavskega odreda. V Cirkušah so prišli, ko čoln še ni bil gotov. Kraigher je vzrotil nad Severjem in grozil, da ga bo ustrelil.

Ker nikakor ni odnehal, je Severja minilo potrpljenje in mu je zabrusil: "Kaj vendar še čakaš?" Šele to je Kraigheija utišalo. Zvečer je patrulja odnesla čoln do reke. Načelnik štaba odreda Frane Kos - Berti je s skupino odredovih borcev zavaroval pohod v smeri proti Ponovičam in proti vasi Sava. Brez zapletov je skupina prekoračila cesto in železniško progo Ljubljana - Zidani Most. Težave so nastopile pri prevozu prek reke. Čolnar seje med potjo opil in koje hotel stopiti v čoln, je padel v vodo. Sever je staj s Kraigheijem ob vodi, ker naj bi

se prva prepeljala na drugi breg. Skočil je in za suknjič potegnil iz vode čolnarja, z drugo roko pa potegnil čoln k bregu. Mrzla kopel je čolnarja streznila in prevoz je potem opravil zelo dobro, čeprav je vse skupaj trajalo kar dolgo. Čoln je bil majhen in še puščal je. Čolnar je lahko sprejel le po enega potnika, ki pa je moral sproti pobirati vodo iz čolna. Nekajurni prevoz čez reko je ves čas varoval mitraljezec Leban.

Kraigher je odločil, da so se prepeljali na drugo stran poleg njega, dr. Červinke, Kranjca, Lepina in Žoklja ter partizanke Bobnaijeve samo še Sever, Bric, Leban in kurir Simon. Drugi člani njegove zaščitne patrulje so se s šifrejem Milanom Maražem vred vrnili z načelnikom Kosom v odred. Maraž je nekaj časa ostal v Kamniško-zasavskem odred. Nato je bil dodeljen štabu Šlandrove brigade. Bil je kmalu zatem ranjen v boju na Menini planini. Zdravil se je do konca vojne v partizanski bolnišnici nad Čemšeniško planino.

Skupina je na drugem bregu Save nadaljevala pot do kurirske postaje na Mamulju. Tarn so sušili obleko in opremo, ki so jo bili zmočili ob prehodu Save, in naslednjega dne še počivali. Ob spremstvu kurijev so potem prešli nekdanjo nemško-italijansko mejo in se ustavili v vasi Moravče. Tam je mati enega od kurijev povedala, da že nekaj večerov prihaja do meje skupina kakih 50 borcev v angleških uniformah, z dnevom pa se spet umakne. Kraigher je Seveju povedal, da je to lahko samo jurišni bataljon 18. divizije, ki je očitno dobil nalogo pričakati skupino v bližini meje. Se isto noč so se z bataljonom, ki ga je vodil politični komisar Andrej Šturm, res srečali in se mu priključili. Zdaj je pohod varoval bataljon. Prešli so železnico Ljubljana - Novo mesto, ko pa so hoteli prečkati še cesto, so pod Sv. Ano padli v belogardistično zasedo. Izvežbanemu jurišnemu bataljonu ni bilo treba veliko ukazovati. Borci so se kot eden pognali proti zasedi, ki je izgubila večje število svojih vojakov in seje morala kar najhitreje umakniti pred partizanskim naskokom.

Jurišni bataljon 18. divizije pa je nato s svojimi varovanci vred moral prisilno postati. Nosečnico Bobnaijevo je spopad očitno razburil in dobila je sredi noči porodne krče. Borci so jo naložili na nosila in jo odnesli do prve hiše v Gorenji Straži; tu je ob pomoči dr. Žige Červinke

povila deklico. Ostala je pri isti hiši. Zanje so kasneje izvedeli belogardisti in le z veliko sreče se je mamica Spela s svojo hčerkico izmaknila njihovemu maščevanju.

Jurišni bataljon je med tem poslal prek Krke kurirja, ki naj bi vzpostavil zvezo z 18. divizijo, ki je imela položaje na desnem bregu Krke. Kurirja ni bilo nazaj. Za njim so poslali še dva, ki se tudi ništa vrnila. Zato je bataljon s svojimi varovanci predanil nad Gorenjo Stražo. Zvečer so se odločili, da si sami pomagajo prek reke. Lotili so se zbiranja desk, da bi naredili splav. S tem so povzročili nekaj trušča in takrat je na sosednjem bregu zletela v zrak raketa, slišati je bilo povelja. Politični komisar bataljona Andrej Šturm je po glasu spoznal komandanta divizije Toneta Vidmarja - Luko in se mu javil. Med tem sporazumevanjem se je zadnji del kolone na Kraighejevo pobudo umaknil nazaj v breg proti Straži, misleč, da so z raketo dali znak Nemci. Sever se je moral vrniti z brega Krke in Kraigheja prepričati, da jih na sosednjem bregu čaka 18. divizija. Prvi so se prek reke z zasilnim splavom prepeljali Kraigher, Sever in Bric. Na drugi strani jih je že čakal komandant Tone Vidmar in povedal, da imajo pripravljena nekaj sto metrov nižje dva spiava. Kurirji so še isto noč pospremili Kraigherja, Severja, Brica in Lebana do Uršnih Sei. Epopeja je bila končana, zakaj do Uršnih Sei so iz Glavnega štaba poslali avtomobile, s katerimi so se utrujeni popotniki popeljali v mirno, gostoljubno, svobodno Belo krajino. Boris Kraigher je 2. februarja 1945 na seji CK KPS poročal o stanju na Štajerskem.⁸

28 *Zapisnik seje CK KPS poleti 1944, prepis, nedatirano; Jože Sever, izjava 10.12.1985, str. 4-12; Milan Maraz: Spomini, tipkopis; Anton Poženel: Spomini, tipkopis, str. 14-17, vse AZČ.*

USTANOVITEV 27. SAMOSTOJNE ČETE VDVZABAZO 24

Po vrnitvi z obiska v Vrhovnem štabu junija 1944 je začel Ivan Maček načrtno oblikovati novi Oddelek za zaščito naroda, vzporedno pa tudi uvajati nov sistem zavarovanja T 24. Posebno skrb je posvečal varnosti ljudi in arhiva. Zato se je osebno zavzemal ne le za organizacijo zavarovanja, marveč tudi za izbiro kadra za novo zaščitno enoto, za njeno oborožitev in opremo. Oglasil se je v šoli v Gradcu in kar iz zbora absolventov tečaja Vojske državne varnosti odbral borce, ki so se že pripravljali za vrnitev v svoje enote. Tega dogodka se dobro spominja Milan Volčič, takrat še namestnik komandanta bataljona v 1. brigadi VDV in absolvent tečaja. Načelnik Maček se je pripeljal do šole v Gradcu in imel najprej kratek posvet z vodstvom šole. Nato je povabil k pogovoru nekatere slušatelje in med njimi izbral štiri: Milana Volčiča, dotedanjega namestnika komandanta bataljona v 1. brigadi VDV, in še tri borce ter jim preprosto dejal, da so razporejeni na nove dolžnosti. Vsi štirje so odšli v Sela pri Otovcu, kjer so se morali javiti komandantu sprejemne baze T24 Hajdukoviču. Po nekaj dneh jih je kurir Lojze Gradišar pospremil na Stražnji Vrh, kjer jih je sprejel komandir zaščitne enote Martine. Počutili so se precej nelagodno, saj so čakali brez zaposlitve približno teden dni, nakar je načelnik Maček poklical Milana Volčiča na pogovor. Razložil mu je, da bo organizirana na T 24 nova zaščitna enota - samostojna četa, katere poveljstvo prepušča njemu. Takoj naj se loti organiziranja čete; borci bodo postopoma prihajali iz enot VDV, je dejal.

Volčič se je res posvetil novi nalogi. Pri tem so mu pomagali starešine, ki so z njim prišli iz šole, in borci, ki so iz stare zaščitne enote prešli v novo. Četa je v sorazmerno kratkem času narasla na približno 45 - 50 borcev in starešin. Naloge političnega komisarja je v četi prevzel Gvido Melink, njegov namestnik je postal Lojze Trtnik, Volčičev namestnik pa je bil komaj sedemnajstletni Franjo Rems. Oba namestnika sta bila prizadevna člana četrtega poveljstva: Trtnik, umirjen in izkušen borec, je imel veliko smisla za sodelovanje, Rems je bil prijeten in urejen fant, vesele narave, a hkrati odločen, delaven in dober borec. V vlogi komandirjev in politdelegatov vodov so se zaradi pogostih premeščanj na druga delovna področja izmenjali Karlo Bajc, Drago Bulič, Vlado Čampelj, Alojz Erjavec, Franjo Glešič, Ivan Janežič, Cveto Kranjc, Alojz Petvar - Izidor, Franc Zeleznik - Krjavelj, Martin Stariha, Anton Vranešič in Avgust Vrtar. Nova četa je nosila uradni naziv Zaščitna četa pri T 24, kmalu pa se je nove enote med pripadniki baze prijel ime Volčičeva četa. Večina njenih borcev je pred sprejemom v novo enoto opravljala razne vojaške in politične naloge, vendar jih to ni motilo, da ne bi v četi vestno opravljali preprostih borčevskih nalog, od stražarjenja, dežurstva do kurirskih nalog.

Maček ni osebno izbiral samo poveljniškega kadra, marveč tudi borce, same stare partizane. Pred sprejemom v četo se je z vsakim kandidatom pogovoril in ga temeljito pretipal. Naj omenimo samo del pogovora z Milanom Volčičem. Maček: "Odkod si doma?" Volčič: "Od Ajdovščine." Maček: "Prav iz Ajdovščine?" Volčič: "Ne, od Rihemberga." Maček: "Prav iz Rihemberga?" Volčič: "Ma, ne, tam blizu, iz neke majhne vasi." Maček: "Iz katere?" Volčič: "Iz Svina." Maček: "In čigav si iz Svina?" Volčič: "Živel sem pri stricu Poldetu Blagonji." Maček: "Aha, to je vaški vojaški referent." Volčič je bil ob sapo od presenečenja. Le odkod načelnik pozna celo tako nepomembno vasico, kot je Svino (današnje Zavino)?

Za izbiro ljudi je imel načelnik Maček prirojen poseben, nefemotljiv čut. Najbrže bi bilo težko najti primer, ko gaje ta čut izdal. Tako se mu je posrečilo tudi za novo zaščitno četo izbrati vodstvo, ki bi ji ga lahko zavidala marsikatera pomembnejša enota. Komandir Volčič, že na pogled prijeten fant, si je znal s svojim nastopom in ravnanjem

pridobiti moštvo. V prejšnjih enotah in s šolanjem sije nabral dovolj vojaškega znanja, da gaje s pridom uporabljal pri vzgoji svojih borcev. V poveljih je bil odločen in pri njih izvajanju dosleden. Ugleda ni bil deležen samo pri svojih podrejenih starešinah in borcih, marveč tudi med drugimi prebivalci baze. Pri delu sta se lepo ujemala s komisarjem Melinkom, ki je znal s svojimi pedagoškimi prijemi - bil je učitelj po pokliču - vselej spretno podpreti ukrepe četnega poveljstva. S svojim bogatim besednim zakladom je dosegel, da so bile politične ure zanimive in privlačne za vse borce. Borcem ni bilo vseeno, koje odšel na drugo dolžnost. Zamenjal gaje Stane Gradišar, ki sicer ni imel toliko širokega znanja kot njegov predhodnik, pridobil pa si je naklonjenost v četi s svojo vselej spodbudno besedo, velikim smislom za humor in petje in tudi s svojo prijetno, pojočo notranjsko govorico. Bil je za desetletje starejši od večine borcev, ki so zato v njem čutili zrelost in zanesljivost.

Nova Volčičeva četa, kot so jo v bazi imenovali, je kasneje nosila uradno ime 27. samostojna četa VDV. Formalno je spadala neposredno pod poveljstvo VDV. Borci so dobili enotne angleške uniforme, na vojaških pasovih so imeli oznako VDV. Dotedanjo oborožitev so borci oddali ter v zameno dobili rusko in angleško orožje. Četa, ki je imela, kot že rečeno, tri vode, je dobila kar devet lahkih stroj nie - angleških brennov, več ruskih brzostrelk s po dvema bobnoma streliva in nekaj pušk tipa mauser. Tako se je povečala obrambna sposobnost čete in s tem vamost baze.

Nekaj težav so borci v začetku imeli pri uporabi ruskih brzostrelk. Predlagali so, da bi naprosili koga iz ruske vojaške misije za pomoč, pa je Maček to odločno odklonil, rekoč: "Doslej smo se vsega naučili sami, pa se tudi vi sami privadite ruskemu orožju!" Potrudili so se in kmalu obvladali težave. Četa je bila solidno oborožena in opremljena, tudi po sestavi borcev je bila to elitna enota.

Izbiro borcev za novo četo je, kot je bilo že rečeno, opravil načelnik notranjega odseka. Sprejel je fante, ki so poprej opravljali dolžnosti političnih delegatov ali komandijev vodov, največ pa je bilo med njimi namestnikov iz četnih poveljstev. Bili so stari partizani, zreli, oblikovani borci, razumeli so pomen zaščitniških nalog in so po

sprejemu v Volčičevo četo le-te opravljali z vso vestnostjo. Načelnik Maček je obljubil, da bodo po koncu vojne vsi dobili častniške čine. Obljuba je bila izpolnjena le raaloštevilnim.

Borci so po sprejemu v četo prevzemali dolžnosti kot stražarji, kurirji in podobno. Četa od svoje ustanovitve dalje pravzaprav zaradi stalnih dolžnosti svojih borcev nikoli ni imela možnosti postaviti se v zbor v svoji polni sestavi.

Avgusta 1944 je bila uvedena na T 24 tudi funkcija komandanta baze. Njegova naloga je bila usklajevati delo vseh delovnih področij. Prvi komandant baze je bil Milan Apih, za njim pa je delo prevzel Andrej Oblak.

Sistem varovanja T 24 je bil enostaven, pa vendar učinkovit. Skrbno so bila izbrana in pretehtana stražarska mesta, mesta zased in poti rednih patrulj. Objekti, v katerih so bili nastanjeni štiije odseki oddelka in druge službe, so bili zavarovani s stalnimi in po potrebi še z dodatnimi stražarji; dostope v bazo so varovali tako imenovani zunanji stražarji in zasede, patrulje pa so nadzorovale celotno območje baze. Zidanico, v kateri je bil sedež oddelka, je varovala posebna skupina stražarjev: Oton Frankovič, Boris Jamšek - Jure, Franc Kljun - Stojan, Janez Pavlovič, Alojz Zadnik - Leskovec in borec s partizanskim imenom Leon. Kadar je grozila s sovražnikove strani kakršna koli nevarnost, je v šotoru nad načelnikovo zidanico dežural komandant baze Oblak Franc - Drejče.

Četa je vzdrževala devet stražarskih mest, izvidniške patrulje pa je oblikovala in jih razpošiljala po potrebi. Poseben poudarek je bil na nočnih stražah. V primeru nevarnosti so bili vsi varnostni ukrepi okrepljeni.

Stražarji so dobili zelo stroga navodila za opravljanje službe. Prek komandiija Volčiča je Maček zahteve zaostрил do skrajnosti. Zato je nekajkrat prišlo do neljubih dogodkov. V bazi se je nekaj časa zadrževalo tudi poveljstvo VDV. Njegov komandant Bojan Polak - Stjenka je bil nekega dne na poti mimo stražarskega mesta. Stražar ga je po predpisih ustavil in od njega zahteval razpoznavno geslo. Polak gesla ni poznal in stražar je odločno zahteval: "Lezi!"

Zbor zaščitne čete Baze 24 na Stražnjem Vrhju jeseni 1944

Komandantu ni kazalo drugega kot leči na blatna tla. Sele dežurni gaje med obhodom straže rešil iz neprijetnega položaja.

To se je seveda dogajalo tudi borcem. Ko je junija 1944 borec 4. bataljona II. brigade VDV Karei Bajc prišel s tiskarskim materialom s Primorskega - v skupini je bilo kakih 15 borcev -bi moral skupino voditi preko Stražnjega Vrha do Otovca. Stražar T24 gaje ustavil in mu nikakor ni dovolil nadaljevati poti. Bili so prisiljeni napraviti velik ovinek skozi vinograde prek Tuševega Dola do cilja. Bajc je ta ukrep razumel šele potem, ko je bil konec junija 1944 vključen v zaščito T 24. Kasneje je delo stražarjev poenostavila telefonska zveza z dežurnim čete oziroma baze. Tako so se neprijetnostim lahko izognili. Maček je poklical na pogovor spremljevalca Hitija, ki je v Seču pomagal rešiti problem razsvetljave. Zdaj mu je povedal, da je v dogovoru z inženijem Trudnom, da jim pomaga tudi na Stražnjem Vrhu pregnati temo. Inženir Truden naj bi ob pomoči svojih sodelavcev napeljal električni vod od Čmomlja do Tuševega Dola. Naprej bi morali vod potegniti sami. Vprašal je Hitija, če bi si upal prevzeti nalogo. Hiti je pristal pod pogojem, da dobi potreben material in še pomoč soborcev; enega bi potreboval ves čas, ko bo delo trajalo. Maček mu je rekel, naj se za pomoč dogovori kar v četi, Truden pa, da je obljubil vse, kar bo treba za napeljavo. Hiti si je izbral za vsakodnevno pomoč Kijavlja, ker je vedel, da se tudi težkega dela ne brani. Takoj sta šla v gozd proti Ribniku in pripravila primerne smreke za drogove, ki sta jih tudi pripeljala do trase. Bilo je potrebnih kar okoli 20 drogov. Skupina borcev pa se je lotila kopanja jam za drogove. Delali so od jutra do večera in po približno dveh tednih je baza dobila elektriko v vseh zasedenih objektih. Ko je začel delovati radijski center, so tudi do tja potegnili napeljavo in potem polnili akumulatorje. Napeljavo je dobro služila do konca vojne. Ob poveljni elektrifikaciji Bele krajine so si poklieni električarji ogledali partizansko električno omrežje in izjavili: "Skromno, a domiselno!"

Komaj so na bazi rešili vprašanje elektrike, že je imel Maček novo željo. Spet je poklical Hitija: "Kaj ne bi mogli tudi pri nas imeti telefona, kot ga imajo v Glavnem štabu?" Hiti je odgovoril: "Če bi dobili ves potreben material, bi lahko hitro uredili." Maček je

mobiliziral odsek za zveze pri GŠS, ki je poskrbel za vse, kar so potrebovali. Glavni štab je odstopil tudi dvanajstštevilčno centralo. Nekaj materiala je na terenu odkril še intendant Kreč. Potem je Hiti s pomočjo borcev pohitel. V rekordnem času je bila pripravljena centrala z zvezami z Belo krajino do Starega trga in Poljan; zveze so deiovale brezhibno. V centrali je bila organizirana dnevna in nočna dežurna služba. Opravljali so jo borci Mirko Kavšek, Janko Levstik, Lado Slejko in Franc Kleindinst.

Poveljstvo 27. čete je imelo stalne neposredne stike s poveljstvom VDV, posebno z načelnikom Jožetom Zidaijem, ki je četi veliko pomagal z nasveti. Navodila za vojaško usposabljanje pa je četno poveljstvo dobivalo od kapetana Gregoriča. V Volčičevi četi je življenje potekalo po strogem, ustaljenem dnevnem redu: vstajanje, telovadba, ureditev prostorov, osebna higiena, delitev hrane, dviganje zastave, razpored na dnevne dolžnosti, vojaško urjenje in politična vzgoja, sestanki, kulturno prosvetne dejavnosti, vse do večernega spuščanja zastave z droga.

Gibanje je bilo omejeno na območje baze, iz te so smeli borci odhajati le po službenih opravilih. Omejeni so bili tudi stiki s prebivalstvom in zunanji obiski.

Strogo predpisani red v četi je borce močno utesnjeval. Mladi, kot so bili, so si želeli novih doživetij in vsaka, še tako drobna sprememba jim je pomenila popestritev dneva. Sami so se domislili marsikatero dejavnosti in jo predlagali poveljstvu čete: Tekmovali so v razstavljanju in sestavljanju orožja - celo z zavezanimi očmi, v metanju kamna v daljavo, včasih tudi v rokoborbi. Tem težnjam se je poveljstvo čete odzvalo z uvedbo vsakodnevnih vojaških vaj in krajših pohodov po bližnji okolici; te je vodil instruktor Gašper Prusnik.

Posebno radi so se borci vključevali v vse oblike prosvetne dejavnosti. Politični komisar Gradišar je ustanovil četni pevski zbor in ga ob občasni pomoči dr. Slavka Zoreta tudi vodil. Četni pevci so se proslavili na svoj način. Pred prvim nastopom - povabljeni so bili tudi gostje iz Glavnega štaba - so imeli hudo tremo; taje bila vzrok, da so se ob petju prve pesmi zmedli in kot eden zapeli: "Grad beži, grof gori..", kar je seveda med poslušalci izzvalo veliko smeha.

Organizator raznih prireditev in nastopov je bil neumorni četni kulturnik, sicer politdelegat, Alojz Petvar - Izidor. Dalje tudi pobudo za stenčas (stenski časopis), ki ga je potem urejal četni politični komisar Melink. Stenčas je bil vedno zanimiv in zabaven. Med drugim so se v njem pojavile hitro razpoznavne karikature: Maček z mačjo glavo, Martine z martinčkovo, Svetina je imel namesto glave žarnico, dr. Kanoni top, in še nekaj podobnih.

Mačkovi osebni spremljevalci so sicer imeli malo pestrejšo življenje od drugih zaščitnikov, sprostitev pa jim je vendarle manjkalo. Načelnik Maček je imel za daljše poti na razpolago avtomobil opel olimpija. Z njim sta kot voznika upravljala Mačkov osebni spremljevalec Mehle in Hrovat. Nekega poletnega dne so izvedeli, da se v dolini ženi kurir s TV 15, ki si je izbral nevesto v Kočevskih Poljanah. Poznali so oba in vedeli, da bo na poroki veselo. Komandir Martine, Hiti, Hrovat in Mehle so se odločili, da te priložnosti ne bodo zamudili. Ko se je stemnilo in je Stražnji Vrh potihnil v nočnem počitku, so se tiho, kot pravi tatovi, zbrali ob stari olimpiji in se stlačili vanjo. Se tajnico Vido Kulovec so nagovorili, da se jim je pridružila. Preživeli so veselo, razposajeno noč, ki jim jo je popestrila dobra belokranjska kapljica. Mehle se je trudil, da mu vino ni preveč zlezlo v glavo, ker se je zavedal, da mora biti zjutraj ob osmi uri pred načelnikovo zidanico, da bo načelnika odpeljal na sestanek na Glavni štab. Kljub Mehletovemu čutu odgovornosti in previdnosti se je vožnja proti "domu" kaj kmalu končala. Vjarku, z razbito prednjo šipo na avtomobilu. Nekaj trenutkov so bili vsi brez besed. Niti pomisliti niso utegnili, kolikšno srečo so imeli, da so vsi ostali celi in zdravi. Na pomoč jim je priskočil avtomehanik iz Crnomlja, ki je snel šipo iz bližnje kapelice in jo odrezal tako, da seje prilegala avtomobilskemu oknu in jo je lahko vstavil. Potem so z združenimi močmi poklepali pločevino okoli okna in vrat in si pošteno oddahnili. Mehleta je seveda močno skrbelo, ali bo "stari" opazil spremenjeni obraz olimpije. Že pred osmo je z njo čakal pred zidanico. Maček, točen kot vselej, je stopil iz zidanice naravnost v avto. In že sta bila na poti z Mehletom, ki se je skoraj oddahnil, ker načelnik ni opazil spremembe na avtu. Prezgodaj seje veselil. Cez čas seje Maček nehote dotaknil roba ob šipi in na roki mu je ostala močna sied minija. Zaklel je in zarohnel

nad voznikom, kaj da je počel z avtom. Mehle pa se je znašel in razložil, da mora pač skrbeti za avto in, daje poškodovane dele moral premazati. Sam pa seje izmazal...²⁹

29 *Milan Volčič, pisna izjava 5.6.1985; Milan Volčič: Nova zaščitna enota Baze 24, magnetogram, nedatirano; Anton Vranešič, pisna izjava, nedatirano; Marko Hajdukovič: O sprejemni bazi B24 in delavnicah, tipkopis 5.6.1985; Ivan Hiti, ustna izjava 23.6.1992; Vida Kulovec in Tina Maležič, ustni izjavi, September 1993; Lojze Gradišar: Spomini na Bazo 24, tipkopis, nedatirano; Franc Bajc, Na Seču in Stražnjem Vrh, tipkopis 23.3.1983; Stane Kozina: O zaščitni četi Baze 24, tipkopis 10.2.1984; Jože Švajger: Cigarete Zeta, tipkopis 8.5.1984; Janez Kreč: O oskrbi Baze 24, tipkopis 5. junij 1985; Janez Kreč, ustna izjava 18.1.1993, vse AZČ.*

USTANOVITEV OFICIRSKO-KURIRSKE ČETE

V začetku novembra 1944 sta komandant baze Franc Oblak in pomočnik načelnika Erno Svetina poklicala na pogovor Matijo Božiča in Radka Žabkarja ter jima brez posebnih obrazložitev povedala, da bosta prevzela poveljstvo nad novo oficirsko -kurirsko četo. Četo so poimenovali Oficirsko - kurirska četa, ker so v njej zbrali same stare borce, ki so že nosili čine ali pa so do sprejema v četo zasedali v enotah častniška mesta.

Vanjo naj bi vključili kurirje, spremljevalce, intendante, obrtnike iz delavnic itd. Odločitev je bila posredovana tako samoumevno, da Božič in Žabkar, oba močno presenečena, ništa postavila nobenih vprašanj. Sele ko sta ostala sama, sta ugotovila, daje to sicer za oba veliko priznanje, toda obenem tudi malce pretežka naloga. Ne eden ne drugi ni imel za seboj primernih izkušenj za delo, ki ju je čakalo.

Božič, zdaj že četni politični komisar, je prav pred prihodom na Stražnji Vrh, zdaj že poimenovan Baza 24, končal tečaj v partijski šoli CK KPS. To šolanje mu je prineslo predvsem spoznanje, da kaj malo ve o političnih vprašanjih, da pa o partijski ideologiji ve še manj. Uvidel je, da se bo moral veliko učiti, če bo hotel zadostiti osnovnim zahtevam, ki jih postavljajo v vojski pred politične delavce. Kot bi že na tečaju vedel, kaj ga čaka, si je za zaključni nastop izbral temo: Odnosi in zavestna disciplina v partizanskih enotah. Zdaj se je spraševal, koliko mu bo to razmišljanje pomagalo pri delu v četi.

Temeljne naloge nove čete so bile: zagotavljanje zanesljive kurirske službe in spremljanja vodilnih kadrov na potovanjih, varovanje

objektov čete in komandanta baze ter bivalnih prostorov kurirjev in spremljevalcev, vključevanje delavcev materialno-tehnične službe v politično življenje čete ter skrb za politično in vojaško vzgojo zaposlenih v delavnicah.

Prav kmalu po ustanovitvi oficirsko-kurirske čete so na Bazi 24 - bilo je 6. novembra 1944 - pripravili slovesnost v počastitev spomina na oktobrsko revolucijo. Slavnosti se je udeležil med drugimi tudi komandant GŠS general Franc Rozman - Stane. Prvoborcem je ta dan podelil Spominski znak 1941, mnogi borci so prejeli vojaška odlikovanja, nekateri pa so dobili čine. Slednjih borci niso bili posebno veseli, ker so bili nižji od pričakovanih. V VS so namreč vso listo predlogov za stopnjo znižali. Na kasnejše pripombe so člani VPV Slovenije dobili čudne odgovore, npr.: spremljevalec pri vodstvu NOG Slovenije ne more dobiti čina poročnika.

Kljub tej grenki kaplji je bil za borce obeh čet ta dan zaradi obiska komandanta Staneta posebno doživetje. Kot vselej, je bil komandant tudi tokrat v stiku z borci neposreden, tovariški. Zato borcem njegov stisk roke ni pomenil samo čestitke, marveč je bil obenem izraz zaupanja in priznanja. Vsem udeležencem slovesnosti je komandant ostal v nepozabnem spominu, saj je kljub svojim nešteto krat izkazanim nespornim vojaškim sposobnostim in hrabrosti ostajal preprost in razumevajoč, med borci enak med enakimi.³⁰

Smrt komandanta - heroja

Naslednjega dne, 7. novembra 1944, je šla na Bazi 24 od ust do ust novica, ki je kot mora legla nad vse pripadnike baze: pri preizkušanju angleškega minometa je bil težko ranjen komandant Stane, ki je prejšnjega dne prijateljsko stiskal roke zaščitnikom baze. Za prvim obvestilom je - čez nekaj ur - prišla še hujša vest: komandant je kljub takojšnjemu kirurškemu posegu umrl. V bojih prekaljeni stari

³⁰ Matija Božič: *Na Bazi 24, tipkopis, poglauje Ustanovitev in naloge kurirske čete.*

partizani so zdaj v nemi bolečini sklonili glave. Žalovali so za komandantom in za svojima soborcema - zaščitnikoma Tončkom Dobrilovičem in Jožetom Jugom, ki sta padla ob komandantu.

Komandant Glavnega štaba NOV in PO Slovenije narodni heroj Franc Rozman-Stane je bil težko ranjen 7. novembra 1944 ob preizkušanju angleškega minometa; operirali so ga še istega dne v bolnišnici v Kanižarici

Kako se je nesreča zgodila? Kot vselej je bil tudi 7. novembra 1944 pri preizkušanju novega orožja iz angleške pošiljke navzoč tudi general Rozman poleg še nekaterih častnikov Glavnega štaba. Pri preizkušanju so sodelovali trije zaščitniki spremljevalci: Tonček Dobrilovič, Jože Jug in Franček Strekelj. Preizkus so opravljali v bližini Glavnega štaba. Z minometom je upravljala Dobrilovič, mine pa mu je podajal Strekelj. Vsi navzoči so bili po izstrelitvi prvih treh min navdušeni nad novim minometom. Četrta mina, ki jo je podal Strekelj, pa je eksplodirala v cevi in povzročila pravo tragedijo. Frančka je zračni pritisk odnesel nekaj metrov po zraku na bližnjo poljsko pot. Čeprav prestrašen, se je hitro pobral in zagledal vse, ki

so prej stali ob minometu, kako se obliti s krvjo zvijajo od bolečin. Sam ni bil ranjen. Skočil je h komandantu, ga dvignil in ga nesel, dokler niso pritekli drugi reševalci, ga odnesli v avto in odpeljali. Tonček Dobrilovič je bil na mestu mrtev; po nekaj minutah je izdihnil tudi spremljevalec Jože Jug, ki mu je eksplozija odnesla pol obraza. Komandanta Rozmana so odpeljali v civilno bolnišnico v Kanižarici, kjer je še istega dne po operativnem posegu umri. V bolnišnico so odpeljali tudi hudo ranjenega generala Lada Ambrožiča - Novljana, podpolkovnika Antona Žnidariča - Štefana, ki je bil tudi težko ranjen in je umri mesec dni po nesreči, majorja Jožeta Malnariča - Križevskega in majoiija Franca Tavčarja - Roka.

Osmega novembra je bil v Crnomlju pogreb komandanta Rozmana in obeh zvestih spremljevalcev, Dobriloviča in Juga. Tja je odšlo tudi 7 zaščitnikov Baze 24, ki jim je bila naložena posebna naloga. Potem ko se je velika množica pogrebcev razšla, so iz groba dvignili krsto s komandantom Stanetom. Naložili so jo na kamion, ki gaje vozil star belokranjski partizan, komandant tankovske enote Stane Vrščaj. Zaščitniki so se z njim odpeljali v Kočevski Rog. Stane Vrščaj se je s kamionom vrnil v Crnomelj, zaščitniki pa so poiskali primerno grapo, v njej izkopali grob in vanj položili krsto s preminulim komandantom. To je bil varovalni ukrep, kajti v vodstvu so se bali, da bi sovražnik skušal priti do posmrtnih ostankov popularnega partizanskega komandanta in to izkoristiti v propagandne namene. Po vojni j > slovenska vlada poskrbela za prekop generala Franca Rozmam ; njegove posmrtno ostanke so slovesno položili v ljubljansko grobnic i narodnih herojev.³¹

Sovražnikov vdor v Belo krajino

Nekaj dni po smrti komandanta GŠ generala Franca Rozmana so Nemci s sodelovanjem slovenskih domobrancev pripravili vdor v

31 NOV na Slovenskem, str. 776; F. Štrekelj: Partizan, str. 242-244.

osvobojeno Belo krajino. Tam sta se od jeseni 1944 zadrževala Glavni štab NOV in politično vodstvo s svojimi oddelki in ustanovami. Za operacijo so Nemci pripravili dve skupini: v prvi, ki je proti cilju prodirala 13. novembra iz novomeške smeri, je bilo nekaj nad 700 mož, od tega je bilo pol domobrancev, drugo polovico je predstavljal nemški policijski bataljon. Prodrli naj bi do Semiča in omogočili udar druge skupine iz kočevske smeri; ta naj bi vdrla v Crnomelj, uničila partizanske delavnice, skladišča, sedeže ustanov itd. in se po opravljeni diverziji umaknila. Naloga je bila zaupana četi SS podoficirske šole in trem domobranskim bataljonom. S kočevskega so prodirali v dveh kolonah, od katerih je eno vodil stotnik Schumacher, drugo pa komandant domobranskega bataljona Vuk Rupnik.

Ne novomeški ne kočevski skupini bojna sreča ni bila naklonjena. Novomeško kolono je že pri Uršnih selih silovito napadla 12. brigada 15. divizije. Medtem so se na Gorjancih zbrale druge brigade 15. divizije in zavzele položaje. Novomeška nemška skupina, ki je dobila okrepitev 400 mož, je skušala napredovati proti Semiču. V Pribišju stajo obkolili dve brigadi 15. divizije. Po celonočnih silovitih bojih je Nemcem in domobrancem preostal samo še beg z ranjenci proti izhodišču. Pri Uršnih selih so ponovno padli v past - tokrat past Cankarjeve brigade. S težavo so se umaknili z bojišča z dodatnimi izgubami.

Kočevska diverzantska skupina je doživela še hujšo usodo. V slabem deževnem vremenu je ena od domobranskih kolon zgrešila smer in se naslednje jutro spopadla z drugo skupino sobojevnikov, ker se skupini ništa pravočasno razpoznali med seboj. To jim je prineslo nove težave. Medtem so domobrance napadli manjši partizanski oddelki in povzročili med njimi dodatno zmedo.

Ko je komandant Schumacher zvedel, da iz smeri Starega Loga prodirajo brigade 15. divizije, je v Crnomelj poslal skupino diverzantov, ki je v izpraznjenem mestu s požigi in razbijanjem napravila precej škode in se hitro umaknila.

Enote 18. divizije so kočevsko bojno skupino napadle pri Koprivniku, od koder sta se Schumacher in Rupnik, po hudih bojih in izgubah v

moštvu, umaknila v Kočevje. Tako se je 15. novembra končal vdor v Belo krajino. Sovražnik je imel v bojih več kot 50 mrtvih in več kot 40 ranjenih. Na partizanski strani je padlo pet borcev, tri desetine pa je bilo ranjenih.

Kaj se je ta čas dogajalo na Bazi 24? Načelnik Maček je bil o načrtovanem napadu obveščen že prej in je s tem seznanjal tudi majorja Zgonca, Hrovata in komandirja Volčiča. Na dan sovražnega vdora v Belo krajino je Hrovat prebudil poveljstvo 27. čete še v temi in povedal, da se je začelo nemško prodiranje proti Beli krajini iz smeri Koprivnika. Volčič in Melink sta poveljstva vodov in borce seznanila z nevarnostjo in ukazala splošno pripravljenost. Četa je okrepila zavarovanje in izvidništvo v smeri pričakovanega sovražnikovega vpada. Z dnevom je načelnik ukazal umik vsega moštva s Stražnjega Vrha proti Suhorju. Major Zgonc, ki je z delom Volčičeve čete ščitil umik, je v zasedo poslal dve skupini borcev - eno na Rožič Vrh in drugo na Maverlen. Preostali del čete je pod Volčičevim vodstvom spremljal kolono umikajočih se in jih nato zavaroval na začasnih položajih na Suhorju. Borci, ki jim je poveljeval major Zgonc, so se po opravljeni nalogi pridružili četi na Suhorju. Z njimi je prišel tudi zastavnik Cveto Kranjc. Povedal je, da je bil v patrulji v okolici Rožič vrha s Francom Kljunom - Stojanom, strojničarjem iz skupine Mačkovih stražarjev. Patrulja je naletela na sovražnikovo predhodnico in se z njo spopadla. Stojan je bil težko ranjen; ker ga Kranjc ni mogel spraviti na varno, gaje skril v grmovju. Stojan je Kranjca prosil, naj vzame njegovo strojnico. Po vrnitvi na isti položaj so borci našli Stojana mrtvega s pištolo v roki. Očitno je bilo, da si je sam vzel življenje, da ne bi prišel živ v roke sovražniku. Bil je edina smrtna žrtev v četi in spoznanje, da ga ni več, so borci sprejeli z bolečino.

Po umiku sovražnika iz Bele krajine so se pripadniki oddelka za zaščito naroda in borci obeh čet vrnili na Stražnji Vrh. Življenje v četah se je postopoma normaliziralo, uveden je bil prejšnji red. Zima je bila pred durmi, treba je bilo poskrbeti za kurjavo in opraviti razna druga dela, da bi prebivalci baze čim lažje preživel do pomladi. Čas

je hitreje minevai, kajti po mednarodnem vojaško-političnem položaju je bilo čutiti, da se vendarle bliža konec vojne.³²

Kurirska četa dobi dokončno organizacijsko obliko

Zaščitno četo, ki so jo v Bazi 24 ustanovili v začetku novembra 1944, je četno poveljstvo lahko dokončno oblikovalo sele po nemškodomobranskem vdoru v Belo krajino. Četa je imela enoten ustroj - brez vodov in desetov, imela pa je stalne in tudi občasne delovne skupine. Raznoterost nalog borcev te čete je namreč zahtevala njihovo razporeditev po številnih, med seboj oddaljenih delovnih in bivalnih okoljih. Prav to pa je poveljstvu čete oteževalo nadzor nad izpolnjevanjem delovnih nalog vseh skupin in predvsem tudi opravljanje vojaškega in političnega vzgojnega dela.

In kakšne so bile dolžnosti oficirsko-kurirske čete? S stražarskim mestom je četa varovala Laknerjevo zidanico, kjer so bili na podstrešju bivalni in delovni prostori komandanta baze (njegova naloga je bila usklajevati vse dogajanje v bazi), poveljstva čete, kurirjev, zaščitnikov spremljevalcev in drugih borcev.

Pripadniki kurirske čete, ki so opravljali druge dolžnosti, razmeščeni pa so bili v širšem baznem prostoru, so sami skrbeli za zaščito moštva, objektov in tehničnih sredstev; tako so se vključevali v zaščitno službo in organizirano delovanje celotne baze.

Posebno skupino borcev so sestavljali zaščitniki spremljevalci. Skupina je štela okoli petnajst prekaljenih borcev, dobrih poznavalcev vodilnih kadrov in članov oddelka. Enako dobro so

³² NOV na Slovenskem, str. 781; Lado Ambrožič: Gubčeva brigada, Ljubljana 1972, str. 839; Lado Ambrožič: Cankarjeva brigada, Ljubljana 1975, str. 670 - 676; Milan Volčič: Nova Zaščitna enota Baze 24, str. 7, AZČ; Rudi Vogrič: Boj Belokranjcev, Ljubljana 1973 (v nadaljevanju: R. Vogrič: Boj Belokranjcev), str. 402-404

poznali slovensko ozemlje in prebivalce, še posebej sodelavce OF in narodnoosvobodilnih odborov. Bili so preizkušeni v bojih in svojem ravnanju. Bili so sposobni samostojno in hitro ukrepati, kadar je položaj tako narekoval; prav te lastnosti pa so na dolgih in nevarnih potovanjih vodilnih kadrov lahko marsikdaj pripomogle k rešitvi iz nevarnosti.

Intendanti - neutrudni delavci

Ko je Janez Kreč nekega dne stražaril, mu je komandir Martine nepričakovano pripeljal zamenjavo in mu naročil, naj se takoj javi pri načelniku Mačku. Kreču je zagomazelo po hrbtu, skozi misli so se mu kot film odvile vse opravljene naloge zadnjih dni. "Kje sem ga polomil?" se je vprašal. Nelagodno seje počutil, ko seje Mačku javil s strumnim vojaškim pozdravom. Oni pa brez uvoda: "Za intendanta te postavljam. Ne bo ti lahko. Skladišč ni; sproti boš moral zbirati, kar potrebujemo. Pazi, da boš ljudem, pri katerih boš zbiral hrano, lahko vselej pogledal v oči! In, glej, da boš svoje delo lahko zagovarjal pred menoj in pred kolektivom! Naročila boš dobival od mene, tajnice Vide, spremljevalcev Zana in Mehleta ter mojih pomočnikov. Drugih nimaš poslušati! Posle takoj prevzemi od Anžurja, ki sem ga že razrešil dolžnosti intendanta."

Maček je bil v svojih odločitvah vselej premišljen, hiter in zvito skrivnosten. Preteklo je veliko časa, predno je lahko kdo doumel ozadje njegovih odločitev. Tudi tale s postavitvijo novega intendanta je bila te vrste. Navzven je izgledalo, da je Anžur kaznovan z odstavitvijo, v resnici pa mu je Maček zaupal gradnjo skritih skladišč, torej delo, ki ga je Anžur pred časom uspešno opravljal v gradbeni skupini pri VPV. V pomoč sta mu bila zdaj dodeljena borca Matevž Trček in Jože Volf. Zaradi tajnosti so smeli delati samo ponoči. Izbrali so hišo, najbolj odmaknjeno od naselja. Lastnikom so morali razložiti, za kaj gre in takoj so dobili njihov pristanek. Delo - bunker so izkopali pod celo hišo - so začeli in končali v treh nočeh. Bunker je načelnik Maček namenil hrambi arhiva in tekočega gradiva.

Takšna je bila nova naloga "odstavljenega" intendanta Anžurja. Tisto pa, kar je njegovemu nasledniku dejal Maček, je bila kruta resnica. Anžur mu ni imel česa predati. Za njim je Kreč prevzel le sodelavca Staneta Nemaniča. Hrano je bilo treba dobiti pri priči, kajti na bazi je bilo tedaj že veliko lačnih ust.

Nakaznice za hrano so leta 1944 izdajali okrajni narodnoosvobodilni odbori; na osnovi teh so hrano zbrali določeni krajevni odbori in jo izročali zbiralcu. Vsi so se strogo držali navodil gospodarskih komisij in po teh so se morali ravnati tudi intedanti. Intendantoma je bil malo kasneje v pomoč dodeljen še Oskar Malič.

Nemanič in Malič sta bila Belokranjca. Bila sta pametna in za nič na svetu se ne bi hotela zameriti svojim rojakom, češ: tu bova živela, ko bo vojna mimo. Zato sta bila hvaležna Kreču, da je v kritičnih primerih težave z ljudmi reševal sam.

Intendanti so imeli svoje prostore pri družini Štrucelj v Tuševem Dolu, ob cesti Stražnji Vrh - Črnomelj. Formalno so najprej spadali pod poveljstvo Martincove čete, kasneje pa v oficirsko-kurirsko četo, vendar so bili pri svojem delu povsem samostojni.

V zadnjem trimesečju leta 1944. je postajalo prehrambeno vprašanje že zelo kritično. Kreč se je moral zdaj z nakaznicami okrajnih gospodarskih komisij obračati na predsednike krajevnih odborov oziroma krajevnih gospodarskih komisij, kjer so obstojale. Leta 1945. je bilo še huje. Bela krajina je bila izčrpana do kraja, ljudje še zase niso imeli dovolj hrane. Razumljivo je bilo, da so se odborniki izogibali sodelovanju pri zbiranju hrane za vojsko. Odbornik je najraje napisal imena hiš, morda jih je od daleč tudi pokazal, dogovajati se in moledovati pa je moral intendant sam. Namesto krompirja je navadno naprosil le nekaj korenja in repe. Vojsko so tišči čas vsaj delno reševale zavezniške pošiljke hrane. Od teh je intendantca GŠS občasno tudi Bazi 24 dodelila nekaj moke, riža in od časa do časa nekaj mesnih konzerv, posušeno zelenjavo in krompir. Za vse prebivalce baze sta bila tako zagotovljena dnevno dva zadostna obroka hrane.

Ob intendantih je veliko mero prizadevnosti pokazala skupina, ki je na bazi skrbela za pripravo in delitev hrane. To so bile kuharice:

najprej Marinka Haler in Marija Gradišar, kasneje sta dobili v pomoč še Justo Ganoni in Tončko Stariha. Pripravljale so obroke za vse strokovne in tehnične delavce baze. Enako delo je za zaščitno četo opravljal Lojze Omologar. Za obe kuhinji sta hrano nosila v koših s Tuševega Dola Severin Peruzzi in Janko Levstik - Senator.

Nova letina je bila še daleč, hrane pa je bilo vsak dan manj. Intendant je v začetku leta 1945 prišel v nek zaselek med Dragatušem in Kolpo z nakaznico za krompir. Odbornik seje prijel za glavo, rekoč: "Največ četrtno zapsanega lahko dobiš. "Poslal je Kreča na konec zaselka. V hiši je živela ženska sama s kopico za silo oblečenih otrok, ki so sedeli na peči ter z rokami iz sklede jemali zmečkan krompir. Intendant bi se bil najraje obrnil pa je vendar moral povedati, da je prišel zaradi hrane. Ponudil je ženski nakaznico za 150 kg krompirja in kar takoj pristavil: "Vem, vidim, daje tudi vam težko. Pa vendar, koliko lahko daste? Glejte, saj bo ravnokar konec vojne..." In ženska je dala skoraj trideset kg krompirja. Za intendanta je bila vreča težka, kot bi nosil sto kilogramov... Nikoli ni mogel pozabiti ženske in kopice njenih otrok. Dvajset let po vojni jih je obiskal. Kjer je stala med vojno razdrapano hišica, je zagledal lepo, prenovljeno hišo. Sprejeli so ga odrasli otroci, polni življenja in malo postarana, a vedra mati, ki ga je spoznala in pozdravila s prijaznimi besedami: "Pozdravljen, dobri človek iz hudih časov!" Znanec iz vojnega časaja je povprašal, če soji po vojni kaj plačali za vse, kar je dala med bojem. S police je vzela knjigo in iz nje potegnila staro, orumenelo nakaznico za oddajo živil, rekoč: "To je vse, kar imam od tistih žalostnih let. No, nič ne jadikujem, dobro nam je."

Ivan Maček ni samo učil svojih podrejenih poštenega odnosa do ljudi ampak je tudi sam imel veliko razumevanja za njihove stiske. Nekoč je intendanta poslal v Dobliče k revnemu aktivistu, za katerega je zvedel, da mu je zbolel prašič. "Pojdi, je dejal, in žival odkupi, če je le še živa. S seboj odnesi blago od padal pa ga daj družini." Intendant je storil, kot mu je bilo naročeno. V hiši, kamor se je bil napotil, je našel za cei rožni venec otrok, oblečenih v revna, po dolgem in počez zakrpana, krilca, hlačke in srajčke. Koliko veselja je prinesel v njihov dom s padalskim blagom! Prašič v hlevu je bil še živ, videti pa je bilo, da gre h koncu. Intendant ga je plačal po običajni ceni, potem so ga

zavili v mokre cunje, daje še živega pripeljal v črnomeljsko mesarijo, kjer so žival rešili nadaljnih muk. Ugotovili so, daje meso kljub vsemu še užitno.

Na partizanskem osvobojenem ozemlju je močno primanjkovalo soli. Nabaviti jo je bilo mogoče le na Hrvaškem, kar pa tudi ni bilo enostavno. Zato so partizanske enote in druge organizacije imele daljša obdobja "dietno" - neslano hrano. Spomladi leta 1945 seje tako godilo tudi prebivalcem baze 24.

Intendanti iz baz vodstev in organizacij so se med seboj poznali; eden od intendantov glavnega štaba je kolegom z baze 24 izdal skrivnost, da glavni intendant Jože Draksler - Polh hrani pod svojim ležiščem pet kilogramsko vrečo soli. Intendantsko trojko baze 24 je premagala partizanska hudomušnost. Ni bila namreč izziv samo sol, ki so jo sicer nujno potrebovali, pomembneje je bilo enkrat uspešno izigrati prevarčnega glavnega intendanta. Sli so do njega v Crmošnjice. Vsi trije. Nemanič je ostal zunaj, pod oknom. Janez in Oskar sta vstopila v hišo, izmenjala s Polhom nekaj besed in ga nato poprosila za padalo, češ da potrebujejo blago za perilo. Zamotila sta ga in med tem ko je Polh imel opravka s padalom, je Janez potegnil vrečo soli iz skritega kota in jo spustil skozi okno Nemaniču. Prevara je bila uspešna, zadovoljstvo trojke popolno in še soli je bilo za nekaj časa.

Intendati so resnično lahko samo z vso iznajdljivostjo in vztrajnostjo zagotavljali solidno in redno preskrbo baze, saj je bilo potrebno, ob skrbi za prehrano misliti še na obleko, obutev in kup drobnih stvari, ki so jih potrebovali prebivalci baze. Zato je bila vsa intendantska skupina tako rekoč dan in noč na nogah, kar je terjalo mnogo telesnih naporov; velika odgovornost pa jih je tudi duševno obremenjevala. Vsi v bazi so se njihovih prizadevanj in težav zavedali, zato so njihovo delo spoštovali.

V kurirsko četo je spadala tudi skupina obrtnikov - krojačev, čevljarjev, tesarjev in drugih poklicev. Poleti 1944 je bila urejena najprej krojaška in potem še čevljarska delavnica v prostorih sprejemne baze v vasi Sela pri Otovcu. Tam so delali krojači Mirko Bajc, Stane Kulovec in prebegli nemški vojak - Čeh po rodu - Josip Zazek. Tudi čevljarji so bili trije, in sicer: Karei Černe - Zan, Janez

Koncilja - Jano in Tonček Samec. V bližini te delavnice je bila konjušnica baze; v njej so delali trije konjarji: Slavko Erjavec, Tine Lesjak in Tone Vehovar.

Za potovanja vodilnih kadrov in kurirjev je bilo v bazi na razpolago 6 motornih koles in dva osebna avtomobila. Vozniki le-teh so bili kurirji in spremljevalci: Arčon Franc - Taras, Matija Božič - Branko, Anton Cerne - Boris, Zan Hrovat, Franc Marolt, Janko Mehle, Darko Prijatelj, Milan Zabukovec, Jože in Djuro. Zaradi štednje goriva so bila vozila na razpolago le za daljše in nujne poti. Avtomehanična delavnica za ta vozni park je bila pri Zupančiču v Črnomlju.

Posebna skupina - v njej so bili kovač Jože Wolf, mizar Jože Virant - Goli in tesar Anton Frankovič - je skrbela za vzdrževanje objektov baze, pripravo bunkerjev, vzdrževanje električne napeljave itd. Odkar je poleti 1944 začela v bazi delati telefonska centrala, so borci Mirko Kavšek, Franc Kleindinst, Lado Slejko in nekaj časa tudi Janko Levstik opravljali službo telefonistov in zagotavljali telefonske zveze z dežurno službo podnevi in ponoči. Se enega obrtnika ne gre pozabiti - brivca Mirka Rutarja, ki je bil s svojimi storitvami na razpolago ne samo članom oddelka, marveč tudi vsem drugim pripadnikom baze.

Ob naštetih skupinah borcev oficirsko-kurirske čete je treba poudariti, da so prav ti borci s svojim poklicnim, vestno opravljanim delom veliko prispevali k uspešnemu delovanju Baze 24, saj je bilo njihovo delo pogoj za dobro izvajanje vseh drugih nalog, tudi vodilnega kadra.

Ob tako raznoterih dolžnostih borcev sta imela četni komandir Zabkar in politični komisar Božič kar veliko odgovornosti, česar sta se oba dobro zavedala. Cutila sta, da jima manjka znanja in izkušenj, pa sta zato drug drugemu pomagala, kolikor sta le mogla. Tudi vsak nasvet sposobnejših ljudi iz odsekov in tudi starejših borcev jima je bil dobrodošel.

Politični komisar Božič, ki je vodil tudi četno partijsko celico, obenem pa je pri dr. Brileju še vedno opravljal dolžnosti spremljevalca, si je veliko prizadeval za vzdrževanje discipline, za dosledno izvrševanje

nalog, za zdrave, tovariške odnose med borci in domačini, ki so živeli na področju baze in tudi s civilnim prebivalstvom zunaj baze. V program politične vzgoje je tedaj sodilo predvsem sprotno informiranje borcev o vojaškopoličnem dogajanju doma in v svetu; poudarek je bil na uspehih zavezniških sii in odporniških gibanj. Posebno mesto je v tem obravnavanju imela Sovjetska zveza s svojo Rdečo armado. Zaradi nepoznavanja resničnih družbenopoličnih, gospodarskih in režimskih razmer v Sovjetski zvezi je ne samo Božič, ampak vsak politični komisar v partizanski vojski Slovenije, zaneseno govoril o "prvi deželi socializma". Zmage RA so tak odnos še stopnjevale. Partizani so v Sovjetski zvezi videli zgled za to, kako naj bi po vojni tudi pri nas gradili srečno in bogato prihodnost. Taka je bila takrat socialistična misel o boljšem življenju.

Tako kot si je Božič prizadeval za politično vzgojo v četi, se je komandir Žabkar trudil za vojaško usposabljanje borcev. Kar pogosto je skliceval po skupinah sestanke, na katerih so se borci učili ravnanja z različnim orožjem, ga razstavljali in sestavljali in tudi strokovno čistili. Od časa do časa so se Žabkarjevi borci priključili Volčičevim in se skupaj učili postrojevanja, korakanja - tudi paradnega, pozdravljanja na mestu, pozdravljanje med korakanjem, kar je vse že sodilo k pripravam na vkorakanje v osvobodjena mesta. Nekaj časa se je v ta prizadevanja vključeval kot instruktor prekaljen star borec Anton Prusnik - Gašper.

Komandir Žabkar sije na vso moč prizadeval, da bi bila njegova četa po urejenosti in delovanju čim bliže Volčičevi četi, za kar pa so bile možnosti zelo majhne zaradi drugačnega ustroja čete in njenih dolžnosti. Nekega lepega dne se je obrnil na Božiča s predlogom: "Tovariš komisar," tako gaje nagovoril vselej, kadar je šio za uradni pogovor, "Napisal bom povelje in ga prebral postrojenim stražarjem". Koje povelje napisal, sije zategnil opasač, si poravnal suknjič in sredi izbe strogo ukazal: "Pripravite se na zbor!" Borec Hrovat Jože - Zmago je vstal z ležišča in se postavil na sredo prostora. Božič je stai ob komandirju in čakal, kaj bo sledilo. Komandirjevo povelje se je zdaj glasilo: "Straža mirno! Poslušajte povelje!" Vsi trije navzoči - komandir, politični komisar in borec Hrovat so stali mirno. Komandir

je že prebral del napisanega povelja in se v svoji zanesenosti šele potem zavedel, daje od treh stražarjev nočne izmene navzoč le eden. Zardel je, izustil primorsko kletvico, nato pa odločil: "Povelje bo viselo na tabli." In tako so odtlej dalje vsa komandirjeva povelja, pomebna in nepomembna, visela na tabli v prostoru poveljstva čete vsem na vpogled.³³

Ambulanta baze 24

Na Stražnjem Vrhju je bila poleg celotnega oddelka za zaščito naroda in njegovih dveh zaščitnih čet še skupina, ki je imela za Bazo 24 zelo pomembno vlogo, za njeno varnost pa so skrbeli borci oficirsko-kurirske čete. To je bila ambulanta, ki jo je uspešno in avtoritativno vodil dr. Janez Kanoni, v pomoč sta mu bila dr. Stane Pire in medicinska sestra Vera Kramar. Ekipa je nudila zdravstveno pomoč obolelim, obenem je skrbela za higieno pri pripravi hrane, ter za osebno higieno vseh pripadnikov baze s tem, da je izposlovala redno pranje perila (v bazi je vsak moral imeti dvojno perilo), ki je bilo organizirano v Tuševem Dolu.

Kljub vsej skrbi sanitejcev se je pozimi 1944 -1945 med borci pojavil tifus. Bolezen je povzročila voda iz neočiščenega vaškega vodnjaka. Šest borcev so poslali v partizansko bolnico na Planino. Manj zaskrbljujoče je bilo, ko se je pojavila pri nekaj borcih driska. Dr. Kanoni je predpisal enostavno zdravljenje. Obolele je dal zapreti v prazno zidanico. Bolničarka jim je postavila na mizo velik lonec ruskega čaja in steklenico ricinovega olja. To je bila dieta za prva dva dneva. Tretjega dne so jim prinesli neslan riž, kuhan na vodi. Zdravljenje je bilo uspešno: četrtega dne so bili fantje že na straži.

Kadar je bilo dela v ambulanti veliko, seje tudi dr. Kanoni, delaven, sposoben in spoštovan zdravnik, prehitro odločil za diagnozo.

³³ *Matija Božič: Prihod na Bazo 24 - Formiranje in naloge kurirske čete, tipkopis; Janez Kreč: O oskrbi baze 24, tipkopis; Janez Kreč, ustna izjava 14.1.1993, AZČ.*

Zaščitnik Ivan Hiti, ki je delal kot telegrafist na radio-oddajni postaji Baze 24, je bil leta 1942 v Dolomitih ranjen. Po dveh letih gaje začela zarasla rana močno srbeti in dobil je izpuščaj vse do pazduhe. Javil se je v ambulantni. Dr. Kanoni je pregledal roko, ga prijel za prste, potipal in ugotovil: "Sifilis." Vprašal je Hitija - ki še ni imel dvajset let - pri kateri ženski je spai. Hiti je zatrdil, da še nikoli ni imel nobene ženske. Dr. Kanoni pa na to: "Gniješ, gniješ, zdaj tega ne moremo zdraviti. Morda po vojni. Imaš pač podedovan sifilis." Obrnil se je k bolničarki Veri Kramar: "Vera, napiši!"

Hiti bolezní ni poznal. Vedel je samo, da je to nekaj hudega. Dr. Kanoni je zavrtel telefon in Ivanu Mačku sporočil: "Tvoj Ivan ima sifilis!" Ivan je prestrašen poslušal pogovor. Načelnik Maček je vprašal doktoija: "Si že kaj popil danes?" in dobil kratek odgovor: "Sem." Nato pa Maček: "No, pa daj še malo!" Doktor je nato Hitiju določil zdravljenje: "Vsak dan se masiraj z milnico in pusti, da se na koži posuši. Vsak drugi dan pa ti bo Vera dala injekcijo."

Hiti se je obupan vrnil v radiocenter in vodji Miletu Kratochwillu povedal, kakšno bolezen ima. Kratochwill je samo zamahnil z roko. Po bazi pa se je novica kmalu raznesla. Ko je Hiti prišel h kosilu, so se ga vsi izogibali. Bilje prizadet, žalosten. Sodelavci v radiocentru v diagnozo niso vejeli in so ga tolažili.

Hiti seje zdravnikovih napotkov držal. Cez štirinajst dni o izpuščaju ni bilo več sledu. Šel je pokazat roko dr. Kanoniju, ki je ob pregledu veselo ugotovil: "0, saj res, ni bil sifilis! Vera, ni treba več inekcij!" Sledil je še telefonski pogovor z načelnikom Mačkom: "Ivan nima sifilisa!" In Maček nazaj: "Si že kaj popil?" "Ne!" "No, pa zdaj malo popij!" In zgodba o sifilisu je bila končana.³⁴

April 1945 je šel h koncu, ko sta načelnik Ivan Maček in tajnik IOOF dr. Marijan Brecej odpotovala v Beograd, kjer naj bi se posvetovala o ukrepih ob koncu vojne v Sloveniji. Do letališča v Zemuniku sta ju

34 *Ivan Hiti, ustna izjava, 3.2.1994, AZČ.*

z avtom odpeljala spremljevalca Mehle in Zabukovec, ki jima je bilo naročeno, naj tam počakata do vrnitve.

Sredi aprila 1945 je 4. armada JLA nezadržno napredovala skozi Gorski kotar; 20. aprila je zlomila sovražnikov odpor na črti Kraljevica - Delnice in prodrla do obrambne linije Rečina - Klana - Jelenski Snežnik. Na obrobju Kočevskega Roga in na Kočevskem je s svojimi enotami 7. korpus, ki gaje štab 4. armade vključil v zaščito armadnega desnega boka, pripomogel k hitrejšemu prodiranju armije proti Trstu. Ko je uspešno opravil zaščitno nalogo v operaciji 4. armade, je dobil povelje za pohod proti Ljubljani.

Medtem je štab 9. korpusa s svojimi enotami oviral utrjevanje sovražnikovih postojank na Primorskem. Z akcijami si je izbral izhodiščne položaje za bojni pohod proti Trstu in Gorici. 28. aprila je korpus dobil povelje Glavnega štaba JA za Slovenijo, naj svoje enote razporedi okoli Trsta in začne napadati. Istega dne je komandi mesta Trst izdal povelje za začetek vstaje. 3. maja 1945 so branilci Trsta kapitulirali. Padale so sovražnikove postojanke na Krasu in v Vipavski dolini, pa tudi v Beneški Sloveniji in Furlanski nižini.

Med prebivalci Baze 24 sta rasla nemir in napetost. Začele so se mrzlične priprave na slovo od Stražnjega Vrha. Dokončno so se odpirala vrata v svobodo.

Nestrpnemu pričakovanju selitve se je pridružilo nekaj absolventov tečajev na šoli za izobraževanje kadrov za notranje zadeve, ki je že več kot leto dni delovala v Gradcu pri Metliki; v tem času je obveščevalne, radiotelegrafske in strojepisne tečaje opravilo prek 600 tečajnikov. Med zadnjimi absolventi je bil tudi nekdanji spremljevalec Franca Leskoška Frane Mlakar -Nane, ki je bil po tečaju dodeljen na Bazo 24. Na novo nalogo ni dolgo čakal. Naložili so mu skrb za zavarovanje kamiona, natovoijenega z vsem arhivom Baze 24. Mlakar je dobil strojnico, da bi tako lahko čim bolje varoval dragoceni tovor vse do Ljubljane. Za spremljanje arhiva sta bili določeni še načelnikova tajnica Vida Kulovec in Tina Maležič.

Tovornjakov je bilo premalo za vse pripadnike baze, zato se je nanje vkrcalo samo osebje odsekov, del borcev obeh čet se je podal peš na pot s Stražnjega Vrha proti Gorskemu Kotaru. Nekaj dni so se

zadržali v Skradu, kjer so praznovali 1. maj 1945. Od Skrada naprej so zaščitniki Baze 24, pa tudi drugi zaščitniki VPV potovali v smeri premikov članov vodstev, da bi jim bili na voljo v burnih dneh končnega osvobajanja Slovenije.³⁰

³⁵ *NOV na Slovenskem, str. 943-945, 946-947; Mlakar, Ustna izjava, September 1993, AZČ; F. Štrekelj: Partizan, str. 248-249.*

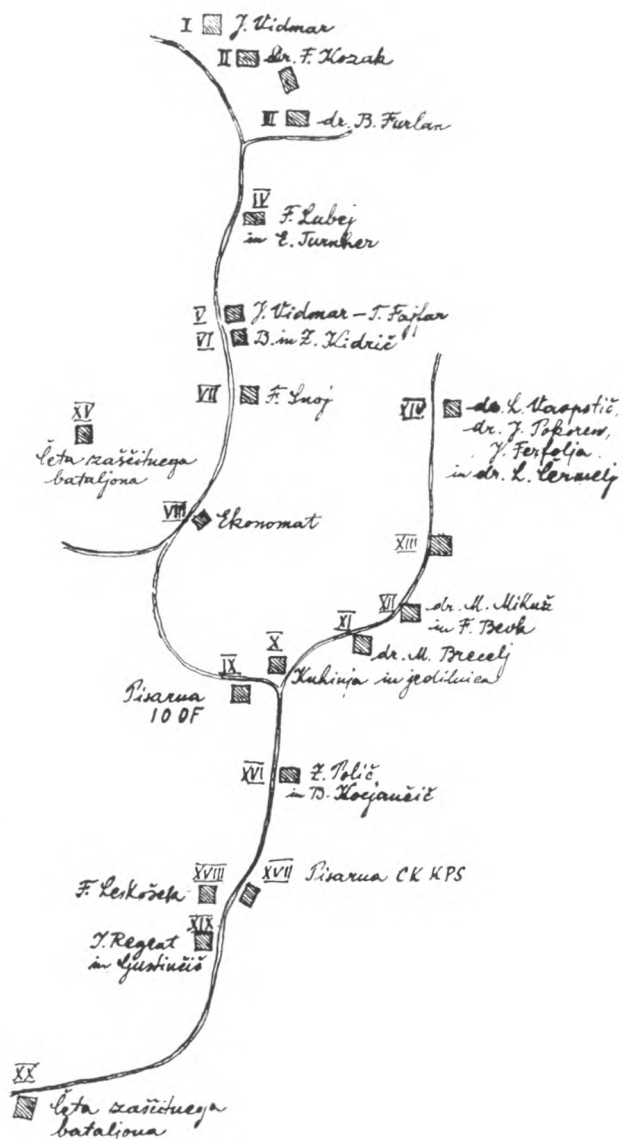
ZADNJE OBDOBJE 2. SVETOVNE VOJNE V BELI KRAJINI

Bela krajina, čeprav že do konca izčrpana, je obdobju 1944 -1945 še vedno nudila varno zavetje številnim narodnosvobodilnim ustanovam in organizacijam, vzgledno skrbela za vzdrževanje le-teh in tudi operativnih enot, ki so se občasno menjavale na njenem področju in ga varovale. Iz teh razlogov se je osrednje politično vodstvo odločilo za sklic aktivistov OF iz vse Slovenije prav v Beli krajini. Zbor je potekal v Črnomlju od 4. do 6. septembra 1944. Udeležilo se ga je 600 aktivistov, dogovorili naj bi se za izpolnitev nalog, ki so Osvobodilno fronto čakale pred končno osvoboditvijo. K uspešnemu poteku zbora so pripomogle organizacije OF Bele krajine in prav posebej njeni prebivalci, ki so poskrbeli za hrano in prenočišča šestih stotin udeležencev zbora.

Širše zavarovanje, Črnomlja in okolice, je prevzela 15. brigada NOV Slovenije, ožje zavarovanje zasedanja zbora pa devetčlanska patrulja 3. čete zaščitnega bataljona IOOF in CK KPS, v kateri so bili Franc Trkman, Franc Jereb, Franček Strekelj, Franc Pajk, Anton Končan, Vlado Avsec, Franc Bradač in Mirko Klančar. Patruljo je vodil politični komisar zaščitnega bataljona Kazimir Klešnik.

Zaščitnikom - čuvarjem zbora je ostal posebej v spominu zaključek zborovanja. Tik pred koncem zasedanja je radio OF sporočil, da je Rdeča armada prekoračila romunsko - jugoslovansko mejo, kar je pomenilo, da bodo njene enote od tedaj nastopale skupaj z NOV Jugoslavije proti nemškim zavojevalcem. Vest je izjemno navdušila zborovalce, ki so spontano in zanosno zapeli himno Hej, Slovani ob

Skica naseljene članov VPV in borcev zaščitnega bataljona na Doblički Gori

spremljavi godbe Glavnega štaba pod taktirko dirigenta Bojana Adamiča. Novica je bliskovito obšla vse mesto in Črnomaljški so skupaj z zborovalci pohiteli na travnik onstran Lahinje. Začelo se je ljudsko zborovanje, ki sta ga prevevala veliko veselje in vera v skorajšnji konec vojne.

Po 2. zasedanju zbora aktivistov OF so se začele pospešene priprave za preselitev Izvršnega odbora OF in Centralnega komiteja KP s Kočevskega Roga v Belo krajino. Prvo nalogo v zvezi s preselitvijo so v vodstvu naložili namestniku komandanta Zaščitnega bataljona Alojzu Založniku. V Crnomlju se je sestal z eno od profesorice tamkajšnje gimnazije; še pred srečanjem z Založnikom ji je bilo sporočeno, da mu bo pomagala v zvezi z novo lokacijo Baze 20. V ta namen si je že priskrbela ključke zidanic na Doblički Gori, kjer naj bi se naselili obe politični vodstvi z dvema zaščitnima četama.

Vinogradniško naselje Doblička Gora je oddaljena od Crnomlja sedem kilometrov in razstreseno med vinogradi. Založnik je svoji spremljevalki spotoma razložil, koliko in kakšne prostore potrebujejo. Po ogledu zidanic, ki so bile na voljo sta jih odbrala dvaindvajset. S tem je bil opravljen šele prvi del naloge. Nato je nastopila skupina obrtnikov, predvsem tesarjev in mizarjev, ki je postorila najnujnejša popravila v odbranih, že precej dotrajanih zidanicah. Potem so se lotili še opremljanja prostorov. Potrebna so bila ležišča, mize, klopi, police. Delo je bilo kar zahtevno in obsežno in je zato trajalo polna dva meseca. Medtem se je s Štajerskega vrnil Elko Preatoni in prevzel organizacijo nadaljnjega urejanja zidanic. Z zagnanostjo in domiselnostjo so se lotili lepšanja prostorov. Trhlo tramovje in zanemarjene stene zidanic so prevlekli s svilo zavezniških padal in dali zidanicam novo, prijetnejšo notranjo podobo.

Sredi decembra 1944 je Baza 20 opustela. Njeni prebivalci so se odselili v prijetnejše, predvsem pa udobnejše zavetje Dobličke Gore. Njene zidanice so ji nudile boljše nastanitvene in tudi delovne možnosti. Pot do Črnomlja in njegove okolice, kjer so bile nastanjene druge osrednje ustanove - predvsem predsestvo SNOS s svojimi odseki in komisijami, je bila zdaj mnogo krajša kot pot iz roške baze.

Skupina borcev zaščitne čete Baze 20 na Doblički gori spomladi 1945; spredaj 2. od leve Janez Sinkovec, stojijo od leve: drugi Franc Bradač, Franc Korošec, Matija Bahor, Franc Becele

Zato so bili stiki pogostejši, to pa je prispevalo tudi k hitrejšemu ukrepanju.

Za božič 1944 so se novi prebivalci Dobličke Gore dogovorili s predstavniki cerkve za polnočnico, ki jo je pel v cerkvi sosednjih Doblič dr. Metod Mikuž. Pri maši je pel mešani pevski zbor z Dobličke gore, ki ga je tudi ob tej priložnosti vodil član IOOF Franjo Lubej - Drejče.

Novo naselje političnega vodstva je bilo sredi osvobojene Bele Krajine, pa vendar sta bili obe zaščitni četi kar precej zaposleni z varovanjem področja. Zidanice, v katerih so bili nastanjeni člani obeh vodstev, so bile razporejene v precej razpotegnjenem pasu, kar je terjalo več stražarskih mest. Zaradi možnosti vdora posameznih, predvsem ustaških skupin, je bilo treba s patruljami nadzorovati tudi okolico. Spremljanj vodstvenih kadrov je bilo še vedno precej - zlasti do Črnomlja; pogosto so bili na teh poteh spremljevalci le posamezniki. Veliko je bilo tudi potovanj v sosednjo Hrvaško, predvsem v Glavni štab v zaledju Crikvenice. Za ta potovanja so bili leta 1945 že na razpolago avtomobili in zaščitno spremstvo je bilo maloštevilno. Tako sta Borisa Kidriča in Dušana Kvedra spremljala samo zaščitnika Dušan Malnarič, ki je bil obenem šofer, in Anton Slobodnik. Aprila 1945 se je v Glavni štab Hrvaške odpravil Franc Leskošek, ki je imel za spremljevalca le šoferja Staneta Čurka.

Glavni štab NOV Slovenije je v zadnjem obdobju pred koncem vojne še posebej skrbel za varnost Bele krajine - osrednjega svobodnega ozemlja, ki je političnim vodstvom in ustanovam nudilo možnosti za nemoteno delovanje. Letalski napadi pa tudi vpadi nemških in ustaških pehotnih oddelkov v obmejne vasi so dokazovali, daje skrb za osvobojeno ozemlje več kot upravičena. V januarju 1945 so sovražnikova letala kar štirikrat napadla partizansko letališče pri Otoku, enkrat pa so bombardirala Gradac. Se v drugi polovici marca 1945 sovražnik ni miroval; 21. marca je njegovo topništvo obstreljevalo vasi ob Kolpi: Griblje, Mala in Velika Sela, Adlešiče, Gorenjce in Vrhovce, in porušilo številne hiše in gospodarska poslopja. Po obstreljevanju so ustaši vdrli v porušene vasi in jih izropali. Umaknili so se šele pred enotami 8. in 14. slovenske brigade

ter hrvaškega Karlovškega odreda; v bojih je padlo osem partizanskih borcev.

V aprilu 1945 so na Doblički gori pripravljali proslavo ob 4. obletnici Osvobodilne fronte. Na predvečer - 26. aprila - seje k seji zbral izvršni odbor OF. Naslednjega dne, 27. aprila, koje bilo v naselju že vse nared za proslavo - postavljenje bil tudi govorniški oder, ob njem pa drog z zastavo - je nenadoma iz Crnomlja prišel poziv, naj se vsi naseljenci z Dobličke Gore, z zaščitnima četama vred takoj prepeljejo v Crnomelj. Neposredno po prihodu v mesto sta imela skupno sejo Slovenski narodno osvobodilni svet in Izvršni odbor OF. Sklenili so, da mesto sekretarja SNOS prevzame Franjo Lubej, ker so dotedanjega sekretarja Kidriča določili za mandatarja prve slovenske narodne vlade. Zaščitni bataljon je medtem dobil povelje za premik proti Starem trgu ob Kolpi in dalje do Skrada.³⁶

³⁶ Kazimir Klešnik: *Ustanovitev in delovanje ZE Baze 20*, tipkopis, str. 5, AZČ; R. Vogrič: *Boj Belokranjcev*, str. 429-430; Elko Preatoni, zapis izjave, 19.5.1986, str. 14-15; Alojz Založnik: *Spomini*, tipkopis, nedatirano, str. 49-50, AZČ; T. Fajfar: *Odločitve*, str. 524; R. Vogrič: *Boj Belokranjcev*, str. 497; Franjo Lubej: *Odločitve*, Ljubljana 1980 (v nadaljevanju F. Lubej: *Odločitve*), str. 321, 324-325.

ZAŠČITNIŠKA PATRULJA V ZADNJI SOVRAŽNIKOVI OFENZIVI NA PRIMOR- SKEM

Borci zaščitniki, ki so spremljali Kraigherja na Štajersko, so po vrnitvi v Belo krajino ob srečanjih obujali spomine zdaj na eno, zdaj na drugo doživetje in boje v štajerskih hribih. Niso se še dobro vživeli v sproščenost in lagodnost bivanja na osvobojenem ozemlju, ko je že Kraigher spet poklical k sebi Jožeta Seveja in mu naročil, naj kar v kratkem pripravi patroljo za novo potovanje. Tokrat naj bo številčno močnejša, ker bo tudi sam imel ob sebi več sodelavcev. Bilo je to prve dni marca 1945. Med pogovorom je Sever sam pri sebi pomislil, kako mu je Kraigher še pred nekaj dne vi grozil, da ga bo ustrelil. Zdaj je bil prijazen, kot da tistega nesporazuma ob Savi sploh ni bilo. Ko je povedal, da gredo tokrat spet na Primorsko, je Severju zaigralo srce

- Primorska se mu je zdela kot obljubljena dežela. Podvizal se je v štab zaščitne brigade, kjer mu je komandant Čižmek povedal, da je o nalogi že obveščen in da že pripravlja skupino borcev. Sever mu je prigovarjal, naj izbere čimbolj zanesljive fante, da se ne bi zgodilo tako kot na Štajerskem, kjer jim je mitraljezec izginil. Komandant je za patroljo poleg devetih borcev določil še dva mitraljezca: Antona Poženela - Lebana in mladega Primorca Vojka Natlačena, doma iz Manč v Vipavski dolini. Kraigher je imel za to pot dva osebna spremljevalca: Antona Brica - Sila in Dušana Malnariča, Bevku pa je bil dodeljen borec Milan Maraž, zaščitnik z Baze 20.

Po Kraigherjevem naročilu se je Jože Sever odpravil s svojo patroljo in tremi osebnimi spremljevalci 11. marca 1945 iz Lokev pri Črnomlju

po poti, ki jo je sam dobro poznal: ob Kolpi in Čabranki v smeri Prezida. Prvi dan so prehodili pot prek Starega trga in Broda na Kolpi do Osilnice. Tam so prenočili v odmaknjenem zaselku nad Čabranko. Namesto straže je Sever določil trojke, ki so se izmenjavale ponoči na obhodih okoli zaselka. Naslednjega dne je patrolja v pospešenem pohodu prek Čabra prispela v Prezid.

Istega dne so se s kamioni pripeljali vodilni kadri, ki naj bi jim patrolja varovala pohod. Sever, ki je pričakoval samo Kraigherja, Franceta Bevka in njegovo ženo, je bil presenečen nad številom potujočih. Poleg omenjenih treh so bili še dr. Bogdan Breclj, Vito Kraigher, Ivan Regent in Tomo Brejc. Z njimi se je pripeljal tudi šifrant Lado Avsec z Baze 20. Zdaj je bilo lahko razumeti, zakaj je Kraigher zahteval močnejšo patroljo. Dva borca sta takoj odšla na kurirsko javko in se ponoči vrnila s kurirji, ki so naslednjega dne prevzeli vođenje skupine prek Javornika proti Primorski.

Ker v Prezidu ni bilo nobene partizanske enote, je Sever določil stražarsko mesto in še patroljo, ki je ponoči krožila po Prezidu. Ena od izmen je Severja obvestila, da je v vasi vse mirno, da pa je bilo slišati neko premikanje po bližnjem gozdu. Skrbni in previdni Sever je z eno od patrolj sam obkrožil vas, vendar ni bilo zaznati nič sumljivega.

Naslednje jutro sta se še v temi nekaj več kot dve desetini pohodnikov odpravili iz Prezida po cesti proti Babnemu Polju. Sever je, kot vedno, tudi tisto jutro svoji patrolji dal bojni razpored: na čelo kolone je poslal mitraljezca z dvema pomočnikoma, drugega mitraljezca z dvema pomočnikoma pa v zaščitnico; drugi borci so se kot glavnina držali varovancev. Komaj je skupina zapustila Prezid, seje iz vaške cerkve prav na kratko oglasil zvon. To je bilo nepričakovano in nenavadno. Kaj naj bi pomenilo? Severja je prevzela zla slutnja. Ponovno je opozoril zaščitnike na skrajno previdnost.

Ko seje kolona že bližala Babnemu Polju, je Kraigherja nuja prisilila, da je zavil v grmovje ob cesti. Na cesti sta ga čakala spremljevalca Brie in Malnarič, pridružil se jima je še Sever. Drugi so koračili proti Babnemu Polju, ki ga je predhodnica že dosegla. Kraigher se je s svojimi tremi zaščitniki znašel na začelju, koje nenadoma zaropotalo:

Proti koloni je po cesti tekla skupina domobrancev. Sever, Malnarič in Brie so vžgali po njih in jih prisilili, da so plegli. Izza njih je bilo slišati povelje: " Ujemite Kidriča živega!" Sever je zaščitnici z mitraljezcem Vojkom ukazal, naj štiti umik v hrib, sam pa je stekel na čelo kolone in jo tudi usmeril v hrib. V Babnem Polju je bila ena od enot Notranjskega odreda, ki jo je napad močno presenetil in njeni borci so se zmedeni pomešali med Severjeve pohodnike, ki so disciplinirano sledili poveljem vodje patrulje. Na vzpetini nad Babnim Poljem je Sever kolono ustavil, da bi se prepričal, ali so v njej vsi varovanci pa tudi borci in kurirji vodniki. Ob tem je ugotovil, da ni Bevkove žene, ki jo je že pogrešal Bevk sam. Sever je poslal Bevkovega spremljevalca Maraža in še enega od zaščitnikov, naj jo nemudoma poiščeta. Našla stajo med borci Notranjskega odreda, ki so se umaknili iz vasi in so se zdaj hoteli kar priključiti Severjevi koloni. Sever jih je komaj prepričal, da morajo ubrati svojo pot.

Uredil je svojo kolono, ki so jo kurirji potem vodili po obronkih nad Loško dolino v Javornik. Naslednjega dne so imeli daljši počitek nad vasjo Otok, na kateri so se kurirji s postaje TV la pogosto ustavljali zaradi stikov s tamkajšnjimi aktivisti OF. Postaja TV laje imela svoj biva globoko v gozdu med vasema Dane in Gornje Jezero. Ob počitku nad Otokom so Severjevi pohodniki izvedeli, da jih je v Babnem Polju napadel domobranski bataljon Vuka Rupnika. Verjetno je bil Rupnik tišti, ki je vpil svojim vojakom: "Ujemite Kidriča živega!" Po vsem tem se je dalo sklepati, da so bili obveščeni, da je na pohodu nekdo iz vodstva in da je bil napad na skupino načrtovan. Ni bilo prvič, da je domobrancem načrt spodletel.

Kraigherju seje mudilo in zato je skupina še istega dne zgodaj zvečer nadaljevala pohod mimo Rakovega Skocjana do Ravbarkomande, kjer so prekoračili železniško progo in cesto Ljubljana - Trst. Proti jutru naslednjega dne so se ustavili v Bukovju, na javki pri Jurcu, si odpočili in se okrepčali. Od tod so jih vodili kurirji s postaje TV 5, ne proti Colu, kot na prejšnjih potovanjih, ko jih je tam čakal prevoz s kamionom, pač pa čez Podkraj proti Crnemu Vrhju nad Idrijo, nad Kanomljo, mimo Vojskega na Zelin in od tam v Cerkno. Pot je bila manj ugodna in daljša, ker so Nemci pripravljali ofenzivo in so zato na južni strani Trnovskega gozda postavili kar tri postojanke: nemško

na Predmeji, domobransko na Otlici in četniško na Kovku, kot izhodišča za ofenzivne pohode.

V Cerknem so Kraigherja pričakali kurirji štaba 9. korpusa in vso skupino pospremili do štaba v vasi Labinje. Marec 1945 se je prevesil v drugo polovico.

Na sedežu štaba korpusa in v njegovih prištabnih službah je bilo čutiti napetost in nestrpnost. Prišleki iz Bele krajine so bili kmalu seznanjeni s položajem: ofenziva, ki so jo Nemci že nekaj časa pripravljali, je s prvimi tipalkami segala po obrobju partizanskega osvobojenega ozemlja; iz obveščevalnih poročil je bilo razvidno, da se bo zdaj zdaj začel osredotočen napad na glavnino 9. korpusa.

Vse od začetka leta 1945 so zavezniške armade napredovale na vseh frontah; postalo je očitno, da se je začelo zadnje obdobje vojne z nacistično Nemčijo. V tem obdobju je slovensko ozemlje pomenilo za Nemce zaledje med fronto na Balkanu in fronto v Italiji; za nemško vojsko je bila edina možnost umik. Slovenija je bila še vedno bojno izhodišče okupatorjevih sodelavcev - slovenskih domobrancev, ustašev, četnikov, ljutičevcev - za bojni pohod proti drugim delom Jugoslavije. V tem je tičal razlog za to, da so Nemci sklenili to ozemlje popolnoma očistiti enot NOV. Po načrtu dveh nemških strategov, Rösenerja in Globocnika, naj bi najprej onesposobili 9. korpus na Primorskem, potem bi enako opravili še s 7. korpusom v Ljubljanski pokrajini.

Ofenzivo proti enotam 9. korpusa so Nemci začeli 19. marca 1945. V prvih ofenzivnih nastopih je sodelovalo 15.000 vojakov, ki so jih na Primorsko pripeljali iz svojih postojank, raztresenih po vsej Sloveniji. Do zadnje faze ofenzive se je število vojakov podvojilo. V njihovih enotah ni manjkalo enot kolaboracionističnih vojsk - nedičevcev, četnikov (sodelovala je četniška Dinarska divizija), slovenskih domobrancev (1. udarni slovenski polk, 2. domobranski bataljon ter

posadke iz dolomitskih in primorskih domobranskih postojank), neka grška kvislinška enota in še nekaj drugih.

Prvi del ofenzive je bil najintenzivnejši na območju Gorenjske; hudi boji z enotami NOV so potekali na Blegošu, Crnem Vrhu in dosegli višek ob nemškem napadu na brigado Srečka Kosovela na Poreznu 24.marca 1945. Brigada je utrpela hude izgube: 32 borcev je v bojih padlo, stotino in pol so Nemci zajeli in postrelili, poleg tega je imela brigada skoraj štiri desetine ranjencev.

V drugem delu ofenzive, ki so ga Nemci poimenovali Winterende (Konec zime) se je znašel tudi Kraigher s sodelavci in svojo zaščitno patroljo. Ta del ofenzive se je sicer začel istočasno kot prvi del a je potekal na primorski strani, najintenzivneje na območju od Cola preko Trnovskega gozda do Vojskarske planote. Na tem razmeroma strnjenem ozemlju se je gibala glavnina 9. korpusa, s štabom korpusa, njegovimi prištabnimi enotami, člani pokrajinskih političnih vodstev; z njimi je tedaj že bila Kraigherjeva skupina političnih delavcev s spremljevalci in zaščitniki.

Prve dni ofenzive so se brigade 9. korpusa pogumno in uspešno upirale sovražnikovi premoči. Morda je bil prav v tem vzrok, da se enote niso pravočasno skušale prebiti v sovražnikovo zaledje, kot je načrtoval štab korpusa. Ob začetku ofenzive je štab 9. korpusa z vsemi zgoraj omenjenimi skupinami zapustil sedež v Labinjah in se prek Šentviške planote in Dolenje Trebuše za nekaj dni preselil v Čepovan, nato pa na Predmejo in Otlico. Ne za dolgo. Bazoviška brigada, ki je z delom Gradnikove brigade nekaj dni uspešno branila Sinji vrh, se je namreč morala umakniti močnemu pritisku sovražnikovih enot, ki so ponovno zasedle Sinji vrh. Štab korpusa se je s pokrajinskim vodstvom umaknil v Kozje stene, kamor se je že pred nekaj dnevi preselil del sodelavcev pokrajinskega vodstva s prejšnjega sedeža v Novakih. V Kozjih stenah so namreč zgradili nekaj barak, upajoč, da bi v njih lahko prebili sovražnikovo ofenzivo. Zdaj tudi Kozje stene niso bile več varne. Kraigher, ki je že prevzel naloge sekretarja Oblastnega komiteja KP za Primorsko, je varovancem svoje zaščitne patrolje zdaj priključil še članico CK Vido Tomšičevo (ki je prišla s spremljevalcem Stanetom Zidanom - Cvetom

na Primorsko januarja 1945), tržaško aktivistko Marino Bernetič, administratorko in šifrerko PK KPS Zorko Kravos in telegrafista Petra Pečnika, ki je prišel na Primorsko poleti 1944 z Miho Marinkom in je takrat ostal kot telegrafist pri Oblastnem komiteju KPS za Primorsko zaradi vzdrževanja radijskih zvez. Ob njem je bila še skupina borcev, ki so mu pomagali nositi aparature.

Položaj se je za partizanske enote slabšal iz ure v uro. Sovražnik je namreč sklenil obroč na črti Predmeja - Mrzla Rupa - Sinji vrh - Predmeja. Za obkoljene je bila rešitev samo v preboju. Štab korpusa je ukazal, naj se prebijejo v treh kolonah. Prvi koloni, v kateri je bil štab italijanske divizije z dvema brigadama, se je posrečil umik brez boja na Banjško planoto. Druga kolona z enotami 31. divizije in precejšnjim številom gibljivih ranjencev je imela posebno srečo: z območja, po katerem se je gibala, je bil odpoklican 2. domobranski bataljon, ki mu je poveljeval Vuk Rupnik. Partizanska kolona je skozi to vrzel v sovražnikovi bojni črti v šestnajsturnem pohodu dosegla Javornik nad Idrijo. Po enodnevnem počitku je prešla na območje Pivke.

Najtežjo preizkušnjo je doživela tretja kolona, ki je bila najštevilnejša in jo je neposredno vodil štab korpusa. V njej je bil štab 30. divizije z Bazoviško brigado, delom Gradnikove brigade 31. divizije, moštvom mornariškega odreda, medtem ko je divizijski štab v dogovoru s štabom korpusa poslal Gregorčičevo brigado v smer načrtovanega premika, da bi zasedla položaje okoli Mrzle Rupe. Poleg štaba korpusa je bilo za pohod pripravljeno moštvo korpusove artilerije, ki je topove že pred tem deponiralo, sodelavci prištabnih služb, pokrajinski politični in oblastni aktiv z administrativnim in tehničnim osebjem ter precej političnih delavcev s terena, ki so se pred ofenzivo zbrali pri pokrajinskem vodstvu, da bi sodelovali na politični konferenci.

Odloženo je bilo, da se tretja kolona prek Mrzle Rupe prebije na Cerkljansko in Gorenjsko. Pred pohodom, ki se je začel 31. marca zvečer, je kolono uredil komandant korpusa Jože Borštnar. Na čelu kolone so se razvrstili borci Bazoviške brigade, za njimi štab korpusa, anglo-ameriška in ruska vojaška misija pri štabu 9. korpusa, člani pokrajinskega vodstva s Kraigherjem in njegovi mi zaščitniki ter

sodelavci pokrajinskih vodstev. Tem je sledil načelnik OZNE za Primorsko Maks Pere s skupino borcev Vojske državne varnosti. V zaščitnici so bili borci Gradnikove brigade.

Bilje že pozen večer 31. marca, ko se je kolona s Kozjih sten odpravila na pohod, ki je kljub slabi, strmi stezi in temni noči potekal brez zastojev. Ko se je že prebujalo velikonočno jutro -bilo je 1.aprila 1945 - je kolona prvič obstala. Prispela je do Mrzle Rupe. Utrujeni pohodniki so posedli na pomladno hladna gozdna tla. V zraku je visela negotovost. Kje so Nemci? So mar zaznali pohod kolone, ki je zaradi svoje številnosti kljub previdnosti povzročala hrup? Imajo postavljene zasede? Ko je po koloni prišlo povelje za premik, je bilo čutiti med pohodniki olajšanje - morda je pot pred kolono le čista?

Do Severja je pred nadaljevanjem pohoda prišel Maks Pere in mu naročil: "Ti hodi s svojimi tik pred menoj, tako da boš imel kar najbližje VDV-jevce!" Perčevi skupini se je že prej - po pristanku Borisa Kraigherja - pridružil Vito Kraigher. Severju je svojo odločitev utemeljil s tem, da Pere pač bolje pozna primorske kraje. Kolona se je razpotegnila in podnevi prišla do osamelega zaselka Gorenje Trebuše - Gačnika, ki leži v ozki dolinici ob istoimenskem potoku. Ko sta se predhodnica in del glavnine že dvigala po nasprotnem bregu v smeri zaselka Na Ogalcah, so padli prvi rafali. Potem so se usuli po koloni streli iz vseh smeri. Postalo je jasno, daje partizanska vojska zašla med številne premišljeno razporejene zasede. Osredotočen napad na kolono je bil nepričakovan, zato je v prvih trenutkih povzročil preplah in zmedo, posebno še zato, ker je bilo že ob prvih sovražnikovih rafalih kar precej mrtvih in ranjenih. Korpusni in divizijski štab sta bila prisiljena hitro ukrepati, kajti vztrajati na čistini med zasedami, iz katerih so se oglašali tudi številni ostrostrelci, bi pomenilo popolno uničenje več kot tisočglave partizanske kolone. Zato so brigadni štabi dobili povelja, naj v naskokih preženejo sovražnika z dominantnih položajev v smereh zaselka Na Ogalcah, Oblakovega Vrha in Vojskega. Izpolnitev povelja je bila izredno težka, vendar so se je borci lotili z vso zagnanostjo in partizansko vztrajnostjo.

Medtem se je naredil čudovit, sončen pomladni dan. Nebo je bilo modro, kot že dolgo ne. In sonce je sijalo, kot bi z močjo svojih žarkov hotelo v zemljo vtisniti podobo velike bitke. Dan, eden najlepših, kar jih je mogoče doživeti, poln modrine in svetlobe, pod njegovo bleščavo pa stiska, kriki, medlenje ranjenih, tema. Borce je motila sončna luč; zdelo se jim je, da jih razkriva sovražniku, da nekako ne sodi sem, kjer na vsakem koraku preži smrt.

Ob teh usodnih bojih je prav, da se posebej ustavimo ob 2. -ruskem - bataljonu Bazoviške brigade, pri katerem se je ta čas zadrževala ruska vojaška misija pri 9. korpusu. Vodja misije, podpolkovnik Ribačenko, je osebno posegel v kritični vojaški položaj s poveljem bataljonu za naskok. Za borce ruskega bataljona je bil podpolkovnik Ribačenko najvišji poveljnik, njegova beseda je veljala več od vseh drugih. Kot bi trenil, se je bataljon na njegovo povelje razvil v strelsko vrsto, ki se je usmerila proti nemškim položajem najprej s počasnimi, potem pa vse hitrejšimi koraki in prešla v tek. Iz ruskih borcev se je izvil grozovit krik, ki je v trenutku utišal orožje na sovražnikovih položajih pred bataljonom. Nemci so namreč po jurišnem krik spoznali, da jih naskakujejo Rusi, in so se v brezglavem begu pobrali s položaja, puščajoč za seboj opremo, nahrbtnike in tudi orožje. Ruski bataljon je s svojim naskokom za kratek čas umiril položaj na bojišču, da so druge partizanske enote, ki so sicer tudi uspešno zavračale sovražnika, lahko bolj smotrno uredile svoje vrste in se pripravile na obrambo. Ob velikih izgubah so zavzeli strateško pomembne položaje, a zato srditost bojov ni ponehala. Nemci so si namreč prizadevali ponovno zavzeti izgubljene položaje, zato so hudi boji potekali ves dan.

Položaj je postajal iz trenutka v trenutek bolj kočljiv. Posamezni nemški vojaki so od časa do časa stekli iz zaklonišč in skušali loviti partizanske borce. Borka Tatjana Menna iz 30. divizije je bila priča srhljivemu dogodku: iz grmovja je pritekel nemški vojak, se pognal za partizanko Ino Setinčevo in zgrabil za naramnice njenega nahrbtnika. Le kje je vzelo dekle toliko prisebnosti in poguma, da se je v hipu rešilo nahrbtnika in ubežalo vojaku, ki je bil tako začuden, da niti streljal ni za ubežnico. Vsi partizani niso imeli Inine sreče. Veliko so jih Nemci in njihovi pomagači zajeli. V posebno težkem

položaju seje znašel zadnji del glavnine, ki je bil ob prvem nemškem napadu še v dolini Gačnika. Z močnim ognjem iz vsega orožja so bližnje zasede skupini preprečile, da bi se umikala s kolono. Vito Kraigher je v vsesplošni zmedu in iskanju izhoda izgubil očala. Izgubljeno je taval v neznano in zajela gaje skupina nemških vojakov. Ujetega so odpeljali v Ljubljano in ga ustrelili s skupino aktivistov OF na Turjaku tik pred koncem vojne. Ko so v koloni pogrešili načelnika OZNE Maksa Perca, se je zaskrbljena vrnila ob koloni navzdol njegova sekretarka Tanja Kersnik. Ni se vrnila. Zajeli so jo nemški vojaki in jo odpeljali v tržaške zapore, kjer je začela trnovo pot zajete partizanke. Tudi mnogi drugi so pri Gačniku žalostno končali. Nekaj deklet, aktivistk s terena, nevajenih bojnih okoliščin, seje skušalo reševati z brezglavim begom; končale so v prepadih nad Gačnikom. Maks Pere, načelnik OZNE za Primorsko, je padel pod nemškimi strelji. Po ofenzivi so ga partizani našli brez vojaške torbe, sezutega. Blizu njega je obležal načelnik propagandnega oddelka štaba korpusa, obetavni mladi Saša Štempihar, padel je tudi komandant mornariškega odreda Baldomir Saje. Za vselej je v Gačniku končalo svojo pot štirideset mladih partizanov. Za usodo vseh teh so v poveljstvih in enotah izvedeli šele po končani ofenzivi.

Čimbolj se je boj na gornjem delu bojišča stopnjeval, več je bilo ranjenih, pripravljenosti pomagati jim pa kljub silni utrujenosti soborcem ni manjkalo. Ko je nekdo prišel povedat, da je pod strelji sredi brega obležal podpolkovnik Ribačenko, vodja zaščitniške patrulje Sever ni niti za hip pomišljal. Čeprav je tvegaj svoje življenje, je stekel po bregu in ranjenca sam odnesel na ramah, dokler mu ništa priskočila na pomoč dva borca Bazoviške brigade. S skupnimi močmi so ranjenca prinesli do položaja štaba korpusa, kjer je Ribačenko zdravniško pomoč nudil dr. Bogdan Breclj.

V boj so se vključevali tudi borci Kraigherjeve zaščite, čeprav jim je Kraigher neprestano zabičeval, da so odgovorni za zaščito svojih varovancev. Predvsem vodja zaščitne patrulje Sever kljub opozorilom nadrejenega ni mogel mirovati. Z brzostrelko je tekal zdaj v eno zdaj v drugo smer, skušal utišati sovražnikove ostrostrelce in tako prispevati k zaščiti varovancev. Med temi sta se izredno pogumno držala kljub zelo kritičnemu položaju France Bevk in njegova žena

Davorina, oba stara blizu šestdeset let, ništa bila vajena partizanskih naporov in še manj bojov. Telegrafist Pečnik je med umikom naletel nanju, ko sta tekla prav v smeri, od koder je streljal nemški ostrostrelec. Opozoril ju je, naj počakata. Sam je pred njima pretekel kritični kos poti, nato pa jima je dal ob primernem trenutku znamenje, da sta se iz ostrostrelčevega vidnega polja resila tudi ona dva. Z Bevkovima je mogoče primerjati še članico CK KPS Vido Tomšičevo, ki se je prvič znašla v bojnem metežu pa je ostala mirna in je disciplinirano, brez preplaha upoštevala vsako vojaško navodilo. Ob njej je bil spremljevalec Stane Židan, ki ji je bil dodeljen januarja 1945, koje z Baze 20 odhajala na Primorsko. Židan je ob Tomšičevi - kot prej ob članici CKKPS Lidiji Šenjunc - vestno opravljal varnostne naloge, še posebno, ko sta se znašla sredi bojov na Vojskarski planoti skupaj s člani pokrajinskega političnega vodstva. Vidi Tomšičevi, ki je cenila Židanovo hrabrost, vdanost in zvestobo, je še posebej ostal v spominu prav iz bojov 1. aprila 1945; takrat jo je spremljal in usmerjal vsak njen korak, izpostavljal seje, daje varoval njo.

Hladnokrvnost je med hudim sovražnikovim streljanjem po prvem delu kolone, ki se je umikala po strmi kozji stezi iz doline, pokazal tudi angleški major, ki se je sredi strmine ustavil in pomagal partizanki za seboj premagati visoko skalnato oviro. Vida Tomšičeva je zaščitnikom ostala v spominu še zaradi neke svoje odločitve, ki je prišla ob pravem času. Med obkoljenimi je bil tudi intendant Poč, partizani so mu pravili "minister Poč". Ta je nekega kurirja pobaral, kaj nekaj velikega nosi v nahrbtniku. Oni je na kratko odgovoril: "Pisalni stroj." Kdo ve, ali je "minister Poč" podvomil v odgovor, ali pa je hotel fanta rešiti bremena. Vzel je nahrbtnik in iz njega potegnil kraški pršut. Takrat seje oglasila Vida: "Kar takoj vsakemu, do kogar lahko prideš in dokler boš imel kaj rezati, odreži rezino!" Poč je to rade volje storil. Kaj je to pomenilo vsem sestradanim, ki so bili pršuta deležni, ni mogoče opisati.

Štab korpusa je čez dan poskušal s pomočjo brigadnih izvidniških patrolj ugotoviti, kje bi bilo mogoče prebiti obroč, vendar so bile sovražnikove globinske zasede tako goste, da preboj pri dnevu gotovo ne bi bil uspešen. Poleg tega je sovražnik podnevi močno okrepil svoje eno te v smeri Šebrelj, v kateri naj bi se po prvotnem načrtu štaba

korpusa kolona skušala prebiti na Cerkljansko in od tam na Gorenjsko. Zaradi tega se je štab korpusa odločil za večerni preboj na Sentviško planoto mimo Dolnje Trebuše.

Takoj ko je bil nacrt za umik sprejet, je Kraigher Severju povedal, da bo ob sebi in drugih varovancih zadržal samo njega, Brica in Malnariča; drugim zaščitnikom naj Sever naroči, naj se pri preboju priključijo glavni koloni.³⁸

Kolona, ki se je napotila proti Sentviški planoti, je imela tiši večer - bil je še vedno 1. april 1945 - posebno srečo. Nemci so namreč prav pred njenim prihodom umaknili s položajev pri Dolnji Trebuši svoje zasede in utrujena partizanska kolona je rečico prečkala brez strela kar čez most in se na drugem bregu Trebuščice povzpela na območje vasi Ponikev, Pečin in Prapetna. Kraigher pa se je odločil, da se s svojimi sodelavci, ranjenim vodjo ruske vojaške misije in tremi zaščitniki zateče v lekarno 9. korpusa blizu Dolnje Trebuše, na desnem bregu Trebuščice, ki jo je vodil farmacevt Uroš Ruprecht. Skupina se je zvečer ustavila v zaselku Dolnje Trebuše Za Robom, na samotni kmetiji, po domače pri Janovih, kjer je bila javka za lekarno. Gospodar je vzdrževal neposredne stike z upravnikom lekarne in je tudi Kraigherjevo skupino pospremil v odročno grapo do Ruprechta. V bližini javke je po Kraigherjevem ukazu ostal kot izvidnik vodja zaščitniške patrulje Sever. Poiskal si je mesto na pečini nad grapo, od koder je imel dober pregled nad okolico. Domačin se je naslednjega dne večkrat oglasil pri Severju s Kraigherjevimi vprašanji in napotki. Izvidnik je bil v nezavidljivem položaju, saj se na svojem prikritem položaju ni smel kaj dosti premikati, ker so po bližnji okolici še vedno krožile sovražnikove patrulje. Prvi dan okrog poldneva je korakala po stezi kakih petdeset metrov od izvidnice skupina četnikov proti Dolnji Trebuši. Kljub tesnobnim občutkom je Sever četrnike preštel: Osemnajst jih je bilo! Pomislil je, kaj naj bi storil, če bi ga opazili. Se

38 *NOV na Slovenskem*, str. 918-921; Ina Šetinc, pisna izjava, junij 1994; Peter Pečnik: *O ofenzivi na vojskem*, magnetofonski zapis izjave; Peter Pečnik, tipkopis, str. 5-6, AZČ.

istega dne je imel tudi prijetnejši razgled: nad Šentviško pianoto so priletela zavezniška letala in v soncu so zablestela pisana padala. Sever je bil prepričan, da pomenijo rešitev za partizanske enote, ki so v zadnjih bojih izgubile ne samo veliko borcev, ampak tudi precej orožja, predvsem pa potrošile vse zaloge municije. Močno jih je pestila tudi lakota, saj na izčrpanem ozemlju, po katerem so se gibale, hrane ni bilo dovolj niti za civilno prebivalstvo.

Tretjega dne je Sever s svoje opazovalnice zagledal, kako se proti Šebreljam vije vojaška kolona. Z daljnogledom je ugotovil, da so partizani. Takoj je v grapo pod seboj vrgel kamen, kar je bil dogovojeni znak, da se nekaj dogaja. Domačin, ki seje mudil spodaj pri Kraigherjevi skupini, je bil kaj hitro pri Seveiju. Skupaj sta še enkrat preverila njegovo ugotovitev in domačin se je takoj spustil s sporočilom nazaj v grapo. Kmalu seje vrnil k Seveiju z naročilom, naj se takoj odpravi na Šebrelje in ugotovi, za katero enoto gre.

Dan pred tem so na Šentviški planoti poklicali v štab korpusa partizanko iz 30. divizije Tatjano Menna, ki je vodila divizijsko lekarno inje zaradi tega poznala tudi lokacijo korpusove lekarne. Dali soji nalogo, naj do tja vodi obveščevalca Milana Osredkarja z nujnim sporočilom za Kraigherja. Za spremstvo in zaščito so jima dali skupino borcev ruskega bataljona Bazoviške brigade. Sii so po isti poti, po kateri so se pred dvema dnevi prebili iz sovražnikove obkolitve, nazaj preko Trebuščice; seveda spet kar prek mostu, računajoč, daje pot še vedno prosta. Padli pa so v zasedo. Ker je bila noč deževna, so jih Nemci prepozno začutili in tako so se uspeli izviti brez izgub. Odposlanca sta spremljevalce pustila v bližini lekarniške javke, sama pa sta se spustila v grapo do lekarne, kjer je Osredkar izročil Kraigheiju sporočilo štaba korpusa. Verjetno je bilo sporočilo enako tistemu, ki ga je nekaj ur nato prinesel s svoje kurirske poti Sever. Po Kraigherjevem ukazu je odšel na Šebrelje in nà svoje presenečenje pri enotah našel namreč tudi političnega komisaija korpusa Viktorja Avblja - Rudija, ki je pri priči napisal pismo za Kraigherja. Sever seje s pismom vrnil k skupini, ki je "gostovala" pri farmacevtu Ruprechtu. Kraigher se je odločil, da bo šel takoj na pot s sodelavci, tremi zaščitniki in obveščevalcem Osredkarjem.

Partizanko Tatjano so pustili sredi noči v bližini javke z željo, da čimprej najde stik s svojo enoto.³⁹

Kako so hude dneve ofenzive preživljali drugi borci Kraigherjeve zaščitne patrulje? Večji del se je odločil za umik z glavno kolono na Šentviško planoto.

Telegrafist Pečnik se je s svojimi fanti - radijsko postajo so že prej deponirali - prebijal samostojno. Iz zaščitne patrulje se mu je pridružil mitraljezec Vojko Natlačen. Ker so vsi skupaj slabo poznali tamkajšnji teren, je Pečnik pridobil za vodstvo civilista iz zaselka Na Ogalcah. Po njegovem nasvetu so šli proti Trebuščici in se pomikali po grebenih nad njenimi grapami. Bili so previdni, saj je bilo z vseh strani slišati streljanje, bilo je nemogoče ugotoviti, kje je sovražnik in katera smer je varna. Naenkrat je šifrer Avsec dal drugim znamenje, naj se ustavijo, in brez besed pokazal na kolono Nemcev, ki je korakala po poti nad njimi. Ko so se ozrli v nasprotno smer, navzdol, so tudi tam ugledali zelene uniforme. Znašli so se med dvema kolonama. Umakniti se niso mogli ne levo ne desno. Sreča je bila le v tem, da se Nemci niso ozirali po okolici. Partizanska desetina je za hip otrpnila, potem pa skušala napredovati v smer, v katero se je pomikala že prej, tiho, previdno, več po štirih, kot po dveh. Po nekaj metrih so se borci znašli nad zasneženim prepodom. Izbire ni bilo. Drug za drugim so poskakali v sneg in se zadričali navzdol, ne da bi utegnili pomisliti, kako se lahko ta "vožnja" konča. Končala se je še kar dobro, kljub dokaj trdemu pristanku, saj so borci z orožjem vred na dnu prepada trčili drug v drugega. Ob drsenju se je šifrerju Avsecu nekje zataknila torbica, v kateri je z drugimi dokumenti nosil tudi šifre. Vsi skupaj so se znašli ob veliki kopi snega, pod katero so, potem ko so si malce opomogli od strahu in napora, odkrili zmrznjeno kravo. Pred Nemci so se rešili vsi ražen civilnega vodnika, ki očitno ni imel poguma, da bi se spustil v zasneženi prepad. Nemci so ga zajeli in ubili.

39 Tatjana Menna, ustna izjava, april 1994, AZČ.

Iz prepada so se Pečnikovi fantje izkopali šele naslednjega dne. Na večer so se potem ustavili pri prvi hiši, na katero so naleteli. Izvedeli so, da se Nemci, četniki in domobrance še vedno potikajo po zaselkih, kjer ropajo, požigajo hiše in pobijajo civiliste. Po teh nespodbudnih novicah je skupina spet šla na pot, ne da bi vedela, kam in kod. Bila je temna noč, zato so fantje menili, da bi bilo dobro, če bi šel nekdo v predhodnico. Javil se je zaščitnik Vojko, češ da bo s svojo strojnico lahko še najbolj korišten, in že je odhitel po stezi naprej. Z manjšim presledkom so se za njim zvrstili drugi. Niso dolgo hodili, ko so pred seboj zaslišali klic: "Stoj!" Obstali so, kot daje veljal neposredno njim. Je bil to Vojkov glas ali glas koga drugega, tega ni bilo mogoče razbrati. Slišati je bilo še nekaj ostrih besed, od katerih je bilo mogoče razbrati le: "Ne lomi ga! Ne streljaj!" V tem pa je že padel rafal. Pečnik in njegovi so se kot na povelje obrnili in se umaknili v več smeri, ker so presodili, da so naleteli na domobrance. Čez čas so se s polglasnimi klici spet sešli, le Vojka ni bilo od nikoder. Sele čez nekaj dni je mrtvega našla neka patrolja. Bil je brez orožja, bos in brez obleke, tako kot večina drugih padlih partizanov. Videti je bilo sled rafala čez obe nogi, kazalo je, daje izkrvavel. Vznemirjeni so skušali nadaljevati pot, korak pa jim je zastal ob vsakem, čeprav oddaljenem strelu. Napredovali so počasi, saj so bili zdaj čisto brez orientacije. Na vsem lepem se jim je zazdelo, da jim nekdo sledi. Ustavili so se in utihnili. Nič več ni bilo slišati. Po posvetu so se odločili, da se zavlečejo pod kolovoz, po katerem so hodili, in počakajo dneva. Niso mogli slutiti, da seje nedaleč od njih zaradi občutka negotovosti ustavila ena sama, samcata partizanka, ki tudi ni vedela, v katero smer naj bi se podala. Bila je Tatjana iz 30. divizije, ki ji je Kraigherjeva skupina tako lepo zaželela, naj poišče svojo enoto... Z dnevom se je končno le sešla s Pečnikovo skupino. Kakšno olajšanje, da nisi sam! Vzšlo je sonce in kmalu ogrelo izmučeno partizansko skupino. Pečnik je sotrpine veselo presenetil. Segel je na dno svojega telečnjaka in privlekel na dan zavitek nemškega prepečenca. Razdelil gaje in vsak gaje trikrat obrnil v roki, preden je ugriznil vanj, saj po dneh lakote ni bilo mogoče verjeti v razkošje okusa po kruhu. Sončna toplota in utrujenost sta storili svoje: drugemu za drugim so se veke zaprle same od sebe. Prebudilo jih je streljanje in Tatjani seje dozdevalo, daje to v smeri lekarniške javke. Kasneje seje njeno ugibanje potrdilo. Borci ruskega

bataljona, ki so spremili do javke Tatjano in obveščevalca Osredkarja, so si namreč zakurili ogenj in dim je izdal njihov položaj. Prihrumeli so Nemci in nezavarovano skupino pobili, ob tem pa še hudo ranili gospodinjo na javki. Ko seje streljanje poleglo, so se Pečnik in njegovi partizani spet umirili in se prepustili sončni toploti. Naenkrat so zaslišali kravji zvonec. Tatjana seje dvignila na kolena in zagledala partizana s titovko na glavi, ki je vodil za seboj kravo. Že je dvignila roko, hoteč ga poklicati, ko ji je najbližji borec dal znamenje, naj se prikrije. K sreči! Titovko je namreč nosil nemški vojak, prvi v vrsti, ostali, ki so hodili za njim, so vsi nosili nemške kape. Morda naj bi prvi delal vtis, da gre za skupino partizanov. Tak je Pečniku in njegovim ostai spomin na zadnje srečanje z nemškimi soldati v njihovi zadnji ofenzivi na Primorskem.

Minila je najhujša preizkušnja v zgodovini primorskih narodnoosvobodilnih enot. Brigade so bile po nemški ofenzivi zdesetkane a vendar sposobne za zadnji osvobodilni boj. Štab korpusa se je po ofenzivi naselil na Šebreljah, politična pokrajinska vodstva pa s Kraigherjem na čelu na Vojščici. Skupaj so načrtovali osvobodilni pohod primorskih narodnoosvobodilnih enot proti Trstu, Gorici, Tržiču.

Na Vojščici seje zbrala tudi Kraigherjeva zaščitna patrulja. Manjkal je samo najmlajši, hrabri mitraljezec Vojko. Vsem, varovancem in zaščitnikom, je bilo hudo zanj; nemška ofenziva je prinesla veliko in preveč smrti, a izgubo najbližjega so tudi partizani najteže prebolevali.

Šifrer Avsec je moral Kraigherju povedati, kaj se mu je zgodilo s šiframi. Kraigher je ukazal, da so se vrnil tja, kjer naj bi torbica ostala. Našli so jo nad prepadom. Kraigher ni dovolil, da bi šifre še uporabljali, češ da so jih po vsej verjetnosti Nemci prefotografirali. Telegrafistu Pečniku je naročil, naj s telegrafistom osvobodilne organizacije v Trstu Borisom Mozetičem začasno vzpostavi zvezo kar s svojo zasebno šifro. Radijska ekipa je takoj potem, ko se je sešla z vodstvom, dvignila med ofenzivo deponirano radijsko postajo z vsem priborom in takoj začela oddajati. Radijci so bili zadnje tedne pred koncem vojne zaposleni noč in dan. Vzdrževali so zveze z Vrhovnim

štabom NOVJ, Glavnim štabom Slovenije, štabom 4. armade NOV, Centralnim komitejem KPS, posebno pogosto s komando mesta Trst. Z zavezniki sta štab korpusa in politično vodstvo vzdrževala zveze prek radiooddajne postaje anglo-ameriške vojaške misije. Takoj po ofenzivi je bilo poslanih nešteto prošenj za nujno pomoč v hrani in orožju. Zavezniki so se odzivali počasi. Najprej so se odločili za pošiljke hrane, ki so bile za tišči čas in razmere res izdatne, skoparili pa so z municijo, ki so jo enote tudi zelo potrebovale.

Vse intenzivnejše delovanje pokrajinskega političnega vodstva so občutili tudi Kraigherjevi zaščitniki. Obremenjeni so bili ne samo z neposrednim varovanjem na sedežu in na službenih poteh, pač pa tudi s številnimi kurirskimi obveznostmi. Vmes je Kraigher poslal skupino zaščitnikov z nekim terenskim političnim delavcem, češ da jih bo le-ta vodil in jim tudi razložil njihovo nalogo. Odšli so z njim v gozd nad Sebreleje; tam jim je pokazal dve podzemni skrivališči, ki so ju morali zaščitniki razširiti. Hiteli so in nalogo opravili v dveh dneh. Nazaj grede so se utrujeni in lačni ustavili na Sebreljah, kjer je bil sedež štaba korpusa. Bil je že pozen večer, okrog štabne kuhinje pa je prijetno dišalo po kruhu. Kuhar pri štabu 9. korpusa, Milan, je imel tistega dne veliko peko. Zaščitniki so ga poprosili za hlebec, a kuhar je bil neizpros. Hlebce je pospravil v škrinjo, si na njej postlal in zaspal. Zaščitniki mu osorne trdosrčnosti niso mogli odpustiti. Že ko je hlebce pospravljaj, so njegovo delo pozorno opazovali. Ko je trdno zaspal, so se odločili za dobeseden po-dvig: spečega kuhala so previdno, počasi dvignili s pokrovom vred, pobrali vso peko in spečega položili nazaj k zasluženemu počitku. Po dolgem, dolgem času so se kruha pošteno najedli in še za soborce v patrulji so ga nekaj prihranili, ko so se kar ponoči vrnili na Vojščico. Nikoli pa niso izvedeli, kaj sije zjutraj, po dobro prespani noči, mislil kuhar Milan, ko je dvignil pokrov svoje škrinje. Vest jih ni pekla. Ofenziva je minila, zavezniška letala so s padali odmetavala več hrane kot orožja; predvsem moke je bilo dovolj..⁴⁰

40 Peter Pečnik, *tipkopis, str. 34-36, 42-45, AZČ.*

O ZADNJIH ME DVOJNIH RAD IJSKIH ZVEZAH S TrstOM

Vrniti se moramo k radijski službi, k zvezi s Trstom oziroma z radijsko postajo Komande mesta Trst. Povedano je že bilo, da sekretar Oblastnega komiteja KPS za Primorsko po zadnji nemški ofenzivi ni več dovolil uporabljati šifer, ki jih je med ofenzivo s torbico vred izgubil - čeprav kasneje na istem mestu spet našel - šifrer Avsec. Zahteval je, naj telegrafist Peter Pečnik uporabi za zvezo s tržaško ilegalno postajo Miramar kar šifro, s katero so se med seboj sporazumevali telegrafisti sami. Ta šifra je bila tako enostavna, da bi jo lahko rešil vsak amater.

Pečnik je postajo, ki jo je dvignil v skrivališču, dobro presušil na neki krušni peči. Ko je začel delati se je število brzojavk, oddanih in prejetih, z vsakim dnem dvigalo, čimbolj se je bližal konec vojne. Ne samo telegrafist in šifrer, tudi njuni pomočniki, ki so polnili akumulatorje, so vrteli ročni generator do utrujenosti in čez vse dneve in pozno v noči.

Oblastni komite KPS in druga pokrajinska vodstva so se naselila v Gorenji Trebuši, kjer je imel sedež tudi štab 9. korpusa. Iz Trsta se je pri Borisu Kraigherju oglasila ilegalka - kurirka iz Trsta. Kraigher je poklical k sebi telegrafista Pečnika, ker je kurirka imela zanj pismo. Izročila mu gaje, rekoč: "Tovariš Peter, tole pismo ti pošilja Boris." Na hitro se je obrnila in odšla. Peter se je začudil pismu - tankemu in lahkemu - bilo je namreč namenjeno letalski pošti. Na ovojnici je bila vtisnjena znamka s fašističnim znakom, pod njo pa moder napis "Par avion". Napis je bil prečrtan, pod njim pa z velikimi tiskanimi

črkami zapisano: PEŠ. Torej Petrovemu sodelavcu Borisu, tržaškemu ilegalcu, čigar življenje je vsak dan viselo na nitki, ni zmanjkalo humorja. Vsebina pisma je bila v bistvu resno opozorilo. Nekako takole seje glasila: "Dragi tovariš Peter! Ne poznavam se osebno, čeprav se skoraj vsak dan slišiva. Zavedaj se, da mi gre vsak dan večkrat krepko za nohte, zato bodi ob vsaki najini zvezi kratek in hi ter. Stalno nas bombardirajo Anglo-amerikanci, kadar pa teh ni, me lovita Gestapo in Ovrha! Na svidenje v osvobojenem Trstu - če bom še živ! Boris."

Zdaj šele je Pečnik razumel, zakaj je včasih Boris na vsem lepem sporočil: "Počakaj!" in kmalu za tem je sledilo še sporočilo: "Hajka!" Potem se Boris navadno ni oglasil nekaj dni, dokler se ni preselil v drugo skrivališče. Tako je delal in živel partizan - ilegalce Boris v Trstu, sredi sovražnikov.

Pečnik je pismo pokazal sekretarju Kraigherju in mu povedal, da bo sestavil novo šifro za zvezo s postajo Miramar. Čez nekaj dni je že delovala zveza po novem sistemu. Zveza Boris - Peter je bila resnično dobro uigran team. Bila sta tako izurjena, da sta - če ni bilo brzoglavk - zvezo končala v nekaj sekundah. Za vzpostavitev zveze sta uporabljala mednarodne oznake - začetnice angleških besed, ki so pomenile: "Kličem te - ali me slišiš", ob zaključku pa je sledila oznaka za "Konec zveze".

Tako je zveza potekala nekaj tednov brez motenj, brez pretresov. 28. aprila 1945 pa seje Boris na Pečnikov klic odzval živčno in napovedal zelo, zelo nujno brzoglavko. Pečnik se je takoj pripravil na sprejem. Pričakoval je šifrirano besedilo, zato gaje Boris zelo presenetil, koje začel oddajati brzoglavko v črkah, čeprav črkovne šifre od izgube šifer med zadnjo ofenzivo niso več uporabljali. Začel je pisati oddane znake: "Imamo zvezo z..." Je mogoče, da Boris oddaja odprto brzoglavko?! Prenehal je zapisovati in sklenil, da si bo besedilo zapomnil. Ni mu uspelo. Prosil je Borisa, naj ponovi. Takrat pa so se začele na liniji take motnje, da je bil sprejem povsem nemogoč. Slišati je bilo le piskanje in hreščanje. Nekdo je skušal preprečiti oddajo. Kdo je neki vmes, se je vpraševal Pečnik: Nemci? Italijani? Morda anglo-američani, ki se bližajo Trstu? Kdor koli je že bil, se je moral

zavedati pomembnosti vsebine brzojavke. Zanimivo pri vsej zadevi je bilo to, daje Boris sprejemal Pečnika brez vsakih motenj. Iz tega je bilo mogoče sklepati, da so motilci poznali valovno dolžino postaje Miramar, ne pa tudi postaje primorskega vodstva NOG.

Pečnik in Boris sta bila vztrajna. Neprestano sta menjala valovne dolžine, a na vsaki zamenjani dolžini so se spet pojavile za ušesa neznosne motnje. Zveza je trajala nenavadno dolgo, ker je tudi Boris očitno za vsako ceno hotel oddati sporočilo. Pečnik je lovil črke, sem ter tja skupino črk. Zveza je trajala nekaj ur. Pečniku je končno uspelo iz skupine črk sestaviti približno vsebino brzojavke: "Imamo zvezo z JA v Istri. Sporočite, če lahko začnemo z oboroženim uporom. Komanda mesta Trst."

Pečnik je potrdil sprejem in hotel zaključiti zvezo, Mozetič pa se je oglasil: "Ne, ne. Čakam odgovor." Pečnik je preskakujoč stopnice stekel v nadstropje, kjer sta zasedala štab IX. korpusa in pokrajinsko politično vodstvo. Pred vrati je stal stražar, ki je Pečnika ostro pogledal, rekoč: "Nikamor! Vstop ni dovoljen!" Pečnik ga je odrinil, planil v sobo in potisnil Borisu Kraigherju v roke tržaško brzojavko. Kraigher je stopil z njim v vežo, kjer mu je telegrafist razložil, kako mukoma je sprejel besedilo. Povedal je, da Miramar čaka na zvezi. Kraigher je Pečniku naročil naj počaka pri stražarju, sam pa se je za nekaj trenutkov vrnil, k ostalim udeležencem seje. Zelo hitro se je vrnil in Pečniku izročil list papirja, na katerem je pisalo: "Takoј začnite z oboroženim uporom. Obkom za Primorsko". Pečnik je pohitel nazaj k oddajniku in Borisu posredoval besedilo povelja. Borisov odgovor: "Hvala, hvala!" je izražal veliko zadovoljstvo. Povelje je bilo dano, vstaja v Trstu seje začela. Bilje 28. april 1945.

Ko je Peter Pečnik, telegrafist Obkom za Primorsko s skupino pokrajinskega vodstva prišel 3. maja 1945 v osvobojeni Trst, je takoj začel poizvedovati za oddajno postajo Miramar in njenega telegrafista Borisa. Nikakor ni mogel najti koga, ki bi mu nakazal vsaj smer, kje naj Borisa išče.

Po vojni se je Pečnik zaposlil v podjetju IEV - Industriji za elektrozveze v Ljubljani. Podjetje je vodil star partizan, tehnik Rudi Jančar - Turk. Prostore so imeli v nekdanji rižarni ob Linhartovi cesti.

S Pečnikom je v isti pisarni delal Tržačan Mozetič. Bil je prijeten fant, lepo sta sodelovala. Lepega dne ju oba pokliče na pogovor direktor Jančar. Po nekaj službenih napotkih vpraša Pečnika: "Kaj ti poznaš tega svojega soseda Borisa?" Pečnik je začudeno pogledal: "Kaj sprašuješ, saj veš, da že dolgo delava skupaj in si skoraj deliva isto mizo!" Tudi Boris je začudeno poslušal. Jančar pa se je hudomušno nasmejal in vprašal: "Ali vidva morda kaj vesta o oddajni postaji Miramar v Trstu?" Šele tišči hip se je Petru Pečniku in Borisu Mozetiču posvetilo: Torej sva sodelavca še iz vojnih časov! Nasmejala sta se in si stisnila roki. Čudila sta se, da ništa nikoli govorila o vojnem času. Zdaj vprašanj in spominov ni hotelo biti konec. Se spominjaš? Še veš? Zdaj je Pečnik šele izvedel vse o zadnji brzjavki iz Trsta. Boris je oddal nešifrirano, ker se je tržaškemu poveljstvu upora zelo mudilo. Poveljnik komande mesta Trst Martin Greif je staj ob Borisu in živčno čakal na odgovor. Ko je Boris povelje pokrajinskega vodstva Primorske dobil, je komandant Greif stekel k oknu in z roko dal dogovorjeni znak svojemu kurirju na ulici. Ta je odhitel in pristojnim voditeljem sporočil pristanek za začetek vstaje.⁴¹

41 Peter Pečnik, *tipkopis*, str. 7-11, AZČ.

KORAKIV SVOBODO

Ciani Glavnega štaba Slovenije in političnega vodstva so imeli stalne stike z osrednjim jugoslovanskim vodstvom in tudi s hrvaškim. Prve mesece leta 1945 so bili stiki s sosednjo Hrvaško še pogostejši, še posebej potem, ko se je začel nagel prodor 4. armade JA proti zahodu. Komandant Glavnega štaba Slovenije Kveder, sekretar IOOF Kidrič in sekretar CKKPS Leskošek so dostikrat opravili pot v Gorski kotar in do Crikvenice, da so v Glavnem štabu Hrvaške sproti dobivali informacije o napredovanju vojaških enot in njihovih nadaljnjih načrtih, posebej namerah južnega kraka 4. armade, ki je bil usmejen proti Istri in naprej proti Trstu. Na teh poteh so posamezne voditelje spremljali najpogostejše osebni spremljevalci, zlasti kadar so šli na pot z motornimi vozili. Kadar pa vozil ni bilo na razpolago, so bile za spremstvo določene skupine borcev zaščitnikov.

Za pot do Beograda so po novem letu 1945 slovenski voditelji uporabljali letala. Zračna pot je vodila prek Barija. Marca 1945 je moral na posvet v Beograd Boris Kidrič. Z njim je potoval njegov osebni spremljevalec Franček Strekelj. Kidričevi pogovori v Beogradu so trajali dva dni, nakar sta se s Strekljem z zemunskega letališča vračala v Belo krajino na letališče pri vasi Otok. Kakšno uro pred njunim prihodom so se nad letališčem pojavila ustaška letala. Letališka posadka, ki je pričakovala Kidričev pristanek, je ob brnenju letal prižgala signalne ognje in tako spodbudila ustaše, da so naravnost na letališče odvrgli nekaj bomb. Napad je povzročil preplah in poveljstvo letališča je poskrbelo, da so ognje takoj pogasili. Ustaška letala so odletela, ne da bi napravila posebno škodo. Ko se je nad letališčem pojavilo Kidričevo letalo in zakrožilo nad letališčem, je bila

posadka prepričana, da so se ustaši vrnili, in ni prižgala ognjev. V letalu niso mogli razumeti, zakaj ni ognjev. Ko je manever nad letališčem trajal že dolgo, seje Kidrič razhudil nad pilotom, češ daje izgubil smer. Pilot ga je užaljeno zavrnil. Ko je nestrpnost v letalu skoraj dosegla vrelišče, so spodaj vendarle ugotovili, da to ne morejo biti ustaši in so ob pristajalni stezi prižgali ognje. Pristanek se je srečno končal, razburjeni Kidrič pa je svojo jezo stresal še nad letališko posadko, ki jo je najprej dolžil sabotaže. Ko so mu fantje razložili, kaj seje dogajalo, jim je zabrusil, da jih je popadla panika.

Sredi aprila leta 1945 so se varnostne razmere v krajih na obronkih Kočevskega Roga in v Beli krajini močno poslabšale; to je prizadelo enote NOV, in politično vodstvo ter njegove ustanove, ki so bile tam razmeščene. Sovražnik - močne nemške enote, podprte z nekaj domobranskimi bataljoni - se je namreč namenil potisniti enote 7. korpusa NOV v Kočevski Rog, zavzeti Belo krajino in si tako ustvariti pomemben obrambni prostor; s teh položajev so verjetno nameravali preprečiti nadaljnji pohod 4. armade JLA, ki seje s hrvaške smeri vse bolj bližala Sloveniji. Po robu so se jim postavile številčno precej oslABLJENE enote 7. korpusa NOV; v hudih bojih se jim je posrečilo preprečiti sovražnikove načrte.

Med dvotedenskimi boji, ki so potekali v neposredni bližini lokacij slovenskega političnega vodstva, so bile - razumljivo - močno zaposlene z varnostno službo zaščitne čete VPV. Prav za to kritično obdobje so borci zaščitniki dobili dodatno oborožitev. Pooštreni so bili vsi varnostni ukrepi. Brez dnevnih razpoznavnih gesel - enega je določal štab divizije KNOJ, drugegapa oddelek za notranje zadeve SNOS - se niti vodstveni kadri niti borci niso mogli gibati zunaj položajev.

17. aprila 1945 je komandant zaščitnega bataljona VPV Korošec z daljnogledom opazoval kraje v smeri Kolpe. Zagledal je zelo močno kolono vojske, ki je hitro napredovala. Že je hotel opozoriti na nevarnost, ko je spoznal, da gre za partizansko kolono. Bila je to 5. prekomorska brigada Ivana Turšiča. Stela je prek dva tisoč borcev in bila je zelo dobro oborožena. Istega dne so borci Baze 24 opazili brigadno izvidnico, ki je na konjih jezdila nad Stražnjim Vrhom.

Imenitno oborožen in dobro opremljen konjeniški vod je na opazovalce naredil velik vtis in v njih podkrepil vero v bližnji konec vojne.

Peta prekomorska brigada seje takoj vključila v boje in v naslednjih dneh skupaj z enotami 7. korpusa v odprtem boju z domobranci in njihovimi nemškimi gospodarji na področju Črmošnjiške in Poljanske doline bistveno pripomogla k obrambi Bele krajine. Po teh bojih je štab 7. korpusa borce 5. prekomorske brigade razporedil v obe svoji diviziji, ker so bile njune brigade po hudih bojih številčno močno oslABLJENE. S tako okrepljenimi enotami je 7. korpus prevzel varovanje desnega boka 4. armade; v sodelovanju z dvema divizijama 4. armade in le-tej pripomogel, da seje z delom svojih sii prebila skozi Gorski kotar, prek Javornika in Mašuna na območje Ilirske Bistrice in Pivke; medtem je njena glavnina že zasedla položaje med Reko in Snežnikom pred obrambno črto 97. nemškega korpusa.⁴²

Na bojiščih se je položaj aprila 1945 tako hitro obračal v prid narodnoosvobodilnih enot, daje postalo zavzetje glavnih mest samo še vprašanje dni. V političnem vodstvu in njegovih ustanovah ter zaščitnem bataljonu so se po 20. aprilu začele pospešene priprave za odhod iz Bele krajine. Zaščitnemu bataljonu je bilo dodeljenih nekaj kamionov in 25. aprila sta komandant bataljona Korošec in politični komisar Klešnik dobila povelje za premik bataljona do Skrada.

Čeprav je premik pomenil končni del poti v svobodo, je vendar pohodnikom prinesel tudi bridke trenutke. Pomenil je slovo od Bele krajine, tište Bele krajine, katere srce je štiri leta utripalo za partizansko vojsko, se z njo veselilo zmag in z njo trpelo, kadar se je nadnjo zgrnila nesreča. Med partizani in domačini so se v vojnih letih stkale trdne prijateljske vezi; marsikateri partizan je med brhkimi Belokranjicami srečal ljubezen, ki mu je za vselej osvojila srce. Le kam bi se nagnil jeziček na tehtnici, če bi tište dni na eno stran položili partizanovo hrepenenje po svobodni Ljubljani in na drugo stran njegovo navezanost na Belo krajino?

42 NOV na Slovenskem, str. 221-223, 966; F. Štrekelj: Partizan, str. 246-247.

Tako kot partizani ali morda še teže so slovo občutili domačini. Radi so imeli te mlade fante, ki so v njihove domove prinašali vedrino, jih obveščali o dogajanjih v Sloveniji in po svetu ter jim - kadar so le mogli - tudi pri delu priskočili na pomoč. Vedeli so, da tudi partizanska oblast skrbi žanje. Potrditev tega je bila med drugim evakuacija mater z otroki in starih ljudi, ki seje začela 24. marca 1945 in je trajala še naslednjega dne. Evakuirance so odvažali z ameriškimi letali z letališča na Krasincu v Zadar. Okoli 2.000 ljudi je bilo evakuiranih v dneh, ko je kazalo, da bo sovražnik s hudo ofenzivo skušal zavzeti Belo krajino in tako ustaviti prodor partizanskih enot proti Primorski.

Na Primorsko

Partizani so zdaj prav zares zapuščali gostoljubno, zvesto Belo krajino. Medtem koje politično vodstvo - IOOF in predsedstvo SNOS - še enkrat sedlo za mizo v Črnomlju, da bi pretehtalo politični položaj, je zaščitni bataljon, (ražen osebnih spremljevalcev), že odšel na pot s kamioni proti Hrvaški. Kamione so slovenskim partizanom odstopili zavezniki, ki so jih prej uporabljali v Afriki. Vsa vozila so bila rumeno pobarvana in partizani so jih krstili za "kanarčke". Prvi del poti so borci zaščitnega bataljona končali 26. aprila v Skradu. S tamkajšnjimi predstavniki oblasti so se domenili za nastanitev v šolskem poslopju, obenem pa so se dogovorili, da bodo člani obeh političnih vodstev in njihovi najbližji sodelavci dobili prostor v hotelu. Voditelji so prispeli v Skrad kmalu za zaščitnim bataljonom. Z njimi so bili osebni spremljevalci, v predhodnici pa je bil z motorjem Kidričev spremljevalec Štrekelj. V Skradu so se po dogovoru namestili v hotelu, ki je postal podoben mravljišču: kurirji so neprestano prihajali in odhajali, šifreiji in telegrafisti so imeli delo noč in dan, saj so vzdrževali zvezo s pokrajinskimi vodstvi vseh slovenskih pokrajin in s Trstom, obenem pa tudi z Vrhovnim štabom NOV. Postanek v Skradu je bil daljši kot so si ob prihodu predstavljali. S primorske strani so namreč prispela poročila, da na ilirskobistriškem področju še divjajo boji in daje prehod nemogoč. Skrad pa je bil skoraj pretesen

Skupina zaščitnikov Baze 24 med počitkom v Gorskem Kotarju na poti s Stražnjega Vrha prek Hrvaške , Mašuna in Postojne v Ljubljano v začetku maja 1945

za vse prišleke, ki so se nagnetli vanj. Zato so morale nekatere enote potovanje še malo podaljšati in se naseliti v bližnjih krajih. Tako so se nekateri oddelki potrudili do Ravne Gore. Med temi je bila tudi skupina sodelavcev Radia OF in z njimi vod zaščitnikov. Imeli pa so smolo: prav v Ravni Gori je, v dneh, ko so si dogodki, tako pomembni za prihodnost slovenskega naroda, sledili z neverjetno hitrostjo, Radiu OF odpovedal oddajnik. Radiotelegrafistka Nasta Severjeva je ob njem obsedela brez moči. To ni bila majhna stvar, kajti TANJUG v Beogradu je tako ostal brez rednih poročil iz Slovenije.

V Skradu so medtem "priseljenci" pripravili slovesno proslavo 1. maja, ki so se je udeležili tudi domačini. Naslednji dan, 2. maja, so prebivalci Skrada ostali spet sami. Slovenski partizani so nadaljevali pohod proti Primorski. Verjetno zdaj nihče od pohodnikov ne bi več vedel povedati, zakaj je kolona najprej zavila proti Reki in se po dobršem delu poti obrnila nazaj proti Delnicam ter prek Čabra, Gerova in Prezida prišla do Babnega Polja. Do tja je prispelo sporočilo, da niti Cerknica niti Rakek še ništa prosta. Zato je morala kolona po napornejši in predvsem za vozila manj primerni gozdni cesti čez Mašun. Po isti poti je nekaj dni pred kolono osrednjega slovenskega političnega vodstva prodirala 20. divizija 4. armade, ki je nato 26. aprila posegla v boje na področju Koritnica - Knežak. Ob gozdni poti je bilo mogoče ugotavljati, daje bil pohod za divizijo silno naporen. V gozdu je bilo videti veliko poginulih živali, ki so jim neprestani premiki pobrali poslednje moči. Več kot živali so vzdržali borci...⁴³

43 F. Lubej: *Odločitve*, str. 324-325.

OB USTANOVITVI PRVE SLOVENSKE NARODNE VLADE

Ko so se nekdanji prebivalci Roga spustili z Mašuna na primorsko stran - bilo je 3. maja - sta bili vasi Knežak in Koritnice že svobodni. V obeh so borce pozdravili slavoloki in venci, spleteni iz mladih lipovih vejic. Kolona je nadaljevala pot do Senožeč, kjer je bil daljši postanek.

Pozno ponoči 3. maja je vsa skupina končno prispela v Ajdovščino, iz katere se je komaj nekaj ur pred tem umaknila neka enota srbskih nedičevcev. Varnostne razmere v Ajdovščini je bilo treba skrbno preveriti, zaradi slavnostne seje predsedstva SNOS, na kateri naj bi naslednji dan imenovali in zaprisegli prvo slovensko narodno vlado.

Kljub večdnevnim napornim pohodom za borce zaščitnega bataljona ni bilo počitka. Domačini so bili močno zaposleni s pripravo dvorane, v kateri naj bi naslednji dan zasedal SNOS, ob pomoči partizanov pa so na trgu, kjer naj bi bila po zasedanju proslava, gradili tribuno. Zaščitniki so morali temeljito pregledati dvorano in njeno okolico ter zavarovati poslopja, kjer so se nastanili člani IOOF in SNOS. Poskrbeti je bilo treba tudi za prehrano. Ker v Ajdovščini živil ni bilo, so intendati zbirali hrano na Goriškem in Tržaškem. Pri vseh nalogah so prizadevno priskočili na pomoč člani okrajne gospodarske komisije. Tudi mladina je bila pripravljena prijeti za vsako deio. Dekleta so iz ogromnih bal blaga sešile zastave, ki so naslednji dan krasile ne samo dvorano, marveč so plapolale po vsej Ajdovščini.

5. maja je v ajdovski dvorani potekalo slovesno zasedanje predsedstva SNOS; na njem so sprejeli zakon o vladi in nato imenovali za mandatarja Borisa Kidriča. Potem ko je Kidrič imenoval ministre in

Borei zascitnega bataljona VPV varujejo člane prve slovenske narodne vlade ob razglasitvi v Ajdovščini 5. maja 1945

so ti zaprisegli, se je na glavnem ajdovskem trgu začelo veliko manifestacijsko zborovanje Primorske, Trsta in Gorice. K slavnostnemu vzdušju je svoj delež primaknila čudovita primorska pomlad, ki je s cvetočimi češnjami ozaljšala vso dolino. Za borce zaščitnega bataljona se je takoj po zborovanju praznovanje končalo. Lotiti se je bilo treba novih nalog. Za člane vlade in posamezne voditelje so morali priskrbeti prevozna sredstva. Avtomobile je bilo treba pripeljati iz mest, zato so morali zaščitniki poizvedovati za šoferji, ki jih je bilo v njihovih vrstah premalo. Skratka, svoboda je prinašala nove in nove dolžnosti.

Ciani IOOF in SNOS so z vlado vztrajali v Ajdovščini do 9. maja. Ta dan je završalo skozi ves trg: " Partizanska vojska je vkorakala v Ljubljano! Vojne je konec!" Kot na povelje se je po vsej Ajdovščini začelo streljanje iz vsega razpoložljivega orožja. Odmevalo je huje kot na fronti. Zaščitni bataljon seje zbral v parku in si dal duška; njegov komandant Korošec je spustil v zrak cei rafal iz brzostrelke. Predsednik vlade se je razburil in zahteval, da gre zaščitni bataljon v strelce in razoroži vsakogar, ki po nepotrebnem trati strelivo in vznemirja prebivalstvo. Seveda ni vedel, da so med veselimi strelci tudi njegovi zaščitniki s komandantom na čelu. V štabu bataljona so se po Kidričevi intervenciji zresnili, vzpostavili red in mir je bil kmalu zagotovljen.⁴⁴

44 Marjan Osolnik, *ustni vir*, 18.6.1994, AZČ.

ZADNJI POHOD ZAŠČITNIKOV BAZE 24

Konec aprila je odšel načelnik oddelka za zaščito naroda Ivan Maček s sekretarjem IOOF dr. Marijanom Brecljem na posvet k predsedstvu Avnoja v Beograd. Na Bazi 24 ga je ta čas nadomeščal njegov pomočnik Erno Svetina. Kratek, kot je v pogovorih z zaščitniki vedno bil, je dal komandirjema čet povelje brez dodatne razlage: " Zjutraj postavita v zbor prav vse borce za premik v Ljubljano! " Naslednje jutro sta bili poveljstvi čet obveščeni, da se bodo borci odpeljali na pot s tovarnjaki. Tik pred napovedanim odhodom pa so morali tovarnjake prepustiti članom odsekov Baze 20. Tudi z Baze 24 so se s tovarnjaki odpeljali samo člani odsekov.

Priprave za ta pohod so se začele že 20. aprila. Takrat so iz bunkerjev - za katere so vedeli samo nekateri borci zaščitne enote - dvignili štirinajst zabojev arhiva, po ostanek so prišli šele po osvoboditvi. Za arhiv je bil na razpolago tovarnjak, ki ga je vozil starejši hrvaški partizan, varovanje pa je prevzel Frane Mlakar - Nane s strojnico. Prisedla je še načelnikova tajnica Vida Kulovec, ki je imela ob sebi kovček s pomembnejšimi dokumenti. Na pot so odšli pred zaščitnima četama. Med vožnjo je v tovarnjakovem motorju zagorelo. Šofer je z ognjem hitro opravil in ustavil Mlakarja, ki se je že lotil reševanja arhiva s tovarnjaka.

Borci Volčičeve in dela Žabkarjeve čete so se odpravili s Stražnjega Vrhja prek Črnomlja do Starega trga ob Kolpi, kjer so prenočili. Naslednjega dne so pot nadaljevali do Broda - Moravic. Od tarn so v daljavi zagledali kolono tankov in prešinila jih je misel, da bi utegnili biti nemški. Komandir Milan Volčič si jih je ogledal z daljnogledom in ugotovil, da nosijo napise "Za Trst". Kmalu potem so se prijateljsko

pozdravili z borci tankovske enote 4. armade JA. Na železniški progi so zagledali vagone in kar pri priči so se odločili za vožnjo do Kupjaka z vlakom. Razočarani so bili, ko so ugotovili, da je kompozicija brez lokomotive. Oprtali so si nahrbtnike in se pripravili na naslednji del pohoda. Le eden med njimi nikakor ni mogel opustiti misli na železniški prevoz. Z dolгим prepričevanjem so ga drugi odvrnili od praznega upanja. Kasneje je povedal, zakaj je tako težko opustil misel na vožnjo z vlakom. Dvajset let je imel, doma je bil iz okolice Ljubljane, pa se še nikoli ni peljal po železnici in zdaj se mu je priložnost, ki je bila tako blizu, izmuznila...

Morali so spet vzeti pot pod noge in pešačiti do Skrada, kjer so nameravali prenočiti. Tam so našli Glavni štab z oddelki in zaščito, nekaj zalednih ustanov in štab divizije KNOJ, v katere sestav so spadali. Štab jim je dal povelje: nadaljevati pot do Kupjaka, kjer je zborna mesto za vse sodelavce Baze 20. Ta del poti je bil eden najbolj neprijetnih. Vso pot jih je močil dež in Kupjak so dosegli pozno zvečer do kraja utrujeni in premočeni. Poveljniki so poskrbeli za zavarovanje in razmestili straže, potem so se skupaj z drugimi spravili v hiše, odložili premočeno obleko in se izgubili v globokem snu. Zjutraj jih je čakalo presenečenje: čez noč so jim domačinke posušile in zlikale uniforme.

1. maja 1945 je zaščitnike Baze 20 v Kupjaku presenetil soborec Milan Zabukovec - Miloš, ki se je kot načelnikova predhodnica postavljal z novim motorjem harleyem. Kmalu za njim je načelnikov spremljevalec Janko Mehle z avtom pripeljal Ivana Mačka in dr Marjana Breclja z letališča v Zemuniku. Naslednjega dne je načelnik Ivan Maček z enim od oficirjev oddelka za zaščito naroda in nekaj borci zaščitne čete odpotoval proti Primorski. Želei je čimprej priti v Trst, kamor so že pred nekaj dnevi - tik za fronto 4. armade - odšli nekateri njegovi ožji sodelavci.

Med postanki so borci zaščitnih enot dobivali dodatne naloge. Tako so četnega političnega komisarja Matijo Božiča poslali v Vrbovsko, od koder naj bi se vrnil z motorjem s prikolico. Med vračanjem je pred Skradom doživel prometno nesrečo, ki jo je zakrivil nasproti vozeči kamion. Ob tem je treba povedati, daje bilo med partizanskimi šoferji

kaj malo poklicnih, v glavnem so bili vsi le priučeni. Božič je ob trčenju dobil kar precej hude poškodbe, vendar si je prizadeval prevzeto nalogo izpolniti do kraja. Zato se je ustavil še v Skradu in naložil na prikolico dve kanti bencina, da je tako popolnoma zadostil naročilu. Sele v Kupjaku gaje pregledal dr. Kanoni in mu oskrbel rane.

Zaščitnik Drago Bulič je delal pri Stanetu Runku - Mišu, ki mu je med pohodom dal naročilo, naj poišče primeren prostor in skrije tehnični material odseka. Bulič si je prizadeval kar najvestneje izpolniti nalogo. Po nekaj dneh bivanja v osvobojeni Ljubljani se je vrnil po skrito blago, vendar ni našel ničesar več...

V Kupjaku so zaščitniki Baze 24 končno dobili za prevoz tovornjake. Pot jih je vodila mimo Delnic proti Gerovu. Od tam je bil samo še skok do Prezida. Na poti so za las ušli hudi nesreči. Sofer enega od kamionov je izgubil oblast nad krmilom in znašli so se s prvimi kolesi tik nad prepadom. S težavo so kolesa podložili in se izvlekli iz neprijetnega položaja. Takoj nato so bili spet na slovenskih tleh. Dohitela jih je kolona IOOF in SNOS z zaščitnim bataljonom, ki je pred tem zavila proti Reki in se šele nato usmerila proti Notranjski.

Obe koloni sta nameravali ubrati smer proti Cerknici in Rakeku a sta bili še pravočasno obveščeni, da sta oba kraja še okupirana. Ni kazalo drugega kot oditi skozi javorniške gozdove in Mašun na primorsko stran. Okoli Ilirske Bistrice je bilo še slišati streljanje. Pohodniki so zavili prek Knežaka in Sežane povprek čez Kras do Ajdovščine. Že na prejšnjih straneh se je bralec seznanil z namestitvijo političnega vodstva v Ajdovščini in dogajanjem v trgu. Tam je ostal tudi manjši del zaščitnih enot Oddelka za zaščito naroda. Borci so priskočili na pomoč zaščitnemu bataljonu VPV. Drugi zaščitniki so nadaljevali pot v Postojno.⁴⁵

45 Franc Mlakar, Vida Kulovec in Tina Maležič, *ustne izjave, junij 1994*; Milan Volčič: *Nova enota Baze 24 (Volčičevačeta), tipkopis, str. 8-10*; Matija Božič, *ustna izjava, 25.4.1994*; Drago Bulič, *ustna izjava, 12.9.1994, vse AZČ*.

Medtem so spremljevalec Ivana Mačka Janko Mehle in nekaj njegovih soborcev na posebno vznemirljiv način doživljali konec vojne. Načelnika so namreč spremljali na poti v Trst in dva dneva po Trstu. V skupini sta bila med drugimi Milan Zabukovec - Miloš, ki je kot izvidnik vozil motor, in z njim Radko Zabkar ter Matija Božič - Branko z italijansko ballilo. Mehle je vozil svojega varovanca po nič kaj dobrih gozdnih cestah prek Mašuna, potem pa skozi vasi in trge v Trst s starim oplom, ki je imel že dolg partizanski staž in je ostal brez uporabnih zavor. Z Mehletom sta se privadila drug drugemu in z dobro mero zbranosti in potrpljenja premagovala težave na poti. Posebno hudo je bilo v Trstu. Kadar je Mehle hotel ustaviti, je kar se je dalo zmanjšal hitrost in namesto zavor uporabil robove pločnikov.

V tem je postal pravcati mojster. To je bilo vendarle preveč tvegano početje in tržaški odgovorni ljudje so Mehletu že prvi dan dali dober avtomobil znamke bianchi. Bilo je 3. maja 1945. Mesto je bilo sicer že osvobojeno, a na nekaj krajih so se skupine nemške vojske še upirale. Z več strani je bilo slišati streljanje in tudi detonacije bomb. Na nevarnost so načelnika Mačka opozorili člani oddelka, ki so že pred njim prišli v mesto. Sam je spremljevalca Mehleta opomnil na nevarnost in mu zabičal, da se ne sme oddaljevati od njega. Skupina je prenočila na komandi mesta, kjer je imel načelnik Maček pogovore s komandantom mesta generalom Dušanom Kvedrom in nekaterimi njegovimi sodelavci.

Zaščitnik Miloš Zabukovec je medtem urice v svobodnem Trstu izkoristil po svoje. Poiskal je stik z borci brigade VDV. Ti so mu pokazali vojaško zanimivost - nemški oklopni avtomobil za desetino ljudi, imenovan "patka". Avto je imel zadaj vgrajen ladijski vijak in je bil sposoben tudi za vožnjo po moiju. Na Zabukovčevo željo so to tudi preizkusili.

Po tej zanimivi vožnji je imel Zabukovec priložnost spoznati še eno zanimivost Trsta. V neki ulici je imela cela vrsta hiš posebne oznake - križ v krogu. To so bile hiše, kjer so "poslovale" prostitutke. Pred temi hišami pa so v vrstah stali zavezniški vojaki.

Drugega dne se je načelnik Maček sestal z nekaterimi člani oddelka za zaščito naroda za Trst. S častnikom VDV Vidkom Hlajem in

spremljevalcem Mehletom si je pred odhodom iz Trsta ogledal še zaklonišče nekdanjega šefa tržaškega gestapa Odila Globocnika. To je bilo zgrajeno globoko pod nek p vilo v ulici Rosetti. V zaklonišče so se spustili z dvigalom. Vstopili so v dvorano, katere razkošju se niso mogli dovolj načuditi. Sprejel jih je moški, oblečen v frak, z metuljčkom pod vratom. Bil je videti hudo prestrašen. Po ogledu prostorov je obiskovalce povabil na kozarec pijače. Odčepil je steklenico in Mehle je debelo pogledal, ko se je iz nje pokadilo. Frakar je s tresočo roko nalil penečo se tekočino v kozarce in ponudil. Mehle je podvomil o njegovi dobronamernosti in zahteval, da najprej on sam izprazni kozarec. Možak se je nerodno branil, na ponovno Mehletovo zahtevo pa je le izpraznil čašo. Sledili so mu ostali trije. Mehle je ugotovil, da je pijača zelo dobra - prvič v življenju je okusil šampanjec...

To pa je bilo tudi slovo od Trsta. Načelniku se je namreč mudilo k oddelku v Postojno, da bi se pravočasno pripravili za odhod v Ljubljano, kjer so službo čakali novi problemi in nove naloge. S svojimi spremljevalci se je še istega dne poslovil od Trsta.⁴⁶

V Postojnskem gradu

Oddelek za zaščito naroda se je medtem nastanil v postojnskem gradu. Ob njihovem prihodu je v grajskem parku še gorelo. Za grajskim zidom je bilo namreč pred prihodom partizanskih enot nemško strojnično gnezdo, ki ga nikakor ni bilo mogoče utišati. Potem je prodril do gradu partizanski tank in topničar je ustrelil proti strojničnemu gnezdu skozi zid ter uničil posadko. Pripadniki Baze 24 so v gradu še našli lastnike - petčlansko družino Windischgrätz. Domači sinje takoj razkazal intendantu Oskaiju Maliču vse grajske

⁴⁶ Janko Mehle - spomini na nekatere dogodke v NOB, magnetofonski zapis, 30.8.1993, str. 11-14; Miloš Zabukovec, ustna izjava, 24.3.1995; Vidko Hlaj, ustna izjava, 15.9.1994, vse AZČ.

prostore. Poklonil mu je celo svojo lovsko obleko, ki pa nobenemu v partizanski skupini ni bila po meri.

Graščinska družina, ki so ji dovolili vzeti vse dragocenosti in osebne predmete, se je začasno umaknila na grajsko pristavo. Borci zaščitniki so jim tja pomagali znositi nekatere predmete. Medtem ko so moški člani grofovske družine dostojanstveno sprejeli nenadno spremembo, je mlajša ženska - kljub pomladi je bila zavita v krznen plašč - s solzami spremljala dogajanja. Poveljstvo jim je izdalo prepustnico za potovanje v Trst, za prevoz pa so dobili na razpolago kamion. Njihova služinčad je ostala v graščini.

Novi prebivalci gradu so se medtem že naselili v grajskih prostorih. Med prvimi povelji je bilo strogo navodilo: nihče si ne sme v gradu prisvojiti prav ničesar. Tega so se vsi dosledno držali, razen pri grajski zalogi hrane in predvsem pijače, kar so imeli za potrošno blago. Najbolj je to veljalo za grajsko zalogo vina.

Verjetno so borci s pomočjo služinčadi izvedeli za zazidano skladišče arhivskih vin. Tega so odprli in zalogaje kar vidno kopnela - tudi ob pomoči načelnika Mačka, ko je prišel iz Trsta. Takrat je na poseben način zvedel za zalogo vina. Borci so si uredili priročno shrambo steklenic kar v grajski knjižnici, na policah za knjigami. Ko je načelnik pobrskal med knjigami, je odkril vinsko zalogo.

V postojnskem gradu so zaščitniki živeli mnogo bolj lagodno kot v prejšnjem obdobju, več so bili prosti in da bi laže dočakali odhod v Ljubljano, so se poizkušali v raznih veščinah. Komandir čete Milan Volčič dotlej še nikoli ni sedel na motorju. Soborci so ga nagovorili, naj se vendar priuči vožnji, češ da mu bo to še prav prišlo. Tišti, ki so vožnjo obvladali, so mu razložili osnovne prijeme in - pristal je na poizkušnjo na grajskem dvorišču. Posrečilo se mu je pognati motor, tudi krmilo ga je kar ubogalo. Vozil je prvi krog, drugi, tretji in kar ni in ni se ustavil. Načelnik je v svoji pisarni poslušal brnenje, ki mu je šlo na živce. Stopil je ven in zavpil na Volčiča, naj vendar neha, ker moti tište, ki delajo. Volčič pa se je vozil naprej. Maček je skoraj pobesnel. Takrat so k Volčiču priskočili borci in mu pomagali. Posvetilo se jim je namreč, da Volčič motoija ne zna ustaviti. Jeza je

seveda minila tudi načelnika, posmejal se je in se vrnil k svojemu delu.

V gradu so tište dni veliko poslušali radio. Vse mogoče postaje. Tako tudi 7. maja 1945. Niso mogli ugotoviti, katera postaja je bila, ki je javila, da je Ljubljana svobodna. Eden od borcev je takoj planil na prag Mačkove pisarne in zavpil: "Ljubljana, Ljubljana je svobodna!" Načelnika je vest dvignila izza mize in pri priči se je odločil, da se z manjšo skupino sodelavcev odpravi proti Ljubljani.

Se istega večera so se odpeljali v dveh avtomobilih. V prvem -vozil ga je spremljevalec Janko Mehle - so sedeli načelnik Ivan Maček, njegova žena Cveta in tajnica Vida Kulovec. V prtljažnik so pred odhodom naložili nekaj najnujnejšega arhiva. V drugem avtomobilu je bila skupina zaščitnikov. Pred avtomobiloma je vozil prikolico zaščitnik Milan Zabukovec - Miloš z dvema soborcema.

Na Vrhniki so jim častniki iz štabov brigad, ki so bile v pripravljenosti, povedali, da boji pred Ljubljano še niso končani. Zaščitniki Ivana Mačka so trdili, da radijska vest o osvoboditvi Ljubljanec ni mogla biti izmišljena. Prepričali so načelnika, daje treba pot nadaljevati, čeprav je bilo iz ljubljanske smeri res slišati streljanje. Odločili so se za pot prek Borovnice, Kamnika, Podpeči in Črne vasi. Bila je že noč, ko so dospeli do enega odbarjanskih kanalov. Prehoda čezenj ni bilo. Borec iz predhodnice je posvetil z baterijo, da bi ugotovili ali je prehod možen. V tistem trenutku pa se je proti partizanski skupini usula toča krogel iz pušk in strojnic. V napadu je bil ranjen Janko Mehle. Soborci so mu pomagali z ogroženega prostora. Tam pa so morali pustiti oba avtomobila, saj jih na kolovozu ne bi bilo enostavno obračati. V načelnikovem avtomobilu je ostal tudi arhiv. Ker niso poznali položaja na barju, so si prizadevali kar najhitreje priti do Borovnice. Na poti so naleteli na patroljo borcev iz čete VDV, ki jih je že iskala. Z avtomobilom divizijskega štaba VDV se je načelnik Ivan Maček s svojo skupino vrnil v Postojno. Čez dva dni je bila Ljubljana resnično osvobodjena. Člani oddelka za zaščito z načelnikom Mačkom in zaščitniki so se 9. maja 1945 pripeljali v Ljubljano.

Obe zaščitni četi sta se najprej nastanili v prostorih sodnije na Miklošičevem trgu, nato pa se začasno naselili v stavbi tedanje klasične gimnazije. Intendant Janez Kreč je organiziral prehrano za vse pripradnike nekdanje Baze 24 v znanem gostišču Šestica.⁴⁷

⁴⁷ Ivan Maček: *Spomini*, Zagreb, 1981, str. 233-36; Milan Volčič, *Nova enota Baze 24 (Volčičeva četa)*, tipkopis, str. 10-12; Matija Anžur, *spomini*, tipkopis, str. 7; Janko Mehle - *spomini na nekatere dogodke v NOB*, magnetofonski zapis, 30.8.1983; Matija Božič, *ustna izjava*, 25.4.1994, vseAZČ.

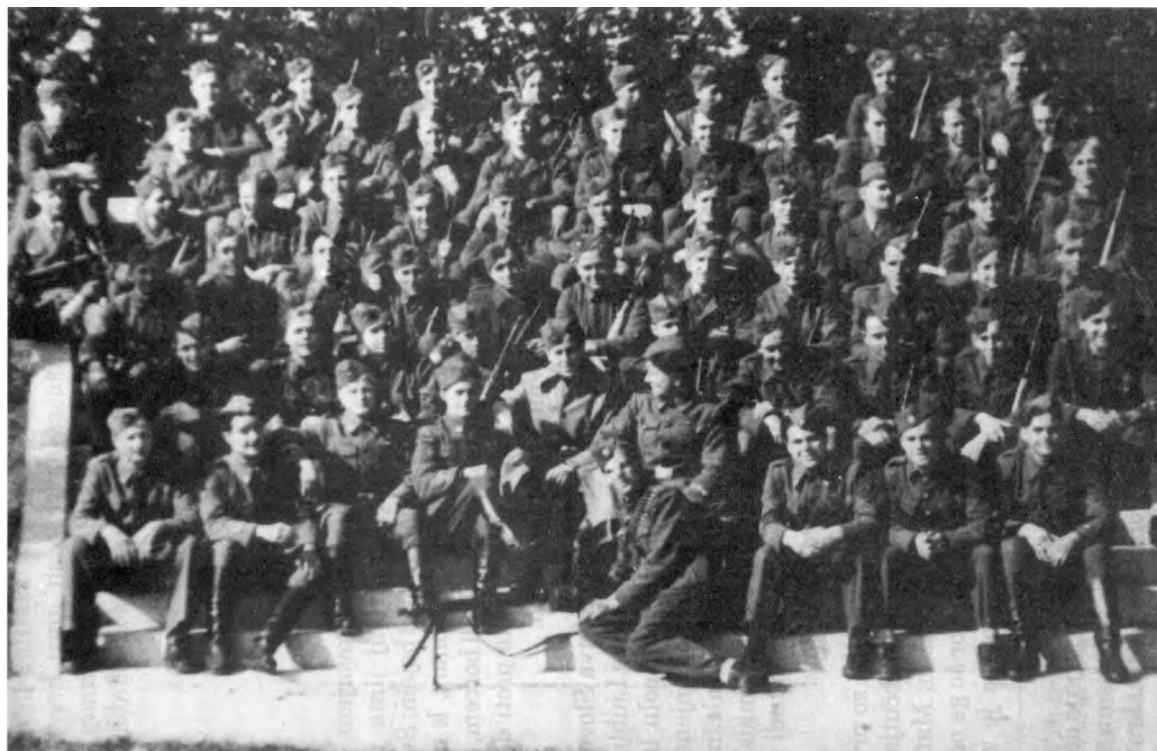
SVOBODA

Svoboda, Ljubljana! Kolikokrat s hrepenenjem izgovorjeni besedi med partizanskimi borci. Koliko tihih sanjarjenj jima je bilo posvečenih. Kako živi sta bili predstavi o obeh še med bojem: Svoboda - ena sama nepopisna sreča; Ljubljana - vrnitev domov, k materi, očetu, bratom, sestram; vrnitev v mirno življenje. Tudi borcem, ki niso bili doma v Ljubljani, je pomenilo mesto prve korake proti domu, v svet brez bojev, brez vsakodnevnih srečanj s smrtjo.

Večina borcev zaščitnih enot vojaškopoličnega vodstva Slovenije je skupaj s svojimi varovanci občutila utrip svobodoljubne Ljubljane že prvi dan osvoboditve. Doživeli so veličasten sprejem, poln izrazov enkratne privrženosti osvoboditeljem. V vsakem poklonjenem, še tako drobnem cvetu, je bilo moč čutiti neizmerno hvaležnost in vdanost partizanski vojski. In cvetja je bilo tišči čudoviti majski dan veliko...Ne samo na oknih in cestah; cvetovi so se odpirali tudi v srcih partizanov. Ime jim je bilo radost, sreča, vera v življenje.

Da, to je bil nepozaben sprejem, nepozaben dan. Za njim so prihajali novi dnevi drug za drugim. Vsak od teh je prinašal nova občutja, nova spoznanja. Partizan je poiskal svoj dom - bil je prazen: Mati je že dolgo ležala v grobu, oče se ni vrnil iz taborišča, kamor so ga odvedli nacisti, za brata ni vedel nihče... Tako in podobno se je zgodilo mnogim.

Zaščitnik Ivan Hiti je težko čakal prvo prosto urico. In ko jo je dočakal, sije uredil uniformo, položil škornje, dajal bil zadovoljen sam s seboj. Bil je tak, kot da se odpravlja na svatbo. Pohitel je proti takratnemu Slajmerjevemu domu. Tam je bila kot babica zaposlena njegova

Skupina borcev zaščitnega bataljona VPV po koncu vojne maja 1945 v Ljubljanskem Tivoliju

starejša sestra. Med vojno je k sebi vzela mater ter jo tako resila pred nadlegovanji in grožnjami belogardistov v domači vasi.

Ko je Ivan vstopil v dom, je šla po hodniku nuna; pogledala ga je, zakrnila z rokami in - zbežala. Ivana to ni zmotilo. Po stopnicah je odšel v prvo nadstropje. Na hodniku skupina nun. Šušljajo. Ena se ozre, dvigne roke in z vzhičenim glasom reče Ivanu: "Gospod partizan! Jaz imam tudi brata partizana!" Ivan ji pove, da išče Marijo Hiti. "Seveda je tu," odgovori redovnica, "kar pred temi vrati počakajte!"

Čez nekaj trenutkov stopi iz sobe Ivanova mama, še vedno postavna, visoka, le med vranje črne lase so seji vpletle sive niti in v liceje bila bleda. Pogleda Ivana in reče: "Dober dan, tovariš! Ste bili kdaj pri nas?" Nuni, ki je stala poleg, so se zasolžile oči, koje Ivan odgovoril: "Mama, tvoj sin sem, Ivan! Kaj me ne poznaš?" Mati zajoka, ga objame in med solzami pove, da je oče v nemškem taborišču, sestra, ki jo je spravila v ta dom, tudi. O sinu Jožetu nima nobenih vesti...Ivana je materina bolečina hudo prizadela. Ni vedel, kako bi jo omilil. Na hitro se je poslovil z obljubo, da kmalu spet pride. Po poti je premišljal, zakaj ga mati ni prepoznala. Razmišljajoč je doumel: Koje odhajal od doma med partizane, je bil suhljat pobič sedemnajstih let; zdaj je pred materjo stai zrel fant pri dvajsetih, v uniformi, oborožen, opasan, s činom na rokavih. Skratka častnik, odrasel mlad človek. Po nekaj dneh je izvedel, da so mu brata ubili belogardisti pri Sv. Urhu. Kako bo zmogel to povedati materi, se je vpraševal.

Takih žalostnih doživetij ni bilo malo. Ivanovi soborci so se morali tako kot on, kljub podobnim hudim osebnim preizkušnjam spoprijemati z vso resničnostjo življenja, ki se je močno razlikovalo od prejšnjega, partizanskega. V čem, se bo vprašal bravec. Predvsem je partizan močno občutil izgubo partizanske skupnosti, ki je živela kot velika družina, v kateri je lahko odložil vse težave, vse skrbi, tako ali drugačno razpoloženje; tudi veselje. Vsi so ga razumeli, čutili so z njim in mu pomagali, kadar je pomoč potreboval. Tudi v materialnem pogledu -čeprav je bila oskrba na moč skromna - vzajemnosti ni manjkalo: kar je imel eden, je imel tudi drugi. In vera v to skupnost, skovano v bojih, je bila nekaj spodbudnega, čudovitega.

Po vojni se je marsikaj spremenilo. Partizan se je znašel pred novim, neznanim obdobjem. Kam naj usmeri korak, kam naj se napoti? Borci zaščitniki so bili mladi, zdravi fantje, polni moči. Bili so željni dela, uspeha, napredovanja. Počasi so se jim vrata v novo življenje odpirala, pogled v prihodnost je postajal jasnejši, a njihove poti so se razšle. Eni so se vrnili k svojim, pred vstopom v NOV pridobljenim poklicem, drugi so se odločili za nadaljevanje studija, tretji so odšli v vrste redne vojske in policije. Kjer koli so se znašli, so se izkazali z voljo do dela, z vztrajnostjo in so zato dosegli lepe uspehe. To je bil dokaz, daje bila zaščitna četa vojaškopoličnega vodstva dobra šola za življenje...⁴⁸

48 Ivan Hiti, ustna izjava, 3.11.1994, AZČ.

PRESEDSTVO SOCIALISTIČNE REPUBLIKE SLOVENIJE

PODELJUJE

OB 40-LETNICI VSTAJE NARODOV IN NARODNOSTI JUGOSLAVIJE
ZAŠČITNI ENOTI VOJNOPOLITIČNEGA VODSTVA NOV IN POS

DOMICIL

V ZNAK PRIZNANJA IN ZAHVALE ZA IZJEMNO POMEMBEN DELEŽ PRI OPRAVLJANJU VARNOSTNO-OBVEŠČEVALNIH IN BORBENIH NALOG ZA VOJNOPOLITIČNO VODSTVO NOV IN POS MED SOCIALISTIČNO REVOLUCIJO IN NARODNOOSVOBODILNO VOJNO JUGOSLAVIJE 1941—1945 TER Z NAMENOM, DA BORCI ENOTE OHRANJAJO, RAZVIJAJO IN PRENAŠAJO BORBENE TRADICIJE NA MLADINO IN NA PRIPADNIKE ENOT TERITORIALNE OBRAMBE SLOVENIJE, KI NADALJUJEJO NJIHOVO DELO

LJUBLJANA, 7. OKTOBER 1981

PREDSEDNIK

VIKTOR AVBELJ

PRIPADNIKI ZAŠČITNE ENOTE VOJNO- POLITIČNEGA VODSTVA NOV IN POS

A

*Adlešič Miha, 15.8.1927, Mala
sela; 25ⁱ⁹; 25*
*Alič Edi, 25.9.1931, Sostro; 24;
1992
*Alič Ljubo, 6.8.1929, Zadvor; 24;
41981*
*Anžin Franc-Silvo, 2.7.1913,
■f1992, Tomačevo; Dolomiti, 20*
*Anžin Marija - Olga, 7.9.1913,
■f1993, Spodnje Gameljne; Do-
lomiti, 20*
*Anžur Anton-Bernard, 18.11.1913,
Podmolnik; 24; \$1971*
*Anžur Matija-Niko, 10.1.1924, f
1992, Ljubljana; 21, 20*
*Apih Ančka-Maša, 6.3.1919,
Jesenice; 24*
*Arčon Franc-Taras, 21.12.1925,
Renče pri Gorici; 24*

*Ausec Albin-Bine, 15.1.1924,
?1993, Ljubljana; 24*
*Avsec Vlado, 15.7.1921, Gotna vas;
20*

B

*Bahor Matija, 13.4.1903, Draga -
tuš; 20; f1964*
*Bajc Franc-Mirko, 10.3.1923,
Cerknica; 24*
*Bajc Karlo-Bajcek, 14.9.1926,
Duplje pri Ajdouščini; 24*
*Becele Franc-Frenk, 30.7.1911,
■J1995, Zagrad, Otočec; 20, 15 A*
*Berbič Janez-Smrekar,
23.10.1922, Podbočje; 20, 80*
*Bergant Jelka-Poldka, 15.4.1920,
Loka pri Zidanem mostu;
Dolomiti, 21; 24*

49 Za rojstnimi podatki (za podpičjem so navedena imena oz. številke baz VPV

Berus August-Branko, 25.8.1925,
Kal nad Precno; 20
Bezljaj Anton-Tone, 4.6.1914,
Spodnji Kašelj; 20; **0**1966
Bezovšek Franc-Franček,
 13.7.1922, *Gornji grad*; 20
Bitenc Mirko, 4.7.1926, *Št. Vid*;
Zaščitna patrula
Bizjak Anton-Lovro, 16.4.1909,
Branik, Nova Gorica; 20
Bizjak Franc-Nanos, 23.10.1924,
Predmeja; 20
Bobnar Ivan-Bobi, 27.6.1923,
Zgornji Kašelj; *Zaščitna patrula*
Bogataj Janez-Anže, 5.2.1909,
Ziri; 20; **tf**1975
Bogataj Slavko, 22.9.1926, *Idrija*;
 20
Bokal Franc-Disko, 4.3.1917,
Zajelše; 15 A
Bokavšek Lado-Marjan, 2.9.1925,
Sneberje; 21, 20; *1982
Božič Matija-Branko, 5.1.1923,
Strahomer; 21, 24
Bradač Franc-Boštjan, 27.1.1907,
Podhosta; 21, 20; **ti**1971
Bradač Jože-Pero, 14.7.1922,
Dolenjske Toplice; 20
Bradaškja Rastko, 7.2.1917,
Idrija; *Tisovec, Novi breg*,
Podlipoglav
Brancelj Janez-Iztok, 30.6.1924,
Begunje; 21, 20, 24; 1945
Bravničar Dana-Zora, 29.7.1922,
Ljubljana; 24
Breznik Werner-List, *Maribor*;
Podlipoglav, Zaščitna patrula

Bric Anton-Sil, 26.10.1926,
Maribor; 21; 1984
Bulič Drago, 22.11.1921, *Črno-*
melj; 24
Burja Janez-Svarun, 27.10.1913,
Sv. Križ, Gabrovka, Novi breg,
Dolomiti, 21, 20, 24; **\$**1980

C

Cerjanc Anton; 25; **ft**1961
Cerjanec-Štubler Tinka, 30.5.1929,
Bedenj, Adlešiči; 24
Cerle Alojz-Mirko, 30.5.1906,
Srednje Pijavško, Krško; 24;
D1989
Cimerman Ivan-Micko, 16.5.1926,
Polje, Ljubljana; 20; **ft**1975
Cimerman Vinko-Cenko,
 22.2.1921, *Kašelj, Ljubljana*;
Novi breg, Podlipoglav; **mf**1970

Č

Čampelj Vlado-Janko, 4.9.1928,
Mala Cikava, Novo mesto; 24
Čeh Anton-Antica, 21.4.1905, *Ptuj*;
 20, *Avstrijska baza, Dolomiti*;
91964
Čeh Leopold, 17.1.1928, *Dobravice*,
Novo mesto; 25, 24
Čermak Lojze-Joco, 7.1.1917,
Petrinja; 24
Černe Anton-Boris, 5.7.1922,
Jesenice; 24; **\$**1989
Černe Karel-Žan, 9.10.1984,
Dobrunje; 24; **9**1989
Černologar Alojz, 21.6.1926,
Čekovnik, Idrija; 20

Ćerpič Antonija-Tončka, 3.3.1920,
Ribnica na Dolenjskem; 20;
1984

Ćerpič Jože-Župan, 26.2.1923,
Grčarevec; 20; 1973

Čufer Anton-Ivo, 10.5.1925,
Podlonk, Škofja Loka; 25;
1973

Čurk Stane, 29.3.1925, Črnomelj;
25, Doblička gora

D

Debeljak Ivanka-Majda, 3.11.
1924, Travnik, Loški potok; 24

Debeuc Ivan-Ivo, 23.6.1924, Padež,
Borovnica; 20; 1947

Debeuc Janez-Luka, 8.11.1911,
Padež, Borovnica; 20; 1975

Denvir John-Frenk, 5.5.1913,
Glasgow; 21; 1973

Dimnik Avgust-Joško, 2.8.1926,
Ljubljana-Polje; Novi breg,
Podlipoglav

Dobravec Anton-Korel, 2.6.1926,
Šmartno; 24; 1985

Dobrilovič Miro, 24.3.1922,
Ljubljana, 21, 20

Dolenc Marjan-Ivo, 9.8.1920,
Ljubljana; 21

Dombi Vlado, 22.6.1925, Kočevje;
25

Dragar Ivanka-Polonca,
23.12.1911, Šmartno, Ljubljana;
Tisovec, Novi breg, Podli-
poglav

Drole Alojz-Drolc, 20.6.1908, Huda
južina; 20; 1974

E

Erjavec Slavko-Slavc, 13.2.1920,
Plešivica, Grosuplje; 24

F

Filak Stane-Vuk, 14.4.1924,
Škrilje pri Podzemlju; 24

Fink Stanislav-Slavc, 26.10.1923,
Znojile, Krka; 24

Franjga Anton-Sokol, 17.11.1923,
Rastovci, Travnik; 21

Frankovič Anton, 25.6.1923,
Kostanjevica; 24; 1984

Frantar Anton-Fernandelj,
20.9.1926, Ljubljana; 20

G

Gabrijel Ignacij-Nace, 18.11.1924,
Trebnje; 20

Galičič Janez-Dušan, 29.1.1920,
Žirovski vrh, Škofja Loka; 20

Ganoni Justi, 5.10.1924, Veliki
Osolnik; 24

Ganziti Marija-Micka, 29.11.1908,
Log-Brezovica; Dolomiti, 20;
1989

Ganziti Rudolf-Grad, 10.4.1905,
Vrhole, Slovenska Bistrica;
Dolomiti, 20; 1987

Glavič Jaka-Jaka, 25.6.1922,
Jama, Novo mesto; 0 1993; 20

Gleščič Franc-Strel; 24

Golob Franc-Januš, 22.1.1913,
Virmaše; Novi breg; 1 1981

Golob Jože-Edi, 18.3.1923, e 1995,
Praproče, Novo mesto; 20

Golob Martin-Tinček, 9.11.1925,
Litija; 20
Gornik Stanko, 1.1.1927, Grabro-
vec; 24
Gosenar Jože, 17.11.1926, Cerov
log, Št. Jernej; 24
Gradišar Lojze, 20.6.1916, Lipsenj,
Cerknica; 24
Gradišar Marija-Micka,
20.2.1924, V. Podljuben; 24
Gradišar Stane-Miha, 28.4.1914,
Lipsenj; 24; **f**1985
Grčar Angelca, 13.6.1910, Gabrov-
ka; 20
Gregorič Janko, 1924, Metlika; 24;
9 1981
Grilanc Ivan-Zivko, 5.6.1924,
Miren pri Novi Gorici; 24; \$
1989
Gulič Vladovita-Majda, 6.1.1916,
Kranj; 20

H

Habicht Rudi-Jože, 23.3.1921,
Ilok; 25; **V**1984
Hajdukovič Marko, 11.1.1915,
Trsat, Reka; 24; **f**1993
Haler Marija-Marinka, 8.9.1920,
Grosuplje; 24; **i**1992
Henigman Tone-Tonček, 2.9.1920,
Dolenjske Toplice; 20; **f**1987
Hiti Ivan-Igor, 20.4.1925,
Grahovo; 21, 20, 24
Hiti Milica-Strela, 15.3.1925,
Voglarji; 24
Hobič Leopold-Milan, 7.11.1919,
Malenski vrh; 20; **►**1985

Hren Valentin-Kljukec, 10.2.1917,
Zadobje, gor. vas; 80
Hrovat Ivan-Žan, 7.7.1915,
Cleveland, ZDA; 21, 20, 24; **if**
1970
Hrovat Jože-Zmago, 22.4.1923,
Uršna sela; 24
Humljan Jože-Slavc, 25.11.1919,
Rosalnica, Metlika; 24

I

Ivanuš Heda-Alenka, 26.9.1923,
Celje; Novi breg, 20
Ivec Anton, 24.4.1927, Metlika; 15

J

Jakhel Jože-Pepi, 26.2.1923,
Zalog; Podlipoglav, Dolomiti; **if**
1968
Jaklič Niko, 4.5.1922, Rosalnica,
Metlika; 25
Jakša Franc, 26.5.1926, črnomelj;
21, 20
Jamšek Boris-Jure, 10.5.1924,
Kodreti, Sežana; 24
Janežič Ivan-Žan, 8.1.1920,
Debenc; 24; **f**1981
Janežič Ivanka, 12.6.1924,
Rakovnik; 24
Janič Djuro-Djoni, 16.2.1920,
Tuzla; 21, 20; **f**1986
Janko Franci-Maksi, 4.7.1922,
Gor. Sušice, Novo mesto; 21, 20;
f1986
Japelj Janez, 22.6.1919, Iška vas;
21, 24

Jenko Boris, 13.9.1920, Polje;
Dolomiti; **ft**1975
Jereb Franc-Branko, 2.3.1921,
Žiri; 21
Jovan Ljubo-Saša, 22.8.1922,
Ljubljana; Tisovec, Podlipoglav
Jovič Malči, 10.5.1926, Cirknik pri
Mirni; 24
Jukić Ante-Mato, 18.12.1919,
Split; 1991, 21

K

Kačar Franc-Boštjan, 11.1.1918,
Zalog; Novi breg; **9**1974
Kalan Franc-Mali, 5.4.1925,
Binkel, Škofja Loka; 21
Kambič Alojz, 7.3.1920, Gradnik;
Novi breg; **1**>1985
Kastrin Ljubo-Jugo, 21.5.1925,
Ljubljana; 21; **1**>1989
Kebe Anton, 29.12.1922, Cerknica,
Zaščitna patrila; **■**1994
Kerševan Malči, 9.8.1924, Gra-
dišće; 20; **■f**1985
Kladivar Ludvik-Bibi, 7.7.1924,
Zagorje; 21; **■f**1953
Klančar Mirko, 21.3.1923, Ljub-
ljana; 20; **9**1946
Klešnik Kazimir-Kazi, 10.4.1921,
Zg. zadobrova; 21, 20; **1?**1994
Klobčič Stane-Klin, 3.8.1920,
Črnuče; 24; **ft**1985
Kocijančič Franc-Stari, 1906,
Sadinja vas, Sostro; Novi breg;
■91946

Kočevar Miro-Kostja, 23.10.1919,
Tržič na Gor.; Novi breg, Podli-
poglav, Dolomiti
Kogej Marija-Meta roj. Jurca,
27.4.1924, Slape, Ljubljana; Ti-
sovec, Novi breg
Kolman Stane, 25.4.1923, Št. Peter
na Krasu; Dolomiti, 20; **ft**1993
Kompare Ferdinand-Nande,
14.4.1908, Zalog, Novi breg,
Podlipoglav, Dolomiti, 20; **ft**
1982
Koncilja Janez-Jano, 12.3.1923,
Trbovlje; 24
Končan Anton-Lipe, 6.6.1922,
Tomačevo; 31, 20; **9**1980
Konda Alojz, 10.8.1925, Lokvica,
Metlika; 24
Kopač Jože-Tomo, 8.7.1920, Moste;
Novi breg, 21, 20; **9**1984
Koporc Jože Luka, 11.7.1925,
Veliki Gaber; 24
Korošec Franc-Garibaldi,
29.9.1907, Dobec, Begunje pri
Cerknici; Dolomiti, 21, 20; **9**
1979
Kos Ciril-Metod, 1.7.1925, Kresni-
ške poljane; 24
Kos Peter, 1.7.1924, Dragomelj; 24
Košćak Anton, 5.7.1924,
Mokronog; 25
Kosir Leopold-Zmago, 2.2.1925,
Jurjevica; Zaščitna patrila
Kovač Anton-Tonček, 11.2.1916,
Ljubljana; Dolomiti; **9**1975
Kovačič Ivan-Zan, 29.9.1912,
Lešnjake, Cerknica; 24

Kovačič Jože, 27.12.1923, Ponikve; 24

Kovačič Martina, 8.10.1905, Št. Rupert; 80, Dobliče

Kozina Stane -Ribnčan, 23.5.1922, Jurjevica, Ribnica; 24

Kozjek Ivanka-Ančka, 19.6.1919, Kozarje; Dolomiti

Kožar Alojz-Arti, 18.3.1916, Dvorska vas pri V. Laščah; Novi breg, 21, 20, 24; f1983

Kramar Janez-Kramar, 14.9.1912, Iška vas; 21, 20; f1980

Kramar Vera, 17.4.1907, Roppen, ZRN; 24

Kranjc Anton-Kranjc, 15.1.1904, Cerkno; 20

Krašovec Lovro-Vaščan, 20.11.1925, Vrhnika; 24

Krašovec Vera-Špela, 9.1.1928, Medno; 24

Kreč Janez, 14.10.1918, Rasica; 24

Kreček Ljubo-Črnina, 9.8.1914, Gradišče; 24; mf1945

Križaj Franc-Sorc, 24.11.1922, Sora, Medvode; Dolomiti, 21, 1995

Krmec Ivan-Metod, 2.9.1909, Zalog; Novi breg, Dolomiti, 20; 1968

Kroupa Nada, 15.10.1925, Trbovlje; 24; U1984

Krstinc Martin-Tine, 14.1.1925, Bereča vas, Suhor; 24

Kržišnik Franc-Ris, 4.10.1924, Unec Pri Rakeku; 24

Kulovec Vida, 15.11.1919, Dobe, Krško; 24

Kuzmijak Jože, 28.12.1913, Radovica pri Metliki; 25

L

Lah Duša, 9.10.1924, Lourenc, Ptuj; 24

Lesjak Tine; 24

Levstek Jože, 4.5.1923, Travnik, Loški potok; 21

Levstik Janko-Senator; 24

Ličen Franc-Tibor, 10.10.1922, Šmarje pri Ajdovščini; 24; f1982

Ličen Karel-Carli, 28.10.1921, Vavpča vas, 24

Linee Anton, 2.3.1921, Št. Vid pri Stični; 24

Lipovec Srečko, 15.4.1924, Babno polje; if1994, 21, 20, 24

Lovko Anton-Tonček, 19.10.1920, Zamostec, Sodražica; 20

Lovko Anton-Toni, 21.2.1924, Dol. Jezero, Cerknica; 24

Lovše Andrej-Miloš, 1910, Kašelj, Ljubljana; 20; 1966

Lovše Terezija-Uška, 14.4.1913, Sostro, Ljubljana; 20

Lož Jože-Miloš; 21; 1979

Ložar Anton-Murat, 26.4.1924, Sneberje; 21, 20

M

Maček Alenka-Cveta roj. Lušin, 13.6.1924, Ljubljana; Podlipo-glav, Dolomiti, 21, 20, 24

Maček Anton, 18.2.1915, Sp. Zadobrova; 20; mf1985

- Maček Francka*, 11.4.1907, Sp. Zadobrova; 15 A; **ft** 1978
- Maček Leopold-Poldač*, 12.9.1928, Zalog; Tisovec, Novi breg, Podlipoglav, Dolomiti, 21, 20, 24
- Malerič Dušan*, 20.5.1925, Male Lašče; 21, 20
- Malje Oskar-Malič*, 16.3.1912, Vinica; 24; **ft** 1945
- Malnarič Jože*, 16.10.1926, Krupa, Črnomelj; 15 A
- Maraž Milan*, 24.2.1926, Rakek; 20, 15 A
- Marjek Jože-Joco*, 4.1.1923, Ljubljana; Dolomiti
- Markovič Marjan*, 12.3.1928, Celje; 24
- Martine Alojz-Nikola*, 16.6.1915, Sela pri Lavrici; Podlipoglav, Dolomiti, 21, 20, 24; **1**>1973
- Mavee Franc-Maks*, 27.9.1923, Borovnica; 24
- Maver Jože*, 11.1.1918, Romanja vas; 24; **ft** 1945
- Maurin Ivan-Miloš*, 25.1.1921, Srednja vas, Kočevje; Zaščitna patrola
- Mede Jože-Janez*, 24.11.1924, Jurka vas; 20
- Meglič Jakob-Jure*, 15.7.1918, Leše pri Tržiču; 24
- Mehle Ivan-Janko*, 1.12.1919, **ft** 1993, Babna gorica; Podlipoglav, Dolomiti, 21, 20, 24
- Mehle Marija-Micka*, 3.10.1925, Ravnace, Metlika; 24
- Melink Guido*, 11.8.1923, Melinki; 24; **ft** 1984
- Meze Friderik-Božo*, 20.3.1920, **ft** 1995, Michigan, ZDA; Novi breg
- Mihelič Jože-Ježek*, 14.12.1922, Breg pri Ribnici; 21, 20, 24
- Mihelič Peter-Pero*, 10.2.1924, Stari trg ob Kolpi; 24
- Miklavc Just-Junoš*, 6.4.1921, Ljubljana; Zaščitna patrola
- Miroslavljevič Peter*; 25; **ft** 1976
- Mlakar Franc-Nane*, 20.9.1921, Senožče, Tisovec, Novi breg, 21, 20, 24
- Mlakar Franc*, 9.7.1923, Knežja njiva, Cerknica; 24
- Mlakar Jakob-Jaka*, 24.4.1923, Stari trg; 21
- Modic Jože-Ižanc*, 5.3.1920, Strahomer; 21, 20; **ft** 1982
- Mojškerc Jakob-Jaka*, 7.3.1918, Bizovik; 21, 20; **ft** 1984
- Moškrič Marijan*, 5.12.1927, Zadvor; 24
- Mravlje Milica-Mija*, 12.4.1920, Maribor, 20
- Mravlje Pavel-Simon*, 25.10.1921, Ledinica, Škofja Loka, 15A; **ft** 1982
- Mrhar Vlado-Pavle*, 15.7.1926, Rakek; 25
- Mrzlikar Viktorija-Torka*, 28.1.1918, Vavta vas; 80
- Mrzlikar Vinko-Gorki*, 12.10.1918, Horjul; 21
- Muc Anton*, 10.1.1922, Ravnace; 25, Doblička gora
- Muc Franc-Muc*, 23.5.1923, Drašiči; 21, 20; **ft** 1946

*Muren Alojz-Ferenc, 3.7.1920,
Podturn; 20; ? 1983*

*Muren Domine, 12.2.1926,
Podturn; 20; 1983*

*Muren Juže-Pero, 1912, Podturn;
15A; 1955*

*Nemanič Julka-Tatjana, 3.2.1924,
Vransko; 24*

*Nemanič Stane, 3.9.1924,
Grabrovec, Metlika; 24*

*Nose Angela-Ančka, 8.10.1904,
Kompolje; Dolomiti*

*Novak Majda-Urška, 3.3.1923,
Ljubljana; 24*

*Novak Stane-Fužinc, 25.5.1922,
Polje; 21, 20; 41985*

O

*Obersnel Avgust-Zdenko,
11.8.1915, Lokev pri Divači; 20*

*Obersnel Marjanca, 23.10.1920,
Ljubljana; 20*

*Oblak Franc-Drejče, 1.8.1909,
Vevče, Ljubljana; 20, 24; 1983*

*Omahen Marija-Marica,
27.8.1911, Javor, Dobrunje;
Avstrij-ska baza, Doblička gora*

*Orel Ivan-Marjan, 4.10.1926,
Vižova; 20*

*Osolnik Marjan, 11.1.1929, Novo
mesto; 80, Doblička gora*

*Ostaneek Milan, 5.7.1923, Šent
Pavel, Grosuplje; 20*

P

*Pagon Andrej-Drejče, 21.11.1922,
Jesenice pri Cerknem; 24; 1992*

*Pajk Franc-Zelen, 20.12.1922,
Ljubljana; 21, 20; 1995*

*Pajnič Filip-Jaka, 28.4.1913, Hrib,
Loški potok; 21, 1991*

*Panter Justin-Panter, 11.10.1916,
Cerkno; 20*

*Papež-Šircelj Mara, 12.5.1922,
Krmelj, Sevnica; 24*

*Pašič Edvard-Edo, 16.8.1926,
Semič; 25*

*Paternost Milan-Vojte, 22.5.1919,
Šmarata, Cerknica; 20*

*Pečnik Peter, 7.5.1924, Bizeljsko,
Brezice, Zaščitna patrula*

*Pehaček Valentina-Metka,
17.12.1920, Ljubljana; 24*

*Perme Alojz-Nace, 15.12.1921,
Grosuplje; 21, 20*

*Peruzzi Severin, 19.1.1924, Lipe,
Ljubljana; 24; 1983*

*Petan Franc, 2.1.1908, Potok,
Novo mesto; 20; 1968*

*Petkovšek Pavel-Pavle, 24.1.1922,
Hotederšica; 21, 20*

*Petrič Alojz-Slavko, 18.5.1924, Vi-
pava; 20, Doblička gora; 1994*

*Petrič Ivan-Petrič, 1924, Metlika;
20*

*Petrič Jože-Tine, 19.3.1926,
Gumišče, Grosuplje; 24*

*Petvar Alojz-Izidor, 29.12.1922,
Kopriva, Kras; 24*

*Pezdir Ciril-Polde, 31.3.1908,
Vnanje gorice; 20; 1987*

Pezdir Anton-Blisk, 28.12.1919,
Drašiči, Metlika; 24; **mf**1987
Piščanec Roža, 7.7.1923,
Ljubljana; 24
Planine Jože, 9.12.1924, *Loka*,
Črnomelj; 20
Podgoršek Dane-Rado; *Dolomiti*,
Zaščitna patrula
Poglajen Jože-Jerin, 20.1.1913,
Podturen; *Dolomiti*, 21; **ma***1980
Potočnik Ivan-Janko, 15.11.1926,
Cerknica; 24; **1**>1969
Poženel Anton-Leban, 18.1.1925,
Ljubljana; *Zaščitna patrula*
Prašnikar Dušan, 17.2.1920,
Peščenik, Grosuplje; 21
Preatoni Angel-Elko, 28.7.1914,
Celje; 20
Preatoni Zdenka-Tajda, 17.3.1912,
Smlednik; 20; **f**
Preželj Vlado-Lado, 1.7.1925,
Metlika; 21, 20
Prijatelj Izidor-Darko; 24; **tf**1980
Prusnik Anton-Gašper, 29.8.1921,
mf1994, *Podlipoglav*; 24
Prusnik Ivan, **f**1994
Puc Ivan-Don, 1905, *Podkraj*,
Ajdovščina; 20; **mf**1979
Puc Maks, 1910, *Podkraj*,
Ajdovščina; 20; **mf**1968

R

Ranković Ladislava-Slavka roj.
Becele, 25.5.1920, *Zagrad pri*
Novem mestu; 20, 15 A
Rauh Ivan, 18.5.1923, *Bilpa ob*
Kolpi; 24

Rauh Lojze-Potemkin; 21; **f**1970
Ravnikar Franc-Marjan, 2.12.
 1924, *Limbarska gora*; 25; **\$**
 1977
Rebec Teodor-Sidro, 15.11.1926,
Koče pri Postojni; 24
Rebolj Slavko-Slavc, 28.12.1915;
 21, 20, 24; **e**1978
Režek Ivan, 29.6.1921, *Deskova*
vas, Črnomelj; 25
Rome Dragica, 13.5.1922,
Cerknica, 21
Rome Filip-Lipe, 7.4.1917, *Mala*
Stara vas pri Grosupljem; 21; **tf**
 1974
Rosa Ivan-Branko, 25.4.1909,
Podnanos; 21
Rozman Viktor-Ključ, 24.3.1910,
Sneberje; Podlipoglav, Dolo-
miti, \$
Rudolf Anton-Nande, 14.1.1917,
Ljubljana; 20; **uj**1978
Rupert Anton-Grča, 2.7.1913, *Iška*
vas, 15 A

S

Samec Anton-Ferdo, 28.10.1917,
Šmarje pri Grosuplju; 24; **-j**1985
Sedej-Beslič Hilda-Mila,
 27.4.1923, 1992, *Ljubljana*;
 21, 24
Sedmak Franc-Franci, 11.10.1908,
Nadanje selo, Pivka; 20; **mf**1965
Seljak Anton, 14.12.1914, *Zakriž, f*
 1992, *Cerkno*; 20
Sever Jože-Sever, 16.3.1921,
Velika Ligojna, Vrhnika; 21

Simčič Marjan-Marko, 3.10.1909,
Petrina, Kočevje; Dolomiti; **9**
1980

Skube Nikolaj-Franček, 10.1.1914,
Adlešiči; 24

Skvarča Anton, 13.1.1925, *Gorenja*
Kanomlja, Idrija; 25, 24

Sladič Jože-Tiček, 19.9.1921,
Hrast, Metlika; 15 A

Slejko Vladimir, 6.2.1927, *Laze*,
Logatec; 24

Slobodnik Anton-Zdenko,
14.1.1926, *Radovica, Metlika*;
25, *Doblička gora*

Smrekar Ludvik, 12.8.1918,
Podlipoglav; Novi breg,
Podlipoglav, Dolomiti; **4**1982

Sok Ivo, 16.2.1921, *Kred, Kobarid*;
20

Sotlar Anton-Slika, 27.7.1924,
Ratež pri Novem mestu;
Podlipoglav, Dolomiti, 21

Sotlar Franci-Pavijan, 5.9.1919,
Vevče; Podlipoglav, Dolomiti; **0**
1985

Stamejčič Marjan-Aco, 10.10.1924,
■**O**1994, *Ljubljana*; 21, 20

Stariha Polde-Polde, *Črnomelj*;
Doblička gora; **1**? 1976

Stariha Tine-Martin, 12.1.1925,
Dragomlja vas; 21, 24

Stepančič Slavko-Gasper,
10.12.1922, *Bukovica*; 24

Svetek Ivan-Strelc, 8.7.1921,
Slape, Ljubljana; 80, *Doblička*
gora

Š

Šavorn Lojze, 31.12.1921, *Bušinja*
vas; 25

Šefman Sonja, 30.3.1927, *Hrib*,
Loški potok; 24

Šilih Zlata-Meta, 28.8.1922,
Ljubljana; 24

Šimec Dane, 4.11.1913, *Riblje*; 24;
1987

Šinkovec Janez-Šinkovec,
9.5.1914, *Škofljica*; 20; **f**1948

Škulj Franc-Frenk, 20.11.1922,
Iška vas; 24

Špec Ivan, 25.11.1922, *Jesenice*;
Doblička gora

Špik Alfred-Suit an, 3.7.1919, *Trst*;
21, 80

Šporar Anton, 23.2.1913, *Čreš-*
njice, Novo mesto, 25

Šprajcar Anton, 15.5.1922,
Črnomelj; 25; **■****J** 1975

Štrajn Vinko-Vinko, 5.2.1924,
Zalog, Postojna; 24

Štrancar Jože, 15.4.1924, *Dolenje*,
Ajdovščina; 24

Štrekelj Franc-Franček, 28.2.
1922, *Stranska vas*, 20; **f**1982

Štros Janez-Dolinar, 13.8.1917,
Bohinj; 21

Švabič Marija-Vida, roj. Sotlar,
30.1.1923, *Kočevje; Novi breg*

Švajger Jože-Pepe, 28.10.1920, **1****>**
1994, *Črnomelj*; 24

T

- Taurer Henrik*, 12.10.1913, Trst, 20
- Tavčar Andrej-Slave*, 18.4.1926, Podsmreka, Dobrova pri Ljubljani, Zaščitna patrula
- Tepina Zvonka*, 10.4.1925, Ljubljana; 24
- Tomič Anton-Tomica*, 7.8.1910, Bosanska Dubica, 20; 1984
- Trček Matevž-Matko*; 21.9.1921, Praprotno brdo, Rove; 21, 20, 24
- Trkman Franc-Logatčan*, 6.3.1913, Logatec; Dolomiti, 21, 20; 1968
- Trobec Milan*, 23.2.1907, Ljubljana; 24; 1972
- Trtnik Lojze-Zdravko*, 15.4.1922, 1992, Zadvor; 24
- Trtnik Mirko*, 21.3.1905, Kašelj; Dolomiti; 1982
- Turk Danijel-Borut*, 24.4.1923, Vrhnika; 15 A

U

- Ukmar Ciril-Srečko*, 22.7.1921, Kopriva, Kras; 21, 24

V

- Vehovar Tone*, 19.2.1910, Šmarje pri Jelšah; 24; 1979
- Velkovrh Janez-Bolte*, 22.4.1922, Zaklanec pri Horjulu; 20, 24; 1987

Vidregar Franc-Aleš, 20.7.1908, Zgornji Kašelj; Novi breg, Podlipoglav; 1989

Vidmar Franc-Brko, 12.10.1910, Zagrade c; 15 A

Vidmar Jože, 22.2.1923, Lož, 20; 1975

Vidrajz Ladislav-Lado, 6.7.1912, Gomilsko; 24

Vidrih Jože-Brko, 4.11.1909, Cerknica; 20

Virant Jože-Goli, 12.10.1918, Golo pri Igu; 24

Vižin Jože-Gabrijel, 19.2.1920, Ljubljana; 24; 1982

Volčič Milan, 9.6.1922, Črniče, Ajdvoščina; 24

Volf Jože-Kovač, 24.4.1916, Stražnji vrh; 24; 1985

Vranešič Anton-Tone, 2.7.1919, Cerkvišče, Gradac; 24

Vrečar Jože-Viktor, 7.10.1919, Sela pri Ljubljani; 24

Vrezec Nevenka, 23.12.1923, Suhor; 24

Vrhovec Alfonz-Fonze, 7.12.1923, Zagreb; Zaščitna patrula

Vrhovšek Polde-Martin, 30.3.1924, Velika Loka; 20

Vrtar Avgust-Gusti, 22.12.1926, Podturen; 25, 24

Z

Zabukovec Janez-Herman, 25.9.1925, Reber pri Škofljici; 20

Zabukovec Milan-Miloš, 16.4.
1923, Zadobrova; Tisovec, Novi
breg, Podlipoglav, Dolomiti, 21,
20, 24

Zadravec Dušan-Dušan, 24.8.
1912, Trst; Novi breg

Zajc Franc-Zajc, 5.5.1915,
Ljubljana; 20, **1980**

Zajec roj. Alič Ivanka, 19.6.1927,
Sostro pri Ljubljani; 20; **1977**

Založnik Alojz-Nikola, 10.6.1902,
Brezovica; 21, 20; **1973**

Zavodnik Franc-Jon, 4.1.1914,
Trebnja gorica, Krka; 21, 24

Zavrtanič Stanko-Sočan, 1.6.1917,
Solkan; 24; **1978**

Ziherl Marija-Ančka, 15.11.1917,
Ljubljana; Dolomiti, 20

Zrimšek Stane, 24.10.1922, Krka;
24

Župane Milica, 23.5.1922, Znojile;
24

Zupančič Franc-Birčnik, 27.3.
1922, Birčna vas; 20; **1981**

Zupančič Franc-Ljubo, 26.3.1927,
Mala Dobrava; 24

Zupančič Rudolf, 15.4.1919, Veliki
Potok, Straža; 20

Ž

Zabkar Radko; 24

Železnik Franc-Krjavelj; 21, 24; **1971**

Zidan Stane-Cvet, 20.12.1915,
Zalog; 20, 21; **1989**

Žlogar Jože-Palček, 12.8.1922,
Ravnace; 25

Župec Anton-Štefan, Iška vas; 24;
1945

Žvab Ivan, 29.1.1926, Gorjuše,
Radovljica; 24; **1987**

PADLI BORCI

A

Anžič Tone-Beli; Dolomiti; **tf** 1944,
Rigel
Avsec Metod-Slavček; Dolomiti; **9**
1943, Dolomiti

B

Babić Marko; Dolomiti; 1943,
Srednji Lokovec
Banović Anto; Dolomiti; **nf** 1943,
Dolomiti
Bolte Metod; Novi breg; **ft** 1942, Rog

C

Cvetanović Jozo; 21; 'i 1943

D

Dedeić Boško-Pop; Dolomiti; **ft**
1943, Primorska
Dobrilović Anton-Tonček; 21; **ft**
1944, Lokve, Črnomelj

F

Frank Franc-Edo; Novi breg; **ft**
1942, Mokre

Grajzer Albin; Tisovec, Novi breg,
Podlipoglav, Dolomiti, 21; **nf**
1944, Metnaj pri Stični

H

Hanžič Herman-Samo; Dolomiti; **0**
1943, Bezenica
Hribar Janez; Novi breg; **ft** 1942,
Rog

J

Jančar Lizika-Majda; Dolomiti; **\$**
1943, Bela
Janežič Stane-Tomaž; 21; 1944,
Semič
Jurca Mirko-Mičo; Podlipoglav; **nf**
1945, Karlovac

K

Kamenšek Miran-Mladen; Podli-
poglav; **1>** 1942, Črna vas
Klešnik Franc-Gasper; Dolomiti,
21; **1)** 1944, Crnošnjice
Kljun Franc-Stojan; 24; **nf** 1944,
Maverlen

*Kompare Franc-Jože; Zaščitna
patrola; f 1944, Vinica*
*Krmec Ivan; Podlipoglav; 1942,
Friškovec*

M

*Meze Aleš-Cveto; Novi breg;
1943, Otočec*
*Miklavc Vlado-Hernrik; Dolomiti;
t 1944, Drvar*
Molek Alojz; 25; \$ 1944, Bubnarce
*Moškrič Jože-Ciril; Novi breg; <t
1943, Polica*
*Mrak Franc; 15 A (komandir); 't
1944, Petrova vas*
*Mucher Anton-Muhec; Dolomiti;
1943, Bakre, Ambrus*

N

*Novak Alojz-Ivanov; Dolomiti;
1943, Kravice, (part, bolnica)*
*Novak Slavec; Zaščitna patrola
(Avšič); f 1943, Krn*

O

*Ojstrež Anica; Novi breg; f 1942,
Rog*
*Okretič Marija; Novi breg; f 1942,
Rog*
Ožbolt Slavko; 21; f 1943, Lokovec

P

*Polak Ivan-Iskra; Zaščitna patrola
(Avšič); o-1943, Srednji Lokovec*

Porenta Jože-Ture; Tisovec
*Prosenc Bojana; Novi breg; 1942,
Rog*

S

Savo; Novi breg; f 1942, Glažuta
*Smolinsky Mila; Dolomiti; f 1943,
Dolomiti*
*Sotlar Ciril-Tomaž; Dolomiti; f
1943, Samobor*

Š

*Šubic Vlado-Gregor; Dolomiti; f
1943, Mrežnica*

T

*Tornine Janez-Tomaž; Novi breg; f
1942, Ambrus*
Trošt Boris; Novi breg; D 1942, Rog

V

*Velušček Urška-Micka; Dolomiti; *
1944, Rigel*
*Vrče Dare-Damian; Novi breg; v
1942, Rog*

Z

*Završnih Marjan; Novi breg; \$
1942, Rog*
*Zevnik Vinko-Viktor; Dolomiti, 21;
i> 1943, Ledine*

NARODNI HEROJI

*Grajzer Albin, 15.2.1922,
Smlednik; Tisovec, Novi breg,
Podlipoglav, Dolomiti, 21; †
december 1944, Metnaja pri
Stični*

*Hrovat Ivan-Žan, 7.7.1915,
Cleveland, ZDA; 24; †7.7.1970*
*Miklavc Vlado-Henrik, 10.5.1918,
Ljubljana; Dolomiti; †
25.5.1944, Drvar*

*Moškrič Jože-Ciril, 2.3.1902,
Dobrunje; Novi breg; † 1943,
Polica*

*Zabukovec Milan-Miloš, 16.4.
1923, Sp. Zadobrova; Tisovec,
Novi breg, Podlipoglav,
Dolomiti, 21, 20, 24*

*Zevnik Vinko-Viktor, 8.7.1914,
Praha pri Mavčičah; Dolomiti,
21; †1943, Ledine*

NOSILCI PARTIZANSKE SPOMENICE 1941

A

Anžin Marija-Olga 1993
Anžur Matija-Niko
Apih Ančka-Maša

B

Bizjak Anton-Lovro
Bradaškja Rastko
Bravničar Dana-Zora

Č

Černe Karel-Žan

D

Denvir John-Frenk

G

Ganziti Marija-Micka
Ganziti Rudolf-Grad
Golob Jože-Edi

H

Hren Valentin-Ključec

I

Ivanuš Heda-Alenka

J

Jakhelj Jože-Pepi
Japelj Janez
Jovan Ljubo-Saša
Jukić Ante-Mato

K

Kastrin Ljubo-Jugo
Kladivar Ludvik-Bibi
Klešnik Kazimir-Kazi
Kočevar Miro-Kostja
Kogej Marija-Meta
Kolman Stane-Šiškar
Kopač Jože-Tomo
Kovačič Ivan-Žan

Kovačič Martina

L

Lovše Terezija-Uška

M

Maček Alenka-Cveta

Maček Leopold-Poldač

Mar jek Jože-Joco

Mehle Ivan-Janko

Mihelič Jože-Ježek

Mravlje Milica-Mija

N

Nose Angela-Ančka

Novak Majda-Urška

O

Obrsnel Avgust-Zdenko

P

Pehaček Valentina-Metka

Prusnik Anton-Gašper

R

Rankovič Ladislava-Slava

Rome Dragica

S

Sotlar Anton-Slika

Svetek Ivan-Strelc

Š

Švabič Marija-Vida

Švajger Jože-Pepe

T

Taurer Henrik

Trtnik Lojze-Zdravko

V

Vidregar Franc-Aleš

Vidrajs Ladislav-Lado

Z

Zabukovec Milan-Miloš

Zadravec Dušan

Ziherl Marija-Ančka

Župane Milica

Ž

Zidan Stane-Cvet

INDEKS KRAJEV

A

Ajdovščina 16, 20, 23-24, 216,
275, 277, 281

Aleksandrija 88, 90-91

Avber 42

B

Babno Polje 18, 50, 195-196,
250-251, 274

Banjaluka 103, 169-170

Bari 88-90, 115, 183, 196, 269

Bled 35, 193

Bohinj 193

Bohinjska Bistrica 190, 192

Borovnica 285

Bosanski Novi 108

Bosanski Petrovac 163

Briga 75

Brinje 164

Brod 279

Brod na Kolpi 51, 75, 169, 196,
250

Budganja vas 125

Bugojno 102, 107

Bukovje 175, 177, 193, 251

C

Cajnarje 62

Cerknica 12, 63, 274, 281

Cerkno 29-32, 34-38, 61-62, 177,
184, 189-190, 251-252

Cink 122

Cirkuse 211

Col 175, 186-187, 251, 253

Crikvenica 56, 247, 269

Č

Čabar 51, 250, 274

Čaven 20, 23

Čepovan 37, 39, 47, 49, 253

Češnjice 209

Črmošnjice 51, 70-71, 93,
116-117, 119, 121-122, 129,
235, 271

Črna vas 285

Črni Vrh 251, 253

Črnomelj 53, 55, 57, 63, 93, 114,
116, 118-119, 123, 127, 182,
198, 220, 222, 228-229, 233,
235-236, 243, 245, 247-249,
272, 279

D

Damelj 93-94

Dane 66, 184, 251

Dobliče 234, 247

Dobrovo 18, 41

Dolenja Trebuša 36-37, 253

Dolenjske Toplice 32-33, 93

Doljane 101

Donja Dobra 169-170

Donji Lapac 99

Donji Vakuf 86, 102

Dragomlja vas 110

Dražgoše 190

Drvar 113, 145-150, 153,
155-157, 159, 161, 163-164

Dubovik 108

Dutovlje 42

Dvor 12, 54, 63, 66

F

Fara 169, 170

Ferdreng 74

Fužine 192

G

Gabrje 45

Gačnik 255, 257

Gerovo 78, 274, 281

Glažuta 66, 75

Golo 67, 236

Gonars 27

Gorenja Straža 212-213

Gorenja Trebuša 49, 186, 189,
255, 265

Gorica 16, 21, 23, 49, 59, 176,
240, 263, 277

Gornje Jezero 183, 194, 251

Gornji Grad 198, 200-201, 209

Gotenica 75

Gradac 118, 167, 215, 240, 247

Grahovo 63

Grčarice 9, 67, 75

H

Hašani 108

Hinje 66-67

Hruševo 34

I

Idrija 23, 29, 32, 49, 251, 254

Ilirska Bistrica 18, 271, 281

Imenje 40

Imotski 103

J

Jajce 57, 77, 79, 81, 85-86, 93,
102-104, 107, 110-111, 113,
135-136, 154
Javornik 119, 175, 194, 250-251,
254, 271
Jesenice 16

K

Kairo 82-83, 85-88, 90, 103, 145
Kalce 62
Kališe 62
Kanižarica 51, 228
Kijev 81
Ključ 34, 107-108
Knezak 274-275, 281
Kobarid 23, 38-39
Kobdilje 42
Kočevje 11, 57, 66-67, 74-75, 80,
93, 230
Kočevska Reka 12
Kompolje 67
Kopriva 42
Koprivnik 53, 192, 229-230
Kostel 169
Kovk 26, 175, 252
Kozarišče 18, 50
Kožljek 62
Krvava Peč 60, 68
Kupjak 280-281

L

Labinje 252-253
Laze 62, 194
Lažna 49, 187-188
Livno 78-79, 85-87, 101-102
Ljubljana 9, 13, 17, 30, 62, 115,
118, 175, 184, 193, 196, 200,
207-208, 211-212, 240, 251,
257, 267, 271, 277, 279-281,
283-285, 287
Ljubno 198, 200-201
Logatec 56, 62
Lokovec 39-40
Lokve 37, 46-47, 49, 177, 184,
186-188, 196
Lopata 66
Loški Potok 169
Lož 170
Luče 198

M

Mala Lašna 208
Mali Rigelj 71
Manče 249
Mašun 18, 50, 271, 274-275,
281-282
Medvedje Brdo 62
Metlika 167, 240
Mlinište 147
Most na Soči 189
Mostar 103

Mrkonjić grad 107
Mrkopalj 78
Mrzli Studenec 75
Muha vas 74

N

Nemški Rovt 190, 193
Novaki 253
Novo mesto 63, 118, 212

O

Občine 50
Oblakov vrh 255
Ogalce 255, 261
Ogulin 95
Otalež 62
Otavice 66
Otlica 23-25, 175, 177, 187-188,
193, 252-253
Otočec 78, 96-97
Otok 247, 251, 269

P

Palčje 18, 50
Perjasica 95-97
Pisarovina 110
Pivka 50, 254, 271
Plaški 78
Podcerkev 195
Podhosta 12, 33, 70
Podkraj 175, 184, 251

Podlesje 74
Podlipa 60
Podnanos 20
Podpeč 285
Podskrajnik 12
Podstenice 70, 114
Podturn 12, 69-73
Pogorelec 70-71
Polom 66-67
Ponikve 41-42, 45, 259
Ponoviče 211
Postojna 18-19, 23, 62, 175, 184,
193, 281, 283, 285
Potoki 156-157, 161
Prečna 17
Predmeja 24, 26, 175, 184,
187-188, 193, 252-254
Prevole 66
Prezid 51, 170, 175, 183, 250,
274, 281
Pribišje 114, 229
Prtovč 190, 193

R

Rab 18
Radovica 110
Rakek 274, 281
Rampoha 72-73, 116
Ravna Gora 274
Ravne 190
Ravnik 62
Razdrto 19

Ribnica 66, 75

Rigelj 118

Rogatec 67

S

Sanica 107

Sava 200, 211, 249

Seč 51, 66, 113, 135-137, 140-142,
145, 220, 223

Sela pri Otovcu 215, 235

Semič 51, 93, 117-118, 124, 136,
142, 182, 229

Senj 55-56

Senožec 19, 50, 275

Sežana 42, 281

Solčava 209

Soteska 10, 12, 15, 17-18, 33-34,
53, 57, 60, 62, 64-65, 69-70, 75,
77, 80, 198

Sovodenj 39, 60-61

Srednja vas 117, 142

Stara Žaga 114, 124-125, 141,
175, 179, 198, 202-203, 207

Strahomer 68

Stranska vas 34

Straža 63, 198, 213

Stražnji Vrh 114, 121, 142, 144,
167, 215, 220, 222-223, 225,
230, 233, 238, 240, 270, 279

Struge 67

Stubica 55

Suhor 110, 230

Sv. Jana 165-166

Sv. Križ 198

Š

Šebrelje 29, 38, 47, 258, 260,
263-264

Šentviška Gora 46

Šmarje 45-46, 176

Šmartno 39, 198

Šmihel 62

Štjak 50

Štomaž 20, 23-24

T

Tanca Gora 182

Tomaj 42

Tomišelj 68

Trnovo 49, 184

Trojane 200

Trošmarija 94

Trst 16, 19, 23, 50, 61, 175-176,
186, 193, 240, 251, 263-269,
272, 277, 279-280, 282-284

Turjak 9, 257

Turkova Draga 67

U

Udbina 98

Uršna sela 136, 213, 229

Utre 36

V

Velike Lašče 62
Verdun 71-72
Vinica 78
Vipava 19-20, 42, 45
Vojsčica 263-264
Vojsko 29, 41, 251, 255
Vrbovec 66
Vrbosko 55, 57, 280
Vrhnika 285
Vrhnika pri Ložu 170
Vrhovine 55

Z

Zakojca 30

Zakriž 30, 36
Zaplana 60
Zgornja Trebuša 61, 177
Zgornji Kot 66
Zidani most 207, 211

Ž

Žabnica 38-39
Želimplje 67
Želin 29, 47, 251
Žiri 39
Žirovski vrh 33-34
Žiža 95
Žužemberk 12, 125-126

INDEKS OSEB

A

Ambrožič, Lado 17, 22
Anžič, Jože 118-119
Apih, Milan 97, 218
Arčon, Franc 236
Aubelj, Viktor 189
Avsec, Lado 243, 250, 252
Aušič, Jaka 85-86, 93-94, 96-99,
101-102, 108-109

B

Babič, Branko 40-41, 45, 61
Bahor, Matija 246
Bajc, Franc 136, 223
Bajc, Karlo 216, 220
Bajc, Mirko 235
Bajt, Anton 22
Bavec, Anton 49
Bebler, dr. Aleš 16-17, 22, 24, 26,
29, 40-41, 45, 119
Becele, Franc 246

Benigar, dr. Jože 68
Bernetič, Marina 254
Bevk, France 30-31, 61, 119,
182-184, 249-251, 257
Bezovšek, Franc 200
Bitenc, Mirko 182, 184, 196
Bizjak, Anton 115
Blagonja, Polde 216
Bobnar, Ana 211-212
Bogataj, Mirko 196
Bogataj, Slavko 196
Bogdanovič, Pero 97
Borštnar, Jože 254
Božič, Matija 42, 68, 94, 144-145,
225, 236-237, 280, 282
Bradač, Franc 169, 201, 243, 246
Bradaškja, Rastko 24-26
Brajnik, Edo 31-32, 142, 146,
149-150, 153, 155-156, 158
Brajnik, Zdenka 145
Brancelj, France 69
Braniselj-Rome, Dragica 10

Brecelj, dr. Bogdan 124, 250, 257
Brecelj, dr. Marijan 65, 109, 128,
169, 239, 279
Brejc, Tomo 250
Bric, Anton 94, 96-97, 101,
103-104, 186, 207-209,
212-213, 249-251, 259
Brilej, dr. Jože 144, 236
Brodario, Matija 97
Broz, Josip-Tito 79-80, 104-105,
153, 156, 196
Bulič, Drago 216, 281
Burja, Janez 51, 135

C

Cerutti, Guido 28-29

Č

Čampelj, Vlado 216
Černe, Anton 198, 235-236
Gerne, Karei 235
Černič 116
Červinka, dr. Žiga 211-212
Čolić, Boško 80
Čufar, Tone 117
Čurk, Stane 117, 247

D

Darevski, Neville 29
Debevc, Ivan 18, 29, 43, 169, 198

Dedijer, Vladimir 77-78, 83,
85-86, 89-90
Deržaj, dr. Peter 208, 209
Djilas, Milovan 57, 78, 81, 83
Dobrilovič, Miro 17, 121
Dobrilovič, Tonček 227-228
Draksler, Jože 205, 235
Dugonjić, Rato 80-81

E

Erjavec, Alojz 216
Erjavec, Slavko 236
Eržen, Janez 116

F

Fajfar, Tone 93, 170
Franjga, Anton 12
Frankovič, Oton 220, 236

G

Gabrijel, Ignac 69, 72, 197
Ganoni, Justi 234
Ganziti, Micka 75, 125
Ganziti, Rudolf 74-76, 115
Gleščič, Franjo 216
Gradišar, Lojze 215, 223
Gradišar, Marija 234
Gradišar, Stane 217
Grajzer, Albin 77-78, 93, 98, 135
Gregorič, Janko 98
Gregorič, dr. Pajo 57

Greif, Martin 268
Gruden, Albert 193

H

Haler, Marinka 234
Hiti, Ivan 12, 64, 69, 71, 73-74,
135, 223, 239, 287
Hiti, Marija 289
Hlaj, Vidko 282
Hren, Valentin 116
Hribar, Janez 93
Hribar, Jože 94
Hrovat, Ivan 12, 70, 135, 144, 236
Hrovat, Jože 237

I

Ivanović, Božo 85

J

Jaklič, Niko 117
Jambrišek, dr. Milivoj 99
Jamšek, Boris 220
Jančar, Rudi 118-119, 267-268
Janežič, Ivan 216
Janežič, Stane 10, 94, 97
Japelj, Janez 10
Jare, Janko 67
Jereb, Franc 243
Jeras, Josip 93
Jovanović 80
Jug, Jože 227-228

Jurančič, Jože 198
Jurca, Stane 175

K

Kačar, Franc 70
Kanoni, dr. Janez 222, 238-239,
281
Kardelj, Edvard 12-13, 53, 63,
77, 103
Kavšek, Mirko 221, 236
Kerković, Sava 87
Kersnik, Tanja 257
Kersnik, Stane 190
Kidrič Zdenka 70, 135
Kidrič, Boris 12-13, 63-65, 85, 93,
102-103, 108, 126-127, 133,
168, 247-248, 269, 275
Klančar Mirko 243
Kleindienst, Franc 221, 236
Klemenčič, Dorè 67
Klešnik, Kazimir 10, 70, 118, 243
Kljun, Franc 220, 230
Kocbek, Edvard 77, 93, 104-105,
107
Kolman, Stane 179, 186
Koncilja, Janez 236
Končan, Anton 198, 243
Kopač, Jože 77, 79, 103, 107
Korošec, Franc 70, 74, 118, 246
270-271, 277
Kos, Franc 211
Kosec, Jaka 10

Kosmač, Jože 211
Košir, Meta 198
Kovač, Stane 198
Kozak, Lado 67
Kožar, Alojz 135
Kraigher, Boris 59-60, 135, 203,
 205, 207, 209-210, 252, 255,
 267
Kraigher, Vito 250, 255, 257
Kralj, Tone 98
Kramar, Janez 74
Kramar, Vera 238-239
Kranjc, Cveto 216, 230
Kranjec, Miško 211-212
Kratochwill, Mile 239
Krivos, Zorka 254
Kreč, Janez 94, 98, 141, 232, 286
Kremesec, Jože 98
Krmec, Ivan 74
Kulovec, Stane 235
Kulovec, Vida 222-223, 240, 279,
 285
Kveder, Dušan 17, 22, 196, 247

L

Lepin, Jože 210, 212
Lesjak, Tine 236
Leskošek, Franc 17, 22, 29-30,
 188, 247
Leskošek, Heda 50
Levstik, Janko 221, 234, 236
Levstik, Jože 198

Lipovec, Srečo 135
Lizzerò, Mario 40
Lovše, dr. Samo 50
Lubej, Franjo 93, 131, 133,
 247-248
Lunaček, dr. Pavle 93
Lušin-Maček, Alenka 70

M

Maček, Ivan 12-13, 51, 63-64,
 69-70, 73, 135, 140, 147-148,
 157, 159, 161, 168, 234, 239,
 279-280, 285
Maček, Polde st. 74-75
Maček, Tone 18, 98, 107
Maležič, Ciril 123
Maležič, Tina 240
Malič, Oskar 233, 283
Malnarič, Dušan 247, 249, 252
Malnarič, Jože 228
Maraž, Milan 207, 212, 249
Marinko, Miha 173, 176, 182,
 184, 187, 189, 196, 254
Marolt, Franc 236
Martine, Alojz 10:11, 69, 135, 139
Marušič, Drago 133-134
Mazovec, Jože 142
Mehle, Janko 12, 53, 69, 121,
 144, 150, 236, 280, 282,
 285-286
Melink, Guido 216-217
Menna, Tatjana 256, 260

Mihelič, Franc 67

Mihevc, Edo 66, 75

Miklavc, Vlado 53, 57, 77-78, 80,
86, 103, 121, 145, 154

Mikuž, dr. Metod 12, 51, 93,
133-134, 247

Milojević, Miloje 85, 87

Milutinović, Ivan 147, 150

Mlakar, Franc 17, 21, 121, 182,
189, 240, 279

Modic, Jože 77, 103, 107

Mokiado, Sergej 90

Moor 77

Mozetii, Boris 263, 268

Mum, Lojze 69-70

N

Naif, Donald 87

Natlačen, Vojko 249, 261

Nazor, dr. Vladimir 55

Nemanič, Stane 233

Novak, dr. France 141

Novak, Ivan 12, 51, 93

Novak, Stane 10

O

Oblak, Andrej 218, 220

Orel 45

Osolnik, Marjan 116

Osredkar, Milan 260, 263

Osterc, Marta 69

Ožbolt, Slavko 17-18, 40

P

Padovan, Giovanni 40

Pahor, Karei 67

Pajk, Franc 69, 71, 121, 135,
197-198, 203, 207, 243

Patrahalcev, Nikolaj 124

Paukovič, Jože 98

Pavlovič, Janez 218, 220

Pečnik, Peter 186, 254, 265,
267-268

Pere, Maks 255, 257

Perme, Alojz 118, 198

Peruzzi, Severin 234

Petaver, Alojz 216, 222

Peterlin, Stane 182

Petkovšek, Jože 62

Petrič, Miro 98

Pijade, Moša 57, 105, 124

Pirnat, Niko 67

Polak, Bojan 218, 220

Polii, Zoran 66, 68, 74, 93, 125,
197-198, 203

Poljanšek, Anton 207, 211

Popovii, Koia 81, 83, 85

Popovič, Milentije 90

Požnenel Anton-Leban 182, 194,
205, 208, 212-213, 249

Preatoni, Elko 53-54, 78, 169,
202-203, 245

Prijatelj, Darko 236

Primar, Janez 118

Prlja, Nikica 80

Prusnik, Anton 237

R

Ranković, Aleksander 81-82,
153-154

Ravnikar, Jože 66

Regent, Ivan 250

Rems, Franjo 216

Ribar, dr. Ivan 57, 104-105

Ribar, Ivo 81, 83, 85, 87, 89, 103,
105

Rodić, Slavko 162

Roje, dr. Lojze 70

Roje, ini. Lojze 74

Rosa, Ivan 98

Rosumeck, Helmut 35

Rozman, Franc 64, 70, 73, 94,
167, 202, 205, 209, 226, 228

Rudolf, Tone 118

Runko, Stane 281

Rupena, Katja 50

Rupnik, Vuk 229, 251, 254

Ruprecht, Uroš 259

Rus, Josip 104, 107

Rutar, Mirko 236

S

Saje, Baldomir 257

Samec, Tone 236

Sardelić, Mirko 90

Sever, Franc 210

Sever, Jože 60-61, 181-182,
188-189, 203, 205, 213, 249

Sever, Nasta 118, 137, 274

Simčič, Vladoša 67

Slejko, Lado 221, 236

Slobodnih, Anton 247

Sotlar, Tone 77, 79-80, 82, 145

Srebrnič, Jože 119

Stamejčič, Marjan 17, 132

Stariha, Martin 98, 216

Stariha, Tončka 234

Stritar, Bogdana 67

Stritar, Nada 133

Strugar, Zarija 80

Svetek, Ivan 116

Svetina, Erno 225, 279

Š

Šegedin, dr. Ruža 127

Sentjurc, Lidija 12, 121, 135,
186, 189

Šetinc, Ina 259

Šinkovec, Janez 77, 246

Škerlavaj, Milan 76

Šlander, Mica 93

Šorović, Danilo 40

Šporar, Tone 117

Štempihar, Saša 257

Štor, dr. Stanko 198, 200

Štrekelj, Franc 121, 227, 243

Šturm, Andrej 212-213

Šturm, Franci 67, 69

T

Taurer, Henrik 114

Tavčar, Franc 228

Tepina, inž. Marjan 50-51

Tiran, Jože 67

Tornine, Milan 17, 19-20, 34

Tomšič-Svetina, Mira 208, 210

Tomšič, Vida 121, 253, 258

Trček, Matevž 135, 232

Trkman, Franc 198, 243

Trtnik, Lojze 216

Truden, ing. Peter 141

U

Uderli, Robin 87

Uršič, B 87

Uterc 36-37, 39, 47

V

Valentinčič, inž. Tine 198

Valič, N. 60

Vaupetič, Vlado 93

Vehovar, Tone 236

Velebit, Vlado 83, 85, 90

Velušček, Anton 22

Velušček, Urška 118

Vidmar, Franc 117

Vidmar, Josip 77, 93, 121, 197

Vidmar, Tone 213

Vilfan, dr. Joža 22, 38

Virant, Jože 236

Volčič, Milan 215-216, 231, 279, 281

Volf, Jože 232, 236

Vranešič, Anton 216

Vrhove, Alfonz 53

Vrhunec, Oto 36

Vrščaj, Stane 53, 228

Vrščaj, Zima 198

Vrtar, August 216

W

William, Jones 64, 77

Z

Zabukovec, Milan 17-18, 21-22, 44, 236, 282-283, 285

Zadnik, Alojz 220

Založnih, Alojz 74-75, 115, 118, 245

Zazsek, Josip 235

Ziherl, Boris 12

Zore, dr. Slavko 140, 221

Zupančič, Frane 118

Zupančič, Jože 10

Zupančič, N. 236

Zwitter, Franci 67

Ž

Žabkar, Radko 225, 237, 282

Žele, Franc 149

Železnik, Franc 139, 216

Židan, Stane 69, 71, 121, 135,
198, 258

Znidarič, Anton 228

Žokalj, Alojz 210

Žujović, Sreten 12, 57, 77

Župan, N. 54

V S E B I N A

Strati

<i>BESEDA UREDNIŠKEGA ODBORA.....</i>	<i>5</i>
<i>PO KAPITULACIJI ITALIJE.....</i>	<i>9</i>
<i>S SEKRETARJEM CKKPS LESKOŠKOM PET MESECEV</i>	
<i>POPRIMORSKEM.....</i>	<i>15</i>
<i>Med jesensko nemško ofenzivo na Primorskem.....</i>	<i>23</i>
<i>Boj pri Ponikvah.....</i>	<i>41</i>
<i>Miting v Šmarju</i>	<i>45</i>
<i>Pri štabu IX. korpusa</i>	<i>46</i>
<i>Nazaj v Kočevski Rog</i>	<i>50</i>
<i>SEPTEMBRA 1943 Z EDVARDOM KARDELJEM PREK</i>	
<i>OTOČCA DO MORJA</i>	<i>53</i>
<i>S POLITIČNIM KOMISARJEM GŠS NA PRIMORSKO</i>	
<i>OKTOBRA 1943</i>	<i>59</i>
<i>MED VELIKO NEMŠKO JESENSKO OFENZIVO.....</i>	
<i>Gradnja skrivnih baz za vodstva VPV.....</i>	<i>74</i>
<i>OKTOBRA 1943 DO VRHOVNEGA ŠTABA.....</i>	<i>77</i>
<i>S PRVO VOJAŠKO MISIJO NOW INOZEMSTVO.....</i>	<i>85</i>
<i>O prvih vtisih slovenskega zaščitnika v inozemstvu.....</i>	<i>88</i>

SSLOVENSKIMI DELEGATI NA 2. ZASEDANJE AVNOJ A V JAJCE.....	93
NAZAJ V SLOVENIJO	107
NASTANEK NOVIH BAZ IN OBLIKOVANJE ZAŠČITNEGA BATALJONA.....	113
OSEBNI SPREMLJEVALCI.....	121
O VOJAŠKOPOLITIČNI VZGOJI, KULTURNO PROSVETNEM DELU IN DRUŽABNEM ŽIVLJENJU V ZAŠČITNEM BATALJONU CK KPS IN IOOF.....	131
ZAČASNA OPUSTITEV BAZE 20, NASELITEV NA MALEM RIGLJUINSEČU	135
ZAŠČITNA ČETA NOTRANJEGA ODSEKA SNOS	139
Selitev na Stražnji vrh	142
Z nujno pošto iz Alžira na sedež vrhovnega štaba v Drvarju.....	145
Med nemškim desantom na Drvar.....	149
Na poti v Slovenijo	161
NA HRVAŠKO S PREDSTAVNIKI IOOF.....	169
NA PRIMORSKO S ČLANOM CK KPS MI HO MARINKOM	173
SPET NA PRIMORSKO	179
V OSVOBOJENO SAVINJSKO DOLINO.....	197
ZAŠČITNIŠKA PATRULJA POSPREMI BORISA KRAIGHERJA NA ŠTAJERSKO	205
USTANOVITEV 27. SAMOSTOJNE ČETE VDV ZA BAZO 24.....	215
USTANOVITEV OFICIRSKO-KURIRSKÉ ČETE	225
Smrt komandanta - heroja.....	226
Sovražnikov vdor v Belo krajino	228
Kurirska četa dobi dokončno organizacijsko obliko	231

<i>Intendanti - neutrudni delavci.....</i>	<i>232</i>
<i>Ambulanta baze 24</i>	<i>238</i>
<i>ZADNJE 0BD0BJE2. SVETOVNE VOJNE V BELI KRAJINI.....</i>	<i>243</i>
<i>ZAŠČITNIŠKA PATRULJA V ZADNJI SOVRAŽNIKOV OFENZIVI NA PRIMORSKEM.....</i>	<i>249</i>
<i>O ZADNJIH MEDVOJNIH RADIJSKIH ZVEZAH S TRSTOM.....</i>	<i>265</i>
<i>KORAKI V SVOBODO.....</i>	<i>269</i>
<i>Na Primorsko</i>	<i>272</i>
<i>OB USTANOVITVI PRVE SLOVENSKE NARODNE VLADE.....</i>	<i>275</i>
<i>ZADNJI POHOD ZAŠČITNIKOV BAZE 24</i>	<i>279</i>
<i>V Postojnskem gradu</i>	<i>283</i>
<i>SVOBODA.....</i>	<i>287</i>
<i>PRIPADNIKI ZAŠČITNE ENOTE VOJNOPOLITIČNEGA VODSTVA NOV IN POS</i>	<i>293</i>
<i>PADLI BORCI.....</i>	<i>305</i>
<i>NARODNI HEROJI.....</i>	<i>307</i>
<i>NOSILCI PARTIZANSKE SPOMENICE 1941</i>	<i>309</i>
<i>INDEKS KRAJEV</i>	<i>311</i>
<i>INDEKS OSEB.....</i>	<i>317</i>

Mira Mihevc
NA NEVARNIH POTEH

*Rokopis je odobrila komisija za zgodovino pri
predsedstvu RO ZZB NOB Slovenije na svoji 87. seji
dne 10. maja 1995*

*Strokovna recenzenta Lado Ambrožič-Novijan in
mag. Vida Deželak, lektor Alenka Božič*

*Pisne prispevke in magnetofonske zapise spominov borcev
hrani v svojem arhivu Skupnost borcev ZČ VPP.*

*V knjigi objavljene fotografije so iz foto arhiva
muzeja novejše zgodovine, Ljubljana.*

*Seznam oseb in krajev računalniško obdelal: Vojan Konvalinka
Besedilo uredili: Mirsada Dželadini in Brigita Rode
Naslovnico opremil: Darko Bajželj*

*Tisk: Tiskarna Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije
Vezava: Tiskarna DAN
Naklada: 1.000 izvodov*

*Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, sodi ta knjiga med proizvode,
za katere se na osnovi zakona o prometnem davku (Uradni list, št. 4/92) plačuje 5 %
davek od prometa proizvodov.*

Viktor Aubelj o zaščitni četi štaba 9. korpusa v ofenzivi spomladi 1945 (26.1.1986):

Med ofenzivo je bilo v sestavi ■ mislim da se točno spominjam - 36 borcev. Bili so dobro opremljeni in sami preizkušeni borci. V omenjenem hudem boju sta dali za varnost drugih svoje življenje dve tretjini teh mladih, sijajnih borcev. Njihova žrtev je prispevala k temu, da je bil 9. korpus takoj po ofenzivi pripravljen na odločilne boje za Trst in osvoboditev Primorske.

Dr. Marjan Breclj (21.5.1987):

Vloga, ki jo je odigrala zaščitna enota VPV Slovenije je zelo pomembna. Od prvih skromnih začetkov se je razvila v dobro organizirano, izredno disciplinirano in pogumno partizansko enoto, ki je zagotavljala uspešno delo vodstvenih organov NOB. V tem najtežjem, obenem pa najslavnejšem obdobju zgodovine našega naroda pripada tudi tej enoti naše partizanske vojske zelo vidno mesto.

Lidija Šentjunc (20.1.1986):

Pomembno je bilo tudi, da so člani zaščitne enote sprejemali naloge zavestno in prostovoljno; mnogi so žrtvovali svoja življenja, nekateri preživeli pa so bili prikrajšani za napredovanje in razvijanje sposobnosti, ki bi jih lahko razvili v drugih vojaških enotah ali političnih organizacijah.

Josip Rus (24.10.1983):

Zaščitniki so s popolnim razumevanjem svoje vloge in odgovornosti ter z uspešnim izpolnjevanjem svojih nalog varovali člane VPV in jim tako omogočali delo.

Ivan Maček (25.5.1987):

Pripadniki zaščitne enote VPV niso bili samo zaščitniki; pogosto so opravljali tudi kurirske in spremljevalne naloge. Zato smo borcev za zaščitno enoto izbirali v partizanskih enotah po vsej Sloveniji in si tako zagotovili dobre poznavalce vseh slovenskih pokrajin.

Marija Vilfan (25.5.1987):

Varovanje slovenskega vojaškopoličnega vodstva je bila nehvaležna, dolgačasna in monotona naloga. Monotona predvsem zato, ker so jo opravljali borci, kisoood začetka NOB kazali veliko bistrosti, iznadljivosti in hrabrosti. Prav

zaradi teh lastnosti so bili pritegnjeni v zaščitno četo, s tem pa so bili prikrajšani za izkušnje v rednih partizanskih enotah in tako tudi za normalno napredovanje. Za svojo varnost se moramo zahvaliti torej tudi njihovemu odrekanju.

Vida Tomšič (1.8.1995):

V mojih spominih so pripadniki zaščitne čete prave legendarne osebnosti našega NOB. Bili so ne samo med najbolj izkušenimi partizani, ampak tudi popolnoma predani svoji posebni, nelahki nalogi - skrbi za varnost zaupanega jim posameznika. Poseben pa je moj spomin na prvoborca Staneta Zidana - Cveta iz Zaloga. Za svoje preživetje v eni najhujših hajk spomladi 1945 na Primorskem se imam zahvaliti prav njemu. Februarja 1945 je bil kot izkušen pripadnik zaščitne čete določen za mojega osebnega spremljevalca na poti na Primorsko. Med nama je nastal poseben, spoštljiv odnos. Stane se je zavedal, da sem po letih zaporov, političnega dela in tudi zaradi nedavno zlomljene noge varovanja res potrebna, sama pa sem odkrivala, da ima neprecenljive večletne izkušnje iz partizanskih bojev, da je hraber, hladnokrven in preudaren, da je pripravljen za ceno lastnega življenja opraviti zaupano mu nalogo. Bila sem res v "dobrih rokah", popolnoma sem se zanesla na njegova navodila. Spoznala sem tudi, da ima glede vojaških zadev svoje informacije, da se v vsakem položaju znajde in zna tudi logično ukrepati. Zato sem vedno disciplinirano upoštevala njegova navodila, le tišče lepe nedelje 1. aprila 1945 ko smo padli v močno nemško zasedo in smo se morali reševati s tekom čez nekaj čistin sem se upehana sesedla in kljub stanetovi zahtevi, naj tečem naprej rekla, da naj teče naprej sam, naj se reši. Stane ni hotel o tem niti slišati, češ da bo pač ostal pri meni. Bolj zaradi njega kot zaradi sebe sem zbrala svoje moči in oba sva med točo krogelj dokazala, da vsaka ne zadene. S svojim vojaškim znanjem in odločnostjo je reševal celotno našo skupino, da nas ni zadela usoda skupine, v kateri so zajeti dr. Vita Kraigherja, Maksa Perca in tovariše, ki so se ustavili prav tam kot mi.